VIZIJA GRADA U BUDUĆNOSTI

HORIZONT 2050

Af

IMPRESUM

IZDAVAČ
Sveučilište u Zagrebu
Arhitektonski fakultet
Fra Andrije Kačića Miošića 26
10 000 Zagreb

WEB: www.arhitekt.hr
E-MAIL: dekan@arhitekt.hr
Tel.: +385 1 4639 222

AUTOR PROJEKTA i UREDNIK
prof. emer. dr. sc. Tihomir Jukić

UREDNIČKA SURADNJA
Kristina Perkov, mag. ing. arch.
Mateja Nosil Mešić, mag. ing. arch.

RECENZENTI
prof. dr. sc. Ivan Rogić Nehajev
prof. dr. sc. Feđa Vukić
prof. dr. sc. Sanja Gašparović

LEKTURA
Zlata Santrić, prof.

DIZAJN PUBLIKACIJE
Doc. Andrija Mudnić

OBLIKOVANJE GRAFIČKIH MATERIJALA
doc. Andrija Mudnić
Luka Nera Sibila

TISAK I NAKLADA
ITG, Zagreb / 250

ISBN
978-953-8042-98-0
978-953-8042-99-7 (digitalno izdanje)

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001279623.

Zagreb, lipanj 2025.
© Sveučilište u Zagrebu
Arhitektonski fakultet

Istraživanja i projekti na kolegijima Radionica 3 – Urbanizam i Istraživački seminar vezani su uz temu znanstvenog projekta "Održivi modeli regeneracije u suvremenim strategijama europskih gradova" (AF istraživanje za 2023. i 2024. godinu) koji financira Sveučilište u Zagrebu te provedeni u sklopu Institucijskoga istraživačkog projekta Arhitektonskog fakulteta.

Rukopis za objavljivanje prihvatilo je Povjerenstvo za nakladničku djelatnost Arhitektonskog fakulteta na sjednici održanoj 28. studenoga 2024.

NAPOMENA
U edukacijskim i istraživačkim projektima studenti se koriste svim javno dostupnim izvorima, materijalima, podacima i izrađenim studijima. Ovim putem zahvaljujemo svim osobama i institucijama koje su ustupile povijesnu građu i omogućile korištenje prethodno izrađenih specijalističkih studija.

VIZIJA GRADA U BUDUĆNOSTI:
HORIZONT 2050.
Budućnost koja se tek nazire

U PROVEDBI URBANISTIČKIH KOLEGIJA SUDJELOVALI SU
Katedra za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu
Arhitektonskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu
Diplomski studij Arhitektura i urbanizam

Urbanistički kolegiji diplomskog studija Arhitektura i urbanizam:
RADIONICA 3 – Urbanizam
Istraživački seminar

RADIONICA 3 – URBANIZAM

2016./17. – Vizija Zagreb 2050
prof. dr. sc. Tihomir Jukić

studenti: Vanja Borović, Ivana Čorić, Ivana Galić, Dora Habijanec, Luka Krstulović, Irena Marković, Mateja Nosil, Ana Oršiček, Lea Ovčarić, Mateja Parlov, Bojan Pepeonik, Iva Štambuk i Margarita Vukoja

2020./21. – Good cities / better lives – poželjna budućnost Zagreba
prof. dr. sc. Tihomir Jukić
asist. Kristina Perkov, mag. ing. arch.

studenti: Lucija Anton, Dunja Kanižaj, Sanja Perić, Lucija Poduška,Vili Rakita, Maja Sokać i Miljenko Lovre Trutina

2021./22. – Povežimo Zagreb
prof. dr. sc. Tihomir Jukić
asist. Kristina Perkov, mag. ing. arch.

studenti: Ivana Puzavac, Ena Katarina Haler, Dora Ugrin, Helena Tomić, Josip Vrdoljak

ISTRAŽIVAČKI SEMINAR

2020./21. – Vizije razvoja gradova u 21. stoljeću
prof. dr. sc. Tihomir Jukić
asist. Kristina Perkov, mag. ing. arch.

studenti: Romana Avar, Stipe Gašpar, Val Kalinić, Dunja Kanižaj, Miljenko Lovre Trutina, Kristijan Živković, Jurica Zovkić, Klara Zubac i Petra Skelin

2021./22. – Vizije razvoja europskih gradova u 21. stoljeću
prof. dr. sc. Tihomir Jukić
asist. Kristina Perkov, mag. ing. arch.

studenti: Josip Iličić, Klara Krešo, Ivana Puzavac, Helena Tomić, Petra Vlahek, Josip Vrdoljak i Marlena Žugaj

VIZIJA GRADA U BUDUĆNOSTI

HORIZONT 2050

Budućnost koja se tek nazire

SADRŽAJ

1. DOBRI GRADOVI / BOLJI ŽIVOT

Uvod 9

PRILOG — GOSTI EKSPERTI PODRUČJA/UMJETNICI
Tonči Čerina – Projektiranje kao sredstvo istraživanja 18
Velimir Šonje – Djeca s periferije 22

2. SUVREMENE TENDENCIJE GRADOVA

City of well-being / grad ugodnog života 29
Kružno gospodarstvo 32
Zelena osnova grada / Zelena infrastruktura 34
Zdravi grad 37
Siguran grad 40
SUMP / mobilnost 43
Grad bliske budućnosti 46
Degrowth i održivi razvoj 51
15-minutni grad 53
Suvremene tendencije – zaključak 56

PRILOG — GOSTI EKSPERTI PODRUČJA/UMJETNICI
Siniša Staničić – Zagreb budućnosti: Grad spužva za stabla 58
Krunoslav Borovec – Izazovi sigurnosti gradova u budućnosti 62

3. GRAD & ...

Grad i identitet 69
Grad i urbano/ruralni prostor 71
Grad i društveno-prostorna podjela 73
Grad i stanovanje 75
Grad i priuštivo stanovanje 78
Grad i gospodarstvo 80
Grad i slobodno vrijeme 83

PRILOG — GOSTI EKSPERTI PODRUČJA/UMJETNICI
Ana Mrđa – Turizam u kontekstu razvoja i planiranja gradova 84
Ivan Čižmek – Postelja i prostor grada: klima, reljef, svjetlo... 88
Marko Tadić – "Napraviti Povijest počevši od otpada Povijesti" 90

4. GRAD – POVELJE, DEKLARACIJE, AGENDE

Održivi razvoj – politike i ciljevi 95
Agenda 2030. – 17 globalnih ciljeva Ujedinjenih naroda 96
EU Green deal 98
Amsterdamski pakt 99
Povelja iz Barcelone 101
Europska stambena povelja 103
Nova urbana agenda 106
Leipziška povelja o održivim europskim gradovima 108
Nova Leipziška povelja 110
New European Bauhaus 112

PRILOG — GOSTI EKSPERTI PODRUČJA/UMJETNICI
Boris Buden – Kućica u cvijeću, trava oko nje, i kad bi... 114
– Sve što ste htjeli znati o arhitekturi, a niste pitali Zdenku Vučković, Heinricha Heinea i Elona Muska
Sanja Gašparović – Grad budućnosti je grad otporan na budućnost 118

5. VIZIJE RAZVOJA GRADOVA DO 2050.

Vizije razvoja EU gradova 123
Beč 124
Milano 125
Łódź 127
Rotterdam 128
Stockholm 130
Kopenhagen 132
Oslo 135
Nantes 137
Antwerpen 139
Bratislava 142
Dortmund 143
Prag 146
Budimpešta 148
Poznanj 150
Brno 151
Amsterdam 155
Barcelona 158
Vizije gradova u budućnosti – osnovna polazišta 161
Vizije razvoja ostalih europskih gradova – komparacija i zaključak 166
Vizije razvoja gradova – *zaključak* 170

PRILOG — GOSTI EKSPERTI PODRUČJA/UMJETNICI
Mladen Vedriš – Grad Zagreb: potrebe i trendovi, realiteti i očekivanja 174
Ivana Tkalčić – Sintart 16 – Utopijska heterotopija 176

6. POŽELJNA BUDUĆNOST ZAGREBA

Novo doba/novi ljudi/nove ideje 181
Studentska radionica ZAGREB 2050 190

PRILOG — GOSTI EKSPERTI PODRUČJA/UMJETNICI
Alan Kostrenčić – Budućnost gradova 192
Leo Mršić – *Umjetna inteligencija kao most između urbanog prostora u kojem živimo i urbanog prostora u kojem bismo željeli živjeti* 196

ZAKLJUČAK

199

/1. DOBRI GRADOVI /BOLJI ŽIVOT/

VIZIJA GRADA U BUDUĆNOSTI – A kako dalje?

Ključna riječ “vizija” u jednini je iako se rasprava ne vodi isključivo o jednom konceptu i jednom putu k našoj zajedničkoj budućnosti i budućnosti gradova. Put je otvoren i interdisciplinaran, nudeći u konačnici različite scenarije razvoja.

Grad je organizam koji doživljava stalne promjene, prostorni planeri i urbanisti, kao i svi oni koji se bave tematikom grada, moraju svladati taj izazov. Iako ne možemo zaustaviti vrijeme da bismo promotrili i sveobuhvatno analizirali grad u određenom trenutku, istraživanje može pomoći da ga razumijemo i spremni dočekamo promjene.

Kako danas sagledati povezanost osobnog i zajedničkog, kako objasniti povezanost društvenih mikro i makroaspekata, globalnih i lokalnih odnosa, kulturnih, ekonomskih i političkih utjecaja na oblikovanje i razvoj određenih urbanih fenomena? Karakteristika svih suvremenih gradova je iznimna dinamika promjene, bilo da ona dolazi iznutra ili izvana. Analizirajući suvremeni grad potrebno je sagledati različite pristupe, spoznati globalne procese promjena i raspravljati o globalnim gradovima te istražiti promjene u lokalnim situacijama, određenim gradovima ili njihovim dijelovima.

Možemo započeti raspravu pitanjima:
Odakle dolazimo? Kamo idemo? Tko smo? A Rudi Supek[1] nas upućuje na MJESTO da bismo doznali “tko smo MI”.

Prati nas bezidejnost i rješavanje samo aktualnih problema. Ne mislimo na budućnost, ne naziremo ni što nas čeka u “budućoj sadašnjosti”. No došlo je vrijeme propitivanja, vrijeme promišljanja vizija budućnosti, ne samo na razini grada nego i države, ali i Europe (potaknuto ratnim zbivanjima u Ukrajini i Palestini te novim gospodarskim preslagivanjem moći). U vizijama razvoja grada nemoguće je govoriti samo o prostoru, a ne osvrnuti se na društvo, politiku i “politike” te na ono što je prethodilo kako bi se utvrdilo postoji li ikakav kontinuitet u planiranju prostora u kojem živimo. Kako bi se moglo razgovarati o budućnosti, a uz dugogodišnje poznavanje teme vizija sa stručne strane planiranja grada, potrebno je krenuti od prošlosti, od razgovora s običnim ljudima, građanima i stručnjacima.

1 Tekstovi Rudija Supeka neiscrpan su izvor na kojem možemo učiti o gradu, bilo prošlosti ili budućnosti. I njegova najpoznatija teza je “upućivanje na MJESTO da bismo doznali tko smo mi”.

Prošlo je nekoliko desetljeća od vizija budućnosti društva i novog zajedničkog identiteta koje su ponudili Jürgen Habermas i Jacques Derrida u tekstovima o društvenim pitanjima i javnoj sferi[2] tako da je pravo vrijeme za propitivanje budućnosti i s aspekta prostora u kojem živimo. Kako je grad oduvijek nepresušna tema za istraživanje, i u radu sa studentima tome će se dati doprinos.

2 Drakulić, S. Može li Europa biti naša domovima?, Jutarnji list, 12.8.2023.

CILJEVI OVE KNJIGE

Želimo potaknuti razgovore i rasprave, čuti odgovore, ideje i promišljanja, želimo zajednički raditi na oblikovanju modela i vizija razvoja naših gradova (posebice Zagreba 2050.). Tekstovi u knjizi mogu biti polazište naknadnim interdisciplinarnim radionicama, razgovorima i stručnim raspravama, a sve kao doprinos našim planerima u oblikovanju razvojnih planova za neko dulje razdoblje. Važno je utvrditi ciljeve prema kojima idemo ili bar nastojimo ići.

Cilj ovog istraživanja nisu futurističke vizije i futuristički gradovi, nego naši gradovi u bliskoj budućnosti koji mogu ponuditi bolju kvalitetu života, kao i osjećaj pripadnosti. Razni futuristički modeli i neostvarene vizije gradova iz prošlosti nemaju direktnu, nego aplikativnu vrijednost, a potiču razmišljanja o određenim modelima koji možda u ovom trenutku, na ovom stupnju gospodarskog razvoja, u ovom društvu, nisu ostvarivi, ali mogu potaknuti na razmišljanje i raspravu. Budimo aktivni sudionici rasprava na temu vizije grada u budućnosti. Zanimaju nas ostvarivi razvojni modeli. Grad treba promatrati u kontekstu vremena i promjena u društvu i prostoru. Najbolji primjer za to bio je futuristički pokret početkom 20. stoljeća koji je negirao sve što je prethodilo, a okrenuo se brzini, tehnologiji i kretanju pa tako promatra i grad u budućnosti. Propitivani su mogući teorijski modeli gradova u budućnosti, od ideja idealnih gradova, preko eksperimentalnih, utopijskih, radikalnih, futurističkih, spekulativnih, vizionarskih pa sve do "hodajućih gradova". Ne postoji pojam ili jednoznačni naziv za "grad budućnosti" ili "grad u budućnosti", bližoj ili daljoj. Budućnost može biti više ili manje spekulativna ili realna za očekivanje, koliko je to moguće predvidjeti jer je to "jednadžba s nebrojenim varijablama". Ako se dugo raspravlja o budućnosti, ona uskoro postaje sadašnjost.

Koliko su promjene brze i nepredvidive, govori nam i podatak o promjenama u gospodarstvu i demografiji. U Hrvatskoj se godišnje izdaje oko 200.000 radnih dozvola, a značajan broj novih sugrađana dolazi iz Nepala, Filipina, Indije i drugih zemalja. Osim privremenih radnika, sve je više i trajnih doseljenika koji se nastanjuju u našim gradovima. Koje su njihove i potrebe njihovih obitelji u budućnosti, koja su im očekivanja, uvažavajući njihov mentalitet, kulturu, religiju i sl.?

No vratimo se stvarnosti kao polazištu. Da bismo mogli govoriti o budućnosti, moramo shvatiti sadašnjost i ono što joj je prethodilo. Kada se govori o onome što smo zatekli i o današnjoj situaciji, moramo biti

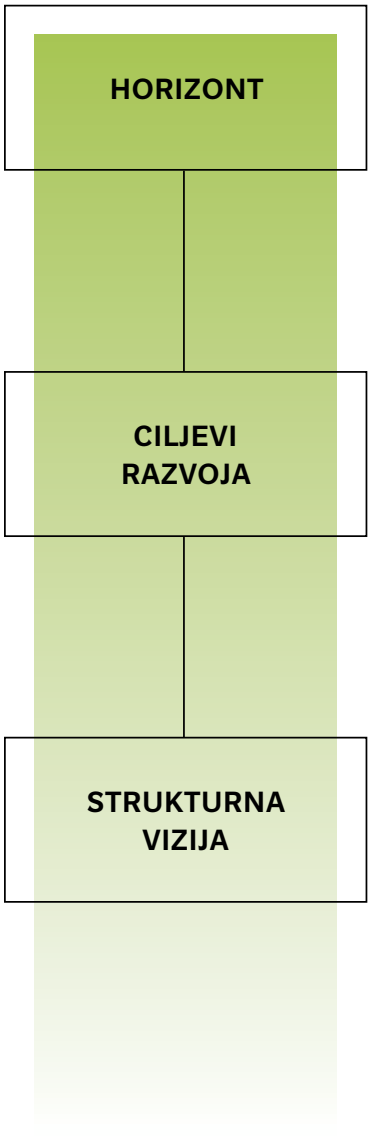

vrlo kritični kako bismo mogli odlučiti kojim putem dalje.
I pojam budućnosti možemo shvatiti preotvorenim te je potrebno odrediti je li riječ o bliskoj budućnosti ili o onome što se tek nazire. **Francuzi koriste izvrstan pojam "horizon" koji je vremenski neograničen, ali se budućnost nazire.**

Veliki europski gradovi (Pariz, London, Beč, Amsterdam...) nastoje naći svoj poseban put prema budućnosti grada. Vizije se izrađuju kao službeni dokumenti gradskih uprava (London), u obliku velikih natječaja i urbanističkih radionica (Pariz) ili pak velikih gradskih projekata i prostorne transformacije u klimatski prihvatljiv grad (Beč).

Pariz – Još 2007. godine francuski predsjednik Nicolas Sarkozy najavio je novi veliki projekt Grand Paris. U stručnoj je javnosti ta inicijativa izvrsno prihvaćena na državnoj i međunarodnoj razini. Realizacija projekta započela je 2008. savjetovanjem s upravnim povjerenstvom sastavljenim od predstavnika države, gradske uprave i regionalne uprave Ile-de-Francea, a uz potporu tima stručnih konzultanata. Studije deset vrhunskih međunarodnih timova, izrađene u razdoblju od lipnja 2008. do ožujka 2009. godine, pridonijele su stvaranju novih razvojnih vizija pariške metropole s vremenskim dosegom do 2050. godine.

London – U organizaciji gradskih ureda izrađen je prijedlog nove strategije prostornog razvoja Velikog Londona koji je objavljen 2009. godine pod nazivom A New Plan for London. Stručna grupa konzultanata revidirala je taj prijedlog i izradila novu prostornu strategiju Londona, tzv. Replacement London Plan, s projekcijom do 2031. godine. Prijedlog nove strategije prostornog razvoja Velikog Londona izrađen je istodobno i u skladu sa Strategijom ekonomskog razvoja (Economic Development Strategy) i Strategijom prometa (Mayor's Transport Strategy).

Beč – Propitivanje budućnosti grada započelo je strateškim dokumentom STEP 2005 i realizacijom 13 velikih gradskih projekata.
Rad na novom STEP-u 2035 započeo je 2021. kao ključni strateški dokument. STEP 2035 priprema osnovu za prostornu transformaciju Beča u klimatski prihvatljiv, društveni grad. Cilj STEP-a 2035 jasan je od samog početka: život u Beču trebao bi i dalje biti pristupačan i kvalitetan za sve, bez obzira na porast temperatura ili učestalost vremenskih nepogoda. Beč želi biti klimatski neutralan do 2040. godine. Kako bi se postigao taj cilj, potrebno je postaviti i tematske strategije za najvažnija područja urbanog planiranja kao što su mobilnost, osiguranje zelenih površina, stambena i zemljišna politika.

Amsterdam – Za razliku od prethodno analiziranih gradova (Pariz, London), Amsterdam ne kreće s "revolucionarnim" idejama ili projektima, već možemo govoriti o dugogodišnjem kontinuitetu kvalitetnog planiranja amsterdamske regije i samog središnjega grada. Prijedlog Strukturne vizije grada odgovara na pitanja koje su kvalitete i prednosti grada i kako da Amsterdam i dalje ostane ugodan za život u prirodnom okruženju.

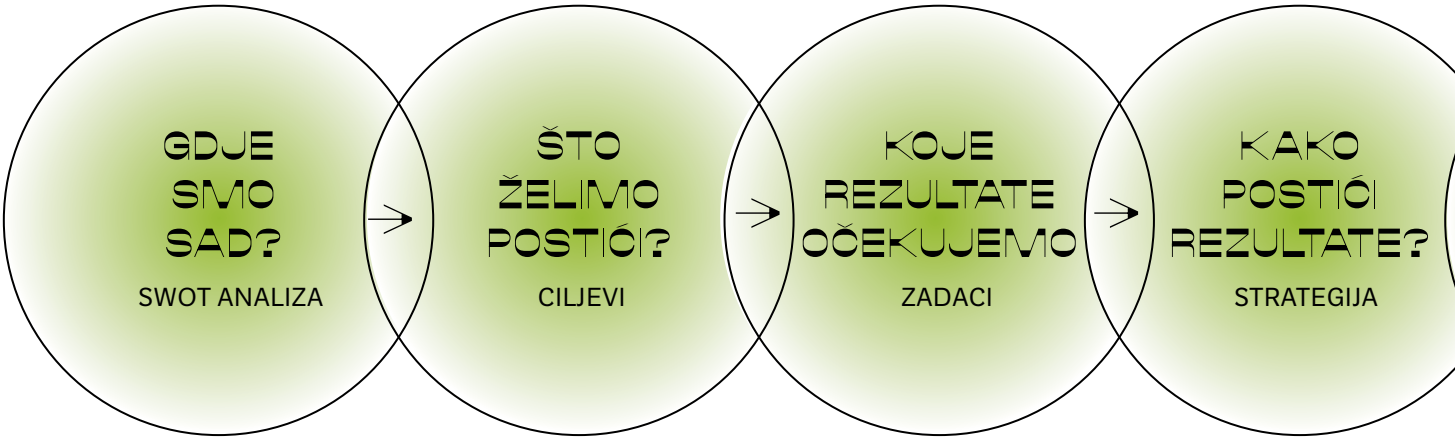

KOJIM PUTEM IĆI?

Od bliže prošlosti do danas dogodile su se važne promjene u odnosu na prostor i vizije razvoja, izravne i posredne:

NEKADA se od regije i GRADA kretalo prema naselju i stanu.
DANAS se od stana kreće prema najužem okruženju stana i nikada do GRADA.

— Dogodio se politički prijelaz iz jednopartijskog u višepartijski sustav, a time je briga o održivu razvoju postala jedno od važnih opredjeljenja i bitan element postupka stranačkih izbora, ponajprije na razini lokalnih zajednica, ali i na državnoj razini.

— Zemljište je vraćeno bivšim vlasnicima koji su u prvim desetljećima nakon Domovinskog rata mislili da u "svojoj državi" mogu raditi s njime što žele, naravno, gledajući samo na ekonomsku isplativost i osobne ciljeve, bez ikakve zajedničke vizije razvoja.

— Ulazak u europske integracije uvjetovao je i prihvaćanje određenih načela o održivu razvoju prostora, ne ulazeći u vizije budućeg razvoja.

— Posljednjih desetljeća prisutna je i pomodnost ponuđenih modela grada u budućnosti, od creative cityja, hybrid cityja, cinematic cityja, virtual cityja, network cityja, cyborg cityja, buzz cityja, intransitive cityja, informational cityja, pa do smart cityja, degrowth concepta i resilient cityja – a nastavljat će se to i dalje. S obzirom na pojavnost u prostoru, ponuđeni su modeli: dispersed city (disperzni grad),compact city (kompaktni grad), fringe city (prstenasti grad), edge city (rubni grad), corridor city (linearni grad) itd. Pitanje je što od toga možemo odabrati i želimo li to. Koji god model razvoja grada u budućnosti odabrali, o budućnosti grada teško ćemo govoriti ako ne spominjemo hranu, energiju i utjecaj klimatskih promjena na prostor.

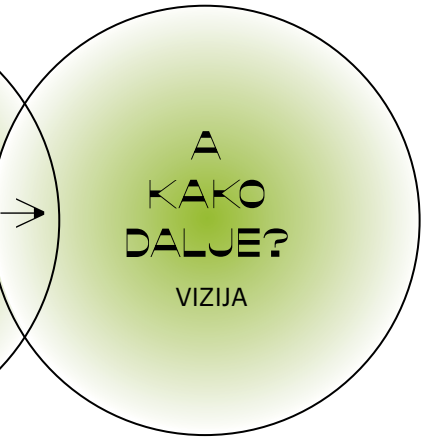

— Što se tiče realne situacije, sustav planiranja prostora od nekadašnjih se planova s dugoročnim ciljevima pretvorio u potrošnu robu, gledajući samo trenutak i isplativost, a po mogućnosti i podobnost.

— Prostor Republike Hrvatske rascjepkan je na više od 450 općina i gradova koji se često ne mogu nositi ni s tekućim komunalnim problemima, a kamoli s vizijama razvoja svoga prostora.

— Sustav prostornog planiranja s jednog se mjesta ingerencije rastočio po raznim ministarstvima (gradnja i prostorno planiranje, promet, zaštita povijesne baštine, zaštita prirode, regionalni razvoj, turizam...), a svako od njih ima neku svoju viziju razvoja, ne uzimajući u obzir ostale segmente prostora, nekvalitetnu zakonsku regulativu koju često predlažu i provode nestručne osobe. Urušavanju sustava dugoročnog planiranja prostora pridonijelo je i resorno ministarstvo svojim neprihvatljivim konceptom provedbenog planiranja na svim razinama, od državne do lokalne, tzv. urbanističkim planovima za sve prilike (UPU-ima), ne sagledavajući potrebu za dvjema razinama, a to su prostorno i provedbeno planiranje. Tu su se izgubile i sve vizije razvoja prostora, a posebice vizije gradova u budućnosti.

— Dva najvažnija strateška dokumenta na državnoj razini, koja izrađuju dva različita ministarstva, neusklađena su te imamo dvije strategije razvoja za državu s potpuno nejasnim vizijama razvoja, nejasnim i stručnjacima i građanima. Ministarstvo prostornoga uređenja, graditeljstva i državne imovine izradilo je *Strategiju prostornog razvoja Republike Hrvatske* (2017.) , a Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije *Nacionalnu razvojnu strategiju Republike Hrvatske do 2030. godine*.

— Promjene koje su se dogodile – JA i MOJE u odnosu na zajedničko – također znatno utječu ne samo na život nego i na razvoj grada.

— Naposljetku, bezidejnost u društvu prenosi se i na prostor u kojem živimo.

Slična je situacija i na razini naselja i gradova. Na jednom od kolegija *Katedre za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu* na Arhitektonskom fakultetu istraživala se budućnost gradova, s posebnim osvrtom na Zagreb. Iako je Hrvatska zemlja malih gradova, možda je Zagreb najbolji primjer da se komentira dugoročnost planiranja i razvojne vizije grada, od onog u ne tako davnoj prošlosti, do bezidejnosti danas rastočenog prostora, a to bi pridonijelo početku interdisciplinarnog promišljanja grada u budućnosti i određivanju razvojnih vizija koje bi to pratile.

U stručnoj literaturi imamo primjere od jasno zacrtanih ciljeva i u skladu s tim izrađenih dugoročnih planova razvoja grada u budućnosti pa do onoga što se samo nazire.

KAKO KRENUTI?

Bez obzira kojim putem krenuli razgovarajući o vizijama razvoja Zagreba, bitno je da to bude organizirano, interdisciplinarno i da se s time što prije krene. Taj se proces može provoditi na različite načine, preko službenih institucija koje su mjerodavne i odgovorne za razvoj grada, rasprava, urbanističkih radionica, različitih studija, natječaja i projekata, ali s izrazito jasnim polazištima i ciljevima. U svemu je potrebno koristiti se i društvenim mrežama kako bi se aktualizirala tema i uključio što veći broj zainteresiranih za nju, dajući joj odgovarajuće značenje. Još jednom naglašavam da je bitno krenuti od onog što smo zatekli, potencijala prostora, tradicije dugoročnog planiranja, uvažavajući društveno-politički kontekst i gospodarski razvoj, jer ne možemo govoriti o vizijama grada u budućnosti i održivosti prostora ako ne znamo tko će to provesti (ljudi) i što će to i kako omogućiti (gospodarski razvoj).

Nemojmo se zavaravati da će se jednim arhitektonsko-urbanističkim natječajem (bio on međunarodni ili ne) riješiti svi problemi i sve vizije razvoja grada u budućnosti. To može biti samo manji doprinos propitivanju ideja. **Slično je i s korištenjem umjetne inteligencije (AI).** Njezino korištenje može puno pomoći, ali ne može u potpunosti zamijeniti čovjeka. Umjetna inteligencija ne poznaje empatiju, nema osobna sjećanja, doživljaje, ne osjeća mirise i zvukove grada...

Budućnost i razvojne vizije gradova u percepciji stanovnika teško su dohvatljiva tema. "Čitavom društvu potrebno je razdoblje ozdravljenja i oporavka, no moguće je da mu predstoji razdoblje daljnjih sukoba i nejednakosti."[3] Grad je prema Aristotelu "sredstvo za postizanje savršenstva ljudskog postojanja".

Shvaćamo li koliko je ovo ozbiljan i težak posao i možemo li ga riješiti u jednom trenutku? Prisjetimo se što smo to vezano uz viziju razvoja Zagreba i ostalih naših gradova učinili prošlih tridesetak godina otkad imamo "svoju državu" i "svoj grad". Put nije bio baš lagan, a ni rezultati onakvi kakve smo u početku očekivali. Još jednom: potrebno je što prije pokrenuti razgovore o vizijama razvoja gradova, senzibilizirati javnost za to i uključiti građane, educirati mlade stručnjake koji će biti pokretačka snaga u definiranju vizija gradova u budućnosti, kao i postupaka njihova provođenja. Najopasniji su brzi jednokratni potezi kojima se ne mogu riješiti tako zahtjevni zadaci kao što je vizija jednoga grada, grada u kojem živimo. Nije riječ samo o viziji razvoja grada kao prostora nego i grada kao dijela društva i gospodarskog razvoja koji sve to prate, jer bez toga vizije će ostati samo na papiru, ako i u tome budemo usuglašeni.

Ne treba se zavaravati da će i ova knjiga donijeti radikalne promjene. No može potaknuti razmišljanje o vizijama gradova u budućnosti. Možda tome mogu pridonijeti analiza i objašnjenje poznatih procesa iz literature, kao i teme o kreiranju i provođenju razvojnih vizija dvadesetak europskih gradova. Njih su analizirali i predstavili studenti

3 Rimska povelja 2020. _chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://agenda21culture.net/sites/default/files/2020_rc_cr.pdf

s nastavnicima (prof. Tihomir Jukić i asist. Kristina Perkov) u sklopu urbanističkih radionica na *Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu* Arhitektonskog fakulteta. Odgojene su generacije studenata, budućih stručnjaka koji na odgovoran način mogu dati svoj doprinos u promišljanju budućnosti i planiranju prostora. Pokazalo se u prošlim vremenima da u kriznim i ozbiljnim situacijama možemo biti složni i spremni za donošenje važnih odluka, a jedna od njih mogla bi biti i vizija razvoja našeg prostora i gradova u budućnosti.

POLAZIŠTE

Polazište je ono što imamo, a to je idealan kvalitetni prostor, kontinuitet i identitet naših gradova, a taj identitet i kvalitetu života trebamo kvalitetnim vizijama razvoja prostora samo nadograditi i oplemeniti. Cilj nam je, uz neizbježan proces modernizacije, podići kvalitetu života u gradu. A za to su nam potrebne hrabre, kvalitetne i vizionarske odluke, kao i vizije razvoja naših gradova, kako bismo izišli iz bezidejnosti u kojoj živimo. No i put s vizijama pun je uspona i padova, a to znači da nakon propuštenih nekoliko desetljeća, s obzirom na našu svijest i tehnološki napredak, možemo očekivati samo promjene nabolje i da ćemo konačno morati donijeti odluku, koju već dugo izbjegavamo, a koju često spominjemo u knjizi: Kako dalje?

I studenti i cijenjeni stručnjaci polaze od iste premise:
NE ŽELIMO SLUČAJNU, NEGO POŽELJNU BUDUĆNOST,
ma što to značilo.

TEMATSKA ORGANIZACIJA KNJIGE

Vizije budućnosti gradova i postupak koji vodi prema njima u knjizi se predstavljaju na tri načina. U prvom tematskom bloku, ***Dobri gradovi/bolji život***, u uvodnom tekstu navode se polazišta istraživanja. U drugom središnjem tekstu prikazana su istraživanja studenata Arhitektonskog fakulteta u sklopu vježbovnih kolegija *Katedre za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu*. Taj dio predstavljen je s nekoliko podcjelina bitnih za početak razgovora o gradu u budućnosti:

— ***Suvremene tendencije gradova*** – analizirane su suvremene teme kao što su: grad ugodna življenja (city of well-being), kružno gospodarstvo, zelena infrastruktura, zdravi grad, siguran grad, SUMP/mobilnost, grad budućnosti, smart city, degrowth...
— ***Grad &...*** – analizirane su najvažnije funkcije u gradu s pogledom prema budućnosti kao što su: *Grad & stanovanje*, *Grad & gospodarstvo*, *Grad & javni prostor*, *Grad & društveno-prostorna podjela*, *Grad & slobodno vrijeme*, *Grad & turizam*, *Grad & ruralno-urbani prostor*, *Grad & priuštivo stanovanje*...

— ***Grad – povelje, deklaracije, agende*** – Hrvatska je članica velike zajednice sa zajedničkim problemima, a ujedno i potpisnica većeg broja povelja i deklaracija kojima se nastoje obuhvatiti svi aspekti razvoja i zaštite cjelovitog prostora te ga nastoji učiniti što kvalitetnijim za život.

Ti dokumenti sagledavaju nove okolnosti, posebice u vezi s klimatskim promjenama, demografskim izazovima i promjenama u gospodarskim djelatnostima, te daju okvir za uspostavu dobrog urbanog upravljanja u gradovima kroz ključna načela i specifična područja djelovanja. Na prostor se odnose povelje: EU Green Deal, New European Bauhaus Amsterdamski pakt, Povelja iz Barcelone, Europska stambena povelja, Nova urbana agenda, Leipziška povelja o održivim europskim gradovima, Deklaracija iz Toleda, Nova Leipziška povelja, Rimska povelja...

Kao doprinos promišljanju grada u budućnosti **vrsni stručnjaci svojih područja (ekonomija, sociologija, filozofija, pejzažna i ekološka održivost, AI i upravljanje gradom, turizam, arhitektura, urbanizam...)** na poziv urednika/autora knjige daju svoj doprinos raspravi o vizijama grada u (ne tako dalekoj) budućnosti. Osvrću se i na vizije razvoja grada u budućnosti iz svog specijalističkog područja, kao temu za daljnje interdisciplinarne rasprave, razgovore i radionice. Otvaraju nove teme i pridonose raspravi šire znanstvene i kulturne zajednice. Upravo interdisciplinarnim raspravama može se utjecati na kvalitetu budućih prijedloga i vizija koji bi mogli rezultirati različitim modelima te dati odgovor na pitanje: Kako bi naš grad mogao izgledati u budućnosti? Ti bi modeli trebali biti inkluzivni i održivi.

U završnom prilogu Urbanističke vizije Zagreba 21. stoljeća – novo doba – novi ljudi – nove ideje dane su smjernice *A kako dalje?* I to za grad u cjelini, pojedina njegova područja ili određene tematske cjeline.

Prof. emeritus dr. sc. Tihomir Jukić

Autori projekta VIZIJA GRADA U BUDUĆNOSTI HORIZONT 2050.

Dr. sc. Tihomir Jukić je profesor emeritus u trajnom zvanju na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu. Bio je voditelj Kabineta za urbanizam i predavač kolegija posvećenih teoriji urbanizma i preobrazbi grada. Profesor Jukić ima bogato iskustvo u izradi urbanističkih studija, prostornih i urbanističkih planova i projekata. Predaje na Doktorskom studiju Arhitektura i urbanizam te na Sveučilišnom poslijediplomskom studiju Upravljanje gradom. Bio je prodekan za znanost na Arhitektonskom fakultetu, gdje je inicirao nove doktorske i specijalističke studije. Sudjelovao je u međunarodnim projektima poput HERA-e, Tempusa, Projekta Zaklade za znanost Slovenije i Hrvatske (2020.–2023.). Aktivni je član strukovnih udruženja te je bio predsjednik Područnog odbora Zagreb u Hrvatskoj komori arhitekata. Dobitnik je Nagrade Grada Zagreba. Član je Akademije tehničkih znanosti Hrvatske.

Kristina Perkov, mag. ing. arch., od 2017. do 2023. godine asistentica je na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu na Katedri za prostorno planiranje, urbanizam i pejsažnu arhitekturu. Posjeduje bogato iskustvo u prostornom planiranju te je sudjelovala u izradi brojnih prostornoplanskih dokumenata. Koautorica je više znanstvenih i stručnih članaka, te je sudjelovala u pripremu više priručnika i publikacija. Polaznica je Poslijediplomskog doktorskog znanstvenog studija Arhitektura i urbanizam na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Članica je više strukovnih udruženja, ovlaštena arhitektica urbanistica te je obnašala dužnost predsjednice Odbora za zakonodavstvo pri Hrvatskoj komori arhitekata.

Mateja Nosil Mešić, mag. ing. arch., asistentica je na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Koautorica je više znanstvenih i stručnih članaka, a sudjelovala je i u pripremi i organizaciji više konferencija i zbornika radova. Sudjeluje je u znanstvenim i međunarodnim projektima poput BAUHAUS4MED-a, "Razvoja dvostruke fasade s hermetički zatvorenom šupljinom (H-CCF)", s temama vezanim uz fiziku zgrade, održivo građenje, smanjenje emisija CO_2, New European Bauhaus i sl. Članica je više strukovnih udruženja, koautorica više znanstvenih i stručnih članaka, a sudjelovala je i u pripremi i organizaciji više konferencija i zbornika radova. Aktivno sudjeluje u nastavnom procesu na Katedri za arhitektonske konstrukcije i zgradarstvo. Pohađa doktorski studij Arhitektura i urbanizam na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

PRILOG — GOSTI EKSPERTI PODRUČJA / UMJETNICI

Tonči Čerina — Projektiranje kao sredstvo istraživanja

Tonči Čerina arhitekt je i doktorand Doktorskog studija Arhitektura i urbanizam na Arhitektonskom fakultetu. S Miom Roth radi od 1999. sudjelujući na javnim arhitektonskim natječajima na kojima su osvojili brojne nagrade te više domaćih i međunarodnih strukovnih nagrada i nominacija. Godine 2023. povjerenici su hrvatskog nastupa na 18. Venecijanskom bijenalu arhitekture. Na FGAG-u u Splitu sudjeluje u nastavi kao naslovni docent. Projektira u različitim mjerilima, od urbanizma do interijera. O svom radu i aktivnostima održava predavanja i radionice te sudjeluje na festivalima i arhitektonskim izložbama.

Za razvoj arhitekture uz izvedene projekte gotovo su jednako važni i nikad izvedeni projekti. Dio nije izveden zbog različitih društvenih, financijskih ili tehnoloških ograničenja u trenutku njihova nastanka, ali za dio projekata izvedivost uopće nije njihova temeljna značajka.

Takvim je projektima zajedničko prije svega propitivanje postojeće stvarnosti, a onda kroz istraživanje projektom predlaganje mogućih odgovora. To može uključivati najrazličitije teme, od razvoja tehnologije i materijala, preko društvenih pitanja do predviđanja budućnosti i na kraju same uloge arhitekture.

Prevladavanje aktualne stvarnosti i težnja da se izgradi nova zamišljena realnost tema je kojom se bave **utopijski projekti** arhitekture. Pritom kod utopije uvijek postoji logička veza sa stvarnim pojavama, stanjima ili zakonitostima koje se onda pokušava kroz projekt napraviti boljim ili čak i idealnim. Utopije su zbog svoje povezanosti s prošlim i sadašnjim događajima i mjestima puno složeniji procesi od često pojednostavnjenog shvaćanja utopije kao svojevrsnog "novog pristupa"[4].

4 Coleman, N. (2007) Utopias and Architecture. Abingdon: Routledge.

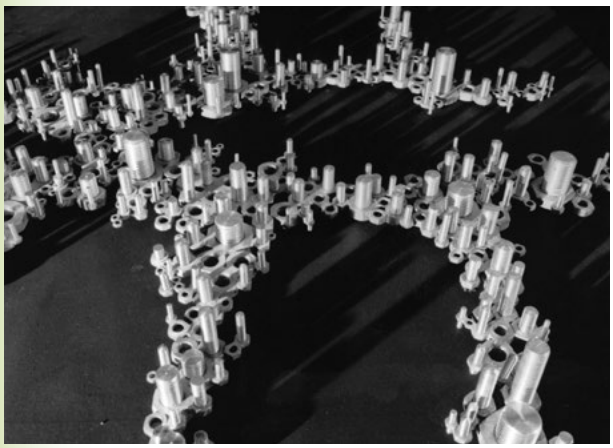

Slika 1.
Andrija Mutnjaković, Gradski centar Tel Aviv (suautor Aleksandar Srnec). Tel Aviv. 1963. Natječajni rad, (izvor: osobni arhiv A.M.)

Španjolski arhitekt Miguel Fisac smatrao je arhitektonsku utopiju izvorom stvaralaštva, ali uz ogradu da arhitektonska utopija mora slijediti istinsku ortogenezu kao i bilo koji projekt koji će sutra biti izveden[5]. Ta izjava ujedno je i istina koja prati svaki utopijski projekt: utopiju (nemjesto) nemoguće je ostvariti.

Pokušaj da se utopijske ideje o idealnom društvu implementiraju u fizički okvir rezultirao je projektima idealnih gradova[6]. Planove poput Sforzinde arhitekta Filaretea iz 15. stoljeća, Palmanove vojnog arhitekta Savorgnana iz 16. stoljeća ili idealnog grada Lucijana Vranjanina iz 15. st. i danas gledamo s divljenjem.

Međutim, grad je sastavljen od niza vrlo kompleksnih i međusobno uvjetovanih procesa koji zajedno s fizičkim okvirom čini da je neki grad dobar i ugodan za život ili nije. Zanemarivanje velikog dijela procesa i svođenje grada samo na "idealni" fizički okvir ne može rezultirati stvarno funkcionalnim gradom. Rješavajući jedan segment ili problem (npr. protočnost kolnog prometa), istodobno se generiraju drugi i novi problemi. Nepredvidivost stvarnosti možda je ključna razlika između postojećih gradova i idealnog grada.

Ubrzani razvoj tehnologije u 1960-ima te nezadovoljstvo urbanističkim planiranjem i arhitekturom modernističkog pokreta doveli su do formiranja više različitih grupa autora, kao što su Archigram u Londonu te Superstudio i Archizoom u Firenzi, koji su zagovarali radikalni prekid s prošlošću. Kako je arhitektura nastojala proširiti svoje horizonte, njezin se fokus sve više pomicao na vrste procesa koje

5 Fisac, M. J. 1975. Arhitektonska utopija kao izvor stvaralaštva. Čovjek i prostor, 272.

6 Mutnjaković, A. 2012. Idealni grad – The Ideal City. Zagreb: Art studio Azinović.

izgrađeni okoliš posreduje, a ne na same zgrade. Ovi su autori kroz provokativne projekte, predstavljajući vizije mogućih distopijskih budućnosti, izražavali svoju kritiku uloge arhitekture i njezine veze s logikom kapitala, smatrajući da su arhitekti podbacili u pokušaju da se pozabave društvenim, prostornim, ekološkim i drugim važnim pitanjima aktualnog trenutka. Naprotiv, smatrali su da arhitektura znatno pogoršava probleme s kojima se suočavaju suvremeni gradovi i njihovi stanovnici. Ipak, potpuna sloboda koju radikalni arhitekti i dizajneri sebi dopuštaju dovodi do toga da su njihovi projekti često previše udaljeni od stvarnosti, idu čak tako daleko da gotovo ukidaju samu arhitekturu kao disciplinu. Rezultati su uglavnom nove forme i jezik arhitekture koji su u raskoraku s temeljnom polazišnom idejom. Upravo pojednostavnjeno mišljenje da svaka nova ideja mora rezultirati i novom formom lišava eksperimentalne projekte ozbiljnije rasprave, a sve se svodi na crtež ili formu koja prije nije viđena[7]. Usprkos tome ti su projekti i danas jednako aktualni i provokativni kao i u vrijeme kad su nastali.

7 Cook, P. 1970. Experimental architecture. New York: Princeton Architectural Press.

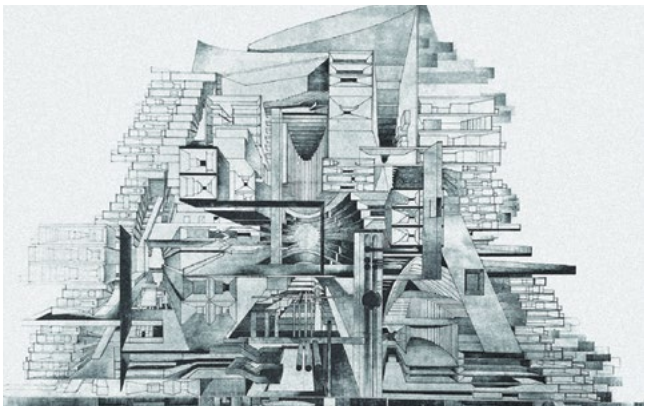

Slika 2.
Synthurbanism. Vjenceslav Richter. 1964. Arhiv Vjenceslav Richter, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb.

Spekulacije o budućnosti, bilo da su distopijske ili optimistične, gotovo u pravilu su se pokazale netočnima, pogotovo u smislu tehnologije, ali ovi su projekti vrijedan alat za bolje razumijevanje sadašnjosti i vlastitih postupaka, a onda i kao polazište za raspravu o poželjnoj ili nepoželjnoj verziji budućnosti.

Spekulativni projekti kod kojih se fokus istraživanja temelji uglavnom na razvoju tehnologije, i eventualno na društvenim promjenama koje taj razvoj prate, a danas ih još nije moguće izvesti postojećom tehnologijom, nazivaju se **futuristički ili vizionarski projekti.** Premda u današnjem vremenu intenzivnog tehnološkog razvoja vjerojatnost da je neki projekt moguće izvesti postaje vrlo relativna pa čimbenici poput ekonomskih ili društvenih određuju **nazivamo li neki projekt vizionarskim[8]**. Karakterizira ih određeni romantični odnos prema budućnosti bazirajući se na kreiranju dopadljivih

8 Drexler, A. 1963. Vizionarska arhitektura. Čovjek i prostor, 127.

kolaža gradova i života ljudi potpomognutih razvijenom tehnologijom. Prikazi vizionarskih projekata arhitekture mijenjaju se i s trendovima u doba njihova nastanka pa, primjerice, u vrijeme razvoja autoindustrije gradovi su ispresijecani brojnim automobilskim trakama na različitim razinama, u vrijeme intenzivnog istraživanja bliskog svemira u prostoru između nebodera nižu se letjelice, u suvremeno doba, opterećeno klimatskom krizom, željene gradove prikazuje se kao vertikalne držače za zelenilo itd.

Eksperimentalni projekti su uvijek, prije svega, prostor slobode za istraživanje i pomicanje granica arhitekture i urbanizma, a time i iznimno vrijedan alat za unaprjeđivanje arhitektonske prakse. Svako arhitektonsko djelo je još uvijek unikat ili da budemo precizniji: nesavršeni prototip baš kao i njegov autor. I zbog toga je svaka arhitektura u biti istraživanje, eksperiment. Što se više projektom eksperimentira, to se granice više rastežu, a ishodi su neizvjesniji. U takav rizik se arhitektura koja je dio tržišne ekonomije rijetko može upustiti, ali "papirnata arhitektura" može naseljavajući prostor granice između mogućeg i nemogućeg dokazujući da arhitektura nije smještena u izvedenoj zgradi, nego u ideji[9].

9 Kaminer, T. 2011. Architecture, Crisis and Resuscitation, The Reproduction of Post-Fordism in Late-Twentieth-Century Architecture. Abingdon: Routledge.

PRILOG — GOSTI EKSPERTI PODRUČJA / UMJETNICI

Velimir Šonje — Djeca s periferije

Velimir Šonje je vlasnik i direktor Arhivanalitike, tvrtke za poslovno savjetovanje iz Zagreba koja se bavi konzaltingom u područjima makroekonomike i financija. Aktivno investira u mala i srednja poduzeća i povremeno radi kao savjetnik međunarodnih institucija poput Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda. Karijeru je započeo na Ekonomskom institutu u Zagrebu 1990. Radio je kao savjetnik Vlade Republike Hrvatske na programu obaranja visoke inflacije 1993.–1994. Od 1995. radio je kao direktor Direkcije za istraživanja, a od 1996. kao izvršni direktor Sektora za istraživanja i statistiku Hrvatske narodne banke. Od 2000. do 2003. bio je član Uprave Raiffeisenbank Austria d.d. Zagreb. Bio je i predavač na kolegiju Financijske institucije i tržišta na Zagrebačkoj školi ekonomije i menadžmenta. Autor je 40 znanstvenih radova i 20 poglavlja u knjigama ili knjiga koje su objavljene u Hrvatskoj i inozemstvu. Jedan je od najutjecajnijih neovisnih ekonomskih komentatora i kreatora javnog mnijenja u području gospodarstva i financija.

S udjelom djece do 14 godina u ukupnom stanovništvu od 22%, prema popisu 2021., Kajzerica je zadnje dobro prometno povezano gradsko naselje u kojemu živi značajan broj mladih. U potrazi za drugim zagrebačkim naseljima s udjelom djece iznad 20% treba putovati dalje do Velikoga Polja, Odre, Novog Jelkovca, Jakuševca, Ježdovca... I kasno izgrađen Novi Zagreb – zapad s udjelom djece od 17,5% odstupa prema gore od gradskoga prosjeka koji iznosi 15,2%. Osobito je veći od starijega Novog Zagreba – istok gdje živi 13,2% djece, kao i Donjega grada, koji je na 11%. I Novi Zagreb – zapad će za približno dva desetljeća neumitnom logikom urbane demografije biti pretvoren u mjesto života ljudi pretežno zrele dobi. Parkove s ljuljačkama zamijenit će vježbališta za kućne ljubimce.

Gradski vremenski godovi nemaju samo prostornu dimenziju. Prsteni se slažu kroz desetljeća ostavljajući za sobom trag prošlih gospodarskih i društvenih zbivanja i životnog ciklusa ljudi koji su nekoć bili mladi. Cjenovna dostupnost stanovanja i međugeneracijski ekonomski odnosi igraju ključnu ulogu u tom procesu. Doduše, logika urbane demografije mogla bi se preokrenuti kada bi međugeneracijski altruizam potaknuo roditelje u zrelim godinama da djeci, kada ona dostignu prvu životnu zrelost,

prepuste svoje stanove u širem centru grada i potraže mir u zelenilu kakvog prigradskog naselja. Međutim, prepreke poput straha, posesivnosti i nespremnosti na promjene u samoj su prirodi starenja. Politika je odraz te promjene. Ona se u borbi za glasove uglavnom obraća sve brojnijim starijim glasačima, a ne više manje brojnima mlađima. I tu počinje problem.

Demografske godove pronalazimo duž tramvajskih pruga, mostova i drugih artefakata građenih za nekadašnje mlade kojih više nema ili su jako ostarjeli. Naviknuti na građevine bez kojih ne možemo zamisliti kako je prostor izgledao nekada, teško uviđamo da su ta javna dobra nekoć bila simboli nade i uspjeha danas starijih, a nekoć mlađih generacija – i djece s periferije. Vrijeme sve to brzo promijeni: samo u razdoblju od 2020. do 2023. tramvajima je u Zagrebu prevezeno 15% manje putnika iako se realna ekonomska aktivnost povećala više od 20%. Jedan od razloga je što uzduž tramvajskih pruga u prosjeku žive sve stariji ljudi koji se sve manje kreću. To su oni za koje su te pruge građene. Aktivnost je otišla drugdje; većinu mladih i aktivnih, ali i njihova radna mjesta, ekonomske su silnice odbacile dalje od tramvajskih pruga. No i ti novi mladi snivaju snove srednje klase kao što su ih snivali i današnji stanovnici centra grada dok su bili mladi. Danas mladi i aktivni žele isto i za svoju djecu pa se koriste automobilima, jer na drugi način nije moguće obaviti sve što oba zaposlena 40-godišnja roditelja s djecom moraju napraviti u jednome danu.

Gradski "vizionari" nisu zaboravili samo na promet i stanovanje. Zaboravili su i na ključne društveno-ekonomske procese. Među majkama i bakama današnje djece uglavnom nema više domaćica i baka-servisa koje su se nekoć brinule i svuda pratile djecu dok su očevi izbivali iz kuće uhvaćeni u žrvanj formiranja moderne industrije i socijalističke administracije. Premda je socijalizam promovirao za ono doba relativno visoku zaposlenost žena, stopa zaposlenosti žena u Hrvatskoj doživjela je golem skok puno kasnije, u modernoj Hrvatskoj, kada je povećana s 54% na 67% u razmjerno kratkom razdoblju od 2014. do 2023. Veći rast zaposlenosti žena od Hrvatske u EU-u u proteklih desetak godina imale su samo Poljska, Grčka, Malta i Portugal.

U nedostatku boljih ideja političari neuspješno nude legalna fertilitetna mita u obliku davanja javnog novca za rađanje djece, obećavaju ženama skraćivanje radnog staža za svako dijete koje rode ne bi li privukli pokoji njihov glas. No sve je uzalud. Politika ne razumije koja javna dobra trebaju modernim ženama s periferije. Novopečene gradske žene-majke u svojim automobilima tragaju za ostvarenjem snova i gube vrijeme u prometnim gužvama jer stanovanje su si mogle priuštiti 10 kilometara od posla. A dostupne tramvajske ili kakve druge pruge nema u blizini. U tome treba prepoznati rečenicu sociologa Ivana Burića: "Bicikli vs. automobili duboka je društvena podjela."

Tako je nastao današnji Zagreb; grad s centrom koji umire dajući prividne znakove života zahvaljujući investicijama hotelijera, trgovaca, Air b'n'b rentijera i govoru stranih jezika na ulicama; grad sa sve manje djece u vidokrugu srca toga grada. Otvara se pitanje što će taj grad značiti u srcima te djece. Sreća je ako žive u Kraljevečkim Novakima ili Svetoj Klari, gdje je udjel djece također veći od 20%, zato što im roditelji nisu imali životne energije da "potegnu" do Njemačke ili Irske pa su se zadržali na obodima Grada. Za njih još postoji neka nada u Gradu.

Grad Zagreb, ne pretjerano velik, upravljiv, postao je infrastrukturno zapušten i prometno zagušen, dok život buja kilometrima dalje od Trga bana Jelačića. Ukratko, grad je to koji je mogao biti puno bolje mjesto za život da se mislilo unaprijed.

Gradski i prigradski promet te priuštivost nekretnina za mlade rak-rane su današnjega Zagreba. Prostorne reperkusije u obliku dolaska mlađih ljudi s djecom dobacile su do Svete Nedelje i Zaprešića na zapadu i Sesveta i Dugog Sela na istoku. Ne i do Klinča Sela: Zagrepčanima je jug urbanistički apstraktna strana svijeta. Golem brisani prostor pitomog brežuljkastog reljefa i lijepe prirode iza Brezovice prema Kupi odumire, dok su Sveta Nedelja i Dugo Selo među rijetkim većim mjestima s rastom broja ljudi između dva zadnja popisa stanovništva.

Spontano kretanje mlađih ljudi u smjerovima istoka i zapada duž toka Save pokretano je kombinacijom odnosa cijena nekretnina i prometne povezanosti, dodatno potpomognuto recentnim trendom online rada od kuće u uslužnom sektoru. To upućuje i na smjerove traženja rješenja. Naime, i bez bušenja snovitoga tunela kroz Medvednicu (iz vremena moga djetinjstva pamtim tu priču, kao i priču o metrou), učinkovita, a to znači brza, cjenovno i vremenski pristupačna i ekološki prihvatljiva prigradska željeznica lako može prevesti Zagrepčane iz Zaboka i Donje Stubice ili Dugog Sela i Ivanić-Grada, a zašto ne i iz Klinča Sela i Pisarovine, ne samo na posao nego i na kavu i kolače na Preradovićev trg ili na koncert do Lisinskog. Kao što i građane s Preradovićeva trga može vikendom brzo prebaciti na ručak u Gupčev kraj gdje su zadnji put bili na izletu s osnovnom školom. Drugim riječima, postoji samo jedan način da djeca s periferije dođu u Grad – tako da periferija postane integrirana s Gradom.

Tko će financirati transformaciju periferije u Grad, pri čemu je promet tek prva, nužna karika? Mladi ljudi, osim brzih prometnih veza i dostupnih kvalitetnih stambenih prostora, traže i vrtiće, škole, kvalitetnu ugostiteljsku ponudu, zabavu i niz drugih sadržaja. Ima li takav pothvat uopće smisla u zemlji koja demografski rapidno stari? EU fondovi neće financirati takav projekt. Relativna važnost europskoga novca smanjit će se prije nego što projektiranje novog prometnog modela zagrebačke aglomeracije bude dovršeno. Kapital koji je potreban za tu javnu investiciju može doći samo iz domaće porezne baze. A ona će se proširiti samo ako Zagreb, Zagrebačka i Krapinsko-zagorska županija postanu zona velike poslovne atraktivnosti za privatna ulaganja, domaća i strana. Vizija može uspjeti samo ako se Zagreb pretvori u međunarodno relevantan financijski, informacijsko-komunikacijski, trgovački i prometno-logistički, obrazovni, zdravstveni i općenito uslužni centar, i ako na širem teritoriju zagrebačke aglomeracije, uz javno već prepoznate projekte Rimčeva i Infobipova kampusa, nikne još deset takvih; i ako se poduzetničke energije oslobode od stiska opće letargije, ideoloških iluzija i stiska birokracije; i ako ovamo dođe više inozemnih izravnih ulaganja.

Zagreb nije puno manji od Amsterdama i Stockholma. Veći je od Kopenhagena i Dublina. Zagreb je grad koji još uvijek ima dovoljno ljudske energije za pretvaranje u atraktivnu i vibrantnu metropolu (tako ga se ponekad naziva, ali uglavnom iz pobuda koje su povezane s liječenjem kompleksa europske provincije). Ključ transformacije, postanka metropolom, leži u ekonomskom razvoju.

Kada imperativ ekonomskog rasta dođe u vidokrug kreatora politike, shvatit ćemo da demografski pad nije nužnost; kada shvatimo da ljudi dolaze tamo gdje ima privatnog kapitala, ulaganja, ali i javnih dobara koja pružaju osnovu za dobar život, i kada se podsjetimo da je u proteklih desetak godina iz Hrvatske iselilo oko 350 tisuća ljudi od kojih bi se dio sigurno mogao vratiti prije umirovljenja, tada, odjednom, ambicioznija vizija zagrebačke aglomeracije kao prostora ozbiljnog biznisa i međunarodno prepoznatog brzog gospodarskog razvitka počinje imati smisla. A tada i vizionarsko prostorno planiranje i arhitektonske ambicije dobivaju svoj socio-ekonomski sadržaj.

Naravno, tada nastupaju i neki drugi društveni problemi. Unatoč pojačanom priljevu stranih radnika iz udaljenih zemalja i kultura proteklih godina, Zagreb je i dalje puno homogeniji u smislu udjela domicilnog stanovništva od velikih europskih metropola. Moguća uspješna transformacija Zagreba u regionalno financijsko i uslužno središte dovest će do eksplozije priljeva stranih radnika sa svim društvenim, kulturnim, sigurnosnim, pa i prostornim problemima koji prate takvo doseljavanje, uz imperativ kulturne i ekonomske integracije i prevencije segregacije i stvaranja geta.

Moram upozoriti čitatelja da urbana ekonomika nije moje područje ekspertize. Pišući ovaj esej kao građanin i netko tko u rodnom gradu provodi sve manje vremena, vjerojatno sam počinio onu vrstu pogreške koju naivni i neupućeni u pravilu naprave kada se usude promišljati o stvarima o kojima ne znaju dovoljno. Ipak, baveći se gospodarstvom, makroekonomskim i financijskim analizama i politikama, naučio sam jednu stvar koja će arhitektima zvučati poznato: **za analize, pripreme i konzultacije koje su potrebne za dobro osmišljavanje velikog projekta potrebne su godine. To je kao s velikim graditeljskim projektom: od ideje do realizacije najčešće treba proteći više vremena od vremena koje je potrebno za izgradnju.** Ta pripremna faza često frustrira; puno se radi, a ništa se vidljivo ne događa. Sve se nalazi u fluidu računalnih bitova koji opisuju riječi, brojeve i linije. I onda, odjednom, neočekivano i bez jasnoga povoda, sve se pokrene. I potom nešto nastane. Pa se ljudi s vremenom naviknu na to i zaborave da je jednom davno, u korijenu svega, bila samo ideja. Ideja prilagođena vrijednostima, životnom stilu i ekonomskim aspiracijama nove generacije – djece s periferije.

Slika 3.
Vizije razvoja grada gospodarske zone uz Radničku cestu s lokacijom novog gospodarskog sajma u blizini aerodroma (studentska radionica, mentor: prof. S. Jurković)

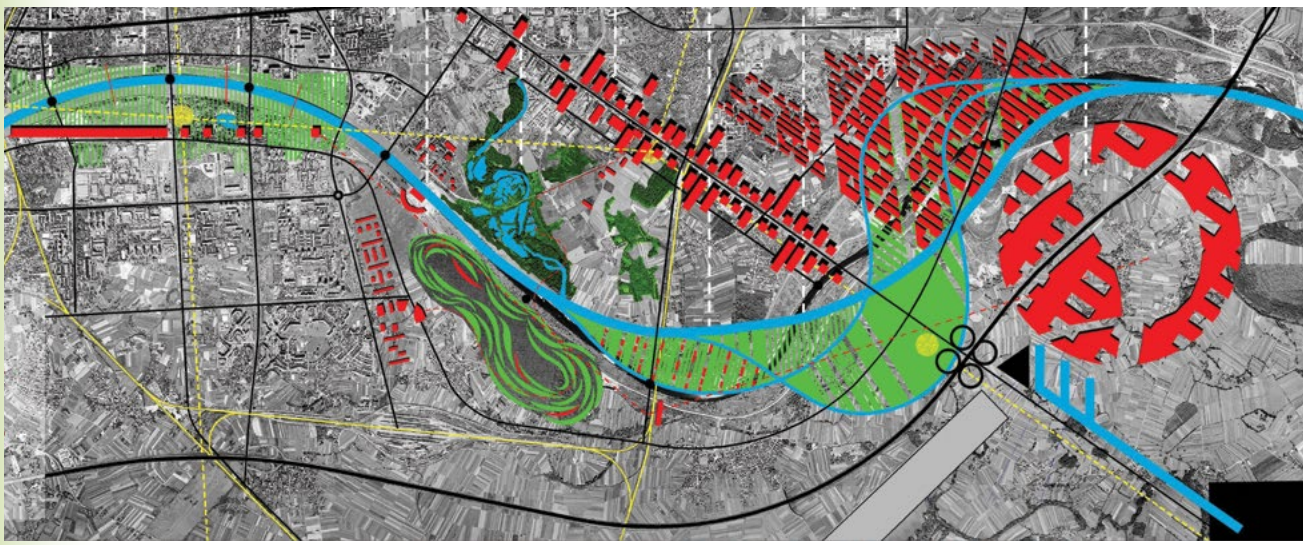

/2. SUVREMENE TENDENCIJE GRADOVA/

2.1. CITY OF WELL-BEING / GRAD UGODNOG ŽIVOTA

Well-being (engl.) po definiciji je dobrobit, ugodnost, odnosno prisutnost pozitivnih emocija i raspoloženja te zadovoljstvo životom, ispunjenost i pozitivno funkcioniranje. Iako je pojam usko vezan uz zdravlje zajednice, znači puno više od toga. *Well-being* znači dati pojedincu ili zajednici sredstva i prilike da stvori svoju (bolju) budućnost. U urbanističkom kontekstu odnosi se na kvalitetu života i blagostanje ljudi u urbanim sredinama, zdravlje, dobrobit i održivu kvalitetu života. Prema podacima iz 2021. godine, 75 % europskog i 58 % hrvatskog stanovništva živjelo je u urbanim područjima. Svjetska zdravstvena organizacija (World Health Organisation, WHO) stavlja *well-being* u usku korelaciju s **konceptom zdravoga grada**, zbog čega ga je ključno integrirati u proces planiranja gradova. To uključuje stvaranje prostora koji su sigurni, pristupačni, inkluzivni i podupiru zdrav način života. Održivi prostorni planovi potiču smanjenje potrebe za prijevozom i povećanje dostupnosti javnih prijevoznih sredstava, smanjenje toplinskih otoka, više zelenih površina... **Zelene i održive urbane sredine** poboljšavaju kvalitetu zraka, smanjuju stres i potiču tjelesnu aktivnost, promiču **energetsku učinkovitost**, smanjenje otpada i zaštitu prirodnih resursa te su dobro **prometno povezane** (efikasan i pristupačan javni prijevoz, sigurne biciklističke i pješačke zone). Nadalje, WHO potiče stvaranje **inkluzivnih urbanističkih politika** koje promiču **socijalnu koheziju**, smanjuju socijalne nejednakosti i osiguravaju pristup osnovnim uslugama za sve stanovnike, bez obzira na njihov socijalni status ili mjesto stanovanja.

Dok je *well-being* gradova u prošlosti bio određen uglavnom bruto domaćim proizvodom (engl. Gross Domestic Product, GDP), kao odraz ekonomske aktivnosti i veličine ekonomije neke zemlje ili grada, posljednjih godina to više nije nužan pokazatelj. Faktor zadovoljstva dobio je dodatno značenje za vrijeme pandemije COVID-a. Godine 2019. održan je i prvi *Wellbeing cities forum* u Centru znanosti u Montrealu, u Kanadi. Na forumu su se kroz debate, radionice i panele nastojali istražiti načini kako poboljšati zadovoljstvo stanovnika, a pioniri nagrade za najbolji grad za život bili su Milano (Italija), Lisabon (Portugal), Pune (Indija), Kigali (Ruanda) i Santa Monica (Kalifornija, SAD). Iduće godine, 2020., u Montrealu je predstavljena i *Deklaracija well-beinga u gradovima*[10] (Declaration of Montréal on Well-being in Cities) koja opisuje **načela dobrobiti življenja u gradovima**:

— *Prioritet well-beinga u procesu planiranja grada kroz politiku, planove, usluge i investicije*
— *Participacija i uključivanje građana u mehanizme odlučivanja – municipalna demokracija, transparentnost, javna savjetovanja*

10 https://newcities.org/declaration-of-montreal-on-well-being-in-cities/

— *Integracija prirode i bioraznolikosti s ekološkog stajališta*
— *Poticanje socijalne kohezije i solidarnosti, osobito prema ranjivim skupinama*
— *Plan za bolje urbano zdravlje – pristupačne zdravstvene usluge za tjelesno i mentalno zdravlje, dostupnost zdrave hrane, čiste vode i čistog zraka*
— *Izgradnja raznolike urbane ekonomije kroz poticanje tehnološkog napretka, turizma, proizvodnje, inovacija, održivosti i dr., što smanjuje ovisnost o pojedinačnoj industriji i poboljšava otpornost na ekonomske krize.*

Slika 4.
Sustainable Economic Development Assessment (SEDA) – deset smjernica ugodnog života (well-being)

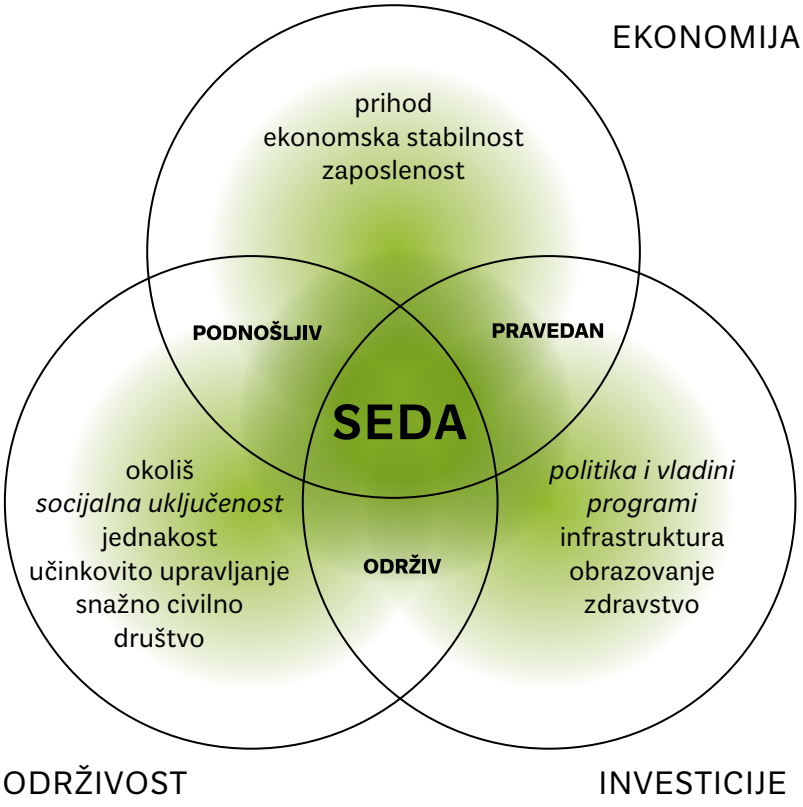

GRAD (DRŽAVA) JE ONAKAV KAKAV JEST ZATO ŠTO SU NJEGOVI GRAĐANI ONAKVI KAKVI JESU.
PLATON

MORAMO VRATITI U DRUŠTVO DUBLJI OSJEĆAJ SVRHE ŽIVLJENJA. NESREĆA U TOLIKIM ŽIVOTIMA GOVORI NAM DA SAM USPJEH NIJE DOVOLJAN.
BEN OKRI

Iako ne postoji univerzalna metoda ocjene zadovoljstva građana koja bi objedinila sve činitelje koji pridonose dobrobiti grada, postoje inicijative vlasti, poslovnog sektora i drugih predstavnika civilnog društva te se svake godine istražuje stupanj zadovoljstva. Knight Franck,[11,12] (osnovan 1896., Velika Britanija), jedna od vodećih savjetodavnih tvrtki za nekretnine u svijetu, 2020. predstavila je stupanj zadovoljstva življenja u gradovima (Citywell-being Index) u izdanju The Wealth Reporta, koji predstavlja potencijal za **najpoželjnije mjesto za život u četiri kategorije koje utječu na odluke** o tome gdje živjeti i investirati: **sigurnost, pristupačnost zdravstvenih usluga, kvaliteta zraka** i **održivost.**

Tako su se na vrhu njihove ljestvice stupnja zadovoljstva našli Oslo, Helsinki, Zürich, Beč, Madrid, Stockholm, Amsterdam, Sydney, Montreal, Singapore i drugi. Prema Mercerovu istraživanju 2023. godine, koje daje rezultate za kvalitetu života u 241 gradu diljem svijeta, najpoželjniji gradovi za život su Beč, Zürich, Auckland, Kopenhagen, Ženeva, Frankfurt, München, Vancouver, Sydney i Düsseldorf. Prema istom istraživanju, Zagreb zauzima 97. mjesto, Ljubljana 78., a Sarajevo 165. mjesto.

Promatrajući stanje u Hrvatskoj, stanovnici Zagreba sretniji su u odnosu na druge regije, ali se i dalje hrvatska metropola ne može usporediti s drugim europskim gradovima, osobito sagledavajući činjenicu da se, prema Mercerovu istraživanju 2023. godine[13], sedam od deset najsretnijih gradova na svijetu nalazi u Europi.

Dobrobit i sreća građana trebali bi biti na prvom mjestu u postupku planiranja gradova. Postoje razne metode izračuna "well-being faktora", ali ne postoji nijedna metoda koja bi objedinila sve činitelje koji pridonose dobrobiti grada.

11 https://www.knightfrank.com/research/article/2021-03-01-the-future-cities-leading-in-health-wealth-and-innovation-

12 https://www.knightfrank.com/wealthreport/article/2020-03-03-the-city-well-being-index-how-happy-are-the-worlds-leading-cities

13 https://www.mercer.com/insights/total-rewards/talent-mobility-insights/quality-of-living-city-ranking/#city-ranking

2.2. KRUŽNO GOSPODARSTVO

Od osamdesetih godina prošlog stoljeća pojam održivosti usko je povezan s idejom opstanka ljudske vrste. Pojam održivog razvoja definiran je 1987. u izvještaju Svjetske komisije UN-a za okoliš i razvoj "Naša zajednička budućnost" kao "razvoj koji zadovoljava potrebe današnjice bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe". **Održivost** je multidisciplinarni proces koji je utemeljen na savjesnom iskorištavanju prirodnih resursa kako bismo budućim generacijama u nasljeđe ostavili njih toliko da mogu nastaviti život kakav ima sadašnja generacija. To je proces koji vodi brigu o uravnoteženom djelovanju ekonomskih, društvenih i okolišnih faktora s temeljnim ciljem brige o dobrobiti čovječanstva. Stoga je nužno napuštanje linearnog gospodarstva u korist kružnog. Kružno gospodarstvo je istraživano s dva aspekta – kružne ekonomije i kružnog gospodarenja prostorom i zgradama.

Kružno gospodarstvo je model proizvodnje i potrošnje koji promiče dijeljenje, posudbu, ponovno korištenje, popravljanje, obnavljanje i reciklažu postojećih proizvoda i materijala što dulje, s ciljem produljenja životnog vijeka i smanjenja otpada. Pritom kružno gospodarstvo može ublažiti dva ključna globalna problema današnjice: ograničenost resursa i klimatske promjene.

Naglasak je na što duljem zadržavanju proizvoda unutar "petlje", pri čemu se ističe potreba za prelaskom s **koncepta potrošača na koncept korisnika.** Na temelju odnosa ljudi i njihova okruženja gradi se zajednički identitet i kvaliteta života koja se zasniva na zajedničkoj kulturnoj i prirodnoj baštini, a očituje se kroz zdravlje, način života, održivo korištenje ekosustava, krajobraz, prirodne i otvorene prostore i energiju. Tako se razvija svijest o ograničenim prirodnim resursima, jačanju korištenja obnovljivih izvora energije, smanjivanju narušavanja prirodnih staništa, ograničava se gubitak bioraznolikosti, smanjuje emisija stakleničkih plinova i dr. Kružno gospodarstvo, prema tome, zahtijeva očuvanje, unaprjeđenje i stvaranje prirodnih resursa koji se nalaze u okolišu, što podrazumijeva:

— razumno korištenje prirodnih resursa i reciklažu
— samoodrživ pristup radi smanjenja otpada
— visok stupanj efikasnosti i pažljivo upravljanje resursima i energijom te smanjenje potrošnje, pri čemu prioritet treba dati povećanju uporabe energije iz obnovljivih izvora
— kontinuirano održavanje gradova i zaštitu od zagađenja i propadanja.

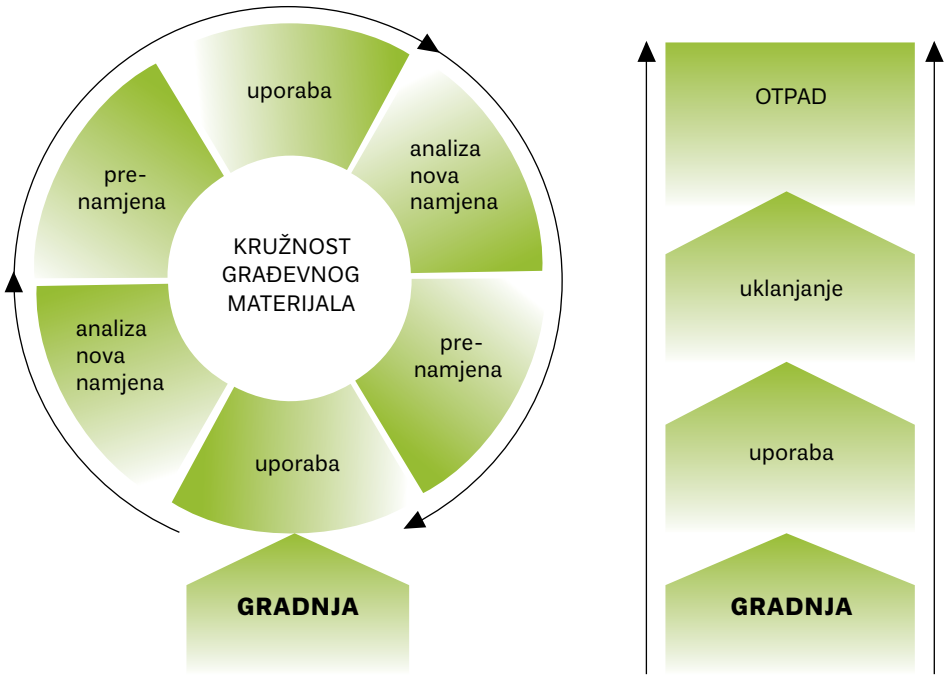

Slika 5.
Usporedba kružnog i linearnog modela gospodarenja zgradama

Europska komisija je 2020. godine usvojila **Novi akcijski plan za kružno gospodarstvo** (New circular economy Action Plan CEAP) koji je jedan od temelja *Europskog zelenog plana*, novog okvira za održivi rast, ali i preduvjet za postizanje cilja o klimatskoj neutralnosti do 2050. godine. Njime se želi istaknuti da većina zgrada koja će postojati 2050. već sada postoji u prostoru te im je potrebna obnova kako bi se postigli ciljevi plana. **Model cirkularne ekonomije prostora i zgrada** (Circular Economy CE) uključuje mjere cirkularnosti u planiranju i izgradnji novih prostora, kao i obnovu i renovaciju postojećih zgrada, što podrazumijeva produljenje trajnosti zgrada i prilagodljivih prostora, smanjenje količine građevnog otpada i povećanje energetske učinkovitosti zgrada. Većinu resursa koji se nalaze u gradovima čine prostori, zgrade, prometnice i parkovi te su potencijal za primjenu kružnog gospodarstva ako se iskoriste na odgovarajući način.

Koliko dugo prostor mora biti napušten da bi dobio novu namjenu?

Kako mapirati takve prostore u gradu?

Što učiniti s tim prostorima, koju im svrhu dodijeliti za dobrobit cijele zajednice?

2.3. ZELENA OSNOVA GRADA / ZELENA INFRASTRUK-TURA

Zelena osnova grada, u literaturi često nazivana "zelena infrastruktura", strateški je planirana mreža prirodnih i poluprirodnih područja s ostalim ekološkim značajkama koje su planirane tako da pružaju širok spektar usluga ekosustava, a uključuje zelene i plave prostore (uključujući vodene pojave, obalna i morska područja) te pridonosi očuvanju, poboljšanju i obnavljanju prirode s ciljem postizanja ekoloških, ekonomskih i društvenih koristi održivog razvoja. Osim *Europskog zelenog plana*[14], najvažniji dokument zelene infrastrukture je *Zelena infrastruktura – jačanje europskog prirodnog kapitala – Strategija zelene infrastrukture*[15], koja je prihvaćena 2013. godine (The EU Strategy on Green Infrastructure), kao i *Strategija za zaštitu biološke raznolikosti*[16] do 2030. (The 2030 Biodiversity Strategy).

Strategijom se zagovara da zelena infrastruktura postane standardni element prostornog razvoja EU-a te da se potpuno integrira u propise EU-a, sektorske politike, kao što su poljoprivreda, šumarstvo, vode, morske politike i ribarstvo, regionalna i kohezijska politika te ublažavanje klimatskih promjena. Očekuje se povezivanje s financijskim instrumentima EU-a i provođenje međunarodnih programa i projekata te posebno poticanje država članica na uključivanje koncepta zelene infrastrukture u prostorno planiranje.

Definicije zelene infrastrukture mogu se razlikovati ovisno o disciplini koja se njome bavi. Zajedničko im je to da podrazumijevaju mrežu zelenih prostora radi njihove zaštite ili razvoja. Zelena infrastruktura planira se u više mjerila, od prostornih planova do projekata pojedinih čestica. Mnoge su prednosti planiranja zelene infrastrukture: smanjenje emisije stakleničkih plinova, smanjenje porasta temperature unutar gradova, odnosno urbanih toplinskih otoka, smanjenje onečišćenja bukom, zaštita od sunca ljeti, očuvanje i obnova bioraznolikosti i ekosustava te revitalizacija kukaca oprašivača (održavanje staništa, biljnog i životinjskog svijeta), rekreacija i zdravlje ljudi, održavanje kvalitete vode, količina kišnice i klimatska otpornost te upravljanje rizikom od poplava (redukcija sive infrastrukture). Ključnu ulogu u rješavanju razvojnih izazova kao što su klimatske promjene i učinkovito korištenje resursa može imati stvaranje, očuvanje i upravljanje zelenom infrastrukturom koju u urbanim područjima čine:

— velike površine – gradske šume, perivoji, parkovi
— trake zelenila
— točkasto zelenilo na zgradama – zeleni krovovi, vertikalni vrtovi
— more, jezera i vodeni tokovi (tzv. plava infrastruktura)
— posebni prostori – zelena groblja, voćnjaci, memorijalni vrtovi, pa čak i napušteni industrijski prostori s parkovnim površinama.

Potiče se i primjena mjera pametne i održive mobilnosti, gradnja postaja za punjenje vozila na električni pogon na vanjskom parkiralištu zgrade i parkirališta za bicikle te olakšavanje pristupa osobama s invaliditetom i smanjene pokretljivosti (horizontalne mjere).

14 https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

15 https://environment.ec.europa.eu/strategy_en

16 https://environment.ec.europa.eu/strategy/biodiversity-strategy-2030_en

Slika 6.
Shema umrežavanja zelene i plave infrastrukture grada, izvor: Program razvoja zelene infrastrukture u urbanim područjima za razdoblje od 2021. do 2030. godine, MPUGDI, prosinac 2021.

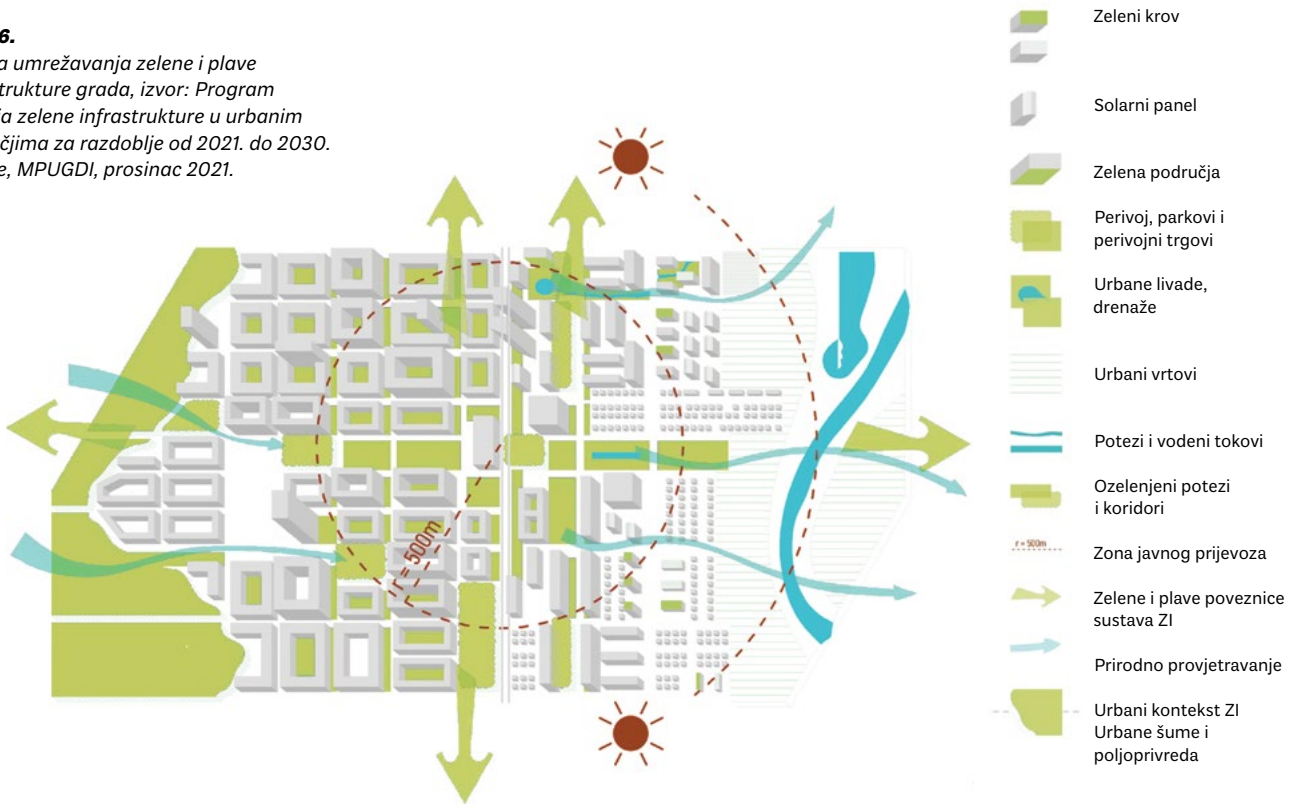

Zelena infrastruktura iznimno je vrijedna sastavnica prostora i kvalitete života i okoliša te važan identitetski element Zagreba. U blizini grada tri su parka prirode (Medvednica, Žumberak i Lonjsko polje) koji svojim prirodnim značenjem itekako utječu na Zagreb. U samom gradu potrebno je unaprijediti pristup i očuvati zelene površine i zdrave ekosustave gradnjom zelene infrastrukture koju čine strateška planirana prirodna i poluprirodna staništa, zdravi ekosustavi visoke prirodne vrijednosti izvan zaštićenih područja, parkovi i šume u urbanom prostoru, krajobrazi visoke ekološke vrijednosti, smanjenje onečišćenja, međusobna umreženost ekoloških staništa i zelene mobilnosti (prioritet javnom prijevozu, pješacima i biciklistima).

Slika 7.
Prirodna staništa u gradovima
a) London
b) Rotterdam
c) New York
(izvor: urednici)

Zelena infrastruktura i umrežavanje potezima može se postići prirodnim krajobrazima poput vodotoka, malih šuma, šikara, živica, obnovljenih dijelova staništa, umjetno izgrađenih oblika kao što su zeleni prolazi/prijelazi koji su dizajnirani da pomognu mobilnosti vrsta te prateći građevinski zahvati koji odgovaraju zelenoj gradnji i energetskoj učinkovitosti. Metropole na sjeveru Europe često u krajobraze uključuju i ekološka staništa životinjskog svijeta pa nije rijetkost u središtima gradova vidjeti male životinje poput vjeverica, patki i zečeva.

Primjeri sitnih intervencija plave infrastrukture mogu se vidjeti npr. u Rotterdamu, koji je "izvukao" vodene tokove na površinu, poput pritoka Maasa, te uz njih postavio parkove s umjetničkim djelima, ili u Nimesu, u Francuskoj, koji je dio svojih vodenih tokova kanalizirao kroz gradske kolne i pješačke zone.

Slika 8.
Voda u gradu: Cheonggyecheon, javni prostor uz rijeku, Seul 2012., izvor: Creative Commons CC0 License

Koji hrvatski gradovi nose titulu 'zelenoga grada'?

Kako se Zagreb nosi s problemima: toplinski otoci, neadekvatan sustav odvodnje i odvodnje oborinskih voda, porast temperature, produljenje sezone alergija...?

Je li odgovor na te probleme zelena infrastruktura?

2.4. ZDRAVI GRAD

Zdravi grad je mjesto koje kontinuirano poboljšava uvjete života svojih građana – na fizičkoj i društvenoj razini. Zdravi grad manje se definira kao cilj, umjesto toga naglasak je na **procesu poboljšanja uvjeta života građana**, uspostavljanju uključivih društvenih veza ljudi u gradu, promicanju aktivnog načina života u izgrađenom okolišu radi postizanja sveukupnog psihofizičkog zdravlja svih građana. Služi svim svojim građanima – on je inkluzivan, podržava i odgovara na različite potrebe i očekivanja građana. Kroz izgrađeni okoliš potiče zdravlje, rekreaciju i dobrobit, društvenu interakciju, pristupačnost i mobilnost. Poticaj za sanitarno planiranje urbanog prostora započeo je istraživanjima Edwina Chadwicka još 1838. godine usmjerenim prema "fizičkim uzrocima groznice u metropoli (Londonu) koji bi mogli biti spriječeni odgovarajućim sanitarnim mjerama" (Arnott i Kay).

Na konferenciji održanoj u Torontu 1984. godine javlja se pokret "*Zdravi grad*", čija je glavna ideja povezanost između urbanih životnih uvjeta i zdravlja, pri čemu gradovi služe u promociji zdravlja i predstavljaju središta ljudskih aktivnosti. Imaju neusporediv potencijal za stvaranje zdrave okoline, a **pažnja se posvećuje vrijednostima onih koji žive unutar grada.**

Trevor Hancock, jedan od osnovnih začetnika ideje zdravih gradova, ukratko opisuje taj problem: "*Izazovi s kojima se suočavamo u gradovima više nisu kako razumjeti veze između zdravlja, okoliša i ekonomije, niti kako razumjeti prijetnje za održivost. Izazov je pretvoriti u praksu sve što već znamo. Praktične, dokazive, kontekstualno specifične intervencije koje mogu unaprijediti zdravlje većine građana svijeta važnije su od riječi o javnom zdravstvu.*" To je obrat iz teorijskog promišljanja "zdravlja za sve" u pristup temeljen na akciji.[17]

Prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije i inicijativi "Zdravlje za sve", zdravlje je **"stanje potpune tjelesne, duhovne i socijalne ugode"** (*Deklaracija o primarnoj zdravstvenoj zaštiti*[18], Alma-ata, 1978.), a pod time se ne misli samo na odsutnost bolesti. Na temelju te definicije pod zdravstvenim djelovanjem ne razumijeva se samo tjelesna povreda zdravlja nego i ometena subjektivna ugodnost (*well-being*), koje dugotrajno također mogu dovesti do tjelesne povrede zdravlja.

Regionalni ured za Europu Svjetske zdravstvene organizacije pokrenuo je projekt "Zdravi grad" 1987. godine kako bi se povećao interes za pozitivni koncept zdravlja u gradovima diljem Europe te **potaknula i omogućila izravna suradnja među njima bez političkih barijera**. Pozitivni rezultati postignuti u gradovima kao modelima razvoja urbanog prostora kroz zdravstvene inicijative služili bi kao primjeri dobre prakse i strategije koje bi i drugi gradovi primjenjivali i dalje razrađivali. Dosad je dovršeno šest faza provedbe projekta, a Zagreb u projektu zdravih gradova sudjeluje od samog početka (1987. godine). Zbog Domovinskog rata nije sudjelovao u drugoj fazi, ali se uključuje u trećoj – 1998. godine. Osim Zagreba, danas je u Hrvatskoj mreži zdravih gradova (osnovana 1992.) 35 gradova i 17 županija. U Zagrebu je

17 https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-94-007-0753-5_1269

18 https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/declaration-of-alma-ata

održana međunarodna konferencija zdravih gradova 2009. godine te se 2010. godine izabiru posebna područja djelovanja: obitelj i zdravlje, duševno zdravlje, palijativna skrb, nezaposlenost, promocija zdravlja i prevencija bolesti, zdravo urbano planiranje te okoliš i zdravlje.

Danas se pojam zdravoga grada uglavnom veže uz zeleni – održivi grad, ekologiju i dobrobit čovjeka kao korisnika grada. Uključuje integralni pristup više struka te holistički well-being za sve ljude koji žive i rade u gradovima, a koji se osigurava kroz:

— političku podršku principima i strategiji projekta zdravih gradova
— utemeljenje novih organizacijskih struktura zaduženih za promjene
— posvećenost razvoju zajedničke vizije grada, s razumnim osnovnim planom i radom na specifičnim temama grada
— ulaganje u stvaranje formalnih i neformalnih mreža komunikacije i suradnje.

Slika 9.
Osnova zdravoga grada omogućuje promišljanje brojnih ekoloških, ekonomskih, društvenih, kulturnih i sl. potreba koje grad treba zadovoljiti kako bi se mogao smatrati zdravim (hrana, voda, skloništa, higijena, sloboda od siromaštva, straha i dr.)

Iako je osnovni interes pokreta zdravlje, postizanje zdravijeg grada uvelike se oslanja na postojeću praksu kvalitetnog upravljanja prostorom, na političku posvećenost i potporu, međusektorsko planiranje, sudjelovanje zajednice, mogućnost praćenja i procjene.

U prihvaćanju Zdravoga grada kao jedinstvenog pokreta najveći je problem nemogućnost generalizacije njegove primjene. Suočeni s lokalnim potrebama i prioritetima, rezultati i pristupi variraju od zajednice do zajednice ovisno o stadiju razvoja, politici...

Upravljanje okolišem i primjena načela održivog razvoja u praksi će dovesti do stvaranja općenito zdravijih gradova. Stoga gradove i regije treba planirati tako da osiguraju mogućnosti za zdraviji život. Opasnosti za zdravlje koje uzrokuju otrovne tvari morat će u budućnosti biti uklonjene (opskrba hranom, industrijski procesi, otpadne vode, ispuštanje štetnih plinova u prometu...). Gradovi trebaju i pristupačne otvorene prostore, zeleni prijevoz i pristojne uvjete stanovanja radi promicanja zdravijih načina života i kvalitete života. Uza sve spomenute mjere mora postojati širok raspon zdravstvenih i socijalnih usluga, preventivno usmjerenih i dostupnih svim građanima.

Paradoks – "najnezdravijim" gradovima promjena najpotrebnija, ali ju je najteže potaknuti.

Je li danas Zagreb zdravi grad u svim svojim dijelovima?

Kako Zagreb pretvoriti u zdravi grad?

2.5. SIGURAN GRAD

Siguran grad je onaj grad koji svojim stanovnicima omogućuje siguran život. Iako se kao prva asocijacija za sigurnost nameću nadzorne kamere i zaštitarske tvrtke, neinvazivnim metodama, pri izradi urbanističkih planova, možemo znatno utjecati na izgled prostora kao i na ponašanje njegovih korisnika, odnosno stanovnika. Principi projektiranja sigurnih prostora proizlaze iz bihevioristićkih studija, a krajnji proizvod ne sadrži visoke ograde, kamere ni zaštitare, već otvorene i uređene javne prostore koji pozivaju stanovnike da u njima borave. Različite su prijetnje sigurnosti građana: čovjek od čovjeka, čovjek od automobila, kriminal, elementarne nepogode i dr.

Prevencija kriminala kroz uređenje okoliša (CPTED, engl. Crime Prevention Through Environmental Design) osnova je australskih sigurnosnih smjernica, a temelji se na alatima za smanjenje kriminala ili osjećaja straha kroz djelotvoran dizajn. Glavna svrha CPTED-a je unaprjeđenje kvalitete života građana. Četiri su glavne karakteristike CPTED-a: teritorijalno pojačanje, nadzor, kontrola pristupa i upravljanje imovinom. Dva su glavna načina poboljšanja sigurnosti i osjećaja sigurnosti u gradovima: s pomoću

— projektantskih, urbanističkih i tehničkih mjera te
— uklanjanjem nepovoljnih rješenja

Bill Hillier je u svojoj *Teoriji prostorne sintakse* 2012. godine bilježio i mapirao odnose između kriminala, određene lokacije i stanovništva. Nakon godina istraživanja zaključio je da je kompaktan i gusto izgrađen grad sigurniji od rijetko naseljenih stambenih četvrti.

TERITORIJALNO POJAČANJE	NADZOR	KONTROLA PRISTUPA	UPRAVLJANJE IMOVINOM
Korištenje fizičkih atributa – granica između privatnih i javnih prostora (ograde, znakovi, uređenje okoliša, rasvjeta)	Korisnici prostora osjećaju se sigurnije kada znaju da su viđeni – neometane vizure, pregledne ulice, prostrani javni prostori, velika fluktuacija ljudi kao tehnika nadzora	Fokus na ulazne i izlazne točke u zgrade, parkove, parkirališta, susjedstva	Dobro održavan prostor stvara osjećaj brige da je imovina branjena od kriminala

DODATNE AKTIVNOSTI
"Eyes upon the street"– neinvazivne metode poput rasvjete, otvorenih površina, niže katnosti zgrada, neometanih vizura. Aktivno korištenje i društvena raznolikost uvelike utječu na sigurnost boravka u javim prostorima

Slika 10.
Četiri glavne karakteristike prevencije kriminala kroz uređenje okoliša

Osnovni principi projektiranja sigurnih gradova su izbjegavanje nekontroliranog urbanog širenja, usporavanje cestovnog prometa, sigurnost na cestama za sve sudionike u prometu, stvaranje pješačkih zona, sigurna biciklistička mreža, siguran pristup javnom prijevozu, osvjetljenje, prirodni nadzor i neometana vizura, jasne oznake, izgled i karakter građevina, mješovita namjena parcele, uređenje krajobraza, prostori sigurni od potencijalnog zarobljavanja te menadžment i održavanje. Na sigurnost utječe i važan faktor generiranja raznolikosti koji ohrabruje ljude na boravak u vanjskom prostoru.

Raznolikost u pogledu korištenja prostora i aktivnosti u njemu – stanovanje, posao, edukacija, krajobrazi, kultura, trgovine, turizam, rekreacija i zelenilo – tvori žive ulice i heterogena susjedstva. Osim namjene javnih prostora, sigurnosti u gradovima pridonose i blizina, dostupnost i kvaliteta zdravstvenih usluga, upravljanje rizicima u situacijama poput prirodnih (elementarnih) nepogoda, terorizma ili drugih neuobičajenih događaja koji ne moraju nužno biti negativni, mogu biti i pozitivni, poput masovnih društvenih okupljanja. Općem osjećaju sigurnosti pridonosi i participacija građana koji, uz doprinos gradu i osjećaj "uloženo-dobiveno", stvaraju dodatnu odgovornost održavanjem doma (grada) te time čuvaju sliku sigurnoga grada.

Ulica ponovno postaje ključni element grada. Podizanje gusto naseljenih i visokih zgrada te loš javni prijevoz ne pridonose kvaliteti života u gradovima. Zone u kojima dominira jedna funkcija, a kod kojih nije prisutno stanovanje te kod kojih život i pješačka dinamika prestaju u poslijepodnevnim satima, čine gradska područja nesigurnima. Duga, monotona i tamna ulična pročelja, prilazi s parkiralištima, visoke ograde, nedovoljno osvjetljenje, napušteni putovi, pješački tuneli, mračni kutovi i neuređene zelene površine mogu dovesti samo do dodatnog stvaranja osjećaja nesigurnosti i dehumanizacije prostora.

Slika 11.
Ulica kao ključni element grada izvor: "Reconstructing Urbanity", obnova središta Rotterdama 2016., autori: studenti Henry Kirchberger, Trajko Mitev, Mateja Nosil, Niek van der Putten, Douwe van Schaik, Nick Tettero, Jeroen Turenhout, Dylan van Wel, voditelji: Dirk Neumann, Ivonne Weichold, Frederik Pöll

STUDIJA PARKA EINSIEDLER U BEČU

Pilot-projekt s različitim radionicama trajao je godinu dana, a rezultat je više nego pozitivan. Uočeno je da se djevojčice ne zadržavaju u parkovima. Uglavnom su to bila sportska igrališta s visokim ogradama, neprivlačnim zelenilom i lošim osvjetljenjem. Parkovi nisu bili prilagođeni njima, nego dječacima. No kad su uz glavnu stazu u parku postavljene platforme, interaktivne instalacije i viseće mreže, stanje se promijenilo. Djevojčice su izbjegavale park u prvom redu zbog straha. Prvi korak u rješavanju straha bilo je proširivanje pješačkih staza i postavljanje jače rasvjete pa su se djevojčice osjećale sigurnijima.

Slika 12.
Krajobrazni arhitekti Niva održali su fokus grupe s tinejdžericama kako bi doznali kakav prostor one žele (autori: Nivå Landskapsarkitektur)

STUDIJA PARKA U BREDÄNGU, PREDGRAĐU STOCKHOLMA

Park u Bredängu, predgrađu Stockholma, primjer je oblikovanja parkovnog prostora za djevojčice. Prostor je dizajniran uz njihovu pomoć. Poticaj za park bila je spoznaja da švedska djeca i mladi nisu dovoljno aktivni, a pogotovo mlađe tinejdžerice. Stoga je izazov bio planirati prostor koji bi ih potaknuo da budu aktivnije.

Slika 13.
Park u Bredängu, predgrađu Stockholma, primjer je oblikovanja parkovnog prostora za djevojčice (autori: Robin Hayes, Nivå Landskapsarkitektur)

2.6. SUMP/ MOBILNOST

Sustainable Urban Mobility Plan (SUMP) temeljni je strateški plan europske politike urbane mobilnosti[19] (Bijela knjiga o prometu 2011., Paket urbane mobilnosti 2013.[20]). **Europska komisija preporučuje da europska mjesta i gradovi svih veličina prihvate koncept SUMP-ova.** U ožujku 2023. Komisija je donijela preporuku kojom poziva svaku državu članicu da uspostavi nacionalni program s posebnim uredom za pomoć gradovima u planiranju održive urbane mobilnosti.

SUMP – riječ je o inovativnom načinu planiranja koji na održiv način integrira različite oblike prijevoza, prije svega pješački i biciklistički promet, javni prijevoz i vožnju vozilima s niskom emisijom (taksi ili sustav zajedničkog korištenja vozila) kako bi se smanjila prometna zagušenja, emisije stakleničkih plinova, buka i sl.

Sustainable Urban Mobility Plan (SUMP) obuhvaća sve aspekte prometa u urbanoj sredini na svim razinama vlasti – lokalnoj (grad i njegova zona putovanja), regionalnoj i nacionalnoj, uključujući stvarne obrasce kretanja vozila i ljudi. Cilj takvog planiranja je pružiti širok spektar održivih opcija prijevoza kako bi se osigurao **siguran, zdrav i protočan promet ljudi i dobara, uz poštovanje okoliša** i zajednice kroz:

— **prometne** (intermodalnost, povećanje sigurnosti u prometu)
— **društvene** (participacija u planiranju, privlačnost)
— **ekonomske** (jeftinije putovanje i dugoročno planiranje prometne povezanosti gradskih prostora, bolja pristupačnost odredišta i usluga, povećanje kvalitete života, veća dinamika gradnje infrastrukture, promocija lokalne ekonomije, privlačenje investitora, ekonomska održivost gradova)
— **ekološke aspekte** (zdraviji okoliš, održiva mobilnost, smanjenje emisija stakleničkih plinova i potrošnje fosilnih goriva).

19 https://transport.ec.europa.eu/transport-themes/urban-transport/sustainable-urban-mobility-planning-and-monitoring_en

20 The Eltis platform (http://www.eltis.org/mobility-plans/sump-concept)

MANJE	VIŠE
Dostava i taksi	Hodanje
Privatna vozila	Bicikli
Vozila na motorni pogon	E-bicikli
Zračni prijevoz	Javni prijevoz
	Električna vozila

Slika 14.
Hijerahija vozila unutar plana održive urbane mobilnosti osigurava siguran, zdrav i protočan promet ljudi i dobara, uz poštovanje okoliša i zajednice: a) Zagreb (izvor: urednici), b) Rotterdam (Made by Humankind & Oto Ozols for Urban Mobility Explained)

Nedostatak političke volje, nedostatak proračuna za planiranje i provedbu te nedostatak podataka mogu biti razlozi za neostvarivanje plana SUMP mobilnosti. Drukčiji prioriteti političkih vlasti kao što su lokalna ekonomija, poslovi i industrija mogu staviti održivu mobilnost u drugi plan. Planiranje je dugotrajan proces koji započinje detaljnom analizom trenutačne situacije, ponajprije obrazaca kretanja vozila i ljudi, što također dovodi do teškoća pri provedbi, kako zbog neadekvatnih ili samo dovoljnih (nedovoljno detaljnih) analiza tako i zbog zastarjelih ili neusklađenih podataka.

TRADICIONALNI PLAN PRIJEVOZA	PLAN ODRŽIVE URBANE MOBILNOSTI (SUMP)
Fokus na promet	Fokus na ljude
Primarni ciljevi: Kapacitet i brzina protoka prometa	Primarni ciljevi: dostupnost i kvaliteta života, održivost, ekološka i ekonomska održivost, socijalna jednakost, zdravlje i kvaliteta okoliša
Motorna vozila	Uravnotežen i integriran razvoj svih prometnih oblika te pomak prema čistijem i održivijem načinu prijevoza
Infrastruktura	Integrirani skup radnji za postizanje isplativih rješenja
Parcijalna projektna dokumentacija	Nastaje u sklopu prostornih planova, zajedno s planiranjem namjene, infrastrukture, javnih i zdravstvenih sadržaja, zelenila...
Kratkoročni i srednjoročni planovi	Kratkoročni i srednjoročni panovi ugrađeni u dugoročne vizije i strategije, jasan plan primjene, procjena sadašnjeg i budućeg stanja
Administrativno vezan na određenu površinu	Vezan na funkcionalnu površinu, temeljenu na dnevnim migracijama
Domena prometnih inženjera	Interdisciplinarni timovi
Planiranje stručnjaka	Transparentno i participativno planiranje, horizontalna i vertikalna integracija u odlučivanju
Ograničena procjena utjecaja	Redovito praćenje primjene, analiza i izvještavanje te procjena učinaka za daljnju obradu informacija, učenja i poboljšanja

Slika 15.
Usporedba tradicionalnog (automobilskog) plana prijevoza s planom održive urbane mobilnosti

Glavni grad Hrvatske u stalnom je razvoju, što sa sobom nosi (neželjene) posljedice širenja na istok i zapad. Život građana neprestano se mijenja, a stanovanje na periferiji zahtijeva i prilagodbu na veće prometne udaljenosti do mjesta posla, edukacije (vrtić, škola) i ostalih javnih sadržaja (trgovine, bolnice, aktivnosti u slobodno vrijeme), ovisno o tome kako se širi krug dnevnih aktivnosti. Kao odgovor na dulje putovanje do svakodnevnih aktivnosti, važno je isplanirati i rekonstruirati prometnu infrastrukturu na nove načine koji će u isto vrijeme moći prevesti ljude sve dalje a da taj isti promet istodobno ne zagušuje i ne opterećuje način života stanovnika u gradu.

SUMP USPJEŠNICA – LJUBLJANA

Pokazni grad u dva projekta CIVITAS[21], MOBILIS i ELAN, Ljubljana u velikoj mjeri ostvaruje viziju grada po mjeri čovjeka. Prometna strategija s mjerama koje uspješno oblikuju grad održive mobilnosti učinila je Ljubljanu gradom primjerom za regiju i cijelu Europu.

21 CIVITAS – Cleaner and better transport in cities (www.civitas.eu)

Slika 16.
Prilagodbe Ljubljane načelima održive urbane mobilnosti u gradovima (SUMP) i načelima zelene infrastrukture 2007. godine, izvor: EU Comission

Možemo li za Zagreb reći da prioritet daje pješačkom ili automobilskom prometu?

Koji su uzroci, a koje su posljedice rekonstrukcije i širenja gradova ponajprije za automobilski promet?

Hoćemo li i dalje inzistirati na razvoju cestovne mreže ili ćemo otvoriti put k razvoju gradske željeznice?

2.7. GRAD BLISKE BUDUĆNOSTI

Mnoge današnje vizije koje se serviraju javnosti fantastične su slike elegantnih futurističkih zdanja koja kao da više žele u gledatelju pobuditi zavist zbog nedostižne budućnosti nego nadu ili kritički pogled na stvarnost. Jedna vizija plutajućega zelenog grada (Oceanix, BIG) naizgled preispituje točke održivosti, no upitne su stvarne društvene, gospodarske i ekološke implikacije takvih pothvata (klopke greenwashinga, društvene nejednakosti, gubitka identiteta, urbanizacije prirode...). Kritičku ulogu u vizijama budućnosti danas preuzimaju i filmaši te drugi umjetnici, koji distopijskim svjetovima trenutačni smjer razvoja civilizacije dovode do apsurda.

Kroz povijest, vizije gradova budućnosti uvijek su bile provocirane suvremenim pitanjima i problemima. Tako, na primjer, izvorišta koncepata kao što su Garden city i Broadacre city vidimo u prekomjernoj urbanizaciji, industrijalizaciji i progušćivanju izgradnje toga doba. S druge strane, u drugoj polovici 20. stoljeća snašao nas je urban *sprawl*. Arhitekti odgovore traže u projektima koji su i radikalna vizija budućnosti i komentar na trenutačno stanje.

Slika 17.
Futuristička vizija grada Oceanix, (BIG); autor: Bjarke Ingels Group

Tako danski urbanist Jan Gehl 2010. u publikaciji *Gradovi za ljude* zabavnijim i pristupačnijim tonom obrazlaže teme: **mobilnost kao polazište** (*mobility as the starting point*), **raznolikost i živahnost kao put koji treba slijediti** (*diversity with liveliness as the path to follow*) i **sreća kao cilj koji treba dosegnuti** (*happiness as the goal to reach*).

MOBILNOST KAO POLAZIŠTE

Osnovni je problem novog trenda urbanog razvoja nedostatak fokusa na ljudske potrebe u planiranju gradova. Novi gradovi izgrađeni su za automobilski promet, a stari gradovi modificirani su kako bi se on olakšao, dok su ljudi u tom trendu postali pasivni promatrači i prisilni korisnici. Uništavanje urbanog krajolika ubrzano je dodavanjem velikih

prometnica s mostovima, tunelima, parkiralištima, stacionarnim prostorima duž ulica i drugom infrastrukturom koja je savršeno prikladna za motorni promet, ali potpuno neprikladna za ostale tipove transporta. Ipak, Jan Gehl, urbanistički stručnjak, nije toliko radikalan u predloženim prilagodbama trendova koji su nedavnom pojavom COVID-a, s naglaskom na boravku na otvorenom, itekako dobili na važnosti:

— Proširiti pločnike i dati im dodanu vrijednost i namjenu poput proširenih terasa barova i restorana
— Proširiti biciklističke staze, integrirati prometnu strategiju s mogućnošću prijevoza bicikla u vlakovima, osigurati parkiranje bicikla na kolodvorima, čvorištima i u uredima
— Osigurati mikromobilnost tako da se kreiraju staze za osobe sa smanjenom pokretljivošću i vozila na tri kotača (staze za djecu, starije, slabije pokretne osobe, roditelje s kolicima, taksi-bicikli, prijevoz tereta i sl.)
— Napraviti tampon-zonu zelenila između pločnika i kolnika
— Planirati slijepe ulice
— Zabraniti parkiranje i zaustavljanje automobila
— Očistiti pločnike od prometnih znakova, parkirnih automata, parkirališta, stupova, uličnih svjetiljki, kanti za otpatke, drveća, klupa i sl. koji otežavaju kretanje pješaka, posebno kad se osobe kreću s kolicima ili dječjim kolicima
— Regulirati kamionsku dostavu
— Povećati broj linija javnog prijevoza – podzemnih željeznica, gradskih autobusa i dijeljenog oblika prijevoza (taksi)

Slika 18.
Ulice s dijeljenim prometom (izvor: Juurlink + Geluk Urbanism & Landscape in samenwerking met gemeente Rotterdam, Stadsontwikkeling, afdeling Ruimtelijk Ontwerp en advie)

RAZNOLIKOST KAO PUT KOJI TREBA SLIJEDITI

Raznolikost prostora odnosi se na mogućnost izvođenja raznovrsnih aktivnosti tijekom različitih perioda – dana, tjedna ili godine u bilo kojem primarnom ili sekundarnom prostoru. Pritom primarne prostore čine oni prostori koji su namijenjeni aktivnostima vitalnim za život zajednice (stanovanje, uredi, škole, vrtići, bolnice, javne ustanove i javne površine) te pružaju infrastrukturu i usluge koje su ključne za svakodnevni život ljudi. Sekundarni prostori namijenjeni su aktivnostima manje važnim za život zajednice, poput trgovina, barova, restorana, kulturnih događanja, te pružaju dodatne mogućnosti za interakciju i društveno povezivanje, što pridonosi živosti i vitalnosti grada. Da bi javni prostor bio atraktivan za korištenje, potrebna je i umjerena gustoća korisnika – ne preniska kako bi prostor i dalje privlačio ljude, ali s dovoljnim prostornim razmakom između pojedinaca kako bi se osigurao osjećaj ugode unutar zajednice. Osim gustoće, za ugodnost korištenja urbanog prostora potrebno je ispuniti još neke uvjete, kao što su miješanje primarnih namjena, osiguravanje kratkih udaljenosti između blokova, raznovrsnost sadržaja, uključivanje duha mjesta u okolinu (tradicija), zeleni prostori i parkovi, kako bi se omogućilo stvaranje raznolikih i živopisnih javnih prostora u kojima ljudi uživaju provodeći vrijeme izvan svojih domova. Raznolikost privlači ljude u javni prostor što donosi sigurnost i potiče više ljudi da provode vrijeme vani. Nepažnjom prema sigurnosti nastaje začarani krug uništavanja raznolikosti, a javni prostori postaju sve pustiji.

SREĆA KAO CILJ KOJI TREBA DOSEGNUTI

Za postizanje sreće u gradu ne postoji čarobna formula: tajna je u dobrim odnosima među ljudima. Ljudi moraju preuzeti određenu mjeru javne odgovornosti jedni za druge čak i ako nemaju međusobne veze – povjerenje među ljudima nastaje postupno, iz mnogih malih kontakata na javnom pločniku. No taj se kontakt ne može dogoditi korištenjem automobila ili zatvaranjem u sigurnost i ugodnost vlastitog doma. Tu odgovornost moraju preuzeti gradske vlasti, urbanisti i svi drugi provoditelji, odnosno kreatori grada poželjnog za život i budućnost.

Iako je česta prednost ruralnih područja bolja kvaliteta životnog okruženja, ta se područja suočavaju s gospodarskim pritiscima koje često prati gubitak osnovnih usluga i pristupa sadržajima. U 20. stoljeću dolazi do novog fenomena, a to je **nekontrolirano i neorganizirano širenje rubnih urbanih zona, popularno zvano urbani *sprawl***, često uzrokujući propadanje središta gradova, propadanje tradicionalnih industrija, defragmentaciju i degradaciju okoliša niskom gustoćom naseljenosti (horizontalno širenje), velikim onečišćenjem i uništavanjem okoliša, fragmentacijom poljoprivrednih zemljišta i postojećih prirodnih staništa te njihovim pretvaranjem u nova građevinska područja.

Prostorne parametre čine:
— Sudjelovanje svih članova društva
— Osjetljivost na prirodni okoliš
— Ekonomska uspješnost i mogućnost prilagodbe novim potrebama
— Razumljivost
— Dobra povezanost s okolnim prostorima i pristupačnost
— Građevine koje dobro komuniciraju s okolinom u kojoj se nalaze.

Suvremeni urbanistički planovi tretiraju grad (Jan Gehl) najprije kao sveobuhvatnu sliku (velika razina), zatim kroz razvoj (srednja razina) i tek na kraju u mjerilo čovjeka (mala razina). Predlaže se povratak tradicionalnim metodama stvaranja i širenja grada, koji ima obrnuti redoslijed vrijednosti. Povijesne okosnice urbanog razvoja bile su staze, putovi, tržnice, crkve koje su stvarale život javnih prostora. Danas su referentni primjeri takvih gradova Kopenhagen, Siena, Rim, Venecija te veliki gradovi Mediterana u kojima korisnik osjeća ugodu, blagostanje stečeno doživljajem u povijesnim mjestima, ulicama i oko starih glavnih trgova. Well-being takvih mjesta stvaraju gusto gradsko strukturiranje, kratke pješačke udaljenosti, mali prostori, visok stupanj miješane uporabe, raznolikost sadržaja i aktivnosti, aktivna prizemlja, istaknuta arhitektura, pažljivo oblikovani detalji, niže zgrade, živopisan krajolik i višeosjetilno iskustvo doživljaja prirode (blizina vode, mirisi, pjev ptica), zadovoljstvo ugode interakcije s prijateljima i znancima, nedostatak automobila i konačno – **ljudsko mjerilo!**

Pri stvaranju vizije budućnosti grada važno je postaviti prava pitanja i otkriti duboke probleme – samo tako vizija može postati relevantan alat u promišljanju razvoja grada i pobuđivanju mašte građana.

URBANIZAM I PROSTORNO PLANIRANJE U SVOJIM TEMELJIMA POČIVAJU NA ZDRAVOM RAZUMU I DOBROM ODGOJU. URBANIZAM – TO JE ZDRAVO RAZMIŠLJANJE O PROSTORU.
DRAGAN BOLTAR, ANTE MARINOVIĆ – UZELAC

Slika 19.
Tri mjerila grada i tri razine urbanističkog planiranja (izvor: urednici; 2014.–2024. Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije i Državna geodetska uprava)

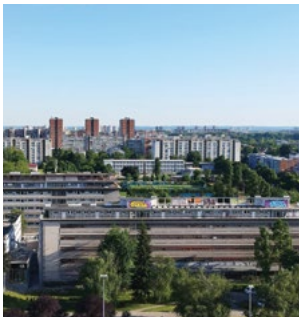

PRISTUP	TRADICIONALNI PRISTUP →		
	← SUVREMENI PRISTUP		
MJERILO	MALO Ljudsko mjerilo, okoliš	SREDNJE Razina razvoja	VELIKO Holistički prisup planiranja grada
SADRŽAJ	ŽIVOT	PROSTOR	INFRASTRUKTURA
POGLED	Grad gledan iz pješačke perspektive, blokovi, pješačke udaljenosti (“5 km/h arhitektura”)	Grad gledan sa srednje udaljenosti, s visine viših katova zgrada, susjedstva i četvrti	Grad gledan s velike udaljenosti, iz zračne perspektive
NAMJENA	Iskustva ljudi koji koriste prostor grada (šetnja, stajanje na mjestu) u razini očiju	Planiranje pojedinih dijelova ili četvrti; organizacija zgrada i gradskog prostora	Organizacija četvrti, funkcija i prometne infrastrukture

Za kakvo društvo planiramo naše gradove?

Jesu li stanovnici Zagreba sretni?

Što s javnim prostorima u Zagrebu? Najčešće su na neprikladnu mjestu i loše povezani, kako ih bolje integrirati?

Može li Zagreb postati žarište poslovnog razvoja?

Kako visoke cijene stanova utječu na kvalitetu gradnje Zagreba?

2.8. DEGROWTH | ODRŽIVI RAZVOJ

Nekontrolirani gospodarski rast na račun prostora planetarni je problem, a urbana područja, iako pokrivaju samo 3 % kopnene površine Zemlje, činila su 67–72 % kombiniranih globalnih emisija CO_2 i CH_4 u 2020. Zadnjih desetljeća sve je veće zalaganje za ekološki orijentirane mogućnosti rasta. To podrazumijeva novo propitivanje ekonomskog rasta u odnosu na ekosustav na globalnoj razini nudeći istovremeno tehnološke inovacije i društvene promjene.

Nažalost, u ovu se temu uključuje i aktivizam koji sagledava samo jednu stranu i doslovno shvaća temu "odrasta" ili "ne-rast" (de-growth) povezujući je samo s ekološkim razvojem i brigom za okoliš, zanemarujući društveni i gospodarski razvoj, pokušavajući djelovati samo u tom području problema koji je puno kompleksniji. To tumačenje i uskogrudno gledanje problema dovodi često do toga da sve mora biti "zeleno" i vraćeno u neko prošlo vrijeme, umjesto da se sagledava cjelovit održivi razvoj, kako okolišni tako društveni i gospodarski.

O održivosti govore doslovno svi, od planera do političara, pa čak i investitori kada im to ide u prilog, kako bi dobili bolje uvjete za gradnju i razvoj. Time često utječu na građane. No i građanska se svijest o održivosti prostora iz godine u godinu sve više podiže, a sve je počelo aktivnijim nastupima nevladinih udruga i njihovim zauzimanjem za zajedničko, kao i značajnijom participacijom građana u procesu pripreme izrade planova, kao i u procesu njihova donošenja.

Većina sudionika proces održivosti shvaća i tumači potpuno pogrešno. **Održivost nije vezana samo uz ekologiju. Tri su glavna segmenta održivosti:**

— društvena održivost
— ekonomska održivost i u konačnici
— ekološka održivost,

a uz ove tri ponekad se dodaje i
— kulturna održivost (Rimski klub 2020.).

U posljednje se vrijeme izrazito naglašava upravo ekološka održivost, koja je i znatno financirana iz različitih europskih izvora, a zanemaruju se ostale. No ona nije sama sebi dostatna, dapače, ponekad je i kontraproduktivna. Ako nema aktivnog gospodarstva, nećemo moći zadržati ljude i obrnuto, ako nema ljudi, nema ni aktivnog gospodarstva, a onda ni brige i sredstava za okoliš. Dakle, cilj je uz odgovarajuće gospodarske aktivnosti zadržati ljude u prostoru i podići im kvalitetu života kako bi ostali, a onda će sve to utjecati i na svijest o zaštiti prostora u kojem žive.

Konačno je potrebno razlučiti "rast" od "razvoja" te shvatiti da brigom za budućnost Zemlje nije ni potrebno, niti je moguće, zaustaviti razvoj nekog područja jer time se gospodarski i društveno vraćamo u neka prošla razdoblja. Samo se privremeno koči razvoj, umjesto cjelovitog sagledavanja problema. Prostor je potrebno sagledavati cjelovito, održivo i odgovorno. No to ne znači da je potrebno isključivati aktivističke napore koji upravo potiču na to. U našim prostorima treba

se odgovorno odnositi prema zaustavljanju rasta i razvoja u situaciji kada je gotovo 10 % stanovništva napustilo našu zemlju nezadovoljno mogućnostima rada i zapošljavanja i kada gradovi i naselja kontinuirano gube stanovništvo. No to prelazi u neko drugo područje, ponajprije politike i upravljanja. Tu je potrebno donijeti obzirne odluke i tražiti ravnotežu u prostoru održivog razvoja koji, osim izrazito naglašene ekološke održivosti, uključuje i društvenu i gospodarsku održivost prostora i društva.

Sve se češće u medijima može vidjeti da Daleki istok preuzima primat u gospodarstvu (CNBC, Bloomberg) i da se "*u tehnologiji i industriji sprema nova svjetska podjela karata..., a Europa, kao dio zapadnog svijeta, tome će se morati prilagoditi pa i svojevrsnim ublažavanjem zelenih politika*".[22] Sve bi to moglo, s obzirom na nove europske politike iznesene u izbornim programima za EU parlament početkom 2024., utjecati i na planiranje prostora.

22 Ivan Brodić (Energypress): U tehnologiji i industriji sprema se nova svjetska podjela karata, Večernji list, 31. svibnja 2024.

Degrowth je akademski i društveni pokret koji kritički gleda na koncept rasta bruto domaćeg proizvoda kao mjere ljudskog i gospodarskog razvoja. Iako pojam "degrowth" ili "odrast" dolazi iz ekonomskog područja, njegova je teorija izravno vezana i uz brigu o prostoru u kojem živimo i ekološka ograničenja rasta. Degrowth se zauzima za to da društvo u budućnosti koristiti manje prirodnih resursa, a to podrazumijeva i organizaciju, kako društva tako i grada, znatno drukčiju od danas zatečenog. No to nije ništa novo jer su to bile teme rasprave Rimskog kluba još 1972. godine. Dakle, ideje teoretičara degrowtha, prisutne od 1970-ih, nastavljaju se francuskim aktivističkim pokretom *décroissance* u 2000-tima.[23]

23 Odrastanje je doslovni prijevod francuske riječi "décroissance", koja znači smanjenje. Pojam su smislili aktivisti 2001. godine kao odgovor ekonomskom rastu.

Nakon istraživanja opsežne građe i literature o pojmu "degrowth", najkraće bi se moglo sažeti da je riječ o ideologiji, a u nekim dijelovima svijeta i pokretu čije je polazište "*suprotstaviti se neoliberalnoj politici i neoklasičnom shvaćanju razvoja fokusiranjem na društvenu, ekološku i relacijsku uključenost*[24]*. Kritizira usko shvaćanje i praksu razvoja koja privilegira tržište i gospodarski rast. Umjesto toga, teži zadovoljavanju osnovnih potreba i ljudskih prava, smanjenju nejednakosti i neravnopravnog sudjelovanja posebice siromašnih te sustavnom povezivanju ekonomskih, društvenih, političkih i ekoloških pitanja*".

24 Nicky R. M. Pouw: Joyeeta Gupta: Inclusive Development: A Multi-Disciplinary Issue In Current Opinion in Environmental Sustainability (Gupta et al., 2015; Pouw & Gupta, 2017) DOI: 10.1016/j.cosust.2016.11.013

U I*nternational Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* navodi se 10 teza o odrastu[25] koje se bave rastom i njegovim granicama kao i svakodnevnim i institucionalnim alternativama koje mogu olakšati tranziciju prema odrastu, a neke od njih su:

— Zelena ekonomija
— Prometna mobilnost i javni prijevoz kroz učinkovito urbano planiranje
— Energetska decentralizacija i energetska tranzicija
— Globalizacija i promjenjiva geopolitika obrazovanja.

25 Paulso, S.: Decolonizing technology and political ecology futures, Political Georaphy Volume 88, June 2021, 102369

CILJEVI ODRŽIVOG RAZVOJA (SDGS) OPĆE SKUPŠTINE UJEDINJENIH NARODA ZA 2015. NAGLAŠAVAJU UKLJUČIV I ODRŽIV RAZVOJ KOJI NE SMIJE ZANEMARITI RAST I RAZVOJ.

2.9. 15-MINUTNI GRAD

U posljednjem desetljeću sve se češće spominje **koncept 15-minutnog grada. Ideja mu je stvoriti zajednice u gradu kojima su dostupni svi potrebni svakodnevni sadržaji unutar 15 minuta hoda ili vožnje biciklom. Drugi je cilj smanjena potreba za vožnjom. Posredno to znači manju ovisnost o vozilima te smanjenje emisije ugljika i onečišćenja zraka, što djeluje i na zdravlje ljudi.**

Koncept 15-minutnog grada **proizašao je iz organizacijskog koncepta "stambene zajednice"**. Dakle to idejno nije ništa novo, korijene ideje organizacije prostora možemo naći u primjerima s kraja 19. stoljeća. Riječ je o reinterpretaciji stambene zajednice u novim uvjetima.

Koncept je iznova promovirao francusko-kolumbijski urbanist Carlos Moreno, izvanredni profesor na Sveučilištu Sorbonne u Parizu. Moreno je predstavio koncept, nazvan na francuskom *Ville du quart d'heure*, na konferenciji Ujedinjenih naroda o klimatskim promjenama (COP21) u Parizu 2015. godine. Za taj je koncept 2021. dobio i Obelovu nagradu..

Popularnost i sve veća teoretska primjena koncepta 15-minutnog grada slijedila je nakon 2019. godine kad je pariška gradonačelnica Anne Hidalgo prihvatila koncept. Moreno je bio i znanstveni savjetnik gradonačelnice godinu dana kasnije, 2020., tijekom njezine reizborne kampanje.

Slika 20.
Smart City koncept
15- minutni grad

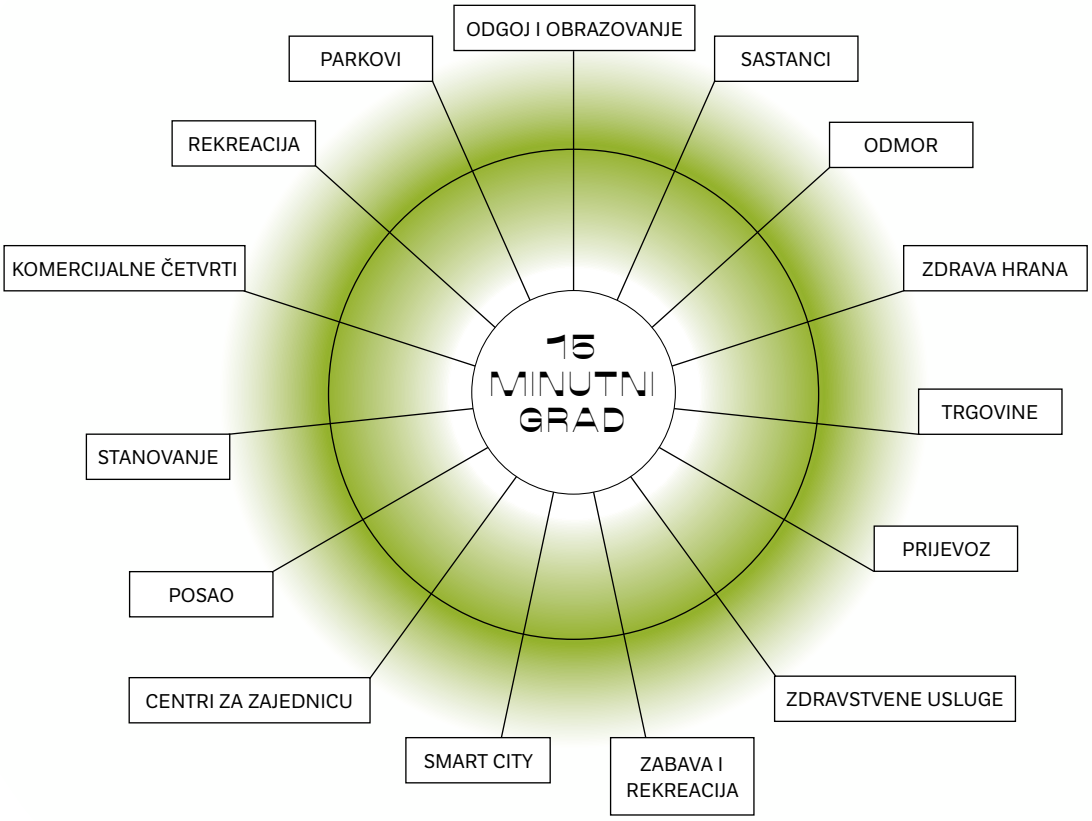

Stambena zajednica prostorni je i društveni koncept organizacije prostora. U prošlosti su gradovi i dijelovi gradova bili administrativno podijeljeni na područja veličine 5.000 – 10.000 stanovnika. U tim je prostorima planirano sve što je stanovnicima bilo potrebno za svakodnevni život. U središtu naselja bila je osnovna škola, a u blizini su bili dječja ustanova, parkovna površina, dječja igrališta za manju i veću djecu, male sportske površine, podcentar sa samoposluživanjem i eventualno kulturnim sadržajima i ambulantom. Cilj je bio da djeca na putu do škole ne prelaze veće gradske prometnice. Poštovali su se i radijusi udaljenosti do škole i dječje ustanove, kako bi svima bili brzo dostupni, a podjednako udaljeni.

Sve to na neki modificirani način nudi i ideja 15-minutnog grada, ali ne više kao izdvojene prostorne cjeline (kao što su naselja u Novom Zagrebu), nego je ta kvaliteta postignuta u izgrađenom ili djelomično izgrađenom gradskom području stambene namjene.

Za razliku od klasičnih stamenih zajednica iz 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća, za 15-minutni grad bitan je prostor i s uredima, trgovinama, restoranima i zabavnim sadržajima koji su smješteni lokalno. To se postiže strategijom planiranja i urbanim intervencijama.

Gradovi Madrid, Milano, Ottawa i Seattle su među onima koji su objavili da planiraju nasljedovati pristup Pariza. Melbourne je donio dugoročni strateški plan za 20-minutne četvrti. C40 Cities, gradska koalicija usredotočena na borbu protiv klimatskih promjena, otišla je toliko daleko da je promovirala 15-minutnu gradsku ideju kao nacrt oporavka nakon COVID-a.

Koncept je doživio i niz kritika, pogotovo u Ujedinjenom Kraljevstvu. **Prigovaralo se zbog "zatvaranja stanovnika u pojedine zone" i "oduzimanja sloboda".** Skeptici su zabrinuti da bi 15-minutni grad mogao pogoršati socijalne podjele povećavajući nejednakost između siromašnijih i bogatijih okruga – potonji imaju koristi od kvalitetnijih objekata, a prvi bi bili čak i manje socijalno pokretni nego prije. No odgovor na te pretpostavke stiže iz organizacije C40 Cities. "*Slažemo se da postoji rizik, ali naša ideja o 15-minutnim gradovima odnosi se na pristup i održivost. To je prilika za upotrebu paradigme za promjene.*"

Drugu varijaciju koncepta 15-minutnog grada nude američki autori (*Capasso Da Silva, D.; King, D.A.; Lemar, S. Accessibility in practice: 20-minute city as a sustainability planning goal. Sustainability, 2020, 12, 129.*). Moguće je planirati gradove koji su dostupni unutar 20 minuta hoda, vožnje biciklom ili javnim prijevozom, uvjereni su autori. Tijekom faza planiranja treba voditi računa o pristupačnosti sadržaja, a ne o tipu prijevoza.

2.10. SUVREMENE TENDENCIJE - ZAKLJUČAK

Fantastične slike futurističkih zdanja ne nude više nadu ili kritički pogled na stvarnost i na budućnost. Upravo se ta budućnost pod utjecajem kapitala i nacionalnog prestiža pretvara u nekontroliranu sadašnjost.

Teme kojima bi se morala baviti integrirana vizija su transport/mobilnost, pitanje javnog prostora, decentralizacija i demokratizacija energije, građanska participacija u odlučivanju o prostoru, lokalni identitet / grad za stanovnike, revitalizacija umjesto širenja, kružna ekonomija, društvena osjetljivost (sprječavanje getoizacije, pristupačnost infrastrukturi i institucijama) te ekološka osjetljivost (održivost, zelena osnova grada, smanjivanje emisije ugljikova dioksida). Većina nabrojenog u futurističkim vizijama gradova nedostaje. Takve strategije, naravno, postoje, no često izvan pogleda javnosti, a baš građane treba uvjeriti da postoji mogućnost poboljšanja kao i nada u bolju budućnost.

Veliku ulogu u podizanju kvalitete života u gradovima sadašnjosti i budućnosti čini javni prostor koji treba učiniti kvalitetnijim, a usto planirati i nove površine za parkove, trgove i sl.

ŠTO ČINI JAVNI PROSTOR KVALITETNIM?

Javni prostor uključuje sva naša osjetila, omogućuje laku orijentaciju te nas zove da se krećemo kroz njega i istražujemo.
Logičan je i siguran, obuhvaća raznolika i doživljajna mjesta te se nadovezuje na lokalno nasljeđe (tradiciju) kao i na svakodnevni život. Karakteriziraju ga pregledni i osvijetljeni prostori, zelena infrastruktura i bioraznolikost.

KOJE SU ZNAČAJKE KVALITETNOG JAVNOG PROSTORA?

— Gustoća i intenzitet
— Raznolike aktivnosti
— Ključna mjesta, vizualni okviri
— Naglašavanje lokalnog identiteta
— Organizacija prometa s naglaskom na pješake (i bicikle)
— Ljudsko mjerilo
— Igre i zabava
— Mreža javnog prostora

Slika 21.
ZELENI PULS ZAPADA – ambijentalni prikaz, R3 – Urbanizam, ak. god. 22./23. (Klara Komadina, B. Arch)

A GOOD CITY IS LIKE A GOOD PARTY – PEOPLE STAY LONGER THAN REALLY NECESSARY BECAUSE THEY ARE ENJOYING THEMSELVES...

JAN GEHL

PRILOG — GOSTI EKSPERTI PODRUČJA / UMJETNICI

Siniša Staničić — Zagreb budućnosti: Grad spužva za stabla

Siniša Staničić inženjer je arhitekture, diplomirao u Zagrebu. Vodio je brojne izvedbene projekte, a posljednjih 25 godina kao direktor ACO-a u Hrvatskoj uspješno implementira metodologije i procese modernog upravljanja površinskim vodama koje se pročišćavaju za puštanje u prirodne recipijente ili za ponovno korištenje. Imao je priliku biti protagonist na svim bitnim projektima u Hrvatskoj pridonoseći razvoju inženjerske zajednice i održivu upravljanju vodnim resursima.

Klimatske promjene i globalno zatopljenje stvarne su promjene koje dovode do ubrzanog zagrijavanja gradova, pa tako i Zagreba koji nije iznimka. Toplinska razdoblja s ekstremnom sušom, praćena obilnim kišama i poplavama, akutna su stvarnost koju žive i najviše osjete stanovnici urbanih područja jer negativno utječu na ljudsko zdravlje i kvalitetu života.

Zbog sve veće betonizacije i smanjenja zelenih površina, u gradovima postaje osobito vruće i dolazi do pojave tzv. urbanih toplinskih otoka. Posljednjih se desetljeća broj vrućih dana s temperaturama iznad 30°C utrostručio, a najviše su temperature na mjestima bez drveća u gradskim četvrtima koje se brzo zagrijavaju i skladište toplinu koju tek noću polako otpuštaju. Učinak urbanih toplinskih otoka još više se povećava otpadnom toplinom motornih vozila, sustava grijanja i industrijskih postrojenja. Nasuprot tome, temperature u ruralnim područjima i do deset su stupnjeva niže. Istodobno rizik od poplava raste jer oborine ne mogu otjecati na vodonepropusnim površinama, a kapacitet kanalizacijskog sustava doseže svoje granice.

Slika 22.
ACO Public Square (izvor: brošura "ACO Green City: Klimaresiliente Stadtplannung, Schwammstadt-Konzepte für gesundes Stadtgrün", str. 8, Web: prospekt-green-city-ACO.pdf)

Nameće se pitanje: kako poboljšati kvalitetu života ljudi u gradu?

Kako bi naši gradovi ostali pogodni za život, urbanističko planiranje mora uzeti u obzir prirodno snižavanje temperature u urbanim sredinama i hlađenje gradskog prostora. Više je mogućnosti za to: zeleni zidovi, hladni krovovi i stvaranje urbanih zelenih površina. Ipak, najveći doprinos daju velika sjenovita stabla.

Gradska stabla djeluju kao prirodni klimatizacijski sustav: pružaju hlad, filtriraju onečišćivače i finu prašinu, prigušuju buku te pružaju stanište životinjama i biljkama. Gradska stabla zapravo su središnji element za razvoj klimatski otpornih urbanih područja.

Istraživanja pokazuju da stablo razvija svoj puni potencijal zaštite klime tek nakon otprilike 20 godina, tj. kada razvije veliku krošnju. S povećanjem promjera krošnje proporcionalno se povećava i volumen korijena. Dovoljno podzemnog prostora ključno je za zdrav rast stabala u urbanim sredinama.

Slika 23.
ACO Sponge City (izvor: ACO News br. 5, str. 12, aco_news_br._5_new_web.pdf)

PREŽIVLJAVANJE STABALA U NARUŠENOJ URBANOJ STRUKTURI GRADOVA

Ali stvarnost je drukčija. Posljednjih desetljeća stabla u urbanim područjima sve su više degradirana tek u ukras uličnih prostora. U mnogim gradovima parkirna mjesta i prometnice još uvijek imaju prednost pred gradskim stablima. Zbog toga redovito dolazi do natjecanja u urbanom podzemlju između gradskih stabala i složene komunalne infrastrukture koja ozbiljno ograničava prostor u koji se korijenje može probiti. Gradska stabla moraju se boriti s premalim okvirima, neprikladnim podlogama, soli na cestama zimi i onečišćenim površinskim vodama. Rastuće temperature, duga sušna razdoblja i toplinski valovi dodatno opterećuju stabla. U ovakvim uvjetima stabla se već nakon nekoliko godina prestaju razvijati, podložna su nametnicima, suše se ili ugibaju. Većina uličnih stabala stara je samo 20 do 30 godina pa ne dobiju ni priliku obavljati svoju funkciju zaštite klime.

Kako osigurati zdrav razvoj i opstanak stabala u gradskom okruženju?

Odgovor leži u modularnom sustavu Gradovi spužve za stabla koji ima dvojaku funkciju: pomaže u borbi protiv vrućina tako što osigurava zdrav razvoj stabala s velikim krošnjama u urbanim sredinama i istodobno pomaže u borbi protiv poplava tako što stvara podzemni prostor za privremeno zadržavanje kišnice.

Temeljen na Stockholmskom sustavu sadnje stabala, ovaj prirodni princip gradnje omogućuje inteligentno i ciljano upravljanje kišnicom koje prethodno pročišćenu oborinsku vodu kontrolirano usmjerava što više u korijenje drveća i tako produljuje prosječni životni vijek gradskih stabala na najmanje 80 do 100 godina. U isto vrijeme, potkonstrukcija, stabla ispunjena je grubom kamenom ispunom i finim supstratom koji, osim što stablima osigurava hranjive tvari i vodu u sušnim razdobljima, ima i mogućnost pohranjivanja velike količine vode u korijenju i okolnom tlu čime rasterećuje kanalizacijski sustav i omogućuje prirodno otjecanje vode.

Potreban nam je klimatski osjetljiv i otporan urbani razvoj koji ljudima i prirodi daje više prostora, a Gradovi spužve za stabla osiguravaju upravo to. Ovaj princip već je zaživio u brojnim gradovima diljem Europe i svijeta. Želimo podići svijest šire javnosti i stručnjaka o potrebi i učinkovitosti ovakvih rješenja. Zajedničkom akcijom i dijalogom o važnosti očuvanja i ulozi stabala u urbanim ekosustavima imamo priliku upisati i grad Zagreb na karti plavo-zelenih gradova budućnosti, ali već danas moramo poduzeti mjere koje će biti učinkovite i u budućnosti.

PRILOG — GOSTI EKSPERTI PODRUČJA / UMJETNICI

Krunoslav Borovec — Izazovi sigurnosti gradova u budućnosti

Krunoslav Borovec zaposlen je na Policijskoj akademiji u Zagrebu te je gostujući predavač na Hrvatskim studijima. Doktorirao je na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu u Zagrebu, u području prevencijskih znanosti. Naš je najveći stručnjak za sigurnost prostora te je objavio više radova iz tog područja. Ima 30 godina dugu policijsku karijeru i autor je brojnih znanstvenih publikacija. Njegov znanstveni interes i istraživački rad vezani su uz rad policije u zajednici, prevenciju kriminaliteta, percepciju i povjerenje javnosti u policiju, policijski integritet i legitimitet.

Sigurnost je jedna od temeljnih ljudskih potreba. I nisu nam potrebna predviđanja Isaaca Asimova da bismo zaključili kako će tako ostati i u budućnosti. Sigurnost je i važan čimbenik kvalitete života, kako na razini pojedinca tako i na razini zajednica. U tom smislu, jedno od ključnih pitanja za razvoj zajednica, a posebno urbanih sredina, jest kreiranje sigurnog i kvalitetnog okruženja za život i rad održiva i u budućnosti.

Sigurnost gradova i njihovih stanovnika povezana je s mnogim društvenim izazovima i javnim politikama kao što su: otpornost i održivost grada, kvaliteta života, zdravlje, dobrobit, socijalna kohezija, atraktivnost, bolji zajednički život, lokalno gospodarstvo, digitalna tranzicija, investicijska politika itd. Nadalje, sigurnost je zajednička odgovornost različitih aktera (javnih i privatnih) na različitim razinama, pri čemu ključnu ulogu imaju gradske vlasti koje razvijaju i potiču strategije uključivosti i partnerstva radi stvaranja otpornosti i pripravnosti zajednice na buduće rizike.

Postavljamo si stoga pitanje: možemo li na temelju aktualnih trendova i vidljivih znakova razumjeti što će to biti važno za našu sigurnost u budućnosti? Pritom treba upozoriti da ovdje nije riječ o predviđanju budućnosti, nego o razmatranju različitih mogućih scenarija te s njima povezanih prilika i izazova za urbanu sigurnost. Takav pristup pomoći će nam da djelujemo već sada kako bismo oblikovali željenu budućnost, pri čemu se ne smijemo ograničiti samo na tehnološko predviđanje, nego nam je potreban sveobuhvatan, holistički okvir razmatranja, koji ne isključuje nijedan od važnih megatrendova.

Nezaobilazan trend u razmatranju sigurnosti jest proces starenja u Europi, koji je povezan i sa stambenim obrascima koji mogu rezultirati neuravnoteženom kombinacijom generacija u budućnosti. Kada društvene mreže pojedinaca postanu sve homogenije po dobnim i teritorijalnim linijama, to će smanjiti izglede za iskustvo međugeneracijskih interakcija te će takva dinamika negativno utjecati na socijalnu koheziju i potaknuti polarizacije u budućem stanovništvu, s mogućim ozbiljnim implikacijama na sigurnost u gradovima, kako objektivnu tako i onu doživljajnu. Za kontrolu i sprečavanje kriminaliteta te osjećaj sigurnosti socijalna kohezija posebno je važna jer uključuje osjećaj pripadnosti, zajedničke vrijednosti, identifikaciju s lokalnom zajednicom i povjerenje u institucije lokalne vlasti te stupanj zadovoljstva kvalitetom života, kao i stav o izgledima za bolji život. Dakle, promjene koje će uslijediti, u kontekstu sigurnosti i kvalitete života, trebaju poticati socijalnu koheziju među građanima.

Nadalje, nagli priljev migranata i stranih radnika snažno utječe i na život u gradovima te zbog svoje vidljivosti neizbježno mijenja sliku urbanih prostora. Do 2023. ratna razaranja, geopolitički sukobi i državni udari raselili su više od 110 milijuna ljudi, od kojih su 35 milijuna izbjeglice – najveće brojke ikad zabilježene. Kulturološki sukobi i prekid životnih navika migrantima stvaraju probleme u socijalnoj i psihološkoj prilagodbi na urbanu sredinu. Negativne posljedice koje mogu uslijediti su slabljenje, u gradovima ionako slabe, tradicionalne društvene kontrole devijantnog ponašanja te erozija moralnog jedinstva društva.

Uz promjene u strukturi gradskog stanovništva, koje podrazumijevaju demografski nerazmjer, ubrzanu etničku i kulturološku različitost, koja nije podržana mjerama socijalne integracije, sigurnost, a time i kvalitetu života, oblikovat će i sve intenzivniji razvoj te brža primjena novih tehnologija. Uzme li se u obzir utjecaj novih tehnologija na naš život, može se zaključiti da će najuspješniji gradovi biti oni koji napreduju u korištenju inovativne tehnologije i podataka za poticanje ciljeva održivog razvoja. Do sada su već dobro poznate tehnologije u razvoju koje bi mogle imati implikacije na sigurnost. To su internet, zbog kojeg se nesigurnost (kriminalitet) sve više iz realnog seli u virtualni prostor, umjetna inteligencija (AI), društvene mreže i tehnologija praćenja fizičke i online aktivnosti ljudi, s mogućnošću njihove korelacije u stvarnom vremenu, internet stvari (povezani elektronički uređaji, zgrade i druga fizička infrastruktura), strojno učenje koje omogućuje umjetnim sustavima da uče umjesto da slijede upute, bežične tehnologije novih generacija (5G), ali i nanomaterijali, sintetička biologija, blockchain tehnologija te kvantno računalstvo.

S razvojem navedenih novih, disruptivnih tehnologija javljaju se novi izazovi za sigurnost i kreatore sigurnosnih politika te za one koji provode zakone.

Stoga je, radi poticanja sigurnih društava i zaštite građana od novih oblika kriminaliteta, potrebno preduhitriti tehnološke evolucije pretvarajući potencijalne prijetnje u prilike i upravljati budućim procesima.

Urbani kriminalitet i sigurnost igraju stalnu i ključnu ulogu u održivu razvoju gradova i kvaliteti života građana. Stoga razmatranje urbane sigurnosti, bez osvrta na povezanost urbanog prostora s aktivnostima ljudi, pa i onim kriminalnim, ne bi bilo cjelovito. U prilog tome govori i podatak da se u gradovima kriminal prostorno grupira, pri čemu se oko 80 % sigurnosnih problema očituje na samo 20 % lokacija. Ekološki kriminolozi imaju dug i trajan interes za urbani prostor i njegov učinak na stvaranje kriminala. Ekološka perspektiva i do sada je nudila rješenja kojima se mogao premostiti jaz između pojave kriminala u urbanim sredinama, razumijevanja i ublažavanja kriminala korištenjem učinkovitih praksi u oblikovanju urbanog prostora. Veza između prostora i kriminaliteta i dalje će ostati ključna u kontekstu sigurnosti tako da sve strategije razvoja gradova, kako bi se izbjeglo stvaranje novih žarišnih točaka, moraju uzeti u obzir utjecaj gradskog prostora na aktivnosti građana (poželjne i nepoželjne), njihovu međusobnu interakciju, socijalnu uključenost i poticati neformalnu socijalnu kontrolu nad devijantnim aktivnostima. U tom smislu možemo se zapitati kako bi svaka inovacija ili promjena u gradskom prostoru mogla utjecati na sposobnost počinitelja da se kreću, uočavaju prilike i upoznaju rizike unutar prostora svojih aktivnosti. Kao moguće rješenje prepoznato je uspješno povezivanje usporednih tranzicija koje, među ostalim, uključuju razvoj gradova, jačanje gospodarske i socijalne kohezije, uz promicanje čvrstog okvira za kibernetičku sigurnost te nove tehnologije i inovativno upravljanje.

Zabrinutost za promjenjivu prirodu sigurnosti u budućnosti potaknula je brojna istraživanja i inicijative da se upravlja promjenama, da se spremno dočekaju novi rizici, predvide moguće zloporabe novih tehnologija, ali i iskoristi njihov potencijal za borbu protiv kriminala. U tom smislu može se istaknuti EU Innovation Hub za unutarnju sigurnost. To je suradnička mreža inovacijskih laboratorija koja radi na ažuriranju najnovijih inovacija i učinkovitih rješenja za podršku radu tijela koja provode zakon, uključujući i policiju. Zatim, projekt AHEAD pokrenut je radi poticanja sigurnih društava i zaštite europskih građana od novih oblika kriminaliteta tako da se preduhitre tehnološke evolucije, pretvarajući potencijalne prijetnje u prilike, te da se predvidi operativna budućnost policije. Vrijedno je spomenuti i Dawesov centar za budući kriminalitet pri UCL-u (University College London), koji je usredotočen na ključna pitanja kao što su: na koje bismo se zločine u nastajanju trebali usredotočiti i kako možemo ublažiti buduće prijetnje?

U strateškim dokumentima za unutarnju sigurnost Europske unije ističe se da se sigurnosni rizici mijenjaju, postaju sve opasniji i mogu imati nesagledive posljedice na suvremena društva koja su sve ranjivija. **Pristup urbanoj sigurnosti koji se dugoročno čini učinkovitim temelji se na otpornosti zajednica (gradova) i njihovoj pripravnosti na buduće rizike radi izbjegavanja katastrofalnih posljedica.** Otpornost se odnosi na sposobnost izgradnje pripravnosti za pravodobno reagiranje na sve kratkoročne i dugoročne rizike s kojima se možemo suočiti u budućnosti te na sposobnost brzog oporavka od nastalih poremećaja. Stoga je važno stvarati uvjete za održive, uključive, kohezivnije i pravednije gradove smanjenjem kriminaliteta, poboljšanjem kvalitete života i sprečavanjem socijalne isključenosti i nejednakosti te jednak i pravedan pristup svih gradskim uslugama.

U godinama pred nama mogli bismo imati gradove koji su znatno sigurniji, uredniji i prikladniji za ljude koji u njima žive. Postizanje toga ne podrazumijeva činjenje bilo čega što već negdje nije učinjeno. Ono što se podrazumijeva jest prihvaćanje neizbježnog zajedničkog aspekta urbanog života i neizbježnih promjena koje suživot ljudi i interakciju ljudi i prostora čine još kompleksnijom. Ali prije svega, to također znači pitati stanovnike grada kako žele živjeti.

SIGURNOST – OD KOGA ILI ČEGA?

- **Sigurnost čovjeka od čovjeka**
- **Sigurnost čovjeka od automobila**
- **Sigurnost u javnom prostoru**
- **Sigurnost u stanu**
- **Sigurnost određenih grupa (djece, starijih, osoba s invaliditetom itd.)**
- **Sigurnost imovine**
- **Sigurnost od elementarnih nepogoda**
- **Kibernetička sigurnost**

SIGURNOST KOGA OD KOGA/ ČEGA

/3. GRAD B.../

3.1. GRAD | IDENTITET

Globalizacijski procesi i umrežavanje gradova doveli su do unifikacije prostora te gradovi od početka 20. stoljeća, a s vremenom sve više, počinju nalikovati jedni drugima, iako nema grada koji bi mogao poslužiti kao model[26]. To često vodi na pogrešan zaključak da su se u procesu globalizacije izgubile kulturne posebnosti, identitet i razlike. Ugodnima, odnosno poželjnima za boravak i život, smatraju se gradski prostori sa **sigurnim**, **uređenim**, **atraktivnim** i **živim ambijentom.** U tom su se kontekstu ponajviše istaknuli gradovi čije su povijesne cjeline (a danas središta velegrada) nastale u srednjem vijeku, poput Siene, Venecije, Valencije i drugih mediteranskih gradova. Odlikuju ih male ulice, tržnice, trgovi i crkve koje su stvarale život u javnim prostorima, s naglaskom na to da je **čovjek u središtu zbivanja**, pa su to gradovi s najugodnijom atmosferom boravka. Ipak, većina gradova i regija suočena je s prijetnjom gubitka identiteta, a u isto vrijeme s mogućnošću da steknu novi ili optimalno – da svako vrijeme ostavi svoj trag te da slojevitost postane dio identiteta prostora. Upravo stoga naglasak bi trebao biti na pronalaženju načina za **očuvanje kulturne jedinstvenosti tijekom vremena, odnosno na revalorizaciji identiteta prostora grada ili regije u suvremenim uvjetima.** U suvremenom okviru to bi značilo stvaranje višefunkcionalnog područja grada s uravnoteženom raspodjelom sadržaja za svakodnevne aktivnosti i potrebe stanovnika i turista. Dobar primjer je Barcelona, koja je tijekom revalorizacije identiteta istaknula tržnice, postavila ih na pješačke udaljenosti svakom stanovniku kao prostore "dnevnog boravka" grada, što je kao pozitivnu nuspojavu uzdiglo i regionalno gospodarstvo. Suprotno tomu, Rotterdamu je nakon bombardiranja grada u Drugom svjetskom ratu iznova stvoren identitet. Iako površinom velik, Rotterdam je reafirmiran kao održiv, dobro umrežen, pristupačan i inkluzivan grad, a s dobro uspostavljenom ravnotežom kulturnih, sadržajnih i javnih prostora čini inovativni i potpuno eksperimentalni koncept grada budućnosti. Navedene primjere dobre prakse odlikuju **dobra pristupačnost i umreženost sadržaja i prometa, kvalitetan omjer intimnih javnih prostora i sadržajnih žarišta, reafirmacija humanog mjerila (javni prostori, intimni javni prostori, parkovi, trgovi, perivoji) te destimuliranje tranzitnog kolnog prometa i prometa u mirovanju.**

Grad Zagreb u identitetskom smislu sadrži nekoliko izraženih velikih prostornih i sadržajnih odrednica. Sjevernu granicu grada čini park prirode Medvednica koji aktivno (rekreacija) i pasivno (vizure na sveprisutno zelenilo, održavanje ugodne klime) pridonosi slici grada. Najstariju i jednu od najvažnijih identitetskih slika čini povijesna cjelina Gornjega i Donjega grada s Kaptolom s izraženim zelenim pojasima i predmodernom arhitektonskom baštinom, u velikoj mjeri stradala i napuštena nakon potresa 2020. godine. Treći kontekst čini prostor

26 Jukić, T., Smode Cvitanović, M. & Smokvina, M. 2011. Globalizacijski procesi i planerske strategije gradova do 2050. – primjeri Pariza i Tokija. *Čovjek i prostor*, 58(1/2 (680/681)), 20–24.

između željezničke pruge i rijeke Save, urbanistički ambijent i remek-djelo hrvatske moderne arhitekture s brojnim značajnim upravnim i javnim zgradama uz Vukovarsku ulicu iz 50-ih i 60-ih godina 20. stoljeća. Južnu granicu "primarnoga grada" čini zeleni rekreacijski pojas uz Savu s jezerima Jarun i Bundek te Zagrebačkim hipodromom. Identitetski je prepoznatljiva i cjelina Novoga Zagreba koji obuhvaća planska naselja visoke urbanističke i arhitektonske kvalitete. Točkasti reper nekad dodatne vrijednosti Novoga Zagreba čini zaštićeni sklop Zagrebačkog velesajma, a danas tek memorija značajnog subjekta i brownfield površina velikog potencijala za budućnost. Manje cjeline supkulturne prepoznatljivosti mogu se pronaći u pojedenim naseljima središnjeg Zagreba (Trešnjevka, Maksimir i dr.) te neujednačeno razvijenog istoka i zapada grada poput Dubrave, Španskoga, Gajnica i dr.

Osim prostornih odrednica, valja spomenuti i **nematerijalni identitet Zagreba koji se očitava u humanom mjerilu grada, životu na ulici i trgovima, kulturnim i festivalskim manifestacijama, spoju geografskog položaja i brojnih povijesnih utjecaja** (bečki uzori, gastronomija, narječje).

Slika 24.
Sava u gradu – vodena avenija (Ivan Čižmek)

Kako planirati poželjan gradski prostor kroz ravnotežu između sadržajnih žarišta i intimnih javnih prostora za kvalitetan, atraktivan, siguran i inkluzivan grad?

Prema Platonu, **ideju**, ono bitno i nepromjenljivo u nekoj stvari predstavlja **oblik** (forma, prikaz) i ostvaruje medij. Na isti način možemo promatrati i identitet grada. Barcelona je revalorizirala identitet međusobne povezanosti stanovnika, koju je uobličila svakodnevnom interakcijom i susretom sugrađana kroz prostore tržnica, trgova, uređenih insula blokova i sl.

Kakve ideje imamo za Zagreb? Kakve oblike stanovanja, susreta, prometa, javnog prostora i dr.? Kroz kakav medij to ostvariti?

3.2. GRAD | URBANO/ RURALNI PROSTOR

Zbog sve jačih globalnih trendova urbanizacije, koji nastaju povećanjem razlika u razvoju urbanih i ruralnih sredina, značajan broj ljudi koji žive u siromaštvu živi upravo u ruralnim sredinama. U ruralnom prostoru bilježe se negativni demografski, gospodarski i razvojni trendovi zbog slabe prometne povezanosti, nedostatka javnih servisa i infrastrukture te nedostatka kapaciteta za stvaranje kvalitetnih radnih mjesta. Kulturna homogenizacija dodatno dovodi do razvojnih pritisaka i gubitka lokalnog identiteta. Posebni razvojni problemi mogu se istaknuti i u prometno izoliranim prostorima (zbog geografskog položaja – otoci, planinska područja – ili zbog neadekvatne infrastrukture) i prostorima uz granicu jer ne postoji međugranična suradnja i osnova za daljnji razvoj. Zbog toga postoji osobita potreba za **zadržavanjem tradicionalnog identiteta suburbanih i periurbanih područja** kako bi se pomoglo u osiguranju lokalnih usluga i kako bi se zadovoljile lokalne potrebe za stanovanjem i zapošljavanjem, koja su Europi itekako potrebna u održavanju primarnih i sekundarnih djelatnosti (proizvodnja hrane i osiguranje prirodnih resursa, npr. minerali i proizvodnja drva, i kao potpora turističkoj privredi[27]). Prostorno planiranje nužno je kako bi se umanjila razlika u standardu života i dokinule negativne posljedice koje nagla urbanizacija donosi te je potrebno pronaći nov model supostojanja umrežavanjem i međusobnim povezivanjem u sustav.

27 Vizije gradova i prostora: međunarodne preporuke za prostorni i urbani razvoj, Hrvatski zavod za prostorni razvoj: Udruga hrvatskih urbanista, Zagreb, 2017.

Urbani i ruralni prostori u velikoj su mjeri međuovisni. Traže se održiva rješenja koja bi ostvarila dobit svim sudionicima. Primjer trenutačnog planiranja dovodi do sukoba u načinu korištenja zemljišta u prijelaznim područjima gradova i sela, poput periurbanih zona na rubovima gradova. Sukobi mjerila često rezultiraju područjima neskladnog izgleda i nedefiniranih funkcija i uloga. Suvremeni pristupi ovoj temi temelje se na shvaćanju duboke povezanosti urbanog i ruralnog te poduzimanju aktivnosti koje bi omogućile zajednički razvoj neometan lokalnim administrativnim i sličnim preprekama. Tako bi sva područja regije prešla sa sustava jedinstvene svrhe na holistički pristup i suradnju.

Urban-rural linkages[28,29] je projekt UN Habitata koji se razvija u skladu s međunarodnim razvojnim strategijama kao što su New Urban Agenda i Sustainable Development Goals, a ideja teritorijalnog i regionalnog razvoja i suradnje prisutna je u politikama Europske unije. Pojam urban-rural linkages možemo otprilike definirati kao mrežu veza i interakcija između urbanog i ruralnog, odnosno ljudi, dobara, informacija, kapitala...

28 Bartke, S. *et al.* (2021). The UN-Habitat Urban-Rural Linkages Guiding Principles: Assessment of the Adoptability to Topical Land Management Challenges in Germany, Kenya and Tanzania. In: Ginzky, H., *et al.* International Yearbook of Soil Law and Policy 2019. International Yearbook of Soil Law and Policy, vol 2019. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-52317-6_18

29 https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/what/territorial-cohesion/urban-rural-linkages_en

Umjesto odvojenog planiranja gradova, njihova zaleđa i ruralnog prostora, teži se pojmu "city-region" teritorijalnog oblika planiranja – integriranog pristupa planiranju koje potiče suradnju različitih prostornih cjelina na različitim razinama uprave.

Teži se cjelovitoj suradnji i dogovorenoj viziji prostornog razvoja s naglaskom na međupovezanost urbane aglomeracije i njezina zaleđa. Cilj je stvaranje održivog urbanog modela u kojemu se koriste različite sinergije između gradskih i seoskih funkcija. Tri su tipa pristupa urbano-ruralnim odnosima:

— **Gradovi / regije** imaju definirane principe interakcije urbanog i ruralnog, a međuodnosi su usredotočeni na blizinu i kontinuitet kontaktnih zona s naglaskom na lokalno.

— **Jačanje mreže urbano-ruralnih područja** posebno je na globalnoj razini vidljivo u Europi. Najbolji su europski primjeri u Nizozemskoj gdje su nacionalne i regionalne vlasti usmjerene na stvaranje i zaštitu ekoloških mreža. Dobar je primjer Amsterdam, kao jedan od gradova koji okružuju "zeleno srce" Nizozemske u ruralnoj regiji Randstad. Strategija uključuje organizaciju tržnica na lokalnoj administrativnoj razini s opskrbom iz lokalne proizvodnje hrane, a uvode se i poticaji za uzgoj organske hrane, stvara se mreža informacija o količini svježe hrane potrebne gradu kako ne bi došlo do njezina propadanja te mreža ekoloških prometnih koridora. Razvija se regionalna strategija za prehranu, stvoreni su savezi različitih sudionika u gradu, između grada i okolnih područja, a na nacionalnoj razini Amsterdam i okolni ruralni prostor promiču se kao regije zdrave proizvodnje hrane.

— U Hrvatskoj se, kao prostoru na granici EU-a, predviđa nastavak i **ubrzanje trenda urbanizacije i produbljivanja jaza između velikih centara i njihova gravitacijskog područja te zaleđa.** Razmišljanja o ovoj temi na našim prostorima nisu nova. Kao mehanizam kontrole širenja grada i ograničavanja njegovih dimenzija koriste se green-belt politike. Njihova ideja je višestruko korisna za zdravlje grada jer se uz kontrolu širenja uvodi i ekološka tema života u gradu kroz širu priču o zelenoj infrastrukturi i načinima na koje ona pridonosi dobrobiti života u gradu.

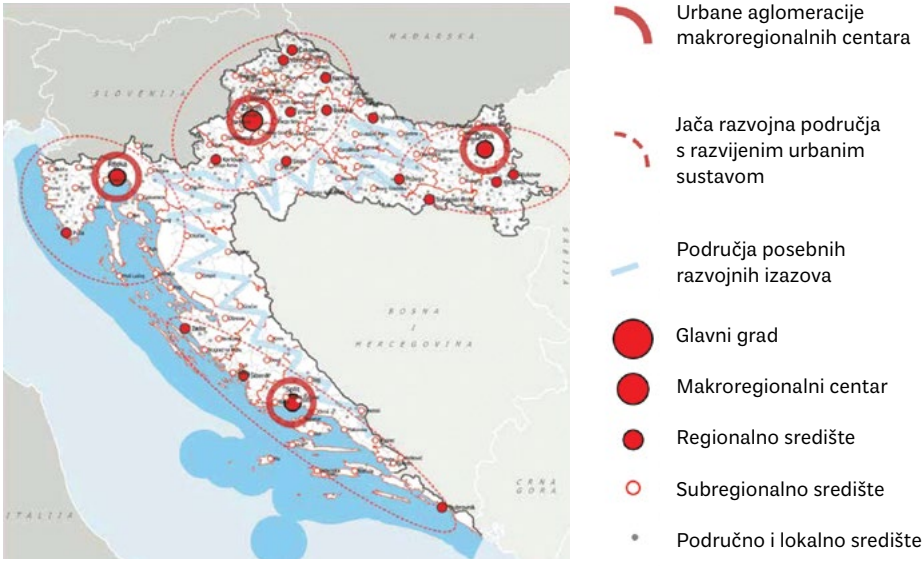

Slika 25.
Sustav naselja, razvoj i problemska područja; izvor: Strategije prostornog razvoja Republike Hrvatske, 2017.

3.3. GRAD | DRUŠTVENO PROSTORNA PODJELA

Društveno-prostorne podjele u gradovima i naseljima zapravo su odraz njihove društvene strukture, njenih suprotnosti i posebnosti. Kod pojma "segregacija" možemo identificirati dva glavna uzroka motivacija koje teže odvajanju – sistemsku/sustavnu i dobrovoljnu.

Gentrifikacija je poseban oblik segregacije koji je na neki način kombinacija sustavnih i dobrovoljnih uzroka – određene grupe stanovnika iskazuju interes za nerazvijeni dio grada koji potom počinju preobražavati. Počinju se pojavljivati gospodarski i javni sadržaji, no sustavnu segregaciju obilježavaju vanjski utjecaji gradske ili lokalne vlasti, institucija i slično na određenu grupu ljudi. **Ovakva segregacija najčešće ima rasnu, identitetsku ili klasnu motivaciju –** element percipirane različitosti koji se želi kontrolirati, odvojiti. Razni su mehanizmi ovakve segregacije, a najčešće su prisilne relokacije grupa stanovnika radi provođenja urbane preobrazbe (ovdje najviše stradavaju siromašnije zajednice koje su nemoćne boriti se protiv vlasti i kapitala). Vlasti nekada suptilnijim mehanizmima stvaraju prostore homogenih zajednica odvajajući stanovništvo po ključu narodnosti, rase ili religije. Namjera je smanjenje nesnošljivosti među grupama, no tada se razlike samo potenciraju, a problem produbljuje. Čest mehanizam je u zapadnim gradovima podizanje renti čime se direktno kontrolira kupovna moć/klasa stanovnika dijela grada.

Slika 26.
Zagreb, primjer društveno-prostorne podjele, autori fotografije: urednici

Dobrovoljnu segregaciju treba pažljivo sagledavati u širem kontekstu društva. Kako motivacija proizlazi iz same grupe, a nije pritisak koji se direktno vrši izvana, ovakva segregacija naziva se dobrovoljnom, no često je zapravo reakcija na diskriminaciju i marginalizaciju šireg društva.

Glavna motivacija je očuvanje društvene homogenosti i identiteta grupe od destruktivnih vanjskih utjecaja. Primjer ovakvih podjela je stvaranje kvartova kao što su *chinatown*, *gay village* i slične zajednice koje se, nailazeći na neprihvaćanje ili pokušaje asimilacije, okreću unutar sebe i tako jačaju grupni identitet (koji prati i fizička manifestacija u prostoru grada). Određene povlaštene grupe se, pak, u pokušaju obrane od negativnih vanjskih utjecaja, izoliraju u bogata naselja koja imaju istovremeno i jak statusni simbol. Dobrovoljnu segregaciju predstavlja okupljanje stanovništva oko zajedničkih interesa. Tako u prostoru grada mogu niknuti umjetnički kvartovi, kvartovi mladih obitelji, studentski kvartovi i slično, a povećanjem kvalitete prostora počinju rasti najam i cijene nekretnina, što utječe na iseljavanje stalnih stanovnika. Kako bi se izbjegle negativne posljedice, preobrazbe dijelova grada moraju se pažljivo provoditi i jamčiti očuvanje načina života njihovih stanovnika i zatečenih specifičnih identiteta. Istraživanjem ovih problema mogu se identificirati prave i nekada skrivene uzročno-posljedične veze u procesima segregacije. Koje su motivacije političkih odluka, razlozi nesnošljivosti među grupama, koje su to razlike među stanovnicima i kako se mogu pomiriti ili smanjiti?

Da bi se problemi riješili ili, još bolje, kako bi se spriječilo da uopće nastanu, mogu pomoći istraživanje, integracija, korekcija i participacija stanovništva:

— **Korekcija** je proces kojim se postojeća neformalna naselja reguliraju i razvijaju – no tako da zadrže identitet, a počnu pružati veće prilike stanovnicima, kao što su zajedničko donošenje odluka, pristup infrastrukturi, javnim institucijama, javnom prijevozu, obrazovanju i slično.
— **Integracija** znači miješanje grupa stanovnika omogućavanjem svakome da živi u svakom dijelu grada, bez obzira na razlike. Najjednostavniji primjer je razvoj programa priuštivog stanovanja u svim naseljima.
— **Participacija** – uspije li se ostvariti suradnja s lokalnim stanovništvom koja će se potom odraziti na političke, planerske i financijske odluke, stvorit će se grad koji odražava potrebe, identitet i želje svih svojih stanovnika.

3.4. GRAD | STANOVANJE

Stanovanje ima veliko značenje pri planiranju, projektiranju i gradnji jer zauzima pretežni dio urbaniziranog prostora i prevladavajući je sadržaj naselja te treba biti društveno reguliran i kontroliran, od dostupnosti stana do osiguranja osnovnog standarda i kvalitete stanovanja. Osim samog stana, standard i kvaliteta stanovanja ovise i o dostupnosti i kvaliteti pratećih sadržaja stanovanja te dostupnosti mreže javne i društvene infrastrukture na razini stambenog susjedstva, naselja i stambenog područja, a ostvarivanje ovih ciljeva za nastanjivanje i well-being svih slojeva društva zahtijeva **postizanje ravnoteže između „socijalne pravednosti" i tržišne prihvatljivosti** u stambenim programima.

Stambena politika u Europskoj uniji, vođena načelom supsidijarnosti, uglavnom je odgovornost pojedinih država članica. U tranzicijskim zemljama stambena politika suočava se s izazovima kao što su ustavna odgovornost za stambeno zbrinjavanje, privatizacija društvenih stanova te procjena stambenih potreba i evaluacija programa. Organizacija ENHR (Europska mreža stambenih istraživača, engl. European Network for Housing Research) od svog osnivanja 1988. godine organizira godišnje istraživačke konferencije na kojima sudjeluju sociolozi i drugi zainteresirani, vraćajući naglasak na čovjeka u promišljanjima o gradovima i stambenim prostorima. Na konferenciji u Lisabonu 2015. godine, s temom "Stanovanje i gradovi u vrijeme promjene: usredotočujemo li se na ljude?"[30], stavljen je naglasak na probleme odlaska stanovnika na periferiju gradova, s fokusom na europske metropole, kao npr. Lisabon, ali među kojima se, s istim problemom demografskog pada iz centra prema suburbanim područjima, može prepoznati i Zagreb. Naglašena je važnost promišljanja o utjecaju urbane obnove na stanovnike zahvaćenog prostora i trendovima koje je u gradove unio proces globalizacije. Bez obzira na okolnosti u kojima se odvija obnova, velike prostorne promjene rezultiraju gubitkom socijalnog identiteta. Ne možemo računati na prethodne stanovnike tog područja dok procesi globalizacije stvaraju podijeljenu urbanu strukturu te izraženu socio-ekonomsku podjelu. Odlazak iz centra na periferiju uzrokuje daljnje probleme središta gradova kao što su otežan promet, nedostatni kapaciteti parkiranja, predominacija kulturnih institucija zatvorenog tipa s neadekvatnim javnim prostorima. Kao povod iseljavanja stanovništva detektirana su dva ključna problema: turizam i cjenovno pogodovanje turistima te stambena politika koja potiče naseljavanje suburbanih područja. Međutim, unatoč procesu iseljavanja, ti se prostori sustavno obnavljaju. Nameće se pitanje: za koga se obnavljaju i je li takav razvoj održiv?

Podaci zadnjeg dostupnog popisa stanovništva, 2021. godine, pokazuju trend opadanja broja stalnih stanovnika u Zagrebu, a primjetno je i iseljavanje starijeg stanovništva te stanovništva manje platežne moći potaknuto pritiscima depopulacije, apartmanizacije i gentrifikacije, odnosno rasta vlasništva nad nekretninama i povećanja broja drugih nekretnina.

30 Branco, R., & Alves, S. 2015. Affordable housing and urban regeneration in Portugal: a troubled tryst? ENHR – European Network for Housing Research Conference 2015.

Sveprisutno je i zastarijevanje stambenog fonda koje se može definirati kao:

— Fizičko i komunalno zastarijevanje (dotrajali, zapušteni i napušteni stambeni i poslovni prostori, oštećenja od potresa, problemi vlage, statike, prometa u mirovanju i sl.)
— Funkcionalno zastarijevanje – nedostatak površina i funkcija za osobe sa smanjenom mogućnošću kretanja i osobe s posebnim potrebama, bez prilagodbe suvremenim potrebama urbanog života.[31]

Za planiranje i organizaciju izrazito je bitna stambena politika, kako na razini države tako i na razini grada. Hrvatska je među rijetkim zemljama koje posljednjih tridesetak godina nemaju nacionalnu stambenu politiku (1990.–2024.) te je velik dio prepušten tržištu nekretnina, privatnim poduzetnicima i developerima, a to negativno utječe na kvalitetu, cijenu i priuštivost stana.

Tako npr. Gornji grad ima najveće prosječne kvadrature stanova (70–80 m²), ali je na Gornjem gradu smješteno i najviše državnih i upravnih tijela. Istovremeno, 2020. godine gotovo 25% stanova je nenastanjeno, a zgrade na toj "prestižnoj lokaciji" često su niskog standarda tehničke opremljenosti, bez lifta i pristupa osobama smanjene pokretljivosti, otežanog kolnog pristupa, upitne protupožarne zaštite, a nakon potresa 2020. i bez potrebne konstrukcijske sanacije pa je znatan udio stambenog fonda proglašen privremeno ili potpuno neuporabljivim. Sadržajno gledano, osim što je previše državnih i upravnih tijela, nedostaje sadržaja za svakodnevni život stanovnika, što Gornji grad u mnogim dijelovima čini ovisnim o susjednim četvrtima. Otegotna je okolnost i to što zastarjeli fond zgrada (koji ujedno privlači nove ulagače) koji je pod kulturnom zaštitom zahtijeva dodatna ulaganja.

Da bi se zadovoljile potrebe sadašnjih i budućih građana, stanovanje i usluge moraju postati što dostupnijima – njihova će se dostupnost fleksibilno prilagođavati novim obrascima potreba, kao i onima u nastajanju. Za to je potrebno unaprijediti kvalitetu života u gradu, izmijeniti obrazac depopulacije iz centra u periferiju, modernizirati stambeni fond uz primjenu energetske obnove i definirati minimalne "stambene standarde". Bitno je i uspostaviti ravnotežu između stanovanja, turističke djelatnosti i upravnih te religijskih sadržaja osiguravanjem više stambenih prostora po pristupačnim cijenama, uz obrazovne, komercijalne, kulturne i rekreacijske sadržaje i usluge kao mjesta kvartovskog okupljanja i socijalizacije, jačanja osjećaja pripadnosti i participativnosti. Njih trebaju pratiti operativni troškovi koje si građani mogu priuštiti te dodatno jak osjećaj pripadnosti zajednici, vlasništva i sigurnosti.

31 Jukić, Tihomir; Gašparović, Sanja; Mrđa, Ana; Perkov, Kristina: Urbanistički modeli obnove blokova kao dio cjelovite obnove zaštićene Povijesne cjeline Grada Zagreba – 1. etapa (Donji grad). 2021.

Slika 27.
Zona s utvrđenim manjkom pojedinih sadržaja važnih za kvalitetu svakodnevnog života u Donjem gradu

a) Raspored i kapaciteti DJEČJIH VRTIĆA (izvor: Mreža dječjih vrtića Grada Zagreba)

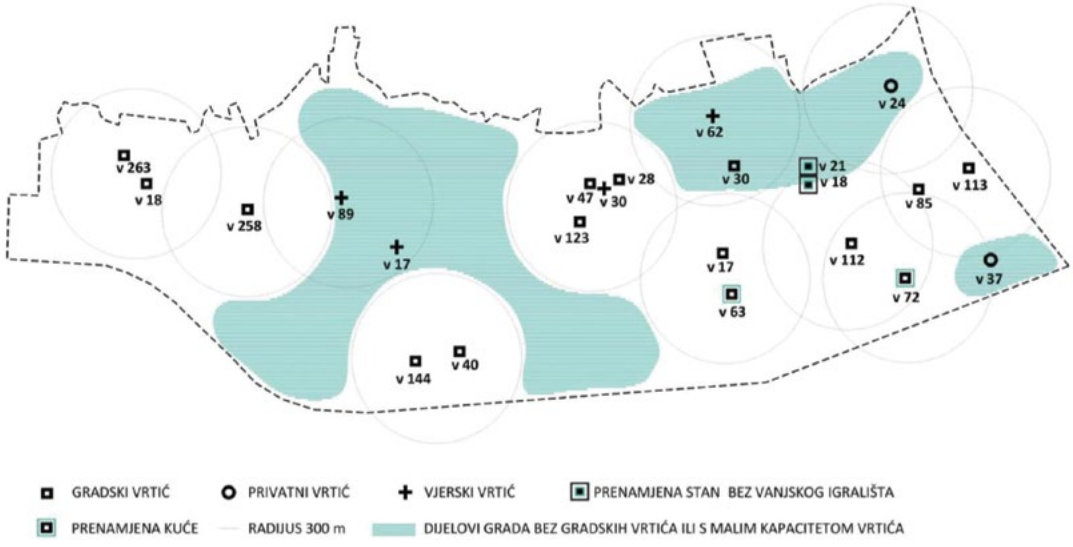

b) Raspored i kapaciteti SPORTSKIH SADRŽAJA

c) Integralni prikaz NEDOSTATKA SADRŽAJA. Izvor: Urbanistički modeli obnove blokova kao dio cjelovite obnove zaštićene povijesne cjeline grada Zagreba – 1. etapa (Donji grad), 2021. (T. Jukić, S. Gašparević, A. Mrđa i K.Perkov)

3.5. GRAD I PRIUŠTIVO STANOVANJE

Stambeno zbrinjavanje jedan je od osamnaest prioriteta Urbane agende za EU.

Europska unija podržava ciljeve UN-ova Programa za održivi razvoj 2030. i zajedno s državama članicama obvezala se predvoditi njihovu provedbu. Europski gradovi i urbana područja u središtu su gospodarskih, okolišnih i socijalnih izazova te je održivi urbani razvoj važna sastavnica kohezijske politike Europske unije za postizanje zajedničkih ciljeva. Strateški okvir za teritorijalni razvoj Europske unije i korištenje europskih fondova u financijskom razdoblju 2021.–2027. čine Teritorijalna agenda 2030., dokument za jačanje teritorijalne kohezije i uravnoteženog razvoja EU-a, i Europski zeleni plan.[32]

Slika 28.
Unutar raspona stambenih opcija, priuštivo stanovanje nalazi se između stanovanja za hitne potrebe i tržišnog stanovanja (Z. Babić Vujić, S. Gašparović, Znanstveni časopis Prostor, 98–111 32[2024] 1[67]

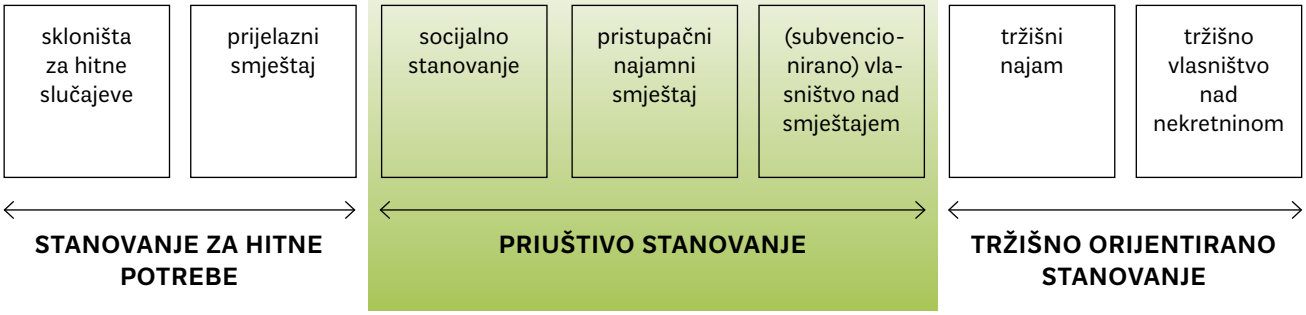

32 Izvor: Zrinka Babić Vujić: Planiranje i razvoj priuštivog stanovanja u središtu grada, završni rad 2023. AF.

Prema Amsterdamskom paktu, koji je Vijeće EU-a prihvatilo u lipnju 2016., Partnerstvu za priuštivo stanovanje povjeren je zadatak da istraži **"javno i priuštivo stanovanje, pravila za državnu potporu te opću stambenu politiku".**

Stanovanje i urbani razvoj u Europskoj uniji suočavaju se s mnogim izazovima posljednjih godina. Visoke cijene nekretnina i sve veći nedostatak priuštive ponude stanova sprječavaju europske građane da dođu do vlastitih kvadrata. Jaz između dohotka i troškova života povećava se desetljećima, a u posljednje vrijeme dodatno ga produbljuju inflacija i porast kamatnih stopa. Te poteškoće najviše pogađaju

— kućanstva s nižim i srednjim dohotkom, a pristup prikladnom i priuštivom stanovanju posebno je otežan:
— ranjivim skupinama: siromašnima, ženama, mladima, nezaposlenima
— samohranim roditeljima ili velikim obiteljima
— osobama starije životne dobi, osobama s invaliditetom
— marginaliziranim zajednicama
— migrantima, izbjeglicama.[33]

33 Izvor: EU 2018. Urbana Agenda Housing Partnership and Council of Europe 2020. (Z. Babić Vujić)

Lišeni su mogućnosti pristupa pristojnom stanovanju. Europska unija (Deklaracija iz Nice i Deklaracija iz Gijona) jasno je istaknula potrebu za snažnijim javnim djelovanjem u području priuštivog stanovanja. Odgovornost i djelovanje odnosi se na Europsku komisiju, države članice, lokalne vlasti, privatni i civilni sektor.[34]

S jedne strane stanovanje ima važnu ekonomsku ulogu, utječe na gospodarski rast, ulaganja i zapošljavanje, a s druge strane sve više građana EU-a niskih i srednjih primanja dostiže granicu onoga što si može priuštiti, opterećeni su troškovima stanovanja te se suočavaju s lošom kvalitetom stanova, dijele stambeni prostor s previše članova kućanstva ili su izloženi riziku deložacije.

Priuštivo stanovanje obuhvaća vrlo raznolike sustave stambenog zbrinjavanja i tradicije u cijeloj Uniji, kao što su:

— Socijalno stanovanje
— Priuštivi najam stanova u privatnom sektoru
— Priuštivo stambeno vlasništvo može se odnositi na stambene jedinice u nekadašnjim javnim zgradama, gradnja i/ili renoviranje može biti subvencionirano
— Stambene jedinice sa subvencioniranim priuštivim najamninama pod određenim uvjetima mogu prijeći u vlasništvo stanara (npr. u Poznańu).[35]

34 Izvor: Zrinka Babić Vujić: Planiranje i razvoj priuštivog stanovanja u središtu grada, završni rad 2023. AF.

35 Izvor: Politike europskih gradova za priuštivo stanovanje *https://www.udruga-gradova.hr/politike-europskih-gradova-za-priustivo-stanovanje-1/*

Koga najviše pogađaju visoki izdaci za stanovanje i koje su najranjivije skupine?

Kako prioritet dati priuštivom najmu umjesto pojedinačnih subvencija za kupnju nekretnina?

Tko ima najveću ulogu i odgovornost u rješavanju problema priuštivog stanovanja?

Kako motivirati lokalne vlasti na konkretno djelovanje?

3.6. GRAD I GOSPODARSTVO

Uspješan grad (ili regija) koristi se svojim najboljim trenutačnim karakteristikama da bi se gospodarski pozicionirao, stalno se prilagođavajući kako bi predvidio pozitivne i negativne čimbenike te očuvao svoje prednosti u okružju u kojem se razvija. Na gospodarske aktivnosti utječe kombinacija dvaju glavnih čimbenika: globalizacija i lokalna, odnosno regionalna specijalizacija.

Nove gospodarske djelatnosti sve se više zasnivaju na znanju i znanosti, a sektori proizvodnje i usluge koriste se inovativnim tehnologijama. Istodobno raste potražnja za specijaliziranim i rafiniranim proizvodima i uslugama koji se vežu uz određene tradicionalne načine proizvodnje ili autohtona mjesta podrijetla. U takvom gospodarskom kontekstu regionalni utjecaj gradova postaje sve veći kako se povećavaju udaljenosti do radnih mjesta i obujmi tržišta koja opslužuju. Osim toga, lokalna gospodarstva sve su povezanija s gospodarstvima drugih gradova i regija (teritorija), na nacionalnoj i na međunarodnoj razini. Stoga se gradovi više ne mogu planirati kao izolirane cjeline. Suradnja i natjecanje među gradovima postaju norma, a europske megaregije pokretači gospodarstva na kontinentu. Manji gradovi u samoj blizini zajedno sa Zagrebom čine neprekinutu aglomeraciju, a karakterizira ih najsnažnija gospodarska aktivnost, najveće dnevne migracije te najgušća naseljenost. Gospodarski i geografski Zagreb je regionalno vezan za sjeverozapad Hrvatske koji se ističe po turizmu, bogatoj kulturnoj povijesti, edukaciji i visokim tehnologijama, a južne zone (Samobor, Karlovac, Sisak, Ivanić-Grad) imaju potencijala za trgovinu, razvoj proizvodnje, industrije, visoke tehnologije i opskrbu energijom. U svim tim zonama prisutni su i obrti te primarne djelatnosti. Posljednja dva desetljeća započeo je proces premještanja pojedinih industrija i prerađivačkih kapaciteta iz Zagreba u regionalna područja zbog manjih troškova proizvodnje, cijene prostora te investicijskih pogodnosti, koje u isto vrijeme reafirmiraju razvoj manjih sredina u kojima nastaju.

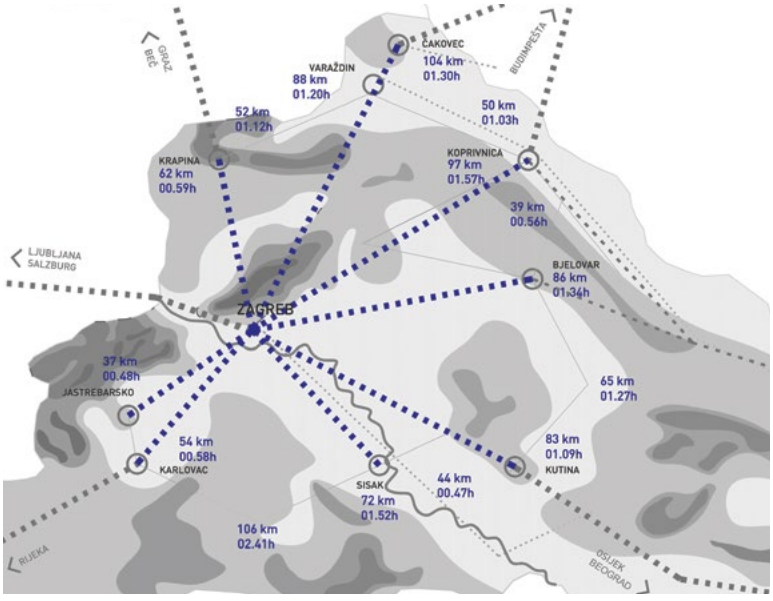

Slika 29.
Gospodarsko područje Urbane aglomeracije Zagreba – udaljenosti i potencijali, autori: urednici

Dok su prve dvije industrijske revolucije rezultirale bogaćenjem i urbanizacijom stanovništva, treća, digitalna industrijska revolucija, razvija područja inovacija u znanosti, tehnologiji i komunikacijama, dok proizvodnja, kao naglasak prvih dviju revolucija, slabi.

Inovacijski ekosustavi premještaju se iz nepristupačnih područja u centralne dijelove grada ili unutar *brownfield* zona s dobrom povezanošću s centrom kako bi istovremeno privukli poduzetnike, start-upove i poslovne inkubatore te bili u blizini prostora stanovanja, javnih i društvenih, prostora za druženje i rekreaciju, uz dostupniji javni prijevoz i mogućnosti pješačenja (*walkable city*). Navedene prostorne karakteristike moraju omogućiti plodno tlo za dijeljenje ideja i zajednički rad (engl. *co-working*) kao temelj inovacijskih četvrti. Stoga ih prema postanku možemo podijeliti na **model s temeljnom infrastrukturom** (engl. *anchor* + model čiji je smještaj u blizini važne gospodarske ili sveučilišne ustanove), **model obnovljenog gradskog područja** (engl. *re-imagined urban area*, koji podrazumijeva prenamjenu već postojećeg, zapuštenog područja, dobro lociranog i povezanog s centrom – najčešće bivši tvornički pogoni ili lučke građevine smještene uz vodu) i **model urbaniziranog tehnološkog parka** (engl. *urbanized science park*, izvangradska područja preuređena u zasebnu urbanu cjelinu, ali dobro povezana s centrom grada). U budućnosti će znatan utjecaj na modele imati i sve prihvaćeniji rad od kuće.

PREDNOSTI INOVACIJSKIH ČETVRTI	NEDOSTACI INOVACIJSKIH ČETVRTI
povećavaju sposobnosti grada da generira nove poslove, pomažu manjim i srednjim poduzetnicima razviti poslovanje i pružaju podršku	dodatno širenje poslovnih koncentracija
osiguravaju lakšu dostupnost poslovima s obzirom na to da su centralno smještene i dobro povezane	stvaranje područja “prestiža”
pridonose smanjenju emisije CO2 zbog smanjene potrebe za putovanjem na posao i poticanjem korištenja zelenih prometnih sredstava	buduća namjena prostora nastala gašenjem inovacijskih četvrti

Analizirajući Zagreb i inovativne načine poslovanja, može se vidjeti kako postoje tendencije takvih povezivanja, ali one su još uvijek malog mjerila i nedovoljno umrežene. Postoje razne ideje prenamjene napuštenih prostora poput Zagrebačkog velesajma, industrijske zone Gredelj, Vojne bolnice u Vlaškoj, Zavrtnice i dr. u inovacijske četvrti, s dodatnim društvenim i rekreacijskim sadržajima. Zbog svojih lokacija, blizine stanovanja te dobre povezanosti, takvi stambeni, poslovni i centri s javnim sadržajima mogli bi donijeti veću kvalitetu života u cijelom Zagrebu oživljavajući napuštene prostore i gradske četvrti u blizini.

Slika 30.
Brownfield područja u Zagrebu, izvor: Jukić, Tihomir; Butina Watson, Georgia, Reuse and Revitalization of the Contemporary City Areas: Structural and Functional Transformation of Brownfield Sites: Examples from Zagreb and London, Springer, 2019.

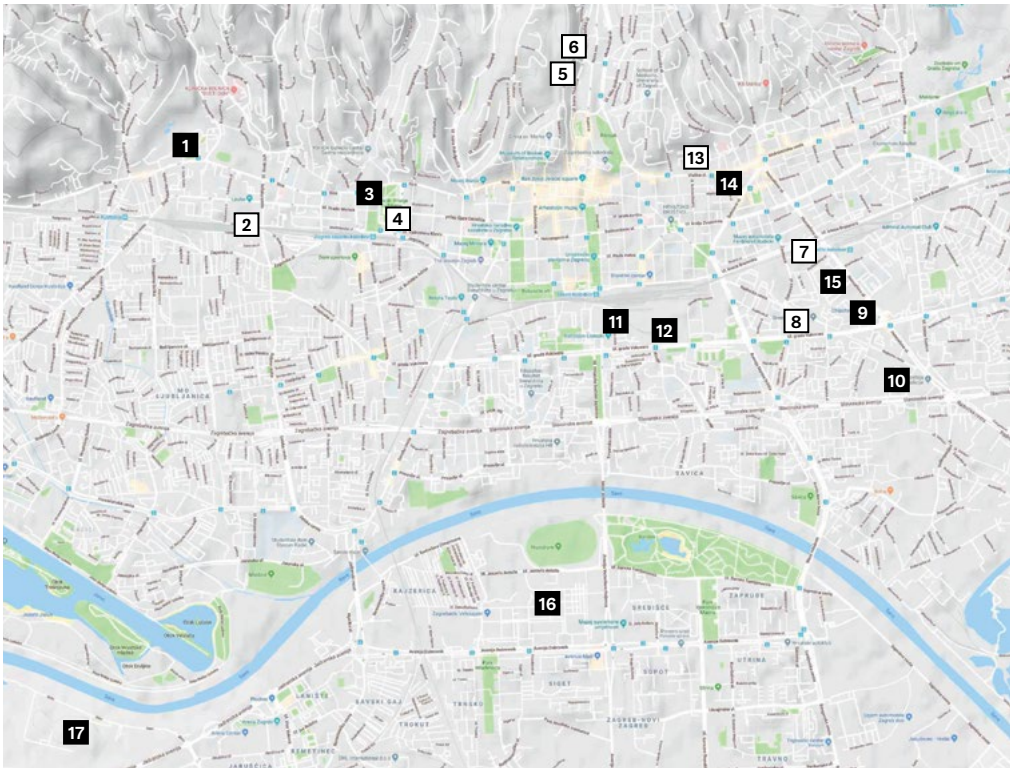

Analizirana brownfield područja u Zagrebu:

- ☐ brownfield područje – dovršena preobrazba
- ■ brownfield područje – planirana preobrazba / preobrazba u tijeku

1. Ciglana Črnomerec
2. Kultni centar Lauba
3. Kamensko
4. Rudolfova vojarna
5. Kaptol centar/Astra
6. Gliptoteka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
7. Zavrtnica – Tvornica papira
8. NIK
9. Chromos
10. TEŽ
11. Paromlin
12. Gredelj
13. Vojna bolnica
14. Destilerija Badel
15. Zagrepčanka
16. Zagrebački velesajam
17. Bolnica Blato

Na koje načine gospodarski i prometno integrirati gradska i prigradska naselja te regionalno područje Urbane aglomeracije sa Zagrebom?

Što s prostorima inovacijskih četvrti kad jednom ne budu više potrebni? Kakva je budućnost postinovacijskih brownfield područja?

3.7. GRAD | SLOBODNO VRIJEME

Slobodno vrijeme (eng. *leisure*) je vrijeme koje provodimo izvan svakodnevnih odgovornosti, izvan posla ili kuće, kako bismo se odmorili, opustili i uživali u životu. U slobodno vrijeme ljudi se često bave rekreacijom ili sportskim aktivnostima. Rekreacija podrazumijeva sve aktivnosti kojima se ljudi bave kako bi osvježili tijelo i um te kako bi im slobodno vrijeme bilo zanimljivije i ugodnije. Primjeri rekreacije su šetanje, plivanje, meditacija, čitanje, igranje igara i plesanje.

SVJETSKA ORGANIZACIJA ZA SLOBODNO VRIJEME

Svjetska organizacija za slobodno vrijeme osnovana je 1952. godine i neprofitno je nevladino tijelo pojedinaca i organizacija iz cijelog svijeta. Organizacija surađuje i s Ekonomskim i socijalnim vijećem Ujedinjenih naroda. U Svjetskoj organizaciji za slobodno vrijeme uvjereni su da dobro izabrane aktivnosti u slobodno vrijeme poboljšavaju kvalitetu života svih nas. Neke od aktivnosti su putovanja, turizam, umjetnost, kultura, sport, zdravlje, fitness i edukacija.

Slobodno vrijeme važan je činitelj kvalitete života u gradu. Podržano vještim vođenjem, omogućuje stvaranje novih životnih iskustava koja se nude u održivim okolišnim okruženjima. Slobodno vrijeme utječe na promicanje međukulturne komunikacije i zajedničkih vrijednosti, jednakosti i socijalne pravde među različitim sudionicima. Slobodno vrijeme posredno utječe na socijalni, kulturni, ekonomski održiv razvoj okoliša te pridonosi afirmiranju i obogaćivanju kulturnih identiteta.

Ciljevi organizacije za slobodno vrijeme:
— osigurati dostupnost i zaštitu zemljišta i otvorenih prostora za rekreaciju u stambenim predjelima
— osigurati očuvanje i javni pristup prirodnom i kulturnom nasljeđu
— donijeti mjere za prikladan smještaj dječjih igrališta
— donijeti mjere za objekte koji promiču zdravlje, na primjer, sportske objekte i terene
— podržati kulturne institucije i aktivnosti
— osigurati da svi članovi zajednice, bez obzira na dob, spol, seksualnu orijentaciju, nacionalnost, religiju, primanja ili mogućnosti, imaju jednak pristup objektima i terenima za slobodno vrijeme.

Slike 31. i 32.
Superkilen Park, Kopenhagen, Danska, arhitektonski ured: Bjarke Ingels

Spomenik ubijenim Židovima Europe – Memorijal holokausta, Berlin, Njemačka, arhitekt: Peter Eisenman,

autori fotografija: urednici

PRILOG — GOSTI EKSPERTI PODRUČJA / UMJETNICI

Ana Mrđa — Turizam u kontekstu razvoja i planiranja gradova

Prof. dr. sc. Ana Mrđa MBA je urbanistica i arhitektica te prodekanica za znanost Arhitektonskoga fakulteta koja predaje na Arhitektonskom i Agronomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Autorica je velikog broja prvonagrađenih urbanističkih i arhitektonskih rješenja, knjiga i članaka, aktivna sudionica brojnih stručnih i znanstvenih konferencija te okruglih stolova. Bila je v. d. predsjednica, a kasnije dopredsjednica Udruženja hrvatskih arhitekata. Također je bila članica Upravnog odbora Društva arhitekata Zagreba te Stručnog savjeta UHA-e za Godišnju izložbu. Predsjednica je udruge Alumni Af te glavna i odgovorna urednica znanstvenog časopisa Prostor. Članica je odbora za dodjelu godišnjih nagrada Vladimir Nazor za arhitekturu te zamjenica predsjednika Znanstvenog vijeća za turizam i prostor HAZU-a.

U kontekstu kontinuiranog rasta novih destinacija na svjetskom turističkom tržištu, gradovi se promatraju kao nezaobilazni privlačni turistički čimbenik. Stari europski gradovi, s bogatom poviješću i kulturnom baštinom, vrijednom arhitekturom i osebujnim "duhom mjesta", popularna su odredišta i imaju razne ekonomske koristi od turizma, ali se istovremeno moraju nositi sa specifičnim problemima koji se javljaju paralelno s razvojem i porastom turizma. Turizam u gradovima nipošto se ne smije promatrati samo kao gospodarska djelatnost. On utječe na razvoj slike grada i na svakodnevni život lokalnog stanovništva.

Iako povećana turistička aktivnost stvara dobrobiti za grad u cjelini, veći pritisak turizma u centralnim gradskim predjelima izaziva pojavu negativnih vanjskih učinaka koji ugrožavaju zaštitu i pravilno funkcioniranje grada i njegovih stanovnika. To uključuje pad kvalitete života, gubitak turističke privlačnosti, povećanje troškova stanovanja, onečišćenje okoliša koje utječe na kvalitetu vode i kakvoću zraka, zagađenje bukom, koje posebno utječe na svakodnevni život stanovnika, prenapučenost javnih prostora i preopterećenu infrastrukturu, usluge i promet, gubitak kulturnog identiteta, povećanje troškova života i na kraju rezultira iseljavanjem lokalnog stanovništva.

Ovaj dugačak popis negativnih turističkih posljedica sadržan je u konceptima kao što su “turistifikacija”, “turistička gentrifikacija” i “prekomjerni turizam”.

Kako gradska tkiva, a osobito centri gradova, ne bi podlijegali ovakvim negativnim turističkim posljedicama, prevencija je vidljiva u pametnom i strateškom planiranju turizma. Tu glavnu ulogu zapravo vode urbanističke strategije koje omogućavaju optimizaciju razvoja i rasta gradova, ali istodobno prate i razvoj i rast turizma.

Identificirano je šest vrsta strategija za umanjivanje negativnih posljedica turizma pri planiranju gradskog prostora:

— strategije usmjerene na infrastrukturu i decentralizaciju
— strategije koje traže lokalno uključivanje stanovnika i participativnu suradnju, strategije usmjerene na kontroliranu optimizaciju planiranja i regulaciju, strategije usmjerene na promicanje razvoja pametnih gradova i pametnog i/ili kulturnog turizma
— strategije usmjerene na smanjenje rasta gradova i segmentaciju gradskih funkcija (s naglaskom na turističke aktivnosti) te strategije koje nastoje olakšati interakciju između turista i stanovnika.

Sve navedene strategije usmjerene su na obuzdavanje turističke aktivnosti, pri čemu suprimiranje podrazumijeva smanjenje pritiska na središnja gradska područja uz istovremeno promicanje veće turističke aktivnosti u perifernim susjedstvima.

Postizanje ovakvih ciljeva podrazumijeva donošenje niza planerskih mjera, tj. propisa u urbanističkom planiranju kao osnovnom instrumentu za obuzdavanje prekomjerne turističke aktivnosti. Iako urbane gradske politike nadilaze urbanističko planiranje, sposobnost lokalne vlasti da putem urbanističkih planova određuje načine i uvjete korištenja prostora postaje vrlo moćan alat za regulaciju postojećih i novih turističkih aktivnosti. Urbanističko planiranje tako postaje ključno u oblikovanju mjesta kao turističke destinacije, no urbanisti bez dodatnih interdisciplinarnih suradnji komplementarnih struka nisu u mogućnosti sustavno i integralno promišljati turizam. Taj nedostatak promišljanja ili sektorski neunificirani proces onemogućuje cjelovitu integraciju planiranja turizma u urbanističko planiranje.

S obzirom na to da je urbanističko planiranje primarni instrument za regulaciju namjene i načina korištenja zemljišta, postavlja se također pitanje regulacije suvremenih turističkih namjena, kao što su privatni turistički smještaj s naglaskom na STR (kratkoročni najam), a koji je postao najveći neprijatelj kontrolabilnosti i stabilnosti turističkog planiranja. Širenje platformi kratkoročnog najma u velikim gradovima pokazalo je razorni učinak na identitetskoj slici grada. Na razini destinacije stvorio je ujedno negativne učinke, stavljajući veći pritisak na stambeno tržište i transformirajući stambene četvrti u primarno turističke. Ovakav poslovni model predstavlja ujedno veliku konkurenciju za planiranje, ali i za tržište konvencionalnog turističkog smještaja, ponajprije hotelskog sektora. Literatura na temu STR-a identificira širok skup regulatornih mjera koje uključuju uvjete zoniranja, oporezivanje, osiguranje i građansku odgovornost, kontrolu izdavanja dozvola i administrativnu registraciju za novi smještaj, utjecaje na pogodnost stanovanja, javnu sigurnost i duljinu turističkog boravka kao modele kontrole i/ili oporavka gradova.

Slike 33. i 34.
Dva mjerila Dubrovnika – "turizam i turizam"

U budućnosti, unatoč svim regulatornim planerskim modelima koji osiguravaju kontrolirani rast turizma unutar gradova, sigurno će se pojaviti nove situacije i procesi prekomjernog turizma s novim intenzitetom rasta i modelima intervencija. U trenucima kada se to dogodi, nužno je da su gradske vlasti svjesne da će mjere urbane regulacije i urbanističkog planiranja predstavljati osnovni regresivni instrument.

Međutim, urbanističke mjere kontrole moraju biti uvijek široko postavljene unutar destinacije te popraćene akcijama usmjerenim na aktiviranje perifernih čvorova kako bi se protok turizma raspršio po gradu. Nadalje, mjere urbanističkog planiranja moraju biti dio globalnije politike obuzdavanja i preraspodjele gradskih funkcija koje nužno uključuju sociološke, kulturološke i marketinške mjere, kontrolu pristupačnosti i mobilnosti unutar gradskih tkiva te inteligentna/pametna rješenja razvoja turizma unutar gradova. Ovakve odgovorne planerske intervencije i akcije pridonijele bi postizanju održivijeg turizma u održivijim gradovima.

PRILOG – GOSTI EKSPERTI PODRUČJA / UMJETNICI

Ivan Čižmek — Postelja i prostor grada: klima, reljef, svjetlo...

Ivan Čižmek – urbanist, arhitekt i umjetnik. Međunarodnu karijeru započeo je radom u Parizu, u jednom od tada najuglednijih arhitektonskih studija Josic-Candilis-Woods. U svojoj karijeri arhitekt Ivan Čižmek izradio je brojne značajne arhitektonske projekte i urbanističke planove za cijeli prostor Hrvatske te je ostavio dubok trag u urbanističkoj struci i planiranju Zagreba. Naseljem Dugave napravio je sedamdesetih godina prošlog stoljeća prekretnicu u dotadašnjem planiranju stambenih naselja Novog Zagreba. Omiljena tema mu je projekte "ozoniranja grada" zelenom arhitekturom, a bavio se pojmovima humane ekologije i humane geometrije grada. Arhitekt Čižmek značajan je za urbanističku i planersku struku. Njegova promišljanja o budućnosti Zagreba skupljena su u mapu radova koja je svjedok njegovih opredjeljenja, njegova stručnog i životnog puta. U njoj nudi drukčiji odnos prema društvu i prostoru pokrećući nove rasprave o budućnosti Zagreba s posebnim senzibilitetom za prostor, malog čovjeka i održiv razvoj.

Slika 35.
Zagreb – spoznaja o trima međusobno povezanim aspektima grada: teritorij prostiranja, kultura prostora i primijenjene tehnike.

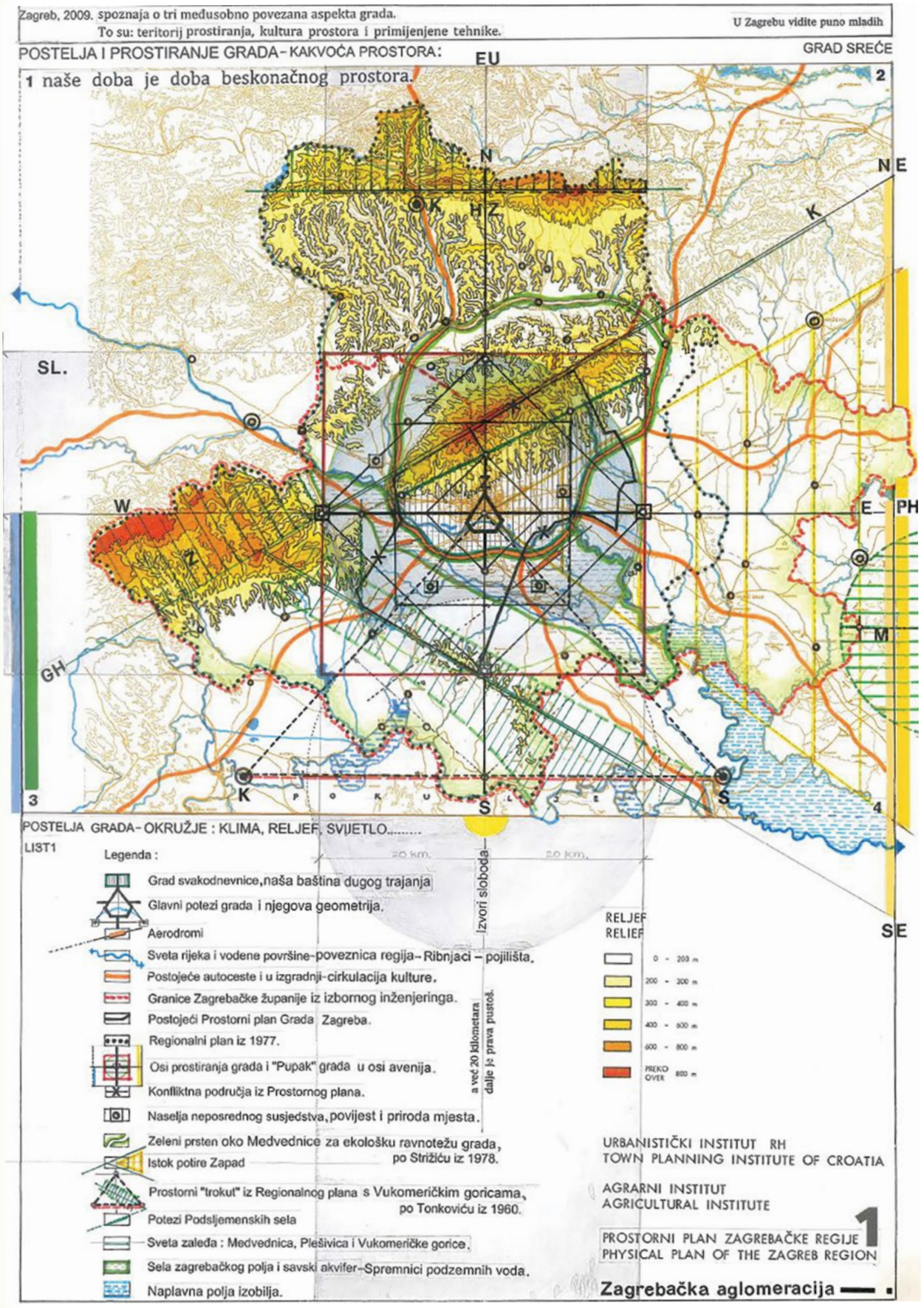
Zagreb, 2009. spoznaja o tri međusobno povezana aspekta grada.
To su: teritorij prostiranja, kultura prostora i primijenjene tehnike.
U Zagrebu vidite puno mladih
POSTELJA I PROSTIRANJE GRADA - KAKVOĆA PROSTORA:
GRAD SREĆE
1 naše doba je doba beskonačnog prostora.
EU
N
NE
K
HZ
SL.
W
E
PH
M
GH
3
4
SE
POSTELJA GRADA - OKRUŽJE : KLIMA, RELJEF, SVIJETLO.....
LIST1
Legenda :
Grad svakodnevnice, naša baština dugog trajanja
Glavni potezi grada i njegova geometrija.
Aerodromi
Sveta rijeka i vodene površine-poveznica regija - Ribnjaci - pojilišta.
Postojeće autoceste i u izgradnji-cirkulacija kulture.
Granice Zagrebačke županije iz izbornog inženjeringa.
Postojeći Prostorni plan Grada Zagreba.
Regionalni plan iz 1977.
Osi prostiranja grada i "Pupak" grada u osi avenija.
Konfliktna područja iz Prostornog plana.
Naselja neposrednog susjedstva, povijest i priroda mjesta.
Zeleni prsten oko Medvednice za ekološku ravnotežu grada, po Strižiću iz 1978.
Istok potire Zapad
Prostorni "trokut" iz Regionalnog plana s Vukomeričkim goricama, po Tonkoviću iz 1960.
Potezi Podsljemenskih sela
Sveta zaleđa : Medvednica, Plešivica i Vukomeričke gorice.
Sela zagrebačkog polja i savski akvifer-Spremnici podzemnih voda.
Naplavna polja izobilja.
20 km.
20 km.
Izvori sloboda
a već 20 kilometara dalje je prava pustoš.
RELJEF
RELIEF
0 - 200 m
200 - 300 m
300 - 400 m
400 - 600 m
600 - 800 m
PREKO 800 m
OVER
URBANISTIČKI INSTITUT RH
TOWN PLANNING INSTITUTE OF CROATIA
AGRARNI INSTITUT
AGRICULTURAL INSTITUTE
PROSTORNI PLAN ZAGREBAČKE REGIJE
PHYSICAL PLAN OF THE ZAGREB REGION
1
Zagrebačka aglomeracija

PRILOG — GOSTI EKSPERTI PODRUČJA / UMJETNICI

Marko Tadić — "Napraviti Povijest počevši od otpada Povijesti"

(Walter Benjamin)

Marko Tadić 2001. upisuje slikarstvo na Accademia di Belle Arti u Firenci u Italiji, gdje je i diplomirao 2006. godine. Njegova umjetnička praksa temelji se na crtežu, kolažu, instalacijama i stop-animaciji. Izlaže na brojnim samostalnim i grupnim izložbama te filmskim festivalima u Hrvatskoj i inozemstvu (Zagreb, Ljubljana, Beč, Kassel, Berlin, Los Angeles, New York, Venecija). Godine 2017. predstavlja Hrvatsku na 57. Venecijanskom bijenalu uz Tinu Gverović, a iste godine izlaže i na 1. Bijenalu u Anrenu u Kini. Dobitnik je niza nagrada, među ostalim 2015. Nagrade Vladimir Nazor za najbolju izložbu godine. Sudjelovao je na brojnim rezidencijama i studijskim programima u Helsinkiju, Beču, New Yorku, Los Angelesu i Frankfurtu. Od 2015. radi kao gost predavač na milanskoj NABA-i (Nuova Accademia di Belle Arti) na više predmeta vezanih uz teorijski i praktični dio dizajna izložbi. Od 2016. radi kao asistent, a od 2020. kao docent na Slikarskom odsjeku Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu.

Slika 36.
"Zagreb of the fpp", 146×11 cm, 2023.

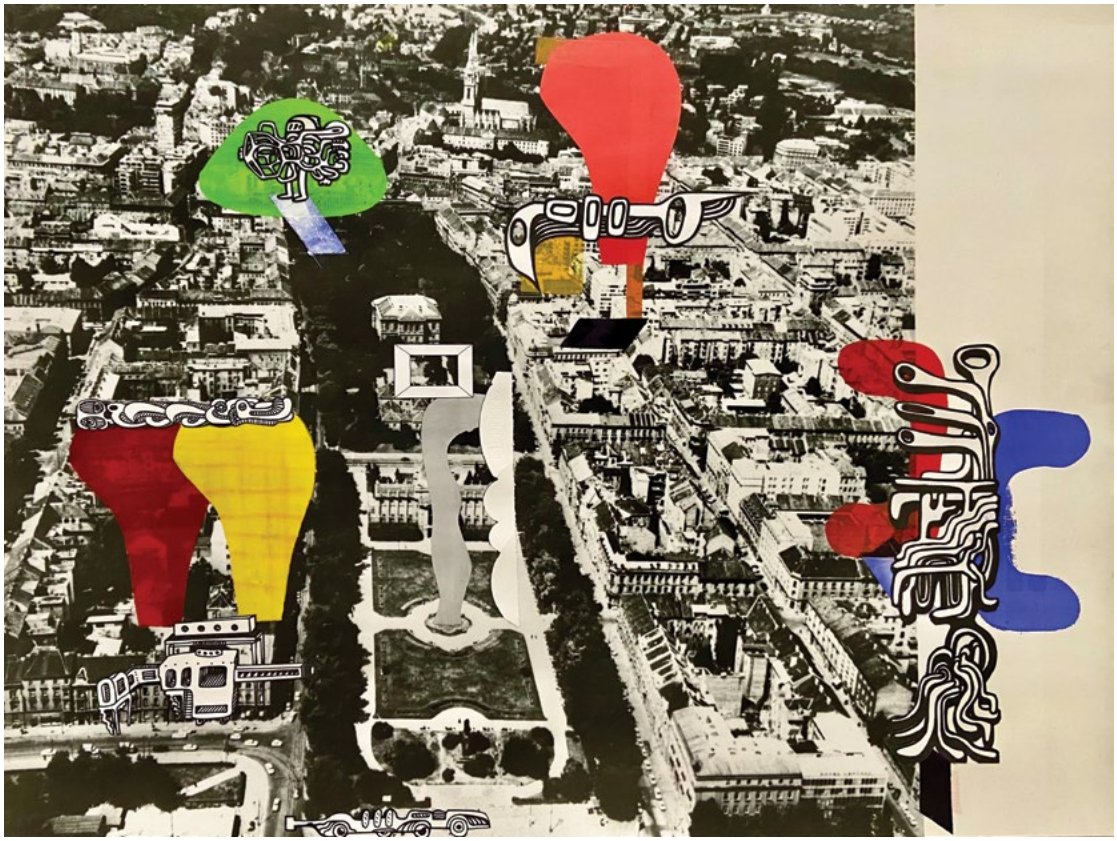

Slika 37.
"Before the mall", 111×84 cm, 2023.

/4. GRAD – POVELJE, DEKLARACIJE, AGENDE/

4.1. ODRŽIVI RAZVOJ - POLITIKE I CILJEVI

Zbog negativnih učinaka klimatskih promjena na ljude, gospodarstvo i prirodne sustave, Europska unija je s novim stoljećem prihvatila dugoročnu viziju održivog razvoja u kojoj se zaštita okoliša, ekonomski razvoj i društvena kohezija međusobno nadopunjuju. Europska komisija bila je u najboljoj poziciji predložiti politike, odnosno zakonodavstvo na europskoj razini. Najvažniji međunarodni dokument usmjeren prema ostvarivanju ciljeva održivog razvoja je **Program Ujedinjenih naroda za održivi razvoj do 2030. godine (Agenda 2030.)**, donesen u New Yorku u rujnu 2015., čime su se države članice obvezale do 2030. postići **17 globalnih ciljeva** održivog razvoja koji daju odgovor na prepoznate globalne izazove. Postizanje održive, klimatski neutralne i zelene Europe do 2050. godine jedan je od prioriteta Europske unije putem **Europskog zelenog plana** (tzv. Green Deal) koji je donesen radi provedbe UN-ova Programa. Potpisivanje **Amsterdamskog pakta** 30. svibnja 2016. godine označava početak izrade Urbane agende za EU čije su aktivnosti usmjerene prema nalaženju odgovora na bitna urbana pitanja vezana za daljnji uravnotežen razvoj i učinkovito planiranje europskog prostora. Nadalje, iako indeks zadovoljstva životom u gradu smješta uglavnom europske gradove na vrh ljestvica, Europi su itekako potrebni gradovi koji su otporni, snažni i dobri za život i budućnost. **Povelja iz Barcelone** poziv je svim građanima Europe da preuzmu kontrolu u planiranju svojih gradova i regija, na osnovi dugoročne vizije za očuvanje resursa i poboljšanje kvalitete života. **Europska stambena povelja** pridonosi uspostavi povoljnog i poticajnog okvira za uspostavu nacionalnih stambenih politika u skladu s interesima zajednice. Povelja kao instrument dio je koncepta dobre vladavine u EU-u i služi kao poticaj i uputa izradi nacionalnih stambenih programa. **Nova urbana agenda** bavi se pitanjima stanovanja kao ljudskog prava, participacije i inkluzivnosti, rodne jednakosti, ekonomske održivosti, grada kao pokretača razvoja, urbane mobilnosti i transporta, otpornosti na katastrofe i nepogode te ekološku održivost. **Leipziška povelja** iz 2007. godine donesena je kako bi gradovi održali svoju funkciju pokretača društvenog napretka i gospodarskog rasta kroz održavanje socijalne ravnoteže, kulturne raznolikosti te visoke kakvoće na području urbanog oblikovanja, arhitekture i okoliša, a na nju se naslanja **Nova Leipziška povelja** iz 2019. godine koja u urbani razvoj uključuje fleksibilnost i digitalizaciju, dok za krajnji cilj ima uspostavljanje pravednog, zelenog i proizvodnog grada naglašavajući tako socijalnu i tehnološku komponentu suvremenog grada. **Novi europski Bauhaus** iz 2021. godine, osim održivosti i inkluzije, ponovno po uzoru na prvi Bauhaus uključuje u procese razvoja estetiku i tehnologiju.

Promjena prema održivosti više nije samo poželjna nego i nužna, stoga su države članice Ujedinjenih naroda 2015. godine donijele program "Promijeniti svijet: program održivog razvoja do 2030.", poznat i kao Agenda 2030. Time su se obvezale do 2030. postići 17 globalnih ciljeva održivog razvoja koji daju odgovor na prepoznate globalne izazove. Europski zeleni plan donesen je radi provedbe UN-ova Programa na području Europske unije.

4.2. AGENDA 2030. – 17 GLOBALNIH CILJEVA UJEDINJENIH NARODA

U proteklih dvadeset godina najveći europski prioritet postao je ostvariti održivu, klimatski neutralnu i zelenu Europu do 2050. To se manifestira kroz sve izraženije zelene zahtjeve, standarde u građevinarstvu i sustave certificiranja. Većina dobrobiti koje proizlaze iz ovih promjena vidljiva je iz ekološke, ekonomske i socijalne perspektive. Ekološka komponenta fokusira se na očuvanje okoliša i prirodnih resursa, što uključuje zaštitu prirodnih dobara, održavanje stabilnosti klime, održivo korištenje prirodnih resursa te brigu o bioraznolikosti. Ekonomska komponenta usmjerena je prema gospodarskim aspektima održivosti poput postizanja profita, ušteda, ekonomskog rasta, poticanja inovacija, istraživanja i razvoja. Gospodarstvo mora biti u ravnoteži s okolišem tako da se potiče ekonomski rast uz istodobno očuvanje prirodnih resursa. Socijalna komponenta obuhvaća brigu o zajednici uz uvažavanje različitosti i očuvanje kulturne baštine. Osigurava dostupnost obrazovanja i zdravstvene skrbi za sve ljude, postizanje ravnopravnosti za sve članove društva te nastoji unaprijediti socijalna prava ljudi. Cilj je postizanje socijalne pravde i jednakosti, pri čemu svi imaju priliku ostvariti svoje potencijale i sudjelovati u društvenom napretku.

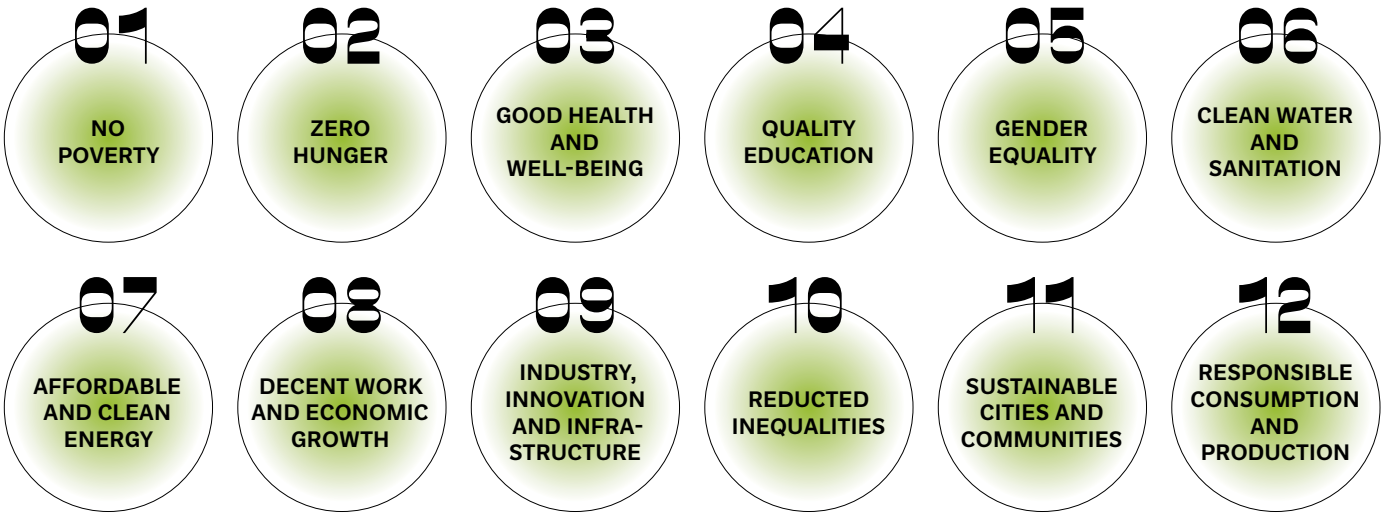

Slika 38.
*17 globalnih ciljeva Ujedinjenih naroda**
izvor: www.un.org/ sustainabledevelopment
**(Sadržaj ove publikacije nisu odobrili Ujedinjeni narodi i ne odražava stavove UN-a, njegovih dužnosnika i država članica.)*

Održivost može znatno pridonijeti postizanju globalnih ciljeva održivog razvoja, poput borbe protiv klimatskih promjena, stvaranja održivih i prosperitetnih zajednica te poticanja gospodarskog rasta. Program Ujedinjenih naroda postavio je 17 globalnih ciljeva od kojih su četiri usmjerena na okoliš, četiri na gospodarski napredak te osam na društveni razvoj. Izdvajaju se sljedeći ciljevi:

Cilj 7: Pristupačna energija iz čistih izvora – osigurati pristup pouzdanoj, održivoj, modernoj i pristupačnoj energiji za sve do 2030., povećati udio obnovljivih izvora energije, poboljšati energetsku učinkovitost i razviti održivu energetsku infrastrukturu.

Cilj 9: Industrija, inovacije i infrastruktura – naglasak na izgradnji otporne infrastrukture, promicanje inkluzivne i održive industrije te poticanje tehnološkog i održivog razvoja, poboljšanje pristupa informacijsko-komunikacijskoj tehnologiji i jačanje resursne učinkovitosti.

Cilj 11: Održivi gradovi i zajednice – postavljanje cilja da gradovi i naselja budu inkluzivni, sigurni, otporni i održivi do 2030., kroz poboljšanje stanovanja, prometnih sustava, urbanizaciju, očuvanje kulturne i prirodne baštine te smanjenje rizika od prirodnih katastrofa i negativnih utjecaja na okoliš.

Cilj 12: Odgovorna potrošnja i proizvodnja – promicanje održivih oblika potrošnje i proizvodnje kako bi se osiguralo očuvanje prirodnih resursa, smanjenje otpada i emisija te poticanje pravedne i održive potrošnje.

Cilj 13: Odgovor na klimatske promjene – jačanje otpornosti na klimatske promjene, smanjenje emisija stakleničkih plinova te prilagodba na postojeće i očekivane promjene u klimi.

Europska unija obvezala se raditi na provedbi Programa Ujedinjenih naroda te su brojne države članice već 2016. ili sredinom 2017. godine donijele svoje prve razvojne strategije koje će ih voditi na putu k ostvarenju tih ciljeva. Republika Hrvatska je svoju prvu takvu strategiju (Nacionalni program reformi) donijela u studenom 2020. godine.

4.3. EU GREEN DEAL

Europski zeleni plan (EU Green Deal) strategija je rasta koja za cilj ima provedbu UN-ova Programa i ciljeva održivog razvoja na području Europske unije. Nastaje kao odgovor na klimatske promjene i za cilj ima transformirati Europsku uniju u društvo sa suvremenom i konkurentnom ekonomijom s nultom emisijom stakleničkih plinova do 2050. godine. Podijeljen je na šest kategorija unutar kojih se razrađuju zasebni ciljevi i strategije, a to su:

— Klima, okoliš i poljoprivreda
— Energija i mobilnost
— Industrija i kružno gospodarstvo
— Gospodarstvo, financije i kohezija
— Društvo
— Međunarodni odnosi

Europskim zelenim planom nastoji se dekarbonizirati energetski sektor i uspostaviti onaj utemeljen na obnovljivim izvorima energije. U industriji potiče upotrebu klimatski neutralnih proizvoda proizašlih iz kružnog gospodarstva te povećanje količine recikliranog materijala. U građevinarstvu predviđa obnovu zgrada radi smanjenja potrošnje energije s obzirom na činjenicu da u Europskoj uniji energija potrošena u zgradarstvu čini 40% ukupno potrošene energije. U konačnici, potiče razvoj mrežne infrastrukture, fleksibilno tržište električne energije i zdravije oblike privatnog i javnog prijevoza. Cilj je smanjiti emisiju plinova u prometu za 90% putem Strategije za održivu i pametnu mobilnost te staviti naglasak na danas zapostavljene oblike prometa poput željezničkog ili vodnog prometa.

Slika 39.
EU Zeleni plan – osnovna područja djelovanja i ciljevi, autori: urednici

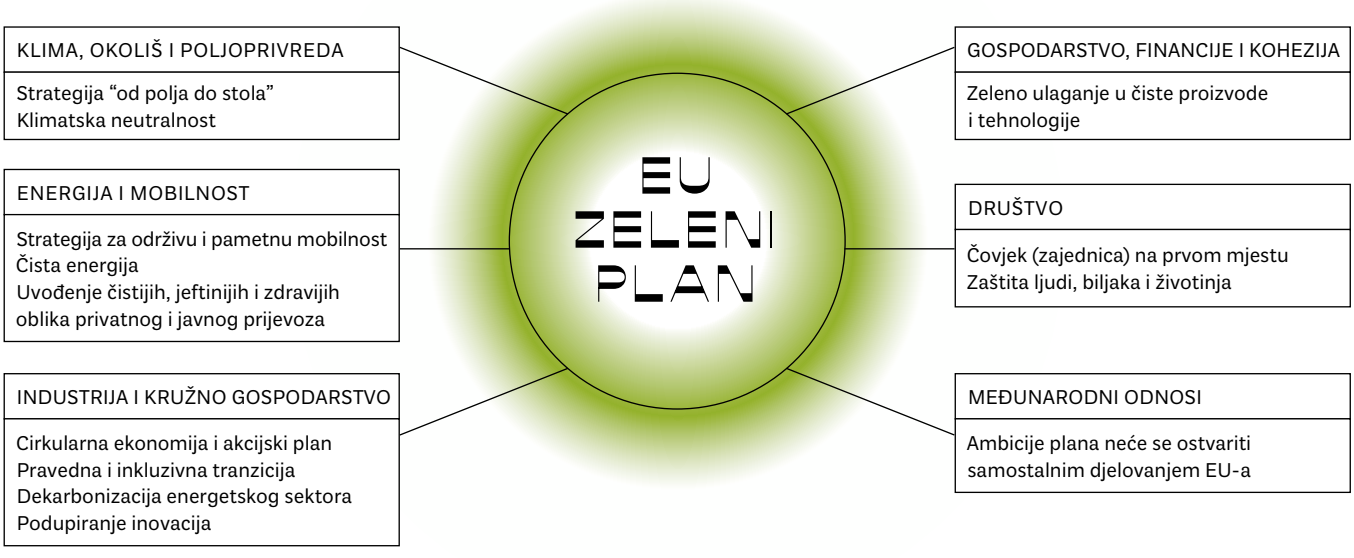

4.4. AMSTERDAMSKI PAKT

Potpisivanje Amsterdamskog pakta 30. svibnja 2016. godine označava početak izrade Agende 2030. čije su aktivnosti usmjerene prema nalaženju odgovora na bitna urbana pitanja vezana za daljnji uravnotežen razvoj europskog prostora.

Potreba izrade dokumenta o stvaranju novih urbanih područja proizašla je iz činjenice da danas gotovo 70% stanovništva živi u gradovima, a u budućnosti će postotak biti još veći. Gradovi svojom veličinom, položajem, gospodarskim stupnjem razvijenosti privlače nove stanovnike zahvaljujući lakšoj mogućnosti zapošljavanja i tržišnoj konkurentnosti. Ujedno su izloženi problemima onečišćenja, većoj potrošnji energenata i nezaposlenosti. Sve to dovelo je do Amsterdamskog pakta koji je potpisan 2016. godine. Ponudio je rješenja za prepoznate izazove te potaknuo izradu **Urbane agende za Europsku uniju.** Stvaranju Amsterdamskog pakta pridonijele su Leipziška povelja (2007.) i Deklaracija iz Rige (2015.) koje osiguravaju političku potporu, a na nju se nadovezuje **Nova Leipziška povelja** kojom se potvrđuju i dodatno razrađuju ciljevi i postignuća za nastavak djelovanja Agende. Amsterdamski pakt postavlja ciljeve i područja primjene Agende, **prioritetne teme i zajedničke interese, operativni okvir i načine rada, tematska partnerstva** i države članice kao i ulogu nacionalnih vlasti, Europske komisije, Europskog parlamenta, Europske investicijske banke i civilnog društva u provođenju.

Urbana agenda za EU pridonijet će provedbi globalne inicijative **Agende za održivi razvoj do 2030.** Ujedinjenih naroda i njenih 17 ciljeva održivog razvoja, a posebno cilja 11: "Održivi gradovi i zajednice" za pametne, sigurne, održive i inkluzivne gradove, kao i **Novoj urbanoj agendi** kao dijelu procesa Habitat III, platforme Ujedinjenih naroda koja se bavi urbanim pitanjima i boljom kvalitetom života za sve. Urbana agenda za EU promiče održiv i uravnotežen urbani razvoj europskog prostora kao temelj gospodarske, socijalne i teritorijalne kohezije EU-a.

Tri su temeljna principa kojima se pristupa problemima:

— bolje uređenje koje podrazumijeva bolju usklađenost i učinkovitost postojećeg zakonodavstva i politike EU-a (ne donose se novi zakoni, već se pridonosi donošenju novih i revidiranju postojećih propisa)
— bolje financiranje koje se odnosi na pojednostavnjivanje procesa financiranja koji obuhvaća informiranje, koordiniranje i poboljšavanje dostupnosti
— bolje znanje koje obuhvaća dijeljenje znanja, iskustva i praćenje rezultata na razini EU-a.
— Krajnji cilj Urbane agende je uravnotežen, održiv i integriran pristup urbanim problemima na razini EU-a, a Amsterdamski pakt definira ključne sudionike, njihove uloge i mehanizme suradnje kako bi se taj cilj i ostvario.

Principi rada koje Amsterdamski pakt potiče:
— vođenje projekta na više razina
— metoda stvaranja tematskih partnerstava
— integrirani pristup rješavanju problema vezanih za europski prostor
— poticanje održivoga urbanog razvoja
— ostvarivanje Globalnih ciljeva održivog razvoja UN-a
— stvaranje funkcionalnih urbanih područja
— jačanje veza urbanih i ruralnih prostora
— primjenjivost tih načela na gradove svih veličina.

Određeno je 12 prioritetnih tema kojima se bave tematska partnerstva, a četiri su najvažnije:
— uključivanje migranata i izbjeglica
— kvaliteta zraka
— socijalno stanovanje
— problem urbanog siromaštva.

Ključni mehanizam koji se koristi za pripremu svake prioritetne teme je formiranje tematskih partnerstava. Obuhvaćaju 15–20 partnera različitih razina (urbane vlasti, Europska komisija, organizacije EU-a, organizacije znanja, države članice, stručnjaci). Svako partnerstvo bavi se jednim od socijalnih, ekoloških ili ekonomskih pitanja te će formulirati svoj akcijski plan s konkretnim prijedlozima za **bolje pravno uređenje, bolje financiranje i bolje znanje** vezano za temu partnerstava, što se može smatrati neobvezujućim doprinosom izradi budućeg i reviziji postojećeg zakonodavstva, instrumenata i inicijativa EU-a.

Slika 40.
Prioritetne teme kojima se bavi Urbana agenda, izvor: © European Union, 1995 – 2025, The image is dedicated to the public domain under CC BY 4.0

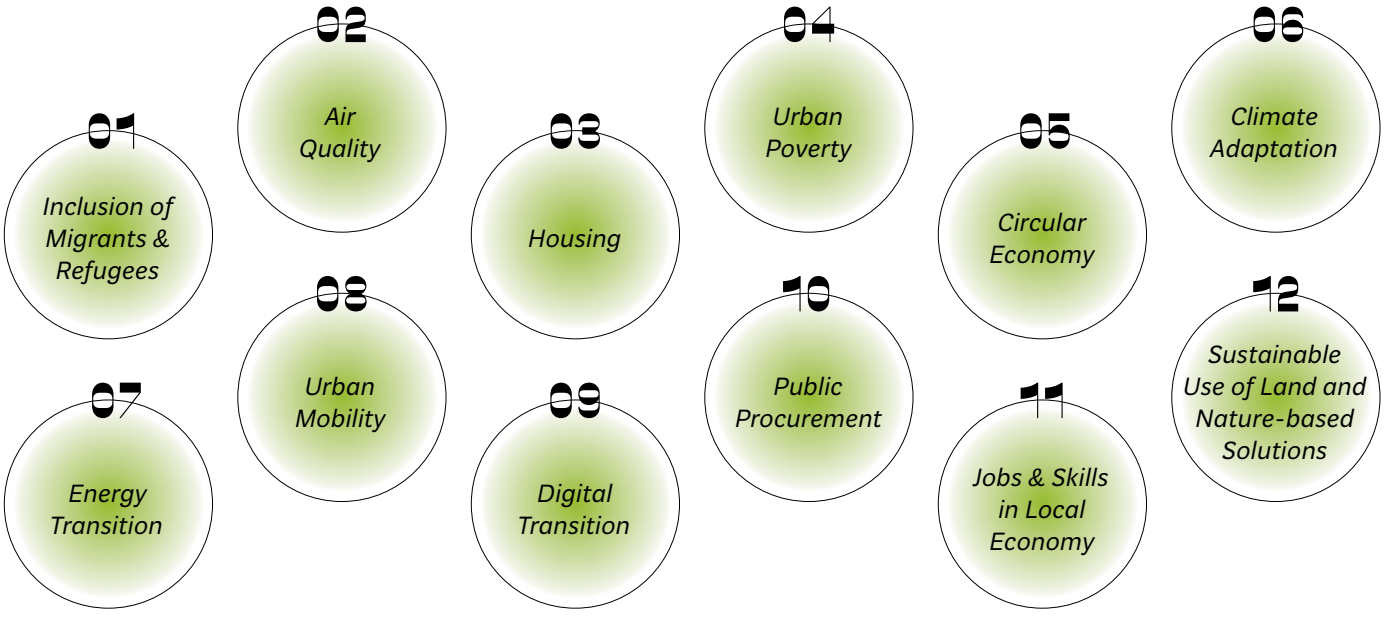

Akcije koje proizlaze iz Urbane agende za EU su:

- **12 prioritetnih tema koje su temeljene na prioritetima EU-a 2020. za pametne, održive i inkluzivne gradove**
- **horizontalna i vertikalna koordinacija odnosi se na poticanje višerazinske i međusektorske suradnje kako bi se osigurao integrirani pristup rješavanju europskih pitanja**
- **procjena utjecaja odnosi se na analizu najboljih metoda i alata u zakonodavnim procesima pri urbanom razvoju.**

Amsterdamski pakt ocijenjen je pozitivno i smatra se prekretnicom jer su njime predstavljeni konkretni mehanizmi horizontalne i vertikalne koordinacije koji su omogućili povezivanje i suradnju na različitim razinama vlasti unutar EU-a. Iako tim dokumentom nisu donesene nove regulative, postignuta je **svijest o zajedničkom pristupu i rješavanju urbanih pitanja europskih gradova.** Isto tako, dokumenti nastali kao produkt tematskih partnerstava koriste se dalje u izradi novih i regulaciji postojećih propisa EU-a. Jedina je kritika pakta da njegov utjecaj nije potpuno mjerljiv jer ne donosi konkretne propise, već samo preporuke.

4.5. POVELJA IZ BARCELONE

Europska povelja o prostornom planiranju ili Povelja iz Barcelone nastala je 2013. godine u Barceloni kao odgovor na poticaje Europskog vijeća urbanista (engl. European Council of Spatial Planners, ECTP-CEU) 80 godina nakon Atenske povelje, kako bi proširila viziju koju je započela Nova Atenska povelja iz 2003. godine. Povelja povezuje viziju struke s perspektivom javnog interesa. U prvom dijelu povelja predstavlja zajedničke vizije i principe koje dijele urbanisti i prostorni planeri diljem Europe radi ostvarivanja veće i trajnije povezanosti i kohezije. S druge strane, povelja promiče suradnju svih dionika društva, uključujući tijela nacionalne i lokalne vlasti, poslovni sektor, obrazovne institucije, nevladine organizacije i ostale građane. Kroz zajedničko djelovanje obiju strana na inkluzivan i transparentan način postavlja zajedničke principe za sve sudionike. Poziva gradove i regije da u suradnji sa svojim planerima odrede aktivnosti koje treba provesti, promiče uloge i obveze planera, istovremeno zagovarajući profesionalne standarde i usklađen pristup za sve kojima je prostor predmet interesa. Tako prostorni planeri iz ECTP-a jednom interdisciplinarnom poveljom nastoje ojačati povjerenje, povezanost i solidarnost u prostornom planiranju kako bismo svi zajedno za buduće generacije očuvali prostor na globalnoj, europskoj i lokalnoj razini.

Povelja je poziv svim građanima Europe da preuzmu kontrolu u planiranju svojih gradova i regija, na osnovi dugoročne vizije za očuvanje resursa i poboljšanje kvalitete života.

Povelja se sastoji od tri dijela:

Dio A: Vizija europskih gradova i regija

Vizija europskih gradova i regija u uvodu je formulirana kao odgovor na suvremene izazove s kojima se Europa suočava, s naglaskom na horizontalnu (povezanost grada i regije pa tako i vlasti) i vertikalnu povezanost (struka, lokalna i područna samouprava i zajednica). Na temelju takvih vizija mreža gradova i regija nudi rješenje koje će:

— pridonijeti blagostanju i kvaliteti života svojih stanovnika i drugih dionika
— očuvati kulturno bogatstvo i raznolikosti naslijeđene iz duge prošlosti
— ostvariti veće povezivanje zahvaljujući širokom rasponu funkcionalnih, socijalnih i kulturnih veza
— biti sve konkurentnije uz istodobnu težnju prema dopunjavanju i suradnji
— integrirati izgrađeno okruženje s prirodnim ekosustavima uz očuvanje bioraznolikosti i poštovanje potrebe za rješavanjem problema klimatskih promjena.

Slika 41.
Projekti obzora i daljina – Nova renesansa Zagreba – utopijski projekt, autor: Ivan Čižmek

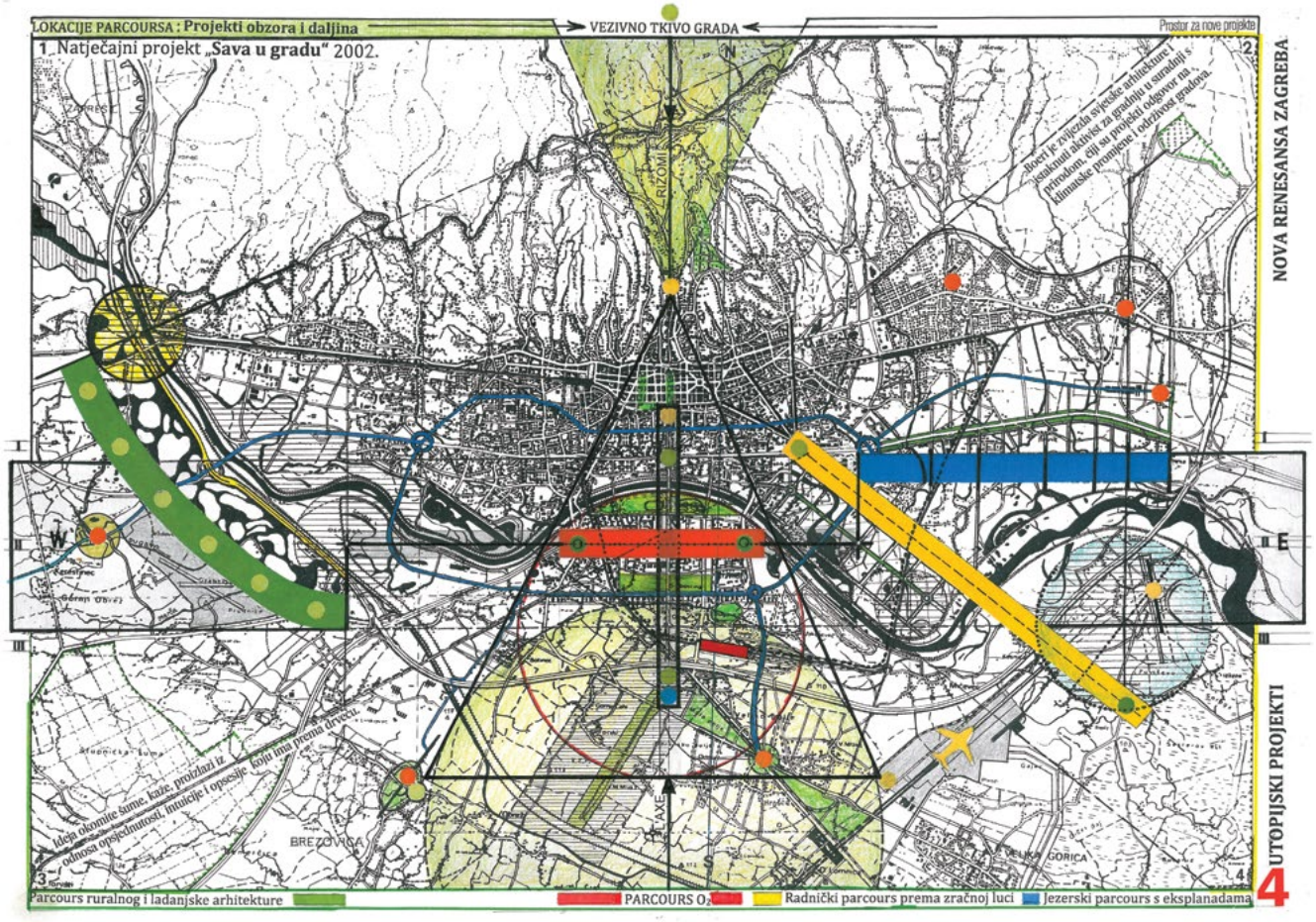

Dio B: Uloga prostornog planiranja i planera u ostvarivanju postavljene vizije
Europska povelja o prostornom planiranju navodi ulogu prostornog planiranja te urbanista i ostalih multidisciplinarnih stručnjaka iz različitih područja imajući na umu ključne globalne izazove s kojima se Europa suočava. Osnovna načela planiranja davno su ustanovljena, ali podjednako vrijede i danas kao što su vrijedila u prošlosti. Međutim, u Povelji su ta načela dodatno utvrđena kako bi obuhvatila nova pitanja i prioritete nove politike koji su se pojavili početkom 21. stoljeća.

Dio C: Obveze europskih planera
Europska povelja o prostornom planiranju navodi obveze i standarde prostornih planera u Europi s ciljem ostvarivanja vizije određene u dijelu A. Obveze ujedinjuju interdisciplinarnu planersku struku radi promoviranja profesionalnih standarda i ciljeva zajedničkih za cijelu zajednicu.

Važno je napomenuti da se Europska povelja o prostornom planiranju ne odnosi samo na lokalne prilike unutar gradova i regija već i na njihovu povezanost i integraciju, odnosno međusobno nadopunjavanje. Na taj način moguće je izbjeći iseljavanje iz ruralnih u urbana područja, urbani sprawl, naseljavanje nekadašnjih prirodnih područja te gubitak tradicionalnih industrija i lokalnog identiteta koji nastaje miješanjem različitih kulturnih sredina u potrazi za boljim životom. Vizija zato, osim prometne povezanosti, traži i visok stupanj povezivanja pojedinačnih gradskih aktivnosti, infrastrukturnih mreža te informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Time se osim urbanog razvoja postiže i ruralni razvoj koji će proširiti spektar gospodarskih djelatnosti, mogućnosti zapošljavanja, omogućiti pravedniji pristup obrazovanju, zdravstvenim i drugim socijalnim uslugama.

4.6. EUROPSKA STAMBENA POVELJA

Iskustva sa stambenom krizom u mnogim europskim gradovima govore o visokim cijenama stanova koje neosporno utječu na kvalitetu života građana. Nedostatak pristojnih stanova po prihvatljivim cijenama prepreka je kompetitivnosti, zapošljavanju, mobilnosti i socijalnom uključivanju. Europska unija i zemlje članice trebaju poticati privatna ulaganja radi gradnje i obnove pristojnih, priuštivih i održivih stanova namijenjenih prodaji ili najmu kako bi se uskladile ponuda i potražnja za smještajem te zajamčile i održale cijene koje su dostižne svima.

Početkom 1990-ih u zemljama Europske unije teško da je tko mogao vjerovati u nadolazeću stambenu krizu. Nakon stambene oskudice poslije Drugog svjetskog rata, slijedilo je razdoblje prodaje socijalne stanogradnje i poticaja za stambeno zbrinjavanje građana.

Ipak, razdoblje socijalizma uzelo je u devedesetima svoj danak:
— raste udjel stambene potrošnje u proračunima kućanstava, rastu kamate na stambene kredite
— stambenu potrošnju karakteriziraju socijalno-demografske promjene
— država se mora brinuti o stanovanju sve većeg broja socijalno isključenih
— zaposlenost više ne jamči takozvanu socijalnu plaću (eng. *social wage*), iz koje se namiruje stambena potrošnja
— privatizacija stanovanja dovodi do sve veće deregulacije i prenošenja odgovornosti za stambenu zbrinutost na tržište i lokalne vlasti.

Iskustva sa stambenom krizom u mnogim europskim gradovima govore o visokim cijenama stanova koje neosporno utječu na kvalitetu života građana. Oskudica pristojnih stanova po prihvatljivim cijenama prepreka je kompetitivnosti, zapošljavanju, mobilnosti i socijalnom uključivanju. Stambeni je standard uglavnom skroman, a pristojan stan teško može zaraditi prosječno kućanstvo. Svi ovi razlozi bili su poticaj unutar parlamentarne skupine "Urbano stanovanje" Europskog parlamenta da poslije širih rasprava i konzultacija u travnju 2006. donese **Europsku povelju za stanovanje** kao bitnu socijalnu komponentu urbanog razvoja. Već godinu dana poslije Povelja je dala prve rezultate – nove članice EU-a mogu koristiti strukturne fondove za gradnju socijalnih stanova i urbanu obnovu, uvedene su subvencije najamnine i pomoć pri kupnji stana, izdane su smjernice s minimalnom ili optimalnom kvalitetom izgradnje, s veličinom i brojem prostorija ovisno o broju stanara. U sljedećim isječcima izdvojeni su 1., 3., 9. i 11. članak Povelje koji ističu da je pravo na stan temeljno ljudsko pravo i potreba svakog čovjeka.

Članak 1. Stanovanje: nužno dobro, temeljno socijalno pravo, sastavnica europskog socijalnog modela

Svaka osoba koja živi na teritoriju Europske unije ima pravo na pristup zdravom, pristojnom i priuštivom stanu, a oni koji nemaju primanja dostatna za pristojan život trebaju dobivati pomoć za stanovanje ili će im se olakšati dobivanje hipoteke prema uvjetima prilagođenim njihovoj situaciji.

Članak 3. Stanovanje: uporište ekonomske kohezije Europske unije

Valja se boriti protiv špekulacija na stambenim tržištima zbog njihovih negativnih učinaka na stabilnost tržišta kapitala i kupovnu moć građana. Treba uzeti u obzir važnost potreba glede gradnje i adaptacije postojećeg stambenog fonda te povezanost s razvojem tržišta.

Članak 9. Izgradnja javno-privatnog partnerstva

Europska unija i zemlje članice trebaju poticati privatna ulaganja radi gradnje i obnove pristojnih, priuštivih i održivih stanova namijenjenih prodaji ili najmu radi usklađivanja ponude i potražnje za smještajem, kako bi se zajamčile i održale cijene koje su dostižne svima. Trebaju provoditi gradnju kombiniranim shemama koje se temelje na javno-privatnom partnerstvu.

Članak 11. Standardizacija i uloga Europskog parlamenta

Treba donijeti konkretne odluke i zahtjeve o stambenom standardu.

Slika 42.
Dva modela organizacije stanovanja:

a) Program poticane stanogradnje, POS Samobor https://letilovicpedisic.hr/project/pos-otrusevec/

b)Tržišno orijentirani model stanovanja – naselje Vrbani III. (autor Tihomir Jukić, autorska suradnja Darko Užarević i Jakov Ahel);

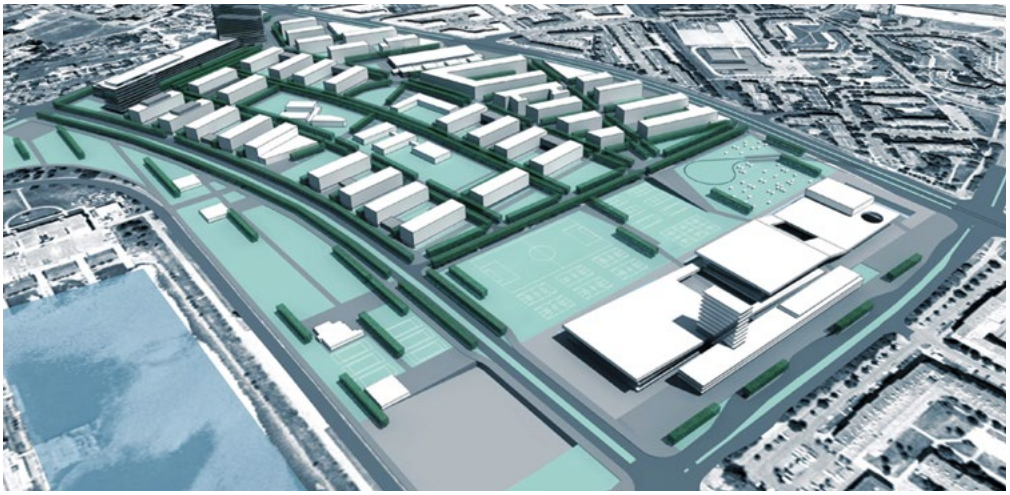

U vrijeme pojave prvih suvremenih problema stambene politike Republika Hrvatska nalazi se između dva rata sa zakasnjelim procesima industrijalizacije i urbanizacije. U socijalističkom razdoblju, kao i u ostalim socijalističkim državama, stambeno tržište razvijalo se prema zakonu ponude i potražnje, a velik broj stanova izgrađen je te dodijeljen ili prodan uz velike poticaje, poput mjera za stradalnike rata i druge ranjive skupine te mjera za povratak emigranata.
Od kraja 1980-ih u Hrvatskoj su postojali sljedeći programi stambene politike: gradnja društvenih stanova, gradnja stana solidarnosti za građane s nižim prihodima, subvencioniranje stanarina i troškova stanovanja, stambeni krediti po povoljnim uvjetima, društveno poticana stanogradnja itd. Zadnjih nekoliko godina Hrvatsku je pogodila globalna kriza tržišta, nedostatak i poskupljenje sirovina za gradnju, epidemija COVID-a, inflacija zbog promjene valute te odlazak radne snage u inozemstvo, čime cijene stanova uvelike rastu. Stambene politike su se promijenile, stanovi su često supstandardne kvalitete, poput godine izgradnje, neispunjenih standarda kvalitete gradnje, rasporeda, osvijetljenosti, orijentacije... Rezultati istraživanja o kvaliteti života koje je proveo Program UN-a za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj govore da oko 20 % ispitanika ima potrebu za većim stambenim prostorom. Upravo zbog tih problema javlja se suprotan efekt od onoga što se očekivalo za 21. stoljeće, a to je odlazak građana u periferne dijelove urbanih područja ili ruralnije sredine, gdje će razvoj mobilnosti i ostale urbane infrastrukture te komunikacijskih tehnologija uvelike utjecati na razvoj gradova i transformaciju napuštenih središta.

4.7. NOVA URBANA AGENDA

Kako bi se definirala i razjasnila primjena Ciljeva održivog razvoja na lokalnoj razini i u kontekstu urbanog razvoja, stvoren je poseban dokument (kao dopuna uz Pariški sporazum i Agendu za održivi razvoj 2030.) nazvan Nova urbana agenda. Na Konferenciji UN-a za stanovanje i održivi urbani razvoj – Habitat III. ta je agenda donesena uz Deklaraciju o gradovima i naseljima za sve iz Quita.

Od Prve konferencije UN-a o gradovima – Habitat I., 1976. godine, život u urbanim područjima znatno se promijenio, ponajprije zato što je u gradovima tada živjelo 38% svjetske populacije, u odnosu na današnjih 60%. Svjetska urbana populacija ubrzano raste noseći sa sobom pozitivne i negativne posljedice, tako da su **gradovi morali postati pokretači održivog razvoja i vizija kolektivne budućnosti.**

Gradove kao pokretače prve je prepoznala **Nova urbana agenda** (New Urban Agenda) prihvaćena na Konferenciji Ujedinjenih naroda o stanovanju i održivom urbanom razvoju – Habitat III., u Quitu. Ona dopunjuje provedbu Agende za održivi razvoj 2030. (donesena 2015. godine) i pridonosi postizanju Ciljeva održivog razvoja, uključujući cilj 11. prema kojemu gradovi i naselja postaju uključivi, sigurni, otporni i održivi. Pružila je odličnu priliku za diskusije o važnim izazovima s kojima se suočavaju gradovi, naselja i sela te o načinima na koje se oni vode i planiraju. Također, potvrđuje da su kultura i kulturna raznolikost sastavni dijelovi ljudske svakodnevice, odraz identiteta i kao takvi snažno pridonose održivu razvoju gradova i naselja. Nova urbana agenda utvrđuje novu urbanu strategiju urbanizacije te globalne ciljeve i prioritete održivog urbanog razvoja preispitujući način na koji planiramo, razvijamo, gradimo i upravljamo gradovima te kako u njima živimo. Sastoji se od dva dijela: deklarativnog – Deklaracija o održivim gradovima i naseljima za sve iz Quita (*Quito Declaration on Sustainable Cities and Human Settlements for All*) i operativnog – Plan provedbe iz Quita, Nova urbana agenda (Quito Implementation Plan for the New Urban Agenda). Agenda je dostupna na mrežnim stranicama Habitata III., a njezina vizija budućnosti uključuje sljedeće teme: stanovanje kao ljudsko pravo, participacija i inkluzivnost, rodna jednakost, ekonomska održivost, grad kao pokretač razvoja, urbana mobilnost i transport, otpornost na katastrofe i nepogode te ekološka održivost.

Hrvatski nacionalni doprinos oblikovan je u izvješće, analitički dokument u kojemu je predstavljeno trenutačno stanje u Republici Hrvatskoj, po temama – identificiran je prostor za poboljšanje u kontekstu nove agende. Teme su urbana demografija, prostorno i urbanističko planiranje, okoliš i urbanizacija, upravljanje gradovima i zakonodavstvo, urbana ekonomija, stanovanje i temeljne usluge te statistički indikatori. Neki od problema su kvalitetno identificirani, na primjer centralizacija države, no mnogi drugi su ignorirani ili varljivo prikazani – na primjer, participacija građana ocijenjena je na visokoj razini samo zbog propisane javne rasprave u donošenju svih

prostornih planova. Naravno, to nije jedini, niti pravi način angažiranja stanovništva na zadovoljavajućoj razini. Velik naglasak na konferenciji u Quitu stavljen je upravo na **participaciju** i **inkluzivnost**. U pripremi je sudjelovalo 197 država, 1100 organizacija i (najzanimljivije) 58 000 neformalnih građanskih mreža i inicijativa. Konferenciji je pribivalo 30 000 sudionika, uz sudjelovanje na online platformi u prijenosima glavnih događaja. U našem, hrvatskom kontekstu potrebno je kritički osvrnuti se na stanje u državi te naučiti koje lekcije iz Nove agende možemo i moramo početi primjenjivati u planiranju i politici kako bismo išli ukorak s problemima i procesima urbanizacije koji su itekako prisutni i kod nas.

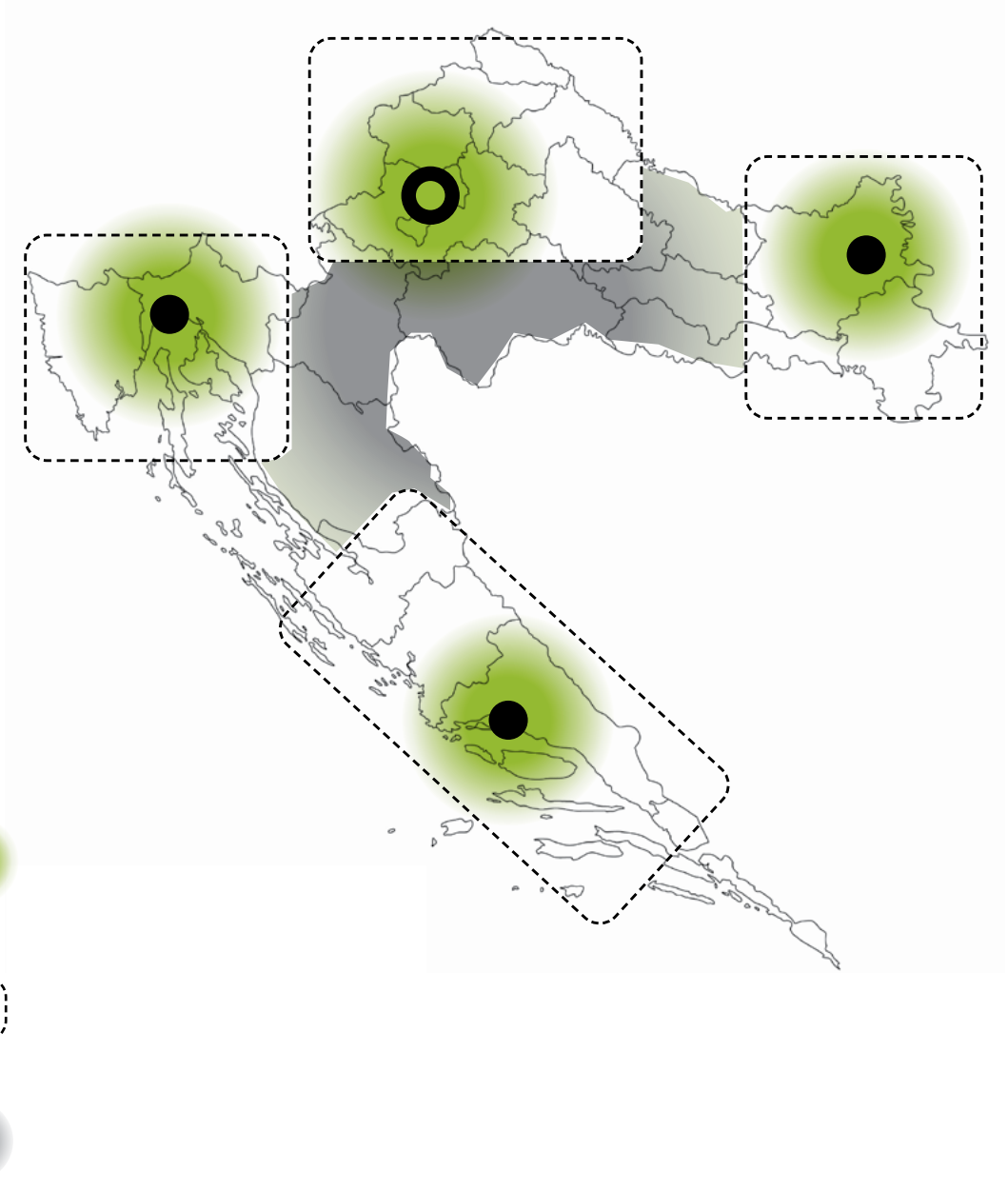

Slika 43.
Prostorna organizacija, izvor: Stručna podloga za Strategiju razvoja prostornog uređenja Republike Hrvatske, Institut za turizam, 2014.

4.8. LEIPZIŠKA POVELJA O ODRŽIVIM EUROPSKIM GRADOVIMA

Leipziška povelja iz 2007. godine donesena je kako bi gradovi održali svoju funkciju pokretača društvenog napretka i gospodarskog rasta kroz održavanje socijalne ravnoteže, kulturne raznolikosti te visoke kakvoće na području urbanog oblikovanja, arhitekture i okoliša.

Prihvaćena je na neformalnom ministarskom sastanku o urbanom razvoju i teritorijalnoj koheziji u Leipzigu 2007. godine. Zaključeno je kako postoji svijest o kulturnoj i arhitektonskoj kvaliteti gradova kao i svijest o gradovima kao centrima znanja, rasta i inovacija, no istovremeno u gradovima postoje demografski i socijalni problemi od kojih su najčešći: isključenost specifičnih skupina stanovništva, manjak dostupnog i prikladnog stanovanja te problemi vezani uz okoliš. Temeljni principi prve Leipziške povelje su **politika integriranog urbanog razvoja i zapostavljene i osiromašene gradske četvrti.** Politika integriranog urbanog razvoja uključuje koordinaciju prostornih, sektorskih i vremenskih aspekata te naglašava sudjelovanje svih gospodarskih subjekata i šire javnosti. Polazišta integriranog razvoja nalaze se u stvaranju i osiguravanju visokokvalitetnih javnih prostora te moderniziranju infrastrukturnih mreža i poboljšanju energetske učinkovitosti.

STVARANJE I OSIGURAVANJE VISOKOKVALITETNIH JAVNIH PROSTORA
kvalitetni javni prostori, urbani umjetni krajobrazi i arhitektura znatno utječu na kvalitetu života u gradu
oni privlače kvalificiranu i kreativnu radnu snagu
potrebno stvoriti atraktivne javne prostore koji će podići životni standard
stvoriti “kulturu građenja”
kultura građenja: ukupnost svih kulturnih, gospodarskih, tehnoloških, socijalnih i ekoloških aspekata koji utječu na kakvoću i proces planiranja i gradnje

MODERNIZACIJA INFRASTRUKTURNIH MREŽA I POBOLJŠANJE ENERGETSKE UČINKOVITOSTI
održiv, pristupačan i dostupan urbani prijevoz
kvalitetan javni promet te pješačka i biciklistička infrastruktura
unaprjeđenje vodoopskrbe i pročišćavanje otpadnih voda
energetski učinkovite zgrade smanjuju lokacijske troškove za gospodarstvo i stanovanje
kompaktna struktura naselja koja se može ostvariti kroz snažnu kontrolu korištenja zemljišta i spekulativnog razvoja
strategija miješanog korištenja

Kada je riječ o zapostavljenim urbanim područjima, pozivalo se na praćenje strategija za unaprjeđenje izgrađenog okoliša, jačanje lokalnog gospodarstva i lokalne politike tržišta radne snage, na proaktivnu politiku obrazovanja djece i mladih te na promicanje učinkovitog i dostupnog gradskog prijevoza. Unutar grada postoje naselja sa znatnim međusobnim razlikama, gospodarskim i socijalnim mogućnostima, te različite kvalitete okoliša. U takvim područjima socijalne razlike dodatno rastu, što utječe na destabilizaciju u gradu. Povelja naglašava

politiku socijalne integracije koja pridonosi smanjivanju nejednakosti i sprječavanju socijalnog isključenja te govori kako je važno probleme uočiti na vrijeme. Kada jedno područje počne propadati, troškovi i teškoće procesa mogu biti višestruko veći.

Politika urbanog razvoja treba biti utvrđena na nacionalnoj razini. Lokalne vlasti trebaju razviti prijeko potrebne vještine za provedbu i učinkovitost politika integriranog urbanog razvoja, a svi sektori moraju biti dobro usklađeni kako bi se međusobno dopunjavali, a ne bili u sukobu. Nakon donošenja odluke 2007. godine Europa se morala prilagoditi dodatnim promjenama od kojih su najznačajnije klimatske promjene, digitalizacija, globalizacija i integracija imigranata.

Ciljevi projekata urbanog razvoja:

- **gradovi kao pokretači budućeg razvoja**
- **čisti i fleksibilni gradovi prilagodljivi na klimatske promjene**
- **inkluzivni gradovi**
- **rješenja za urbano osiromašenje**

12 prioritetnih tema:

- **uključivanje migranata i izbjeglica**
- **kvaliteta zraka**
- **urbano siromaštvo**
- **stanovanje**
- **kružna ekonomija**
- **poslovi i vještine u lokalnoj ekonomiji**
- **prilagodba klimatskim promjenama**
- **energetska tranzicija**
- **održivo korištenje zemlje**
- **urbana mobilnost**
- **digitalna tranzicija**
- **inovativna i odgovorna javna nabava**

Prioritetne teme u Republici Hrvatskoj

Utvrđeno je da je najveći izazov u Hrvatskoj ilegalna gradnja, s time da su najugroženija područja rubovi velikih urbanih centara, obalno područje i otoci te se ti prostori mogu definirati kao zapostavljene četvrti. Također je naglašeno uključivanje Roma u aktivnosti zajednice te rušenje diskriminacije i stereotipa. Utvrđeno je kako je vertikalna suradnja između različitih vladinih razina djelomično ostvarena, dok horizontalna suradnja između preklapajućih politika urbanog razvoja još uvijek nije. Fokus je stavljen na implementaciju urbanog razvoja u većim urbanim regijama, a najveće projekte urbanog razvoja sufinanciraju europski fondovi. Projekti se uglavnom tiču aglomeracija Zagreba, Rijeke, Splita, Osijeka, Slavonskog Broda i Pule.

4.9. NOVA LEIPZIŠKA POVELJA

Nova povelja nastala je u svjetlu novih društveno-političkih promjena. Apel za obnovu Leipziške povelje upućen je 2019. godine, a skica nove povelje pod nazivom Nova Leipziška povelja – Transformativna snaga gradova za opće dobro (The new Leipzig Charter – The transformative power of cities for the common good) izrađena je 2020. godine. Od novog dokumenta očekivalo se da pruži okvir urbane politike za postizanje globalnih i europskih sporazuma poput Europskog zelenog plana (čiji je cilj Europu učiniti prvim klimatski neutralnim kontinentom), Pariškog sporazuma o klimatskim promjenama, Nove urbane agende Ujedinjenih naroda te UN-ovih Globalnih ciljeva održivog razvoja. U usporedbi s Poveljom iz 2007. godine, zaključeno je da novi dokument mora uključiti specifične odgovore na suvremene globalne izazove koji izravno utječu na europske gradove i mogu pojačati razlike u našim društvima poput **klimatskih promjena, nestašice resursa, migracija, demografskih promjena, pandemija i gospodarstava koja se brzo mijenjaju**, s naglaskom na **fleksibilnost** i **digitalizaciju**, a poveljom se predlaže da se navedeni pristupi primjenjuju na tri prostorne razine:

— razina susjedstva
— razina lokalne uprave
— razina funkcionalne urbane regije.

U obzir su uzete nove globalne promjene koje su u posljednje vrijeme zahvatile prostor Europe, a zaključeno je kako su lokalno i globalno tržište danas povezani više nego ikad. Zaključeno je da glavni svjetski trendovi izravno utječu na gradove diljem Europe, uz opasnost da se poveća društveno raslojavanje. Kao ključni elementi za postizanje

održivog prostornog razvoja navode se razvijanje policentričnih struktura naselja, poticanje suradnje izvan administrativnih i nacionalnih granica, koordinacija prostornog planiranja u funkcionalnim urbanim regijama, sprječavanje daljnjeg zauzimanja zemljišta te davanje prednosti obnovi već zauzetih urbanih područja, uključujući brownfield područja, postizanje uravnotežene urbane gustoće te davanje prednosti zelenoj i plavoj infrastrukturi, uređenje i održavanje sigurnih i pristupačnih javnih prostora koji pružaju zdravu životnu sredinu za sve građane, osiguranje prostora za dostupno stanovanje u mješovitim i raznolikim susjedstvima, uz sprječavanje špekulativnih zahvata, planiranje prostora mješovite namjene za promicanje novih oblika proizvodnje i gospodarskih aktivnosti u zelenom, kreativnom gospodarstvu te ekonomiji temeljenoj na uslugama. Tri su cilja Povelje usmjerena na društvenu, okolišnu i gospodarsku dimenziju gradova. To su redom:

— **Pravedni grad** – mora pružati jednake mogućnosti i okolišnu jednakost svima, bez obzira na spol, socioekonomski status, dob i podrijetlo.
— **Zeleni grad** – pridonosi borbi protiv globalnog zagrijavanja i visokoj kvaliteti okoliša kad je riječ o korištenju zraka, vode, tla, zemljišta te pristupu zelenim i rekreacijskim površinama.
— **Proizvodni grad** – osigurava radna mjesta uz istodobno osiguravanje zdrave financijske osnove za održivi urbani razvoj kroz raznolika lokalna gospodarstva i poticajno okruženje za inovacije.

4.10. NEW EUROPEAN BAUHAUS

Inicijativa Novog europskog Bauhausa, pokrenuta 2021. godine, dodatno povezuje Europski zeleni plan sa svakodnevnim životom građana EU-a. Cilj je razvoj kreativnog i interdisciplinarnog pokreta koji želi spojiti znanost, tehnologiju i inženjerstvo s kulturom i umjetnošću. Kroz zajedničke napore, ovaj projekt ima za svrhu ostvariti viziju i ciljeve Europskog zelenog plana te tako transformirati Europsku uniju u moderno društvo koje je resursno učinkovito i konkurentno gospodarstvo.

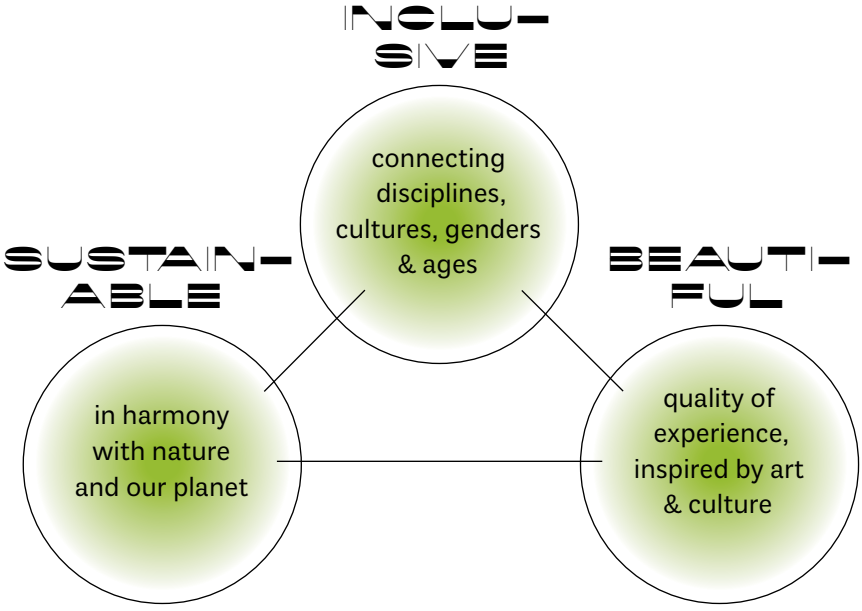

Slika 44.
Tri osnovne vrijednosti NEB-a inicijative (© European Union, 1995 – 2025, The image is dedicated to the public domain under CC BY 4.0 https://europa.eu/new-european-bauhaus/about/about-initiative_en)

Okvir Novog europskog Bauhausa izdradila je Europska komisija u suradnji s drugim tijelima EU-a tako da bude povezan s Održivim ciljevima razvoja, relevantnim europskim politikama i inicijativama (poput Europskog zelenog plana). Temelji se na suradnji građana, stručnjaka, poduzeća i institucija kako bi se oblikovali načini suživota s vrijednostima **estetike, održivosti i uključivosti.**

Estetska komponenta čini poveznicu između svijeta znanosti i tehnologije, umjetnosti i kulture kroz iskustvo i kvalitetu doživljaja, osim same funkcionalnosti kao primarne svrhe postojanja.

Održiva komponenta spaja zelene i digitalne izazove kroz ciljeve rješavanja klimatskih promjena, kružnog gospodarenja, nultog zagađenja i bioraznolikosti. U okviru europskih propisa, Uredba o obnovi prirode (Nature Restoration Law) i izravno i neizravno povezana je s obnovom zgrada radi povećanja energetske učinkovitosti, otpornosti na klimatske promjene te dekarbonizacije zgrada do 2050. godine.

Inkluzivna komponenta poziva građane na participaciju i zajedničko rješavanje teškoća kako bi se riješili složeniji društveni problemi napučenih i rastućih urbanih sredina današnjice, od vrednovanja različitosti (kulturnih, socijalnih, zdravstvenih i drugih) do osiguravanja pristupačnosti i priuštivosti.

Slika 45.
Poticajni okvir novog europskog Bauhausa (izvor: © European Union, 1995–2025, The image is dedicated to the public domain under CC BY 4.0, , Communication from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions – New European Bauhaus: Beautiful, Sustainable, Together; COM/2021/573 final)

Inicijativa se temelji na zajedničkom osmišljavanju u koje su izravno uključeni građani, stručnjaci, poduzeća i institucije, a njezin je cilj:

— učiniti životni prostor u budućnosti povoljnijim i pristupačnijim
— uključiti dizajnere, arhitekte, inženjere, znanstvenike, studente i kreativce različitih disciplina kako bi se osmislili novi načini održivog života
— poboljšati kvalitetu života građana EU-a
— pružiti financijsku potporu inovativnim idejama i proizvodima putem ad hoc poziva na podnošenje prijedloga i koordiniranih programa.

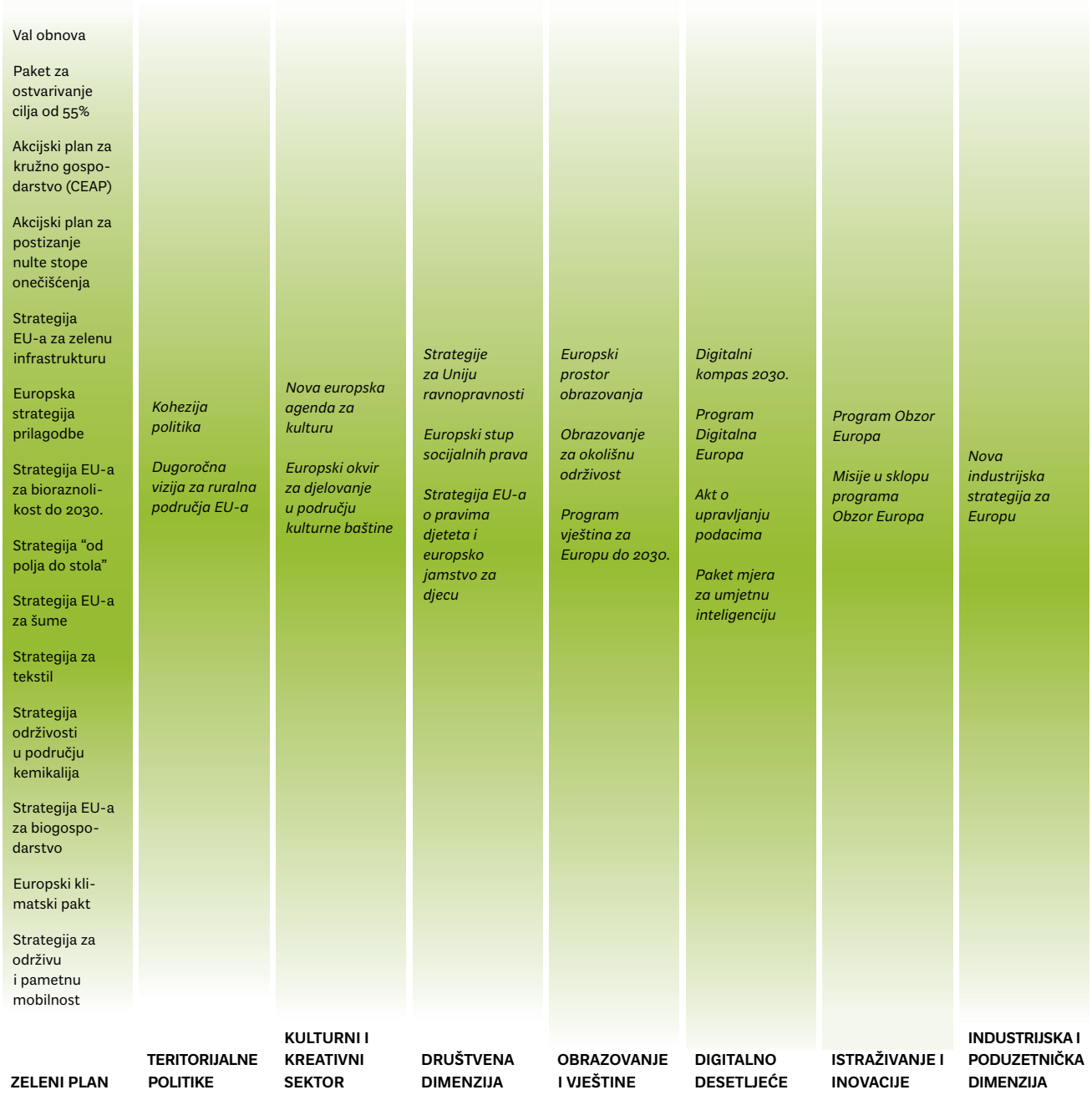

PRILOG — GOSTI EKSPERTI PODRUČJA / UMJETNICI

Boris Buden — Kućica u cvijeću, trava oko nje, i kad bi...

—— Sve što ste htjeli znati o arhitekturi, a niste pitali Zdenku Vučković, Heinricha Heinea i Elona Muska

Boris Buden, filozof i publicist. Piše eseje i članke iz područja filozofije, politike, kritike kulture i umjetnosti. Doktorirao je iz teorije kulture na Univerzitetu Humbolt u Berlinu. Nekadašnji urednik "Arkzina" danas je gostujući predavač na Bauhaus-Universität Weimar, Faculty of Art and Design. Živi i radi u Berlinu.

Što hoće arhitektura? Učiniti ljude sretnima, što drugo. A za sreću, znamo, nije potrebno puno: "Kućica u cvijeću / trava oko nje / a na puteljak pada hlad / sa grana dunje dv'je. Tako želim sreću / tihi mali dom..." Dobro, nije to sve. Da bi sreća bila potpuna, potrebno je još nešto: "Kućica u cvijeću / puni moje sne / i kad bi u njoj bio dragi / imala bih sve..." Eto izazova arhitekturi. Bila kućica od armiranog betona ili cigle, drva ili stakla, bila ona s kosim ili ravnim krovom, s balkonom ili bez njega, crvene, zelene ili bijele fasade, mora se u njoj naći mjesta za drugoga. Arhitektura ne gradi za atomizirane pojedince, nego za ljude kao društvena bića. Svaka je građevina, pa tako i mala kućica iz našeg sna o sreći, društvena konstrukcija. U njoj ne stanuju naprosto ljudi, nego sam taj društveni odnos, koji joj je dao svrhu i konačan oblik. Naposljetku, i ta sreća, čije ispunjenje nam obećava naša mala kućica, i sama nije ništa drugo nego društveni odnos. Upravo zato je ona sve prije nego idila. Sreću nam ne donosi samo ljubav nego, jednako tako, i njezina suprotnost.

Nekih stotinjak godina prije naše Zdenke Vučković, Heinrich Heine je također sanjao o kućici u cvijeću i sreći koju će ostvariti u njoj. Ni njemu za tu sreću nije trebalo puno: "...skromna koliba, slamnati krov,

dobar krevet, dobro jelo, mlijeka i maslaca, uvijek svježih, pred prozorom cvijeće, a pred vratima nekoliko lijepih stabala...” Ali ta stabla pred kućicom Heine nije zaželio zbog hladovine. A bogme niti zato da s njihovih grana vise dunje dv'je: “A kada bi me dragi bog doista htio učiniti sretnim, dao bi mi da doživim kako na tim stablima visi obješeno nekih šest-sedam mojih neprijatelja – ganutoga srca oprostit ću im prije njihove smrti svu onu nepravdu koju su mi u životu nanijeli – da, čovjek mora smoći snage da oprosti svojim neprijateljima, ali ne prije nego ih da objesiti.”

Eto još jednog izazova arhitekturi. Taman je shvatila da je to što gradi u osnovi društveni odnos, kad odjednom, taj se društveni odnos pred njezinim očima pretvorio u sirovi antagonizam, ogolio do mržnje, srozao na agresiju, nasilje i zločin. Jebote! A što ćemo sad? Pa nije valjda da u ljudskoj sreći koju arhitektura suoblikuje mora biti mjesta i za vješala. Nažalost, jest, tako je. Arhitektura, u mjeri u kojoj je društvena, uvijek je ujedno i politička. Još jednom: politička!, ne politična. Bit politike, ili preciznije, bit onog političkog, sastoji se upravo u artikulaciji temeljnog antagonizma ljudske društvenosti, podjeli ljudi na prijatelje i neprijatelje, u čemu je Carl Schmitt prepoznao sam temelj društva kao političke zajednice. Dakle, nema sreće – ni arhitekture! – izvan politike!

U jednoj šumi, nedaleko od Berlina, nalazi se niz malih kućica u krošnjama stabala. Nisu projektirane ni sagrađene da bi u njima stanovali ljudi, nego, doslovno, kao oruđe političke borbe. Borbe za sreću, a za što drugo. Mjesto se zove Grünheide i svjetski je poznato jer se ondje nalazi jedna od najvećih njemačkih tvornica električnih automobila, Tesla Gigafactory Berlin-Brandenburg. U njoj 10 tisuća radnika tjedno proizvodi 4000 vozila. Čitav tvornički kompleks zauzima oko 300 hektara. Prema planovima vlasnika Elona Muska, taj bi se prostor, dobiven krčenjem šuma, trebao uskoro proširiti za daljnjih 100 hektara, dakle novim uništavanjem ekološki toliko važnog drveća. Osim toga, tvornica ne samo da troši goleme količine podzemnih voda nego ih i zagađuje. Inače, taj dio berlinske okolice poznat je po nizu jezera u kojima se, barem do sada, moglo kupati. Nije dakle nikakvo čudo da su ljudi, ne samo oni lokalni, pokrenuli niz protestnih akcija protiv Muskova projekta. Najradikalniji među njima, sasvim mladi aktivisti i aktivistice ekološkog pokreta, podigli su na prostoru predviđenom za krčenje protestni kamp s onim kućicama u krošnjama. Usprkos pokušajima policije da ih otjera, uspjeli su pred sudom obraniti svoje pravo na protest, pravo da se u svojim i sa svojim šumskim kućicama bore za svoju sreću i budućnost. Zapravo, riječ je o generaciji koja će biti sretna, ako uopće bude imala budućnost, čega su ti klinci potpuno svjesni, za razliku od liberalno građanskog common sensea, kojima oni i njihovi protesti idu na živce. Novinarka, vidljivo iziritirana protestom, arogantno je upitala predstavnicu ovih ekoloških aktivista, djevojku u dobi od sedamnaest, osamnaest godina, da što to oni imaju protiv električnih automobila koji nisu nikakav problem, nego, naprotiv, rješenje u borbi protiv globalnog zagrijavanja. Djevojka joj je lijepo objasnila da električni SUV-ovi i njihova proizvodnja ne samo ubrzavaju zagađenje nego i dalje troše goleme količine energije koju čovječanstvo više neće imati na raspolaganju. Nužno je, rekla je, radikalno promijeniti sam način života, bit odnosa čovjeka prema drugom čovjeku i prirodi, ideju bezgraničnog rasta, neograničenog utroška golemih količina energije nužne da bi se zadovoljile fantazije o sreći zapadnih srednjih klasa. Njena poruka bila je jasna: ili ćemo se radikalno promijeniti ili nas neće biti. Naravno da je pritom mislila i na radikalnu promjenu u načinu na koji organiziramo prostor u kojem se krećemo i stanujemo. Iako ju izrijekom nije

spomenula, mislila je, naravno, i na arhitekturu – onu čija će radikalna imaginacija dati šansu budućnosti i sreći. Za oboje potrebno je, kako prije, tako i danas, sasvim malo – kućica u cvijeću, trava oko nje...

Ali i to malo danas izgleda nedostižno: 80% posto znanstvenika, članova IPCC-a (Intergovernmental Panel on Climate Change) koji su sudjelovali u nedavnom istraživanju, predviđa rast globalnog zagrijavanja više od 2,5 Celzijevih stupnjeva iznad predindustrijske razine – u Parizu je, da podsjetimo, 2015. dogovoren limit od 1,5 stupnjeva. Zapravo, polovica tih stručnjaka očekuje rast od 3 stupnja. Ta razlika imat će katastrofalne posljedice za čovječanstvo i planet u cjelini: glad, ratovi, masovne migracije izazvani toplinskim valovima, šumskim požarima, poplavama i olujama, intenziteta i učestalosti kakvi nikada prije nisu zabilježeni. Dvije milijarde ljudi morat će napustiti takozvanu "klimatsku nišu čovječanstva" unutar koje se razvila ljudska civilizacija zadnjih 10 000 godina.
O kakvom to cvijeću, kakvim dunjama, kakvoj hladovini oko naše kućice sreće da sanja suvremena arhitektura iz perspektive ove distopijske budućnosti? Ta neće biti ni drveta da na njega objesiš svoje najgore neprijatelje.

Ili je sve to samo jedno prozirno, populističko, širenje panike. Možda budućnost uopće nije tako crna. Možda je bolje, za arhitekturu, i čovječanstvo u cjelini, da se okrene onoj drugoj, svijetloj budućnosti. To nam savjetuje današnja filozofija, ili barem jedan njezin, utilitaristički, ogranak, poznat pod imenom "longtermizma" (longtermism). Tradicionalni utilitarizam, poznato je, slijedi etički ideal najveće moguće sreće za najveći broj ljudi. Longtermizam međutim projicira tu sreću u daleku, jako daleku budućnost, iz čije perspektive nam se katastrofe poput globalnog zagrijavanja ili nuklearnih ratova čine kratkim, zanemarivim epizodama. Kada bi saga o čovječanstvu bila roman, onda bismo se, tvrde longtermisti, sada još uvijek nalazili na prvoj stranici. Oni, zapravo, svoju kućicu u cvijeću uopće ne grade na zemlji, nego na Mliječnome putu koji će čovječanstvo u budućnosti kolonizirati – budućnosti ne od sto ili petsto godina, nego od milijuna, čak milijardi godina, kada će to čovječanstvo dostići brojku od – pazi sad: 10 na tridesetšestu. U toj budućnosti sreća će biti najbanalnija stvar u čovjekovu životu. Svaki će čovjek uživati u životnom standardu većem no što ga danas imaju najbogatiji ljudi na svijetu. To je valjda razlog što oni i financiraju ovaj longtermistički projekt. Oxfordski Future of Humanity Institute i Global Priorities Institute financiraju Silicon Valley milijarderi kao što su Peter Thiel, osnivač Pay-Pala, i Jaan Tallinn, jedan od utemeljitelja Skypea. I već spomenuti Elon Musk ubacio je u škrabicu siću od 10 milijuna dolara.

Evo dakle još jednog, možda najvećeg izazova arhitekturi koja svojom imaginacijom želi segnuti u budućnost i sagraditi ljudsku sreću u njoj – u kućici u svemiru, zvjezdanoj prašini oko nje, u kojoj će ljudi imati sve, pa i dovoljno para da kupe i najskuplju vječnu ljubav. Jedino što će im možda nedostajati bit će neprijatelji. U toj svijetloj budućnosti bit će više bogataša nego stabala na koja bismo ih mogli objesiti.

I sve sam ovo, uključujući i bit moderne arhitekture, lijepo objasnio svojoj kćeri, koristeći čak i najsofisticiranije argumente oxfordskih filozofa. Ali nije me poslušala. Nije htjela sići sa svoje kućice u krošnjama Grünheidske šume s koje pokazuje srednji prst Elonu Musku i roditeljima koji su joj svojom glupošću i oportunizmom upropastili budućnost: *Fuck you!*

PRILOG — GOSTI EKSPERTI PODRUČJA / UMJETNICI

Sanja Gašparović — Grad budućnosti je grad otporan na budućnost

Prof. dr. sc. Sanja Gašparović redovita je profesorica na Katedri za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu pri Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Nositeljica je redovitih kolegija Urbanizam III i Pejsažno planiranje na preddiplomskom studiju te predaje na Doktorskom i na Specijalističkom studiju Arhitektura i urbanizam. U znanstvenoistraživačkom radu bavi se temama iz područja urbanizma, pejsažnog i prostornog planiranja. Sudjelovala je u izradi sedamdesetak stručnih radova te je nagrađivana na više urbanističko-arhitektonskih natječaja.

Želimo li utjecati na kvalitetu grada u budućnosti, nužno je zapitati se na koji način kontroliramo i utječemo na promjene koje se u njemu odvijaju danas. Suočeni smo s izazovima velikoga mjerila, ireverzibilnim promjenama od kojih mnoge proizlaze upravo iz samih gradova i suvremenog načina života u njima. Među dinamičnim urbanim procesima na globalnoj razini sveprisutnije su okolišne promjene uključujući i one klimatske koje se smatraju jednom od najvećih ugroza suvremenom gradu. Za sigurnu budućnost grada postavlja se pitanje kako postići urbanu otpornost, odnosno kako planirati pametniji i sposobniji grad koji može preživjeti, prilagoditi se i razviti bez obzira na to kakve izazove doživljava.

Istraživanja inovativnih urbanističkih pristupa sve češće polaze od teze da, za sigurnu budućnost grada, pejsaž treba postati osnovni gradotvorni medij koji svojim karakteristikama može uvelike pridonijeti jačanju urbane prilagodljivosti. Grad s budućnošću je zelen. Zelenilo pruža odgovor na gotovo sve izazove s kojima se suočava rastući grad i njegova regija – čini ih zdravijima, sretnijima, hladi, pročišćava, osigurava obnovljive građevne materijale i hranu, osigurava prirodna staništa... Gradovi diljem svijeta stoga traže modele prilagodbe razvoja koji će osigurati novu ravnotežu između prirode i kulture. Kako je grad budućnosti može ostvariti?

Slika 46.
Konceptualni plan "Mr. Irpin, is your city really a Green city?" studentica Karle Sabo, Petre Semren, Lucije Soldo i Petre Stepušin koje su se plasirale među deset finalista na međunarodnom studentskom natječaju "City of Irpin: The Future Horizon" za inovativni plan rekonstrukcije ukrajinskog grada Irpina nakon ratnih razaranja (mentorica u sklopu kolegija Urbanistička radionica I: prof. dr. sc. Sanja Gašparović)

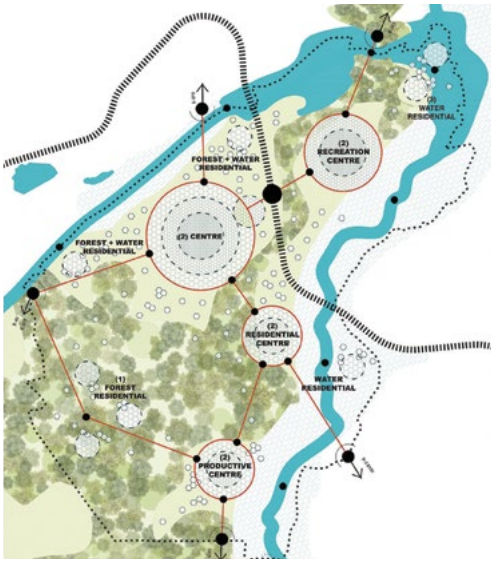

Zeleni grad budućnosti pridonosi borbi protiv globalnog zagrijavanja i očuvanju ili uspostavljanju visoke kvalitete okoliša. Temelji se na holističkom pristupu koji integralno sagledava cjeloviti grad u kojem su kvaliteta života, izgrađeni prostor i odnos prema prirodnoj okolini u suglasju i na visokoj razini. Štiti i obnavlja urbanu prirodu, ugrožene ekosustave, teži očuvanju i unaprjeđenju bioraznolikosti te razvoju sustava zelene i plave infrastrukture. Umrežava i povezuje pejsažne i vodene površine kako bi pridonijele prilagodbi na ekstremne vremenske uvjete te zdravijem životnom okruženju.

Zeleni grad budućnosti prilagođen je klimatskim promjenama te se u znatno većoj mjeri zasniva na rješenjima temeljenim na prirodi te povećanju udjela zelenih površina i vodoupijajućih površina za svladavanje viškova oborina i sprječavanje urbanih poplava. U budućnosti, grad teži postizanju uravnoteženih urbanih gustoća te sprječavanju daljnjeg zauzimanja neizgrađenih pejsažnih prostora i daje prednost obnovi već zauzetih i zapuštenih urbanih područja. Preobrazbom brownfield područja prepoznaje priliku za osvajanje površina za nove sustave gradskih parkova i rekreacijskih površina. One se svojim oblikovanjem i programiranjem prilagođavaju suvremenim zahtjevima i potiču načela zdravijeg grada. Omogućavaju jednostavniji zdraviji izbor i afirmiraju zdraviji stil života te osiguravaju ravnomjeran udio i pristup zelenim površinama.

Grad budućnosti je inkluzivan, pri čemu pejsažno oblikovanje ima važnu ulogu. Među prioritetima svog razvoja prepoznaje važnost javnih otvorenih prostora. Razvija ih s posebnom vrijednošću i značenjem za sve korisnike, tako da se u njima osjećaju dobro, da stimuliraju osjetila, evociraju emocije, potiču susrete i budu mjesta na kojima korisnici žele biti. Grad je privlačan za život i autentičan. Osigurava atraktivne ulice i trgove kao dnevne sobe grada i parkove kao zajedničke vrtove, gdje ima mjesta za sve stanovnike. Grad budućnosti raznolik je i heterogen, dovoljno osviješten i snažan da se odupre globalizaciji i unificiranju. Pritom je pejsaž jedna od važnih odrednica očuvanja njegove prepoznatljivosti i naslijeđenog identiteta.

Da bi grad budućnosti ostvario navedena obilježja, već danas mora osmisliti strategiju zelenoga grada koja promišlja načine donošenja ispravnih odluka o razvoju koje će osigurati priželjkivane vrijednosti za buduće generacije. U ostvarivanju svih navedenih strateških ciljeva grad se ne smije zadovoljiti prosječnim, već težiti izvrsnosti u svakom razvojnom aspektu i svakom mjerilu – od pojedinačne građevine do cjeline grada planiranjem i djelovanjem, prije svega, u interesu općeg dobra.

Planerske strateške odluke koje donosi danas uvelike će odrediti hoće li priželjkivanu izvrsnost ostvariti te hoće li grad budućnosti biti zarobljen u ograničenim kapacitetima infrastrukture ili ovisan o nedostatnim prostornim i prirodnim resursima ili će sustavnim planiranjem omogućiti da ostane/postane zeleniji – mjesto atraktivnog, zdravog i održivog načina života. Da bude grad otporan na budućnost, grad planiran s vizijom.

/5. VIZIJE RAZVOJA GRADOVA DO 2050./

5.1. VIZIJE RAZVOJA EU GRADOVA

Veći dio knjige čine studentska istraživanja i projekti vezani uz vizije razvoja gradova u budućnosti. Na kolegijima Radionica 3 – Urbanizam i Istraživački seminar (prof. Jukić, asist. Perkov) na Arhitektonskom fakultetu studenti stječu temeljna teorijska i praktična znanja u rješavanju studijsko-teorijskih i praktično-stručnih zadataka u realnom prostoru grada ili na njegovu dijelu u obliku tematskog poteza ili "gradskog projekta". Zajednička je tema obaju kolegija sagledavanje neprestanih promjena grada. To je snažan motiv za istraživanje i bolje razumijevanje grada koje može pridonijeti da se bolje nosimo s promjenama koje nas očekuju u budućnosti.

Većina europskih gradova godinama, pa i desetljećima, izrađuje svoje vizije i strategije razvoja, kao i prostorne modele razvojnih vizija, i to kao neformalna istraživanja, kao službene dokumente ili kroz prostornoplanske dokumente.

Karakteristika svih suvremenih gradova je iznimna dinamika promjene, bilo da ona dolazi iznutra ili izvana. Analizirajući suvremeni grad potrebno je sagledati različite pristupe, spoznati globalne procese promjena i raspravljati o globalnim gradovima te istražiti promjene u lokalnim situacijama, određenim gradovima ili njihovim dijelovima. Na pitanje o tome kako svoj razvoj vide u ne tako dalekoj budućnosti, do 2030. ili 2050. godine, mnogi europski gradovi pokušavaju naći odgovor, tj. prirediti razvojnu strategiju ili nekoliko prijedloga. **Koncentrirajući se na prioritete održivosti i usmjeravajući se na urbanizam poticaja umjesto urbanizma obveze, stvaraju se nove metode koje bi trebale biti djelotvorne u prostoru neprekidnih promjena.**

Grad se ne može širiti u svim smjerovima, nužno je iskoristiti i intenzivirati postojeće gradske zone i transformirati određena područja u njima, a razina promišljanja i planiranja otvorena je "od mjerila regije i grada do mjerila urbanog detalja".

U sklopu Istraživačkog projekta analizirane su vizije razvoja 20-ak europskih gradova (po desetak iz zapadne i istočne Europe) i EU direktive. Polazište za istraživanje, a kasnije i definiranje programa, u vezi je s postavljenom vizijom razvoja grada, koristeći se novim pristupima u promišljanju i planiranju grada u bliskoj budućnosti. Studentska istraživanja strukturirana su u dva dijela. U prvom dijelu prezentirani su prikupljeni i analizirani podatci o odabranim gradovima (zapad/istok). Prepoznata su polazišta, ciljevi i postupci te način i organizacija provedbe pojedine vizije. Drugi dio čini zaključak u kojem su prethodno analizirani gradovi uspoređeni te su naglašene njihove prednosti i mane.

Studentica:
Romana Avar, B. Arch

BEČ

Primarni cilj vizije je osigurati najbolji mogući cjeloviti razvoj Beča u budućnosti. Istovremeno se sagledava ekonomski, ekološki i socijalni aspekt razvoja. Kako je Beč suočen s višestrukom agendom uz prepoznati osnovni cilj, postoji nekoliko ciljeva koji su usmjereni na specifične probleme. Cjelokupna vizija može se strukturirati kroz pet osnovnih ciljeva:

GRAD SOCIJALNE PRAVDE

Beč želi biti grad koji omogućuje vertikalnu mobilnost, odnosno promjenu položaja pojedinca ili društvene grupe na hijerarhijskoj ljestvici prema gore ili prema dolje. Socijalna pravda također podrazumijeva da svi stanovnici, neovisno o ekonomskom statusu, bez prepreka mogu koristiti sve javne prostore i usluge.

EKOLOŠKI GRAD

Vođen smjernicama Europske unije, grad teži unaprjeđenju na područjima energije, mobilnosti, infrastrukture i graditeljstva s ciljem smanjenja emisije ugljikova dioksida, okretanju obnovljivim izvorima energije, upravljanju resursima i općenitom promicanju održivih tehnologija i servisa. Jedan od ciljeva ekološkog grada je proširenje i uređenje javnih krajobrazno uređenih prostora grada.

GRAD S JEDNAKIM PRILIKAMA ZA SVE

S rastom heterogenosti stanovništva, u sklopu ekonomskih, tehnoloških i strukturnih promjena moraju se uzeti u obzir potrebe svih stanovnika grada.

PARTICIPATIVNI GRAD

Poželjna je maksimalna transparentnost pri donošenju odluka o urbanom razvoju, a to podrazumijeva suradnju gradske uprave i stanovnika.

Slika 47.
Beč – Strukturirani grafikon razvojnih ciljeva Strategije pametnog grada, izradila: Romana Avar

Razvojni ciljevi – Beč

GRAD SOCIJALNE PRAVDE	EKOLOŠKI GRAD	GRAD S JEDNAKIM PRILIKAMA ZA SVE	PARTICIPATIVNI GRAD	GRAD INOVACIJA
Sveobuhvatni servisi za sve građane	Ograničeno korištenje tla, vode i zraka	Promicanje jednakosti između žena i muškaraca	Transparentno donošenje odluka	S posebnim fokusom na inovacije u polju ekonomije, informatike i komunikacijskih tehnologija te obrazovanja, istraživanja i znanosti
Sprječavanje stvaranja socijalne segregacije	Maksimalna upotreba obnovljivih izvora energije	Jeftino i kvalitetno stanovanje dostupno maksimalnom broju stanovnika	Suradnja stanovnika s gradskom upravom	
	Decentralizacija izvora energije			

Slika 48.
Plan urbanog razvoja 1984. grada Beča, izrez, izvor: Magistrat der Stadt Wien, Stadtentwicklungsplan Wien 1984 (STEP 1984).

Slika 49.
Beč – shema regionalnog razvoja, izvor: STEP 2025 – Urban Development Plan Vienna

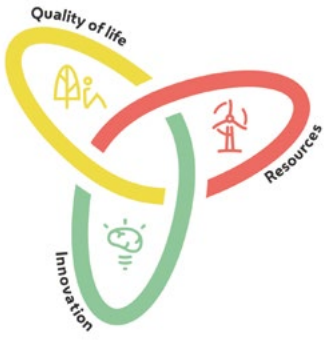

Slika 50.
Tri dimenzije Smart City Wien- međusobno povezivanje i ojačavanje, izvor: Smart City Wien – Framework Strategy 2019 – 2050

GRAD INOVACIJA

Beč se i do sada uvelike oslanjao na korištenje postupaka koji vode k održavanju maksimalnog životnog standarda. Fokus je na promicanju i upotrebi najnovijih tehnoloških dostignuća gdje god je to moguće s posebnim naglaskom na inovacije u području ekonomije, informatike i telekomunikacija te obrazovanja, istraživanja i znanosti.
Primarni cilj vizije razvoja Milana je postupno ojačati regionalni i globalni položaj grada, uz održavanje i poboljšanje kvalitete života u gradu. Razvojni ciljevi u sklopu milanske vizije prezentirani su unutar pet tematskih cjelina. U svakoj od tih cjelina kroz poglavlja su detaljno opisani najvažniji ciljevi koje je potrebno ostvariti.

MILANO

POVEZANI, METROPOLITANSKI, GLOBALNI GRAD

Grad je u funkcionalnoj vezi sa susjednim općinama. Milano 2030. planiran je kao "grad žarišta" s gustom prometnom mrežom koja omogućuje maksimalnu dostupnost svim četvrtima u gradu. Nije fokus samo na povezivanju periferije i centra grada već i na povezivanju svih četvrti međusobno u jednu homogenu prometnu mrežu. Stoga je jedan od ciljeva da javni prijevoz bude u svakom dijelu grada pristupačan i jednako funkcionalan.

GRAD PRILIKA, ATRAKTIVAN I OTVOREN ZA SVE

Najveće prilike grad prepoznaje u urbanim prazninama na mjestu napuštenih željezničkih dvorišta jer su to moguća mjesta regeneracije prostora četvrti. Osim toga, jedno od ključnih pitanja je uspostavljanje odgovarajućeg i održivog društvenog standarda. Cilj je kroz artikulaciju ponude stambenih usluga najviše pogodovati srednjim i nižim slojevima, s posebnim naglaskom na umirovljenike, migrante i studente. Grad želi biti atraktivan za sve, ne samo za dobrostojeće.

ZELENI OTPORAN GRAD POGODAN ZA ŽIVOT

Jedan od prioriteta vizije je obnova zelene i plave infrastrukture grada. Cilj je spriječiti nekontroliranu izgradnju i ojačati zelene gradske mreže kroz projekte urbane obnove, prenamjenu postojeće izgradnje, pošumljavanje te regeneraciju degradiranih i usitnjenih mjesta.

JEDAN GRAD, 88 ČETVRTI KOJE SE MOGU PREPOZNATI

Kroz aktivaciju pojedinih četvrti želi se decentralizirati središte grada s konačnim ciljem jačanja lokalnih posebnosti pojedinih četvrti. Želja je da se prepoznaju i afirmiraju lokalna središta te da su usluge i servisi jednako raspoređeni u gradu.

GRAD KOJI SE REGENERIRA

Težnja je da se grad usprotivi neplanskoj i neograničenoj upotrebi zemljišta. Cilj je kroz razne projekte, od velikih javnih radova do mikrointervencija, racionalizirati izgradnju i poticati transformacije kroz ponovnu upotrebu, recikliranje i prenamjenu prostora.

Razvojni ciljevi – Milano

POVEZANI, METROPOLITANSKI, GLOBALNI GRAD	GRAD PRILIKA, ATRAKTIVAN I OTVOREN ZA SVE	ZELENI OTPORAN GRAD POGODAN ZA ŽIVOT	JEDAN GRAD, 88 ČETVRTI KOJE SE MOGU PREPOZNATI	GRAD KOJI SE REGENERIRA
povezivanje mjesta i ljudi	transformiranje urbanih praznina	fokus na obnovu plave i zelene infrastrukture	zbližavanje kvartova	regeneracija grada od centra do periferije
infrastrukturni čvorovi kao razvojne platforme kvartova	stvaranje poštenog Milana s fokusom na socijalno stanovanje	postavljanje novih standarda održivosti	prilagodba grada društvenim promjenama	
	inovacija i uključivanje		formiranje javnog prostora kao općeg dobra	

Slika 51.
Plan područja urbanih preobrazbi u Milanu, izvor: PGT – Piano di Governo del Territorio, Milano 2030 Visione, Costruzione, Strategie, Spazi (2019.), Milano, 33, Općina Milano

USPOREDBA VIZIJA

Na temelju provedenog istraživanja može se zaključiti da gradovi slične veličine i važnosti ne razmišljaju jednako o budućnosti. Iako su i Milano i Beč gradovi srednje Europe sa sličnim brojem stanovnika i sličnom razinom razvijenosti, uočeno je da je Beč puno spremniji suočiti se s problemima razvoja. Beč želi postati svojevrsni uzor svim drugim gradovima u pogledu promišljanja razvojnih vizija. To potvrđuje činjenica da je grad Beč omogućio puno veću dostupnost podataka, čitljivije i puno dostupnije provedbene dokumente te literaturu i prostornoplansku dokumentaciju na nekoliko jezika. Razvojna strategija Beča složena je implementacijska strategija na razini cijele regije kroz dugoročnu provedbu, dok je vizija Milana većim dijelom usredotočena na razvoj samoga grada, a provedba je planirana u kraćem razdoblju.

Unatoč tome uočene su neke sličnosti u pogledu početnih prepoznatih prioritetnih ciljeva, osobito vezanih za održivost i klimatske promjene, te u prepoznavanju važnosti sudjelovanja građana u procesu planiranja. Uočene su i neke zajedničke prioritetne teme, poput želje za povećanjem održivosti u provedbi planova, povećanja učinkovitosti urbane mobilnosti te upotrebe inovacija i novih tehnologija u promišljanju i provedbi razvojnih vizija gradova. U pogledu provedbe prostornih zahvata, u Beču se pojedini elementi planiraju kao dio cjeline, dok se kod Milana ne može uočiti takva usklađenost u provedbi. U oba grada velika pažnja posvećena je provedbi ciljeva u društvenom i ekonomskom pogledu kroz komunikaciju i podizanje svijesti građana te kroz projekte pružanja potpore u obliku osoblja i novca.

Potrebno je uzeti u obzir da su Milano i Beč gradovi koji u budućnosti i dalje očekuju trend rasta, dok većina europskih gradova očekuje demografski pad. Takve različite demografske slike sa sobom povlače različite probleme, ciljeve, a time i same vizije.

ŁÓDŹ × ROTTERDAM

Student:
Stipe Gašpar, B. Arch

Na koji način svoju budućnost vide Rotterdam i Łódź, koje vizije su već imali i koliko su ih realizirali? Oba su grada veličinom usporediva sa Zagrebom te se u mnoštvu njihovih suprotnosti Zagreb često nalazi negdje u sredini.

Łódź je grad u središnjoj Poljskoj koji je u prostornom smislu prošao izrazito teško razdoblje. Devastirano urbano tkivo njegova centra nepovratno je isisalo svaki trag povijesnog identiteta grada. Više od desetljeća grad pokušava nadoknaditi izgubljene prostorne vrijednosti provodeći ambiciozne i hrabre zahvate kakve Zagreb ne pamti. Ekonomska tranzicija Poljske, pa i samog Łódźa, još traje i njezino se provođenje provlači i kroz razvojne vizije, što bi trebala biti sličnost i s Hrvatskom, odnosno Zagrebom.

Rotterdam je grad koji je svoja ključna pitanja davno riješio te može biti uzor mnogim gradovima na tom putu. To je grad velikih prostornih, posebice prometnih izazova koji se s njima uspješno nosi i kao takav može poslužiti Zagrebu kao primjer u mnogim pitanjima.

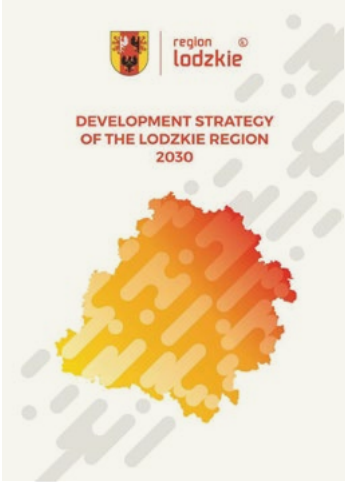

Glavne točke – Łódź
Moderna i konkurentna ekonomija
Civilno društvo jednakih mogućnosti
Atraktivan i pristupačan prostor

Slika 52.
Glavne točke krovnog dokumenta vizije Grada Łódźa – Razvojne strategije Lodzkie regije 2030, izvor: Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030, 2021, Biurze Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi

ŁÓDŹ

U sovjetskom periodu planirani urbicid ostavio je grad Łódź bez kvalitetnoga javnog prostora, bez adekvatnog centra grada, bez prepoznatljivih vizura i prostora. Povijesno urbano tkivo smatrano je ostatcima buržoazijske vladavine te je u velikoj mjeri prorijeđeno i zamijenjeno. Proces tranzicije gospodarstva ugasio je gotovo svu tekstilnu industriju u Poljskoj, koja je u Łódźu bila stup gospodarske aktivnosti. Gradu je potrebno okretanje suvremenim tehnologijama i s njima povezanim gospodarskim aktivnostima. Razgradnja gradskog tkiva, proces deurbanizacije, a i posljedice tranzicije, ostavili su jake tragove na Łódź kao društvo. Grad je rapidno gubio stanovništvo, smatrao se jednim od depresivnijih gradova Poljske, njegovo stanovništvo nije bilo dovoljno kohezivno. Łódź ima najnižu stopu povjerenja među susjedima u cijeloj Poljskoj.

Razvojne ciljeve dijelimo na prostorne, društvene i ekonomske. Prostorni ciljevi vezani su ponajprije uz negativno prostorno nasljeđe koje grad ima te uz unaprjeđenje prometne infrastrukture. Umjesto faksimilske obnove blokovske infrastrukture, grad Łódź odlučio se za kreiranje potpuno novog centra, i to u obuhvatu jednog od mnogih brownfielda. Projekt predviđa unaprjeđenje željezničke, cestovne, tramvajske, pješačke i biciklističke infrastrukture. Glavni društveni cilj je kohezija stanovništva, povratak međusobnog povjerenja i optimizma, privlačenje novog i mlađeg stanovništva u grad te zadržavanje postojećeg. Društveni ciljevi nisu toliko izraženi, već su integrirani u prostorne i ekonomske. Glavni ekonomski cilj Łódźa je ekonomski i tehnološki biti spreman za izazove budućnosti. Grad se pokušava snažno orijentirati prema IT sektoru, privući što više stranih investicija, a to i uspijeva.

ROTTERDAM

Rotterdam je grad koji je svoja ključna pitanja davno riješio, stoga su problemi Rotterdama bitno drukčiji od onih u Łódźu i Zagrebu. Većina onih koji se u vizijama grada spominju odnosi se na prijetnje koje se mogu pojaviti u budućnosti te na zadržavanje trenutačne ekonomske relevantnosti grada u svjetskim razmjerima. Kao visoko urbanizirano područje, Rotterdam obilježava slaba kohezija stanovništva.

Rotterdam je grad koji je u bliskom kontaktu s vodom, na samo nekoliko metara nadmorske visine, premrežen kanalima, stoga kao potencijalni problem vidi klimatske promjene i podizanje razine mora, koje bi u najcrnjem scenariju moglo potopiti grad.

Rotterdam resilient City Vision ima za cilj unutar jednog dokumenta objediniti sve potencijalne prijetnje gradu, ponuditi rješenja i osmisliti platformu za komuniciranje i razvijanje konkretnih projekata koji imaju za svrhu umanjiti potencijalne prijetnje. Sukladno problemima, razvojni ciljevi usmjereni su na eliminiranje mogućih prijetnji te na zadržavanje relativne konkurentnosti grada, u ekonomskom smislu, kvaliteti života i sl.

Rotterdam je važno ekonomsko i logističko središte Europe te najprometnija europska luka. Ima visokorazvijeno gospodarstvo i, s ekonomskog aspekta, glavni je cilj grada ostati jednako relevantan u nadolazećim vremenima. Da bi tako bilo, potrebno je stanovništvo što bolje pripremiti za galopirajuću četvrtu industrijsku revoluciju. Uz snažnu ekonomiju, i kvaliteta stanovanja bitna je da bi grad bio privlačan za život. To su dva najbitnija stupa Vizije grada Rotterdama. Klimatske promjene Rotterdam shvaća iznimno ozbiljno te je cilj neutralizirati njihove negativne učinke, ali i smanjiti svoj doprinos klimatskim promjenama. Grad je postavio jasne ciljeve i u pitanju energetike. Planira se smanjenje ovisnosti o fosilnim gorivima te svim neobnovljivim izvorima energije, ponajviše u transportu.

USPOREDBA VIZIJA

Łódź i Rotterdam su gradovi koji svoje probleme i rješenja vide poprilično različito. Łódź popravlja posljedice povijesti, a Rotterdam već rješava probleme budućnosti. Cilj Łódźa je da bude znatno bolji grad nego što je bio u nedavnoj prošlosti, dok Rotterdam želi održati visok standard koji ima već desetljećima. Takva polarizacija povlači pitanje u kojem bi smjeru Zagreb mogao ili trebao poći. Odgovor je možda negdje između. Zagreb je grad koji nema toliko dramatične naslijeđene probleme kao Łódź, niti toliko zadovoljavajuću situaciju kao Rotterdam, ali od Łódźa može naučiti da i u teškim vremenima treba imati hrabrosti za stvaranje nove razglednice grada, da prostori nastali u našem vremenu mogu biti najbolji dio grada. Od Rotterdama pak može učiti što je sve pred nama, koji visoki standard treba dostići te da neprestano treba gledati u budućnost.

Slika 53.
Vodene površine Rotterdama, izvor: Waterplan Rotterdam, 2013.

STOCKHOLM × KOPENHAGEN

Student:
Val Kalinić, B. Arch

Stockholm i Kopenhagen, prijestolnice Švedske i Danske, usporedivi su po povijesno-kulturnim, urbanim i prirodnim uvjetima, napretku, ali i problemima s kojima se danas susreću, a na koje moraju odgovoriti svojim razvojnim vizijama. Radi blizine i slične razine važnosti u regiji, duboko su povezani kroz povijest, što se održalo do danas kada svaki na svoj način predvodi regiju u nekoj od industrija.

STOCKHOLM

Već je iz podnaslova dokumenta **"Vizije 2040. – grad za svakoga"** jasno da je fokus na socijalnoj inkluzivnosti i održivosti. Stockholm to nastoji postići stvaranjem gustog, optimalno povezanoga gradskog područja koje uvažava i spaja izgrađeni i prirodni okoliš u ugodnu, održivu i uključivu cjelinu. Glavni razvojni ciljevi su: omogućiti rast i razvoj, bolje povezati grad, ostvariti kvalitetne javne prostore te postići klimatsku otpornost. Stockholm je već dokazao da kao ključno žarište regije ubrzava u rastu i razvoju te pritom privlači stanovnike, posjetitelje i poduzetnike iz cijele Europe i svijeta. Svim postojećim i budućim sudionicima iz tih kategorija stoga mora **omogućiti zadovoljavajuću razinu društvenog standarda** kako bi i ljudi i poduzeća mogli ostvariti svoje potencijale. Grad se povećava, što je neizbježno, ali je nužno usmjeriti i kontrolirati sva njegova širenja. Kako bi grad kroz taj proces postao doista Stockholm "za svakoga", potrebno je formalno birati prioritete razvoja.

Razvoj se u dokumentima vizije i proizlazećim strategijama fokusira na četiri pristupa: **širenje atraktivnosti središta, razvoj četiriju ciljanih manjih zona, planiranje zahtjeva za nove zahvate te ostavljanje mogućnosti za brojne inicijative manjeg mjerila.** Povratak gradskom središtu izniman je postojeći potencijal koji može potaknuti razvoj i u ostalim dijelovima grada. Investicije u guste četvrti uz centar omogućuju da se dio koji je doživljen kao središte postupno širi i na okolna područja. No s druge strane i na područja podcentara koja trebaju i sama napredovati kako bi postala katalizatori lokalnog razvoja oko tih nekoliko lokacija. Riječ je o dijelovima Kista-Järva, Skärholmen, Farsta i Hagsätra-Rågsved. Svi novoplanirani zahvati moraju biti osmišljeni tako da dokazano poboljšavaju cjelinu gradskog tkiva. Očekivano je da će se uz odvijanje tog procesa javljati brojne manje građanske inicijative koje se trebaju iskoristiti kao kratkoročni i srednjoročni utjecaji na kvalitetu gradskog tkiva i ugodu življenja u njemu.

Pojedinačni ciljevi koji proizlaze iz navedenog su, u prostornom smislu: **ostvariti gradsko područje odgovorno prema okolišu i zraku, kvalitetnog javnog prometa s prednošću održivih metoda te rastućeg udjela održivih izvora energije;** u društvenom smislu postići općenito bolje integriran grad, pristupačnih cijena stanovanja i dostojnih životnih prilika za marginalizirane skupine poput starijih i

migranata, sve kvalitetnijih mogućnosti obrazovanja te sve više razine demokracije pri donošenju odluka, koje i same trebaju biti temeljene na društvenoj jednakosti. U ekonomskom smislu, ciljevi razvoja grada uključuju snažnije povezivanje (racionalnije financiranje) lokalne samouprave s inicijativama poboljšanja efikasnosti tržišta rada, čime se potiče malo i srednje poduzetništvo te ističe temeljno pravo svakog pojedinca na rad i edukaciju.

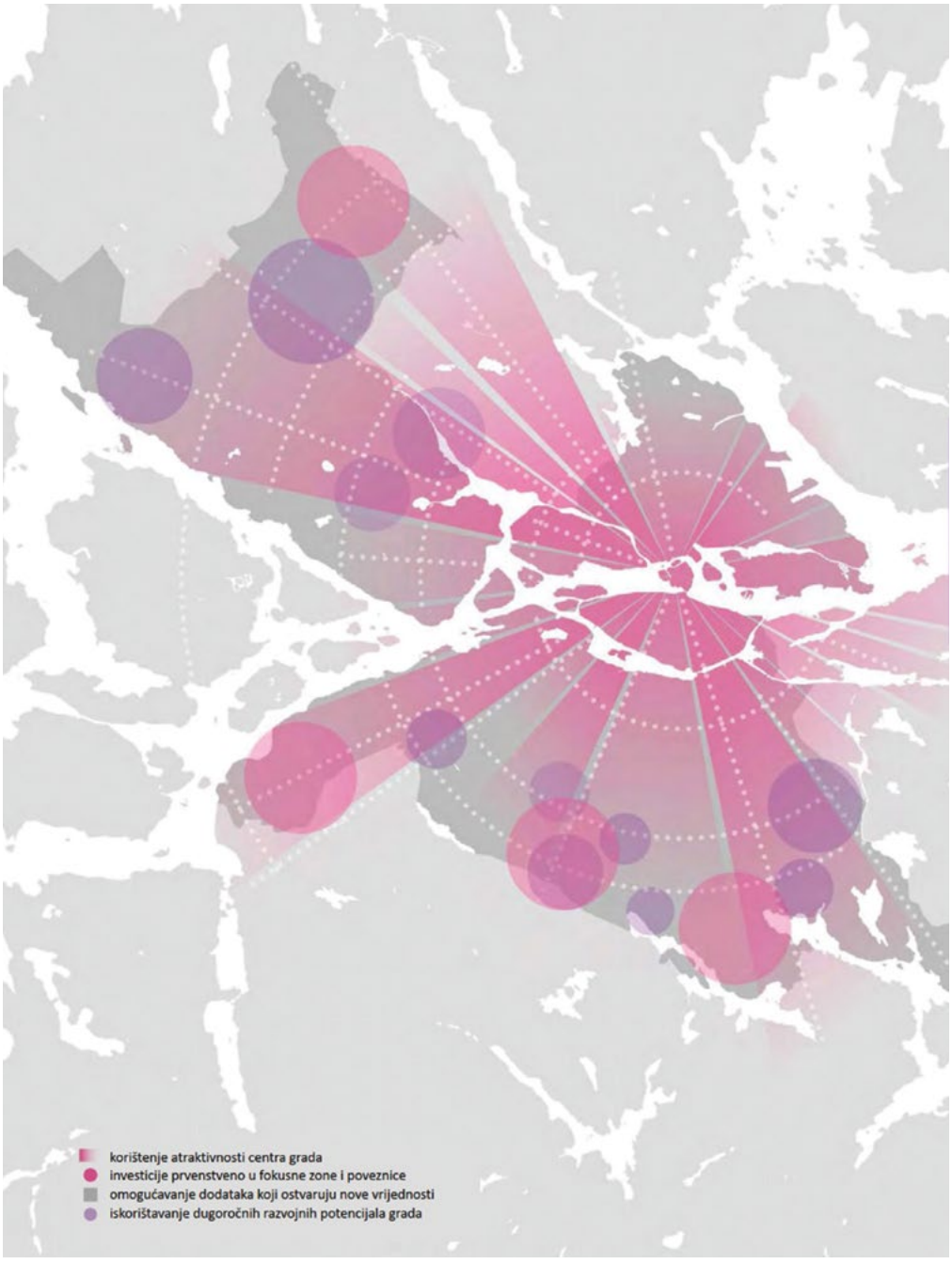

Slika 54.
Prostorna shema planerske strategije koju iznosi generalni urbanistički plan grada, izvor: Stockholm City Plan, Stockholm City Planning Administration, 2018.

KOPENHAGEN

Iako se **grad planira bitno dugoročnije** od većine drugih – dio dokumenata i analiza spominje stanje u dalekoj 2100. te čak 2200. godini – te su poznati dalekosežni i ambiciozni klimatski i razvojni ciljevi šire gradske regije, dokumenti strategija i planova fokusiraju se ponajprije na 2025. i 2050. godinu.

Do 2025. godine, prema **Kopenhaškom klimatskom planu i Regionalnoj strategiji rasta i razvoja**, cilj je da šire područje Kopenhagena postane međunarodnim poslovnim i znanstvenim središtem koje može parirati glavnim današnjim europskim metropolitanskim regijama. Specifičan je pristup Kopenhagena postizanju tog cilja. Težište je na snažnom rastu u nekoliko ključnih područja čiji bi uspjeh poslužio kao katalizator razvoja ostalih grana i opće kvalitete života u gradu i regiji. Pretpostavlja se suradnja u inicijativama razvoja ekologije, energetike, zdravstva te naprednih industrija, koje bi trebale pružiti oslonac za razvoj tržišta rada i školstva u Kopenhagenu. Takva **agenda ciljanog razvoja** poziva zainteresirane poduzetnike, građanske udruge i obrazovne ustanove da stupaju u partnerstva. Razvoj grada ostavlja prostora i za međunarodnu suradnju kako bi inozemnim investicijama privukao stručne ljude kao dodanu silu napretka. Uključivanjem tržišta rada u sve razvojne projekte nastoje se ojačati veze unutar regije te poboljšati poduzetnička infrastruktura kako bi grad postao **ekonomski snažniji, demokratičniji i kompetitivniji.**

Ciljana područja razvoja prema strategijama su **znanje, atraktivnost i infrastruktura.** Grad je odabrao te tri sfere kao ključne te u svakoj postoje smjernice za razvoj i pojedinačni ciljevi koji će osigurati ispunjenje dugoročnih prioriteta. Kako bi uspio u tome, Kopenhagen mora privući stručne organizacije i pojedince te poticati suradnju među vlastitim institucijama i na regionalnoj i na gradskoj razini. Atraktivnost shvaćaju kao **razvoj regije u održivo, zdravo i sigurno područje** – u čemu je grad već prilično napredan, ali se upravo na toj postojećoj kompetenciji pokušava graditi te se na taj način boriti protiv nadolazećih nepovoljnih promjena. Kopenhagen unutar samoga grada, ali i u vezi s okolnim naseljima i širom regijom, mora ostvariti **kvalitetniju infrastrukturu** koja će pružiti konkretna, ali fleksibilna **ekološki prihvatljiva rješenja** za suzbijanje prometnih gužvi te time omogućiti brz, jeftin i efikasan prijevoz u gradu. Transport mora postati i zdraviji i održiviji, zbog čega se potiču kolektivni prijevoz te ekološki prihvatljivije tehnologije, poput električnih vozila.

Akcijska područja djelovanja koja se razrađuju na pojedine konkretne zahtjeve stoga uključuju postizanje efikasne i održive mobilnosti, internacionalizaciju i privlačenje visokoobrazovane radne snage, razvoj područja zdravstva i visokih tehnologija (s dodatnim fokusom na područja pametne i zelene tehnologije), razvoj zelene infrastrukture te poticanje kreativnih grana.

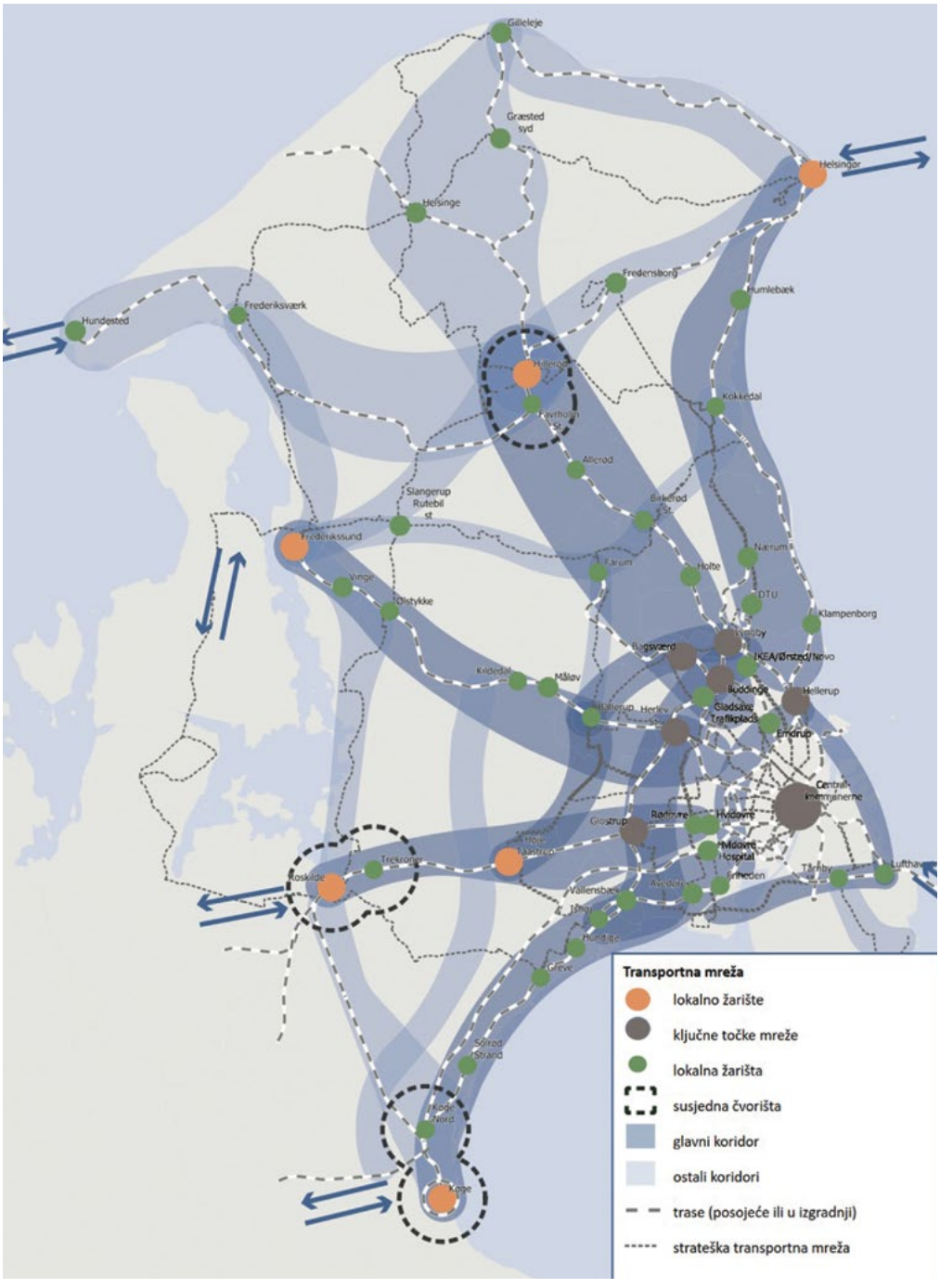

Slika 55.
Shema transportne mreže Kopenhaške regije s glavnim žarištima i koridorima, izvor: Plan mobilnosti i prometa područja šireg grada Kopenhagena, regija Hovedstaden – Centar za regionalni razvoj, 2019.

USPOREDBA VIZIJA

Stockholm i Kopenhagen odabrani su za analizu kao slični gradovi po brojnim parametrima. Oba grada nastoje pokrenuti novi val napretka ekonomije kultiviranjem inovacija i olakšavanjem uvjeta za malo i srednje poduzetništvo te time trajno privući kvalitetne sudionike iz sfera gospodarstva i obrazovanja. Analiziraju koja su svojstva već danas prepoznata kao njihovi jedinstveni aduti te postavljaju striktne uvjete njihove zaštite kako bi ih održali, napredovali u njima te ih promicali na globalnoj sceni sa svrhom jačanja vlastitog identiteta.

I Stockholm i Kopenhagen kao dva glavna interesa ističu poboljšanja u pitanjima ekološke i socijalne održivosti, no dok švedska prijestolnica razvoju pristupa postupno, stavljajući u središte ipak društvenu dimenziju, prioritetnim kontroliranjem uvjeta stanovanja i rada, glavni grad Danske kao ključan razvojni ishod odabrao je ambiciozan ekološki cilj postizanja klimatske neutralnosti.

Pristup Stockholma od samog je početka višedimenzionalan, postupan i društveno održiv rast u svim odabranim granama planiran je paralelno, dok je zadatak klimatskog planiranja za Kopenhagen puno bitniji. Ekološko djelovanje koje Stockholm na neki način odgađa jer svoje ciljeve u tom području pokušava postići uz postupno privikavanje mjerama, Kopenhagen usvaja kao prvi cilj razvoja pa prednost daje ugljičnoj neutralnosti i drugim naprednim ekološkim ciljevima. Takav je pristup znatno skuplji te u kratkoročnom i srednjoročnom okviru više opterećuje i građane i poduzeća, no te žrtve smatraju investicijama koje će se dugoročno itekako isplatiti ako grad doista postane vodećom metropolom Skandinavije i Europe u brojnim naprednim industrijama. Uvjereni su i da će se drugi razvojni ciljevi, socijalni i prostorni, lakše postići nakon što se teži i skuplji zahvati izvedu prvi.

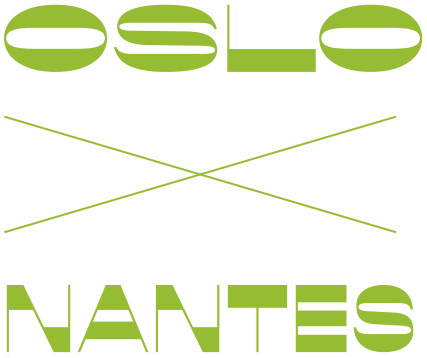

Studentica:
Dunja Kanižaj, B. Arch

Norveška prijestolnica Oslo izabrana je kao primjer grada s vrlo dobrim praksama planiranja kroz povijest, ali izazovi 21. stoljeća nameću potrebu za novim vizijama i alatima. Oslo je uspoređen s francuskim gradom Nantesom, koji je izabran kao primjer grada koji je na prijelazu stoljeća u vrlo kratkom roku prošao veliku ekonomsku, prostornu, društvenu i gospodarsku transformaciju. Vizije gradova istraživale su se sustavno kroz zadane kriterije kako bi se u konačnici gradovi i njihove strategije mogli međusobno usporediti. Krenuvši od konteksta i zatečenih problema, istraživani su zakonodavni okviri, planerski postupci i dokumenti, akteri provedbe, razine planiranja te trajanje vizija i pojedinih ciljeva. Prezentirani su prikupljeni podaci o vizijama gradova Osla i Nantesa, strukturirani kroz zadane kategorije, a u zaključku se uspoređuju njihove razvojne vizije te mogućnost primjene takvih postupaka u planiranju buduće vizije grada Zagreba.

OSLO

Ciljevi razvoja Osla mogu se podijeliti u tri kategorije: prostorni, društveni i ekološki. **Prostorni ciljevi** uključuju ostvarivanje kompaktnog rasta grada bez širenja na šumske i urbane zelene prostore, što podrazumijeva povećanje gustoće stanovanja, kao i aktivaciju i prenamjenu brownfield područja. Cilj je i uravnotežen razvoj grada s naglaskom na nekadašnja industrijska područja kako bi se osiguralo kvalitetnije stanovanje te se smanjile socijalne i ekonomske razlike. Prostorni ciljevi uključuju zaštitu i vraćanje otvorenih tokova brojnih potoka koji su sredinom 20. stoljeća sustavno zatvarani zbog potencijalnog onečišćenja te prostornih prepreka koje su predstavljali. **Društveni ciljevi** podrazumijevaju socijalnu inkluziju, osiguranje stanovanja za najranjivije skupine građana te oživljavanje centra grada nizom društvenih i kulturnih sadržaja, kao i edukaciju građana o održivosti i njihovo uključivanje u proces planiranja. **Ekološki ciljevi** usmjereni su na održivi razvoj koji se postiže smanjenjem emisije stakleničkih plinova, korištenjem obnovljivih izvora energije te očuvanjem prirodnih resursa. Jedan od najvažnijih ciljeva je do 2030. godine smanjiti emisiju CO_2 95% u odnosu na vrijednosti 1990. godine, s parcijalnim ciljem smanjenja 50% do 2020. Cilj je i zaštita, obnova te očuvanje zelenih prostora unutar i izvan urbanog prostora, kao i ozelenjivanje grada te povezivanje takvih prostora u jedinstvenu plavo-zelenu mrežu uz naglasak na zaštićena područja ekološke mreže Natura 200016 uz estuarij rijeke Loire.

Instrumenti provedbe ovih ciljeva dijele se na zakonske i neformalne alate. **Zakonski alati** propisani su Zakonom o planiranju i gradnji te se odnose na donošenje provedbenih dokumenata na dvije razine – regionalni planovi i općinski masterplanovi. Na regionalnoj razini oni podrazumijevaju strategije budućeg razvoja područja, dok se na općinskoj razini uz strategije donosi i plan zoniranja, kao i plan koji definira zone za razmatranje koje se kroz lokalne planove dalje predviđaju u suradnji s developerima. Jedan od značajnih alata je i **Climate Budget**, koji osigurava financiranje klimatskih ciljeva u razdoblju

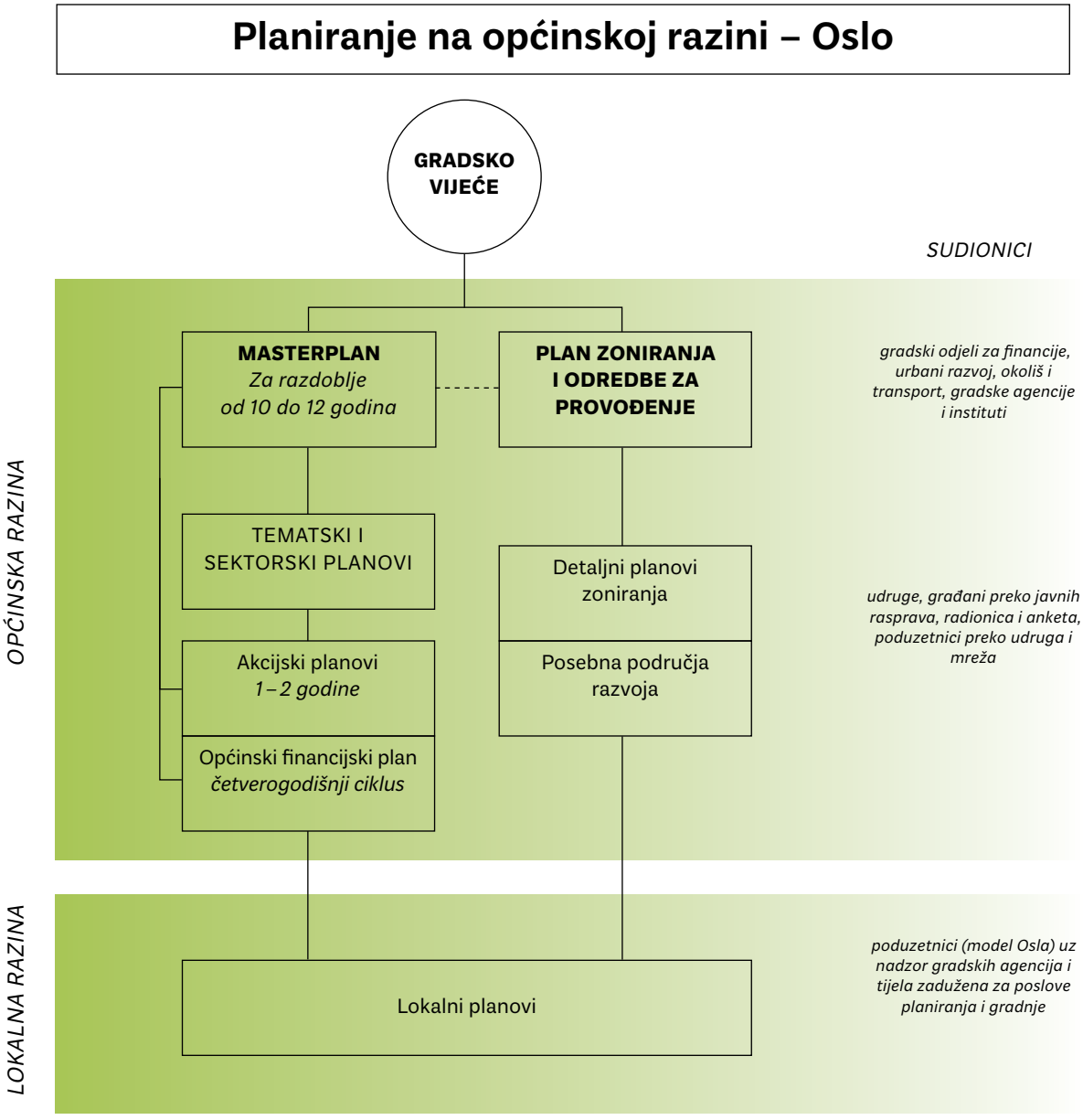

Slika 56.
Oslo – Shema općinskog sustava planiranja i provedbenih dokumenata te sudionika provedbe, autorica: Dunja Kanižaj

od 2016. do 2020. godine. U proces planiranja formalno su uključeni i građani kroz organizirane tribine i javne rasprave. Neformalni alati podrazumijevaju planove područja, program područja, načelne ili indikativne planove javnih prostora koji nemaju snagu zakonskog akta, ali služe kao okvirne smjernice za developere pri izradi lokalnih planova. Neformalni alati su i komunikacija i suradnja s građanima i privatnim sektorom, razvijanje kompetencija te uključivanje stručnih i nevladinih organizacija u proces planiranja.

NANTES

Početkom 20. stoljeća, priljevom radne snage iz okolice, grad se širi na zelene površine, a tokovi potoka u centru grada zatvaraju se i koriste kao ulice. Srce industrije nalazilo se na riječnom otoku Ile-de-Nantes, nasuprot centru grada, te na centru suprotnoj južnoj obali rijeke Loire. U zadnjem desetljeću 20. stoljeća dolazi do **zatvaranja industrije**, što uzrokuje duboku ekonomsku, ali i društvenu krizu. Grad gubi identitet, industriju oko koje se stoljećima razvijao, te je suočen s velikim brownfield površinama u neposrednoj blizini centra, kao i onečišćenjem tla i poljuljanom ekonomijom. Istodobno raste broj stanovnika zbog imigracije, a posljedica je, zbog nedostatka stanova, produbljivanje društvene i ekonomske nejednakosti te raslojavanje društva.

Pretpostavljeni **prostorni ciljevi** uključuju ograničavanje city sprawla, kompaktan razvoj grada, ujednačen prostorni razvoj te održavanje i povećanje zeleno-plave infrastrukture, kao i njeno povezivanje s okolnim prostorima estuarija rijeke Loire. Fokus je na transformaciji brownfield područja u nova ekonaselja mješovite namjene koja bi služila kao novi društveni i kulturni podcentri grada. Na taj se način sprječava nekontrolirano širenje grada te se iskorištavaju prazni gradski prostori.

Društveni ciljevi pretpostavljaju smanjenje društvene nejednakosti, dostupnost javnih, društvenih i rekreacijskih sadržaja pod geslom "Grad za sve", osiguravanje smještaja za najrizičnije skupine građana (mladi, stariji, invalidi), uključivanje građana u proces planiranja prostora te osiguranje kvalitetnog stanovanja kao dio nacionalnog programa. **Ekonomski ciljevi** pretpostavljaju nove tehnologije i inovacije kao okosnicu gospodarskog razvoja grada te kao važnog sudionika u prostornom razvoju grada. Pomicanjem fokusa s industrije na nove tehnologije mijenja se i **odnos grada i gospodarstva** – rad više nije koncentriran na jednom mjestu, već je raspršen u tkivu grada te je potrebno osigurati i druge javne, društvene i kulturne sadržaje u blizini, kao i ostvariti dobru povezanost javnim prijevozom.

Zakonski instrumenti provedbe su obveza donošenja strategije regije, aglomeracije te tematskih strategija i akcijskih planova, plana zoniranja te detaljnih planova za određena područja. Važan instrument je i uključivanje privatnih poduzetnika / prostornih planera u proces planiranja na svim razinama kako bi se sustav rasteretio i time se omogućilo kvalitetnije planiranje prostora. Propisano je uključivanje građana u proces planiranja i donošenja prostornih planova preko javnih rasprava, tribina i radionica. Ekonomski instrumenti podrazumijevaju uključivanje države u sufinanciranje socijalnog stanovanja.

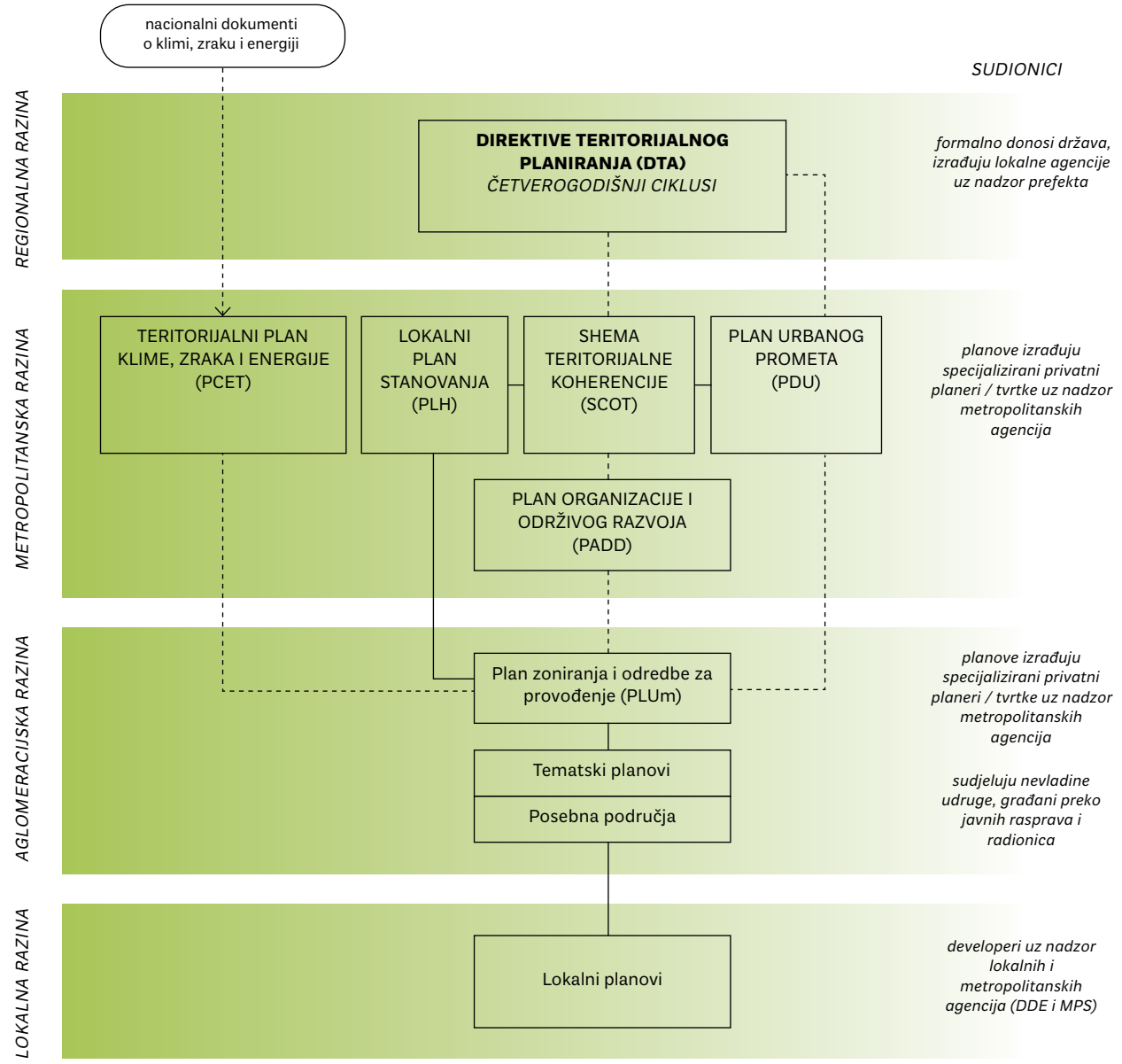

Slika 57.
Nantes – Shema planiranja i provedbenih dokumenata te njihova međusobna povezanost, autorica: Dunja Kanižaj

USPOREDBA VIZIJA

Ciljevi vizija razvoja gradova Osla i Nantesa su podjednaki – zeleni, održiv i otporan grad. Gradovi imaju različita polazišta, ali vidimo da su u približnom vremenskom okviru oba grada uspjela krenuti u realizaciju pretpostavljenih ciljeva. Problemi kojima se bave vizije gradova također su slični – porast stanovništva koji generira manjak socijalnog stanovanja, brownfield prostori i nejednak prostorni razvoj grada, zaštita i očuvanje prirodnih zeleno-plavih resursa te održivost i odgovorno raspolaganje energijom. Pretpostavka kvalitetnog razvoja gradova bila je promjena zakonskog okvira planiranja te rasterećenje administrativnog sustava uključivanjem modela javno-privatnog partnerstva. Oslo ima dugoročnije ciljeve razvoja koji sežu do 2040. godine, s pogledom na 2050., dok su ciljevi razvoja Nantesa srednjoročni i postavljeni do 2030. godine. U primjeni alata za ostvarivanje ciljeva oba grada koriste se modelom javno-privatnog partnerstva te su za potrebe planiranja osnovane nove agencije na svim razinama planiranja.

ANTWERPEN

Studentica:
Petra Skelin, B. Arch

Nakon što je utvrđena niska efektivnost regionalnog strateškog plana na lokalnim razinama, gradska uprava Antwerpena 2006. godine donosi Strateški plan prostorne strukture grada Antwerpena kojim je predložena trodijelna razvojna politika strateškog planiranja, odnosno formiranje triju strateških razina koje su u hijerarhijskom odnosu; najviši stupanj predstavlja **izrada razvojnih vizija** (generic policy) koja daje smjernice razvoja na razini cjelokupnog grada, potom **formiranje strateških gradskih zona** (specific policy) kao podstupnja koji djeluje na razini 5 koherentnih planskih zona u kojima smjernice postavljene kroz vizije cjelokupnoga grada doživljavaju konkretizaciju. Jedna gradska planska zona sastoji se od više gradskih područja u kojima su prepoznate slične poteškoće te su okupljanjem tih područja u jednu cjelinu definirani ciljevi, alati i intervencije radi sanacije problema. Najniža razina (active policy) odnosi se na **konkretne programe i projekte** koji nastaju unutar pojedine planske zone, a upravo oni predstavljaju završnu točku u kojoj se ciljevi cjelokupne vizije i pojedine planske zone ostvaruju u fizičkom prostoru. Ovisno o smještaju u pojedinoj strateškoj zoni, pojedinačni projekt koji nastaje u sklopu najniže strateške razine stavljen je u funkciju te planske zone i služi kao alat za provođenje njenih ciljeva.

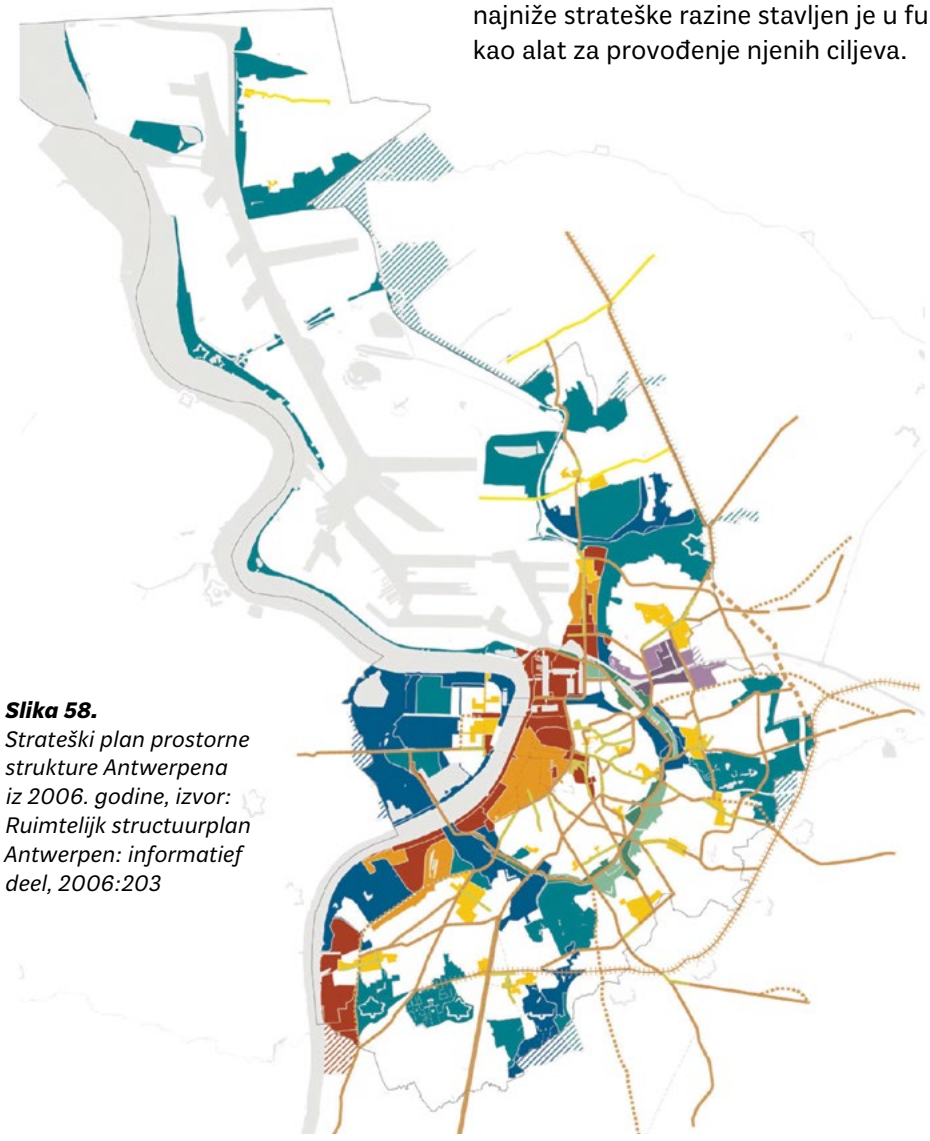

Slika 58.
Strateški plan prostorne strukture Antwerpena iz 2006. godine, izvor: Ruimtelijk structuurplan Antwerpen: informatief deel, 2006:203

GENERIČKA POLITIKA RAZVOJA

Sedam slika grada Antwerpena predstavlja sedam razvojnih vizija koje određuju osnovne smjernice za cjelokupni razvoj grada.

GRAD NA VODI (eng. *Water City*) – vizija koja prepoznaje bogatu mrežu kanala i rijeku Scheldt kao glavne elemente gradskog identiteta. Fokusira se na uspostavljanje veze između grada i rijeke te na obnavljanje vodenog sustava koji je prepoznat kao najvažniji gradski ekološki sistem.

EKOGRAD (eng. *Eco City*) – vizija u kojoj dominantnu ulogu imaju otvoreni prostori, zelene površine i javni parkovi. Cilj je povezati ih u koherentnu mrežu urbanih parkova te povećati njihovu dostupnost planiranjem nove mreže pješačko-biciklističkih staza.

LUČKI GRAD (eng. *Port City*) – vizija koja se referira na važnost i ulogu luke u cjelokupnom razvoju grada kroz povijest. Naglasak je stavljen na unaprjeđenje lučke logističke infrastrukture s jedne strane i obnavljanja veze između grada i luke s druge.

GRAD NA ŽELJEZNICI (eng. *Railway City*) – temelji se na ideji Antwerpena kao pristupačnog grada. Naglasak je na unaprjeđenju tramvajske mreže na lokalnoj razini i na razvoju mreže brze željeznice na regionalnoj.

POROZNI GRAD (eng. *Porous City*) – vizija koja implementira diskontinuitet u stupnju konsolidiranosti gradske strukture. Potencira se razvoj grada unutar postojećih granica "popunjavanjem" praznina koje su neugledne i neuređene, što će ujedno očuvati slobodne, zelene gradske površine na rubovima grada.

POLICENTRIČNI METROPOLIS (eng. *Villages and metropolis*) – vizija koja naglašava važnost ostvarivanja prostornih i socijalnih veza među gradskim četvrtima radi postizanja prostorne i društvene kohezije na razini grada.

MEGAGRAD (eng. *Mega City*) – vizija koja se odnosi na metropolitansko područje Flamanskog dijamanta kao jedno od najgušće naseljenih i najrazvijenijih područja Europe i na Antwerpen kao dio te regije koji će svoj položaj iskoristiti pametnim smještajem aktivnosti i funkcija od međunarodnog značenja (uz važne prometne pravce i čvorišta).

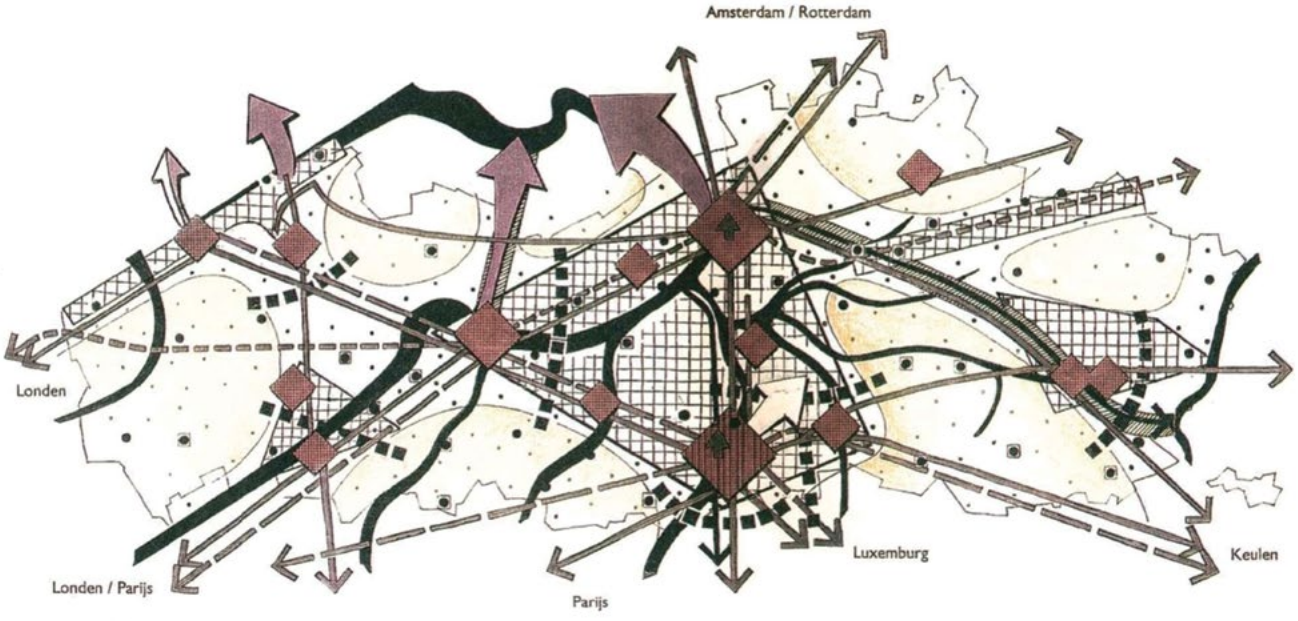

Slika 59.
Strategija za regiju Flandriju iz 1997. godine; vidljiv je Flamanski dijamant koji tvore Bruxelles, Gent, Leuven i Antwerpen, kao i uspostavljanje ključnih internacionalnih veza s Amsterdamom, Rotterdamom, Londonom, Parizom..., izvor: Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen, kaart 7, 1997

ŠTO ZAGREB MOŽE NAUČITI OD ANTWERPENA

Fragmentiranost gradskog područja i velik udio neuglednih predjela grada bili su glavni poticaji za nastanak Strateškog plana grada Antwerpena. U Zagrebu je moguće uočiti sličan uzorak diskontinuiteta na prostoru Trnja gdje se izmjenjuju dovršeni prostori naselja i nekonsolidirani isječci grada, točkasto realizirana ideja centralne gradske osi i prisutni dijelovi CIAM-ovskog urbanizma. Detaljnijom analizom Strateškog plana prostorne strukture Antwerpena vidljiva je razlika u odnosu na Razvojnu strategiju Grada Zagreba – najveća pažnja usmjerena je na konkretne intervencije u dijelovima grada u kojima su uočeni najveći problemi te se aktiviranjem u fizičkom prostoru nastoje potaknuti promjene na gospodarskom i društvenom planu. Smjernice pak predložene Razvojnom strategijom Zagreba općenitijeg su karaktera, na neki način rasplinute na više tema uz navođenje općenitih mjera i alata za postizanje ciljeva, što može dovesti do nižeg stupnja uspješnosti rješavanja konkretnog problema.

BRATISLAVA × DORTMUND

Student:
Miljenko Lovre Trutina, B. Arch

Na primjeru Bratislave i Dortmunda prikazani su neki od zajedničkih izazova gradova 21. stoljeća, kao i specifični razvojni izazovi određeni položajem u prostoru, političkim, društvenim i gospodarskim okolnostima. Prikazani su razlozi i poticaji za izradu vizija i strategija, postupci i mogućnosti njihove provedbe s obzirom na dosegnutu organizacijsku razinu i tradiciju kulture planiranja grada. Sintezom podataka o vizijama gradova moguće je definirati i usporediti modele razvoja Bratislave i Dortmunda.

BRATISLAVA

Kako bi Bratislava uopće mogla pristupiti izradi cjelovite vizije, planiranje grada treba približiti stanovnicima i pronaći organizacijski model koji bolje odgovara planiranju metropole. Iz tih razloga osnovan je **Metropolitanski institut Bratislava**. Svrha mu je promišljanje grada, implementacija vizije u planersku dokumentaciju i unaprjeđenje komunikacije s građanima. Bitne pretpostavke u izradi vizije na kojoj Bratislava radi su kontrola privatnih ulaganja zbog utjecaja na prostorne planove te povezivanje odvojenih, sektorskih politika u jedinstven i integriran sustav temeljen na konkretnim prostornim postavkama.

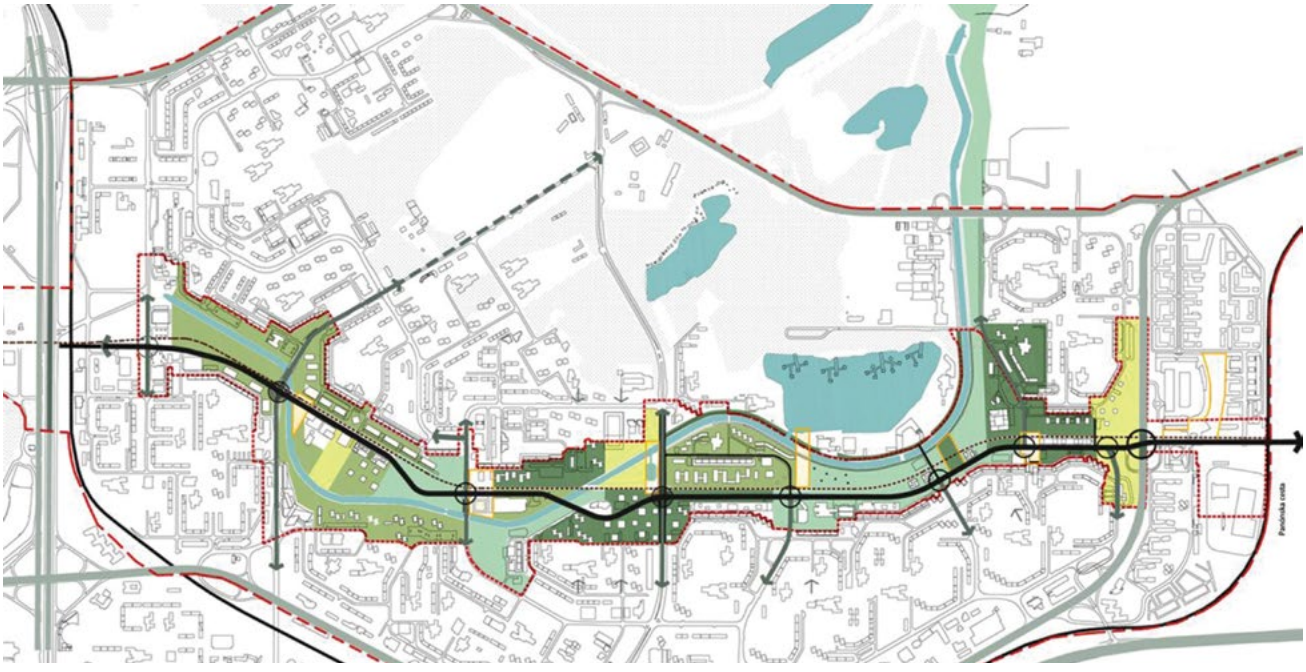

Slika 60.
Masterplan Petržalke, Bratislava – ispitivanje preobrazbe četvrti Petržalka u širem kontekstu grada, 2014., izvor: Marko&Placemakers

Bratislava je 2022. godine izradila dokument pod nazivom Bratislava 2030. Dokument se temelji na generalnim ciljevima navedenim u strategiji razvoja Bratislave iz 2018. godine, koji ističu sljedeće ključne ciljeve:

1. stvaranje kompaktnog grada usredotočenog na unaprjeđenje postojeće strukture umjesto nekontroliranog širenja te usklađivanje razvoja svih četvrti
2. stvaranje zdravog grada s naglaskom na smanjenje automobilskog prometa u korist javnog prijevoza i poboljšanje ekosustava grada
3. stvaranje transparentnog grada, odnosno upoznavanje javnosti s odlukama i rezultatima planiranja kako bi građani razumjeli vlastitu ulogu u razvoju grada te kako bi se osigurao zadovoljavajući razvoj prostora u skladu s javnim interesom
4. postizanje **strukturnih promjena** za pretvorbu Bratislave u grad temeljen na obrazovanju, znanosti i uslužnim djelatnostima
5. dostizanje europskih standarda i ciljeva u pitanju emisije CO_2 i korištenja obnovljivih izvora energije s naglaskom na elektromobilnost, regeneracija urbanog zelenila i poboljšanje gradskog okoliša.

DORTMUND

Radi ostvarenja cjelokupne vizije razvoja, Dortmund se služi **sektorskim i tematskim masterplanovima** od kojih svaki sadrži niz mjera za ispunjavanje pojedinih ciljeva. Njihovim usklađivanjem i povezivanjem dolazi se do jasnije slike razvoja grada. Tako, primjerice, plan maloprodaje definira razvoj maloprodaje u gradskom centru u kojem je potrebno popuniti prazne i nedovršene prostore da bi se stvorio mješovit i živ gradski prostor. Strategija City2030, u koordinaciji s masterplanom mobilnosti, podiže standard pješačkih površina i javnog prijevoza u središtu grada, a bolja organizacija prometa uzima u obzir strategiju plana maloprodaje.

Međunarodni ciljevi smanjenja emisije CO_2 i povećanja udjela energije dobivene iz obnovljivih izvora povezani su s ciljevima održivog razvoja okoliša, zaštite krajolika i ekoloških sustava grada, a postižu se kroz akcijske planove kao što su **Akcijski plan zaštite klime 2020.** i **Masterplan energetske tranzicije.** Uz planove postoje inicijative za obrazovanje o energetskoj tranziciji i projekti za poboljšanje upravljanja gradom primjenom ponajprije smart city koncepata. Projekti kao što je ELMO – električni mobilni gradski promet, uključuju tehnologije senzora za optimizaciju infrastrukture, a smart city projekti, kao što je Allianz smart city, financiraju se u suradnji grada i poduzetnika. Digitalizacija usluga grada omogućuje bolju komunikaciju s građanima te se postiže transparentnost procesa razvoja. Iz tog razloga razvijaju se različiti podatkovni portali s informacijama o infrastrukturi, okolišu, prometu, razvojnim i prostornim planovima.

Kako bi ojačao sliku grada kao središta znanosti, inovacija i obrazovanja, Dortmund pretvara brownfield zone bivše industrije u istraživačka središta visoke tehnologije. Masterplanom znanosti određuju se prostorne mjere, kao i mjere kojima se teži povezivanju istraživačkih i akademskih institucija s tvrtkama. Projekt Nordwärts koristi se **smart city konceptom** i razvojem visoke tehnologije u Dortmundu kako bi se obnovio sjeverni industrijski dio grada i uskladila razina kvalitete života. Tako bi se stvorili podcentri kao alternative središtu grada i čvorišta novog, policentričnog modela razvoja Dortmunda.

Slika 61.
Shematski prikaz strukture provedbe razvojnih vizija Dortmunda, autor: Miljenko Lovre Trutina

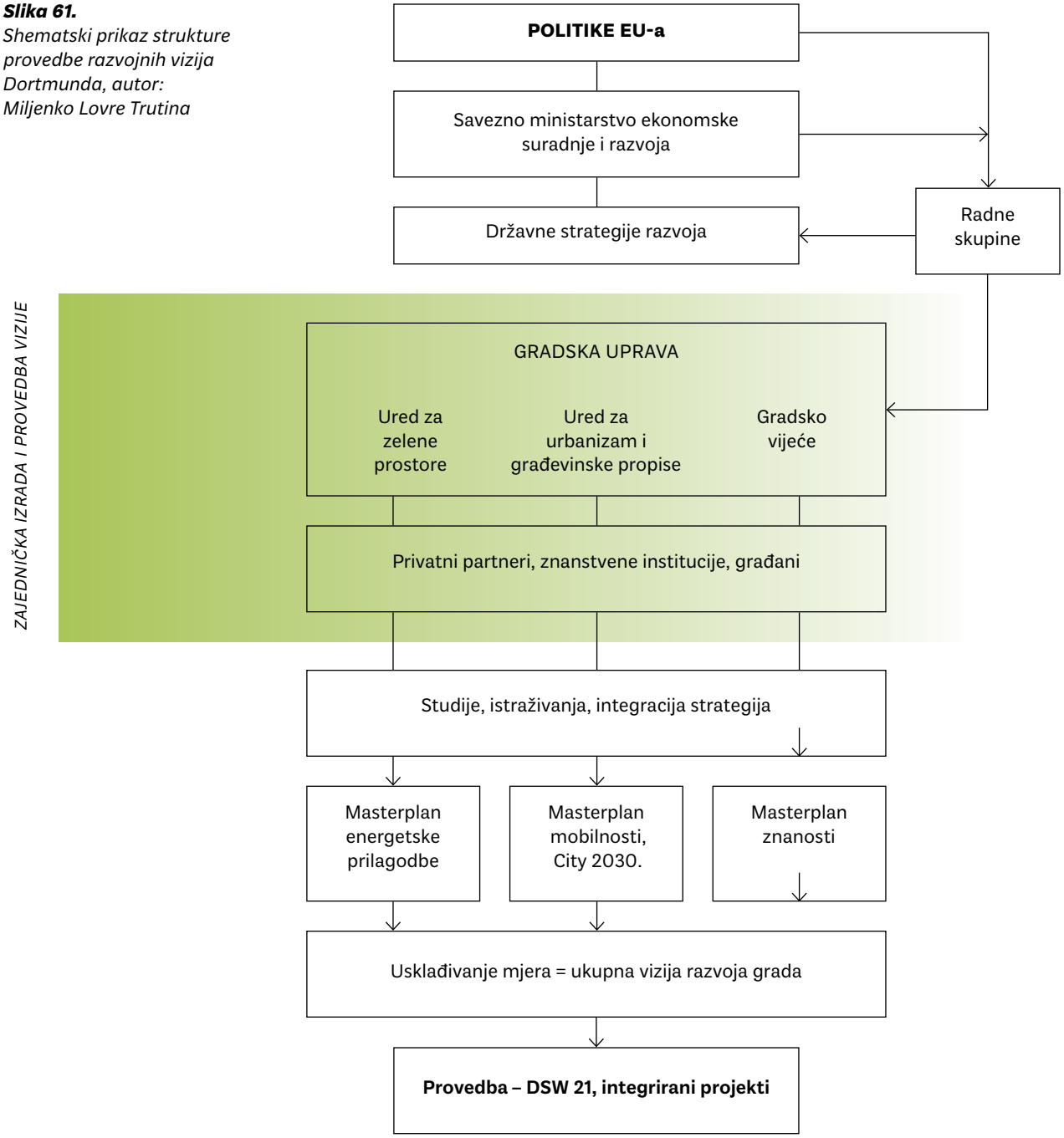

USPOREDBA VIZIJA

Polazišta za izradu vizija Bratislave i Dortmunda uvelike se razlikuju, što se odražava na pristup planiranju budućnosti. Dortmund, kao grad s bogatom tradicijom prostornog planiranja i upravne učinkovitosti unutar uređenog njemačkog sustava, može planirati svoj razvoj srednjoročno. Ovakav način planiranja omogućuje fleksibilniju prilagodbu na promjene u strategijama višeg reda i europske razvojne politike. S druge strane Bratislava usvaja srednjoročno planiranje kako bi se mogli utvrditi konačni, dugoročni razvojni ciljevi i kako bi se postavio temelj za njihovo postizanje.

Prikazani gradovi dijele potrebu za unaprjeđenjem, obnovom i povezivanjem segmenata grada i prostora bivše industrije u zaokruženu cjelinu. Unatoč zajedničkom cilju, njihovi pristupi su različiti, s cjelovitim planiranjem čitavih dijelova grada na primjeru Dortmunda, i strateškim, točkastim intervencijama u Bratislavi. Kako strategije nisu integrirane, Bratislavi je potreban dulji period za provedbu zahvata u prostoru u usporedbi s Dortmundom u kojem su sektorske i tematske strategije u jasnim odnosima. Za razliku od gradova kao što su Amsterdam, Antwerpen ili Beč, Bratislava i Dortmund nemaju jedinstven dokument razvojne vizije u kojem su obrađene i ujedinjene sve razvojne teme. U slučaju Dortmunda to nije otegotna okolnost zbog već spominjane tradicije i kulture upravljanja gradom, a u Bratislavi to otežava promišljanje i provedbu te je izrada jedinstvenog dokumenta prioritet. Iako je provedeno istraživanje svojim opsegom te zbog vremenskog ograničenja i dostupnosti materijala nedostatno za detaljnu primjenu modela i njihovih pouka na grad Zagreb, prikazani modeli mogu poslužiti kao primjeri za promišljanje vizije grada Zagreba. Pritom je Dortmund primjer uspješno planiranog grada, a Bratislava primjer grada sličnih političkih i društvenih pretpostavki.

PRAG × BUDIMPEŠTA

Student:
Kristijan Živković, B. Arch

U studenom 2016. godine gradska vlast Praga odobrila je novi Strateški plan s vizijom napretka Praga. Potencijalni investitori slali su šest mjeseci svoje ideje i prijedloge projekata, kao i svi ostali stanovnici. Sve ih je povezivao isti cilj – unaprijediti život stanovnika Praga, ali i svih njegovih posjetitelja. Investicijski planovi promatrani su iz perspektive Strateškoga plana, ispitivala se njihova isplativost i uklapanje u novu viziju grada. Autore investicijskoga plana zanimalo je i kako stručnjaci ocjenjuju zamisli javnosti, koje prioritete bi trebalo slijediti i na koje bi se projekte u glavnom gradu trebalo usredotočiti.

Budimpešta, kao jedna od metropola Europe i glavni grad Mađarske, predmet je suvremenih promišljanja prostornih planera i urbanista, lokalnih, ali i globalnih. Njeno promišljanje zanimljivo je kako po svojoj strukturi tako i po vremenskim segmentima. Koncept urbanog razvoja sažima rezultate opsežnih pregleda i studija o glavnom gradu. To je svojevrsno izvješće o stanju grada.

PRAG

Institut za planiranje i razvoj osniva se s ciljem definiranja koncepta koji će usmjeravati Prag u području arhitekture, urbanizma i općeg planiranja razvoja. U studenom 2016. godine gradska vlast Praga odobrila je novi Strateški plan s vizijom napretka grada. Ulaganja u infrastrukturu i ulaganja u javni promet pokazala su se kao najpotrebnija. Nema dvojbe da je promet jedna od najvažnijih komponenti kada se ocjenjuje kvaliteta života u nekome gradu, a zbog velikoga rasta broja stanovnika te zbog položaja i ekonomske važnosti Praga upravo bi promet mogao postati njegova bolna točka.

Ključni plan za razvoj Praga je Metropolitanski plan. To je glavni projekt temeljen na novoj namjeni prostora, a ishodište mu je Strategija grada Praga. Koncept se temelji na iskorištavanju zanemarenih gradskih potencijala kao što su neplanski nastala naselja i brownfield područja umjesto iskorištavanja novih netaknutih područja na periferiji grada s ciljem projektiranja parkova, zgrada i javnih prostora. Pozornost se također skreće na vrijednost pojedinih lokaliteta u odnosu na položaj u gradu, karakter okoliša i naselja te ekonomske uvjete i kulturu. Što se urbanog karaktera tiče, potiče se raznolikost zona te sprječavanje redefiniranja klasičnim neboderima. Identitet postaje nit vodilja vizije grada.

Strateški plan otvara probleme na razini slike grada. Ističe da gradska struktura nije integrirana i da sve treba staviti pod zajednički nazivnik te se plan usmjerava k tom cilju. Tako se donose regulacije za izgradnju koje su utemeljene na pretpostavci da zgrade nisu jedinstveni objekti sami za sebe, već zajedno tvore sliku te se moraju uklopiti i skladno činiti odnos zgrade, ulice i trga. Time se planira utjecati na kvalitetu javnog prostora i ideju o kompaktnom gradu s malim udaljenostima i malim zahtjevima za prometnu i tehničku infrastrukturu. Kao uzor ističu se Beč i Berlin te se pri izradi plana proučavaju njihovi provedeni i testirani planovi. Donesen je i Priručnik za projektiranje

javnih površina (Public Space Design Manual) kao uputa za projektiranje javnih prostora. Među smjernicama pojavljuju se preporuke za pločnike, javne terase, estetiku javnog prostora, ali i koordinaciju pri planiranju gradnje i popravaka.

Slika 62.
Metropolitanski plan glavnog grada Praga,
izvor: https://plan.praha.eu/

Dio smjernica je i integracija obale gradske rijeke u javni prostor. Za aktivnu primjenu tog koncepta zadužen je upravitelj rijeke (river manager), što nije slučaj u većini gradova Europe, te tako plan uistinu dobiva na težini.

BUDIMPEŠTA

Koncept urbanog razvoja, nazvan Budimpešta 2030., dugoročno određuje razvojne planove i vizije grada. Integrirana urbana strategija razvoja utvrđuje srednjoročne razvojne ciljeve grada prema programima Gradskog vijeća Budimpešte. Gradsko vijeće izravno pomaže u provedbi, integraciji akcijskih planova te omogućuje osnovne uvjete za provedbu. Koncept se temelji na analizi okoliša koja je rezultat širokog spektra podataka. Funkcioniranje budimpeštanskih službi, struktura društva, ekonomski život i status gradskog fizičkog okruženja prvi su put od promjena 1989. analizirani na takav način.

Rezultati i problemi otkriveni u analizi stanja postavili su temeljne ciljeve koncepta, a zatim je strateška radna skupina općinskih čelnika utvrdila razvojne ciljeve koji će voditi unaprjeđenju Budimpešte u idućem razdoblju. Koncept urbanog razvoja sastavljen je za stručnjake, donositelje odluka i predstavnike tvrtki i nevladinih organizacija čije su aktivnosti na neki način povezane s urbanim razvojem. Akcijski planovi za postizanje 17 ciljeva utvrđenih u planu daju detaljnu sliku prioriteta glavnoga grada u idućim desetljećima otvarajući put inicijativama koje tome pridonose.

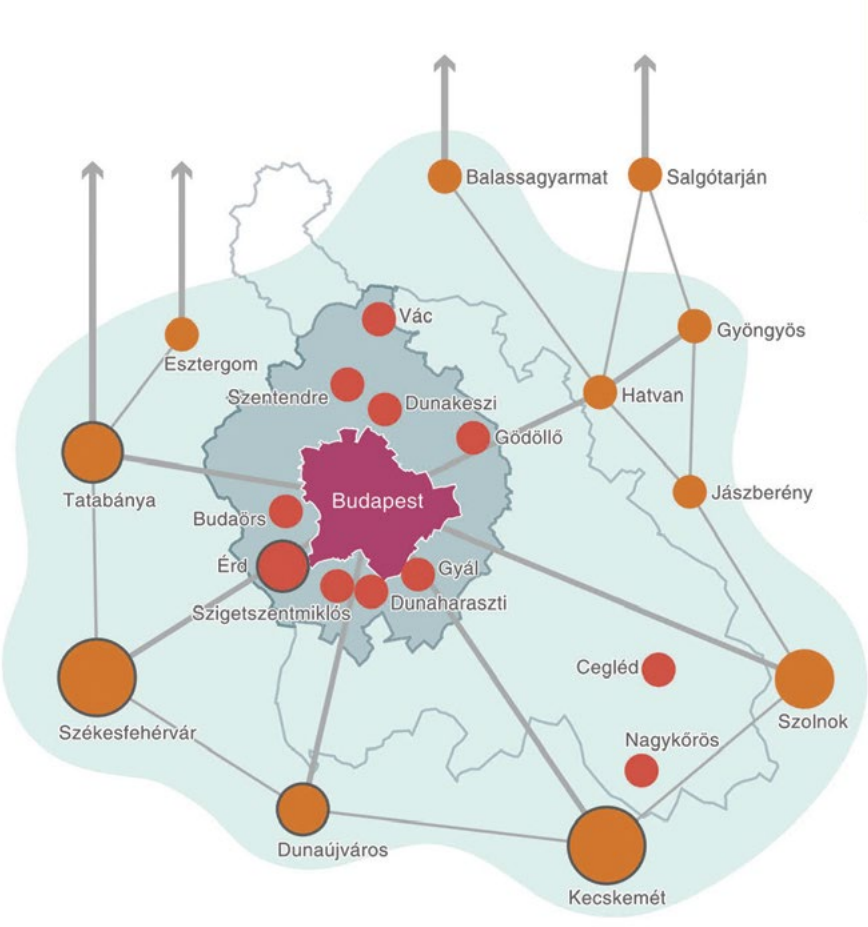

Slika 63.
Gospodarski odnosi i regionalno umrežavanje Budimpešte, izvor: https://einfoszab.budapest.hu/home

U idućim desetljećima Budimpešta planira stvoriti mogućnosti za raznolike načine života i aktivnosti. Smatra se da udružena snaga svih sudionika može višestruko umnožiti razvojne resurse i mogućnosti za ostvarivanje projekata.

Polazi se od toga da je Budimpešta kao mjesto za život privlačna ako je zdravo okruženje u kojem se mogu ostvariti osobne ambicije. Za to su potrebne pristupačne usluge i ciljani razvoj izgrađenog okoliša.

Stvaranje takvog izgrađenog okruženja kamen temeljac je života zajednice jer javni prostori pružaju mjesto za sastanke i druženje. Lokacija gospodarskih subjekata ključna je za uspjeh zbog dostupnih vještina radne snage, regulacije gospodarstva ili prisutne infrastrukture i usluga. Budimpešta će se kao mjesto za rad razvijati u pravom smjeru ako grad omogući tvrtkama da napreduju i iskorištavaju stručnost i vrijednosti koje stvaraju. Grad kao sustav u budućnosti će se temeljiti na suradnji sve većeg broja sudionika.

USPOREDBA VIZIJA

Vizije razvoja Praga i Budimpešte primjer su strukturiranog planiranja i sistematičnosti njegove provedbe. Detaljnim proučavanjem metodologije i službenih dokumenata, planova i grafičkih priloga, lako se mogu suziti teme i interesna područja koja su zajednička svima.

Student:
Jurica Zovkić, B. Arch

Razmatranjem prostornog, povijesnog i društvenog konteksta te vizija i strategija razvoja dvaju srednjoeuropskih gradova, Brna i Poznanja, dobiva se uvid u njihov razvoj, a to je polazište za planiranje grada. Fokus je na promišljanju i organizaciji provedbe razvojnih strategija kako bi se riješila vječna dvojba o tome formiraju li stanovnici grad ili obrnuto. Propitkuju se veze između planerske politike, ekoloških trendova, utjecaja globalizacije, negativnog prirodnog prirasta i starenja društva.

POZNANJ

Novi društveni, politički i ekonomski uvjeti u 21. stoljeću potaknuli su nova promišljanja pa se 2010. donosi temeljni razvojni dokument ili **Strategija razvoja Poznanja do 2030.** s integriranim vizijama svih sfera razvoja grada u idućih 20 godina koja je nadopunjena dokumentom **Strategija razvoja Poznanja 2020+**. Ta razvojna strategija ažurirana je verzija koja se nastavlja na razvojne pravce prethodnih strateških dokumenata s integriranim vizijama svih sfera razvoja grada do 2030. godine.

Preduvjet za izradu strategije je detaljna evaluacija postojećeg stanja putem izrade SWOT analize. Tijekom izrade Strategije razvoja Poznanja do 2030. osnovana su dva tijela, **Radni odbor** i **Strateško vijeće**. Činili su ih stručnjaci i znanstvenici koji su sa zakonodavnim tijelima izrađivali strategiju, u suradnji s aktivnim građanima i predstavnicima drugih sfera putem javnih rasprava, razmjene ideja i internetskih foruma. Pri ažuriranju Strategije razvoja Poznanja 2020+ odlučeno je da će planiranje i provedbu voditi novoosnovani **Upravni odbor** u suradnji s radnim skupinama, kao interdisciplinarno tijelo koje će koncentrirati ovlasti na usmjeravanje provedbe strategije. Financiranje provedbe prostornog razvoja provodit će se uglavnom putem gradskog proračuna, europskih fondova i privatnih investicija.

Problemima grada nastoji se pristupiti integriranim razvojem svih sfera. Tako je definirano **5 primarnih ciljeva** koji tvore stup razvojne vizije Poznanja, a obuhvaćaju konkurentu ekonomiju, visoku **kvalitetu života**, bogat **sportski i kulturni život**, zajednicu sa **socijalnom osviještenošću** i Poznanj kao grad s **globalnim utjecajem**.

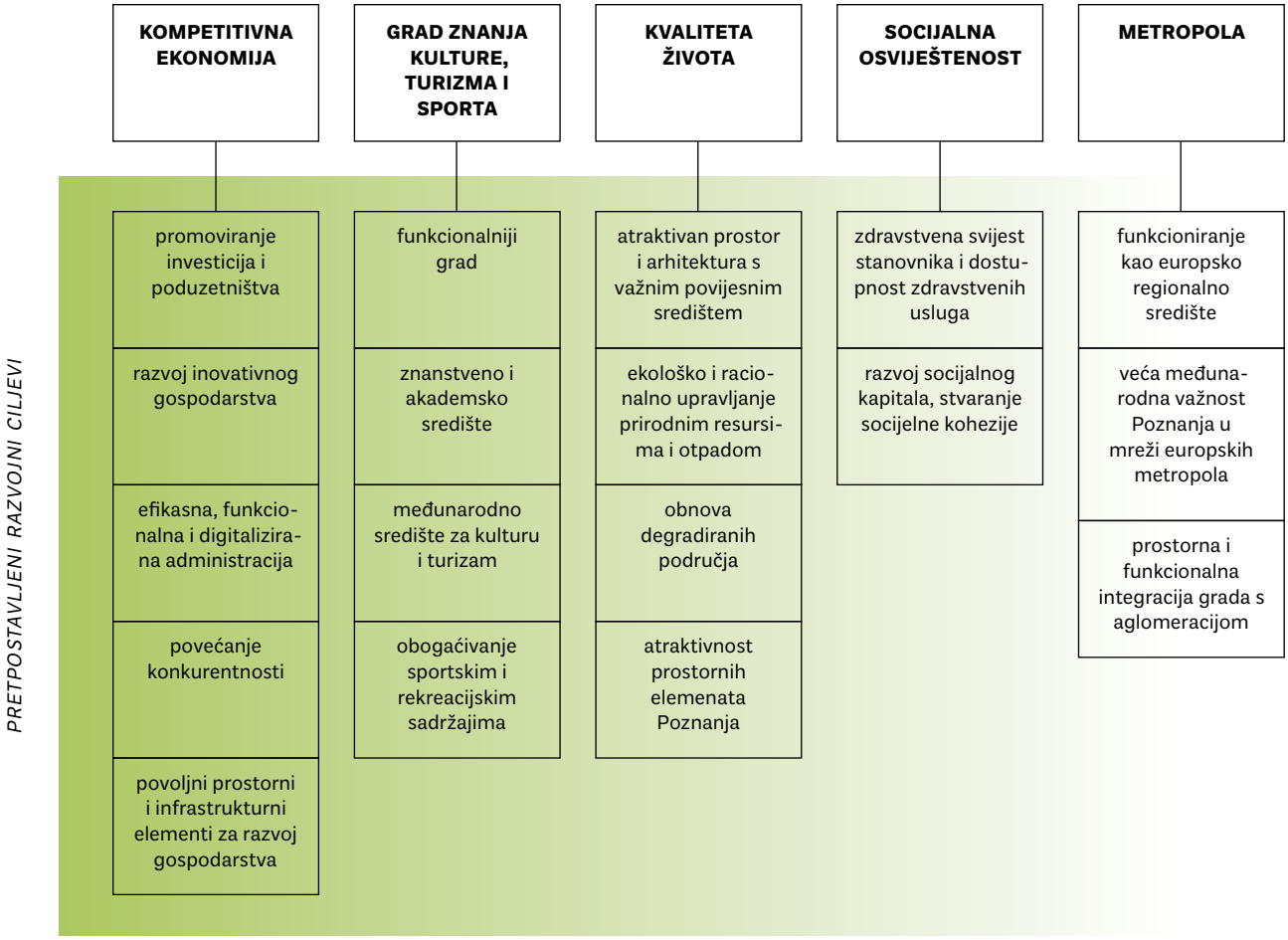

Slika 64.
Pretpostavljeni ciljevi Strategije razvoja Poznanja 2020+, autor: Jurica Zovkić

BRNO

Suvremeni problemi Brna uglavnom se kreću oko vodećih problema suvremene Europe, demografske stagnacije i senilizacije, koji su zahvatili grad posljednjih 30 godina, klimatskih promjena, neodrživog gospodarenja otpadom i otpadnim vodama, zanemarivog udjela obnovljivih izvora energije, odlaska visokokvalificirane radne snage, neadekvatne prometne infrastrukture i siromašne turističke ponude, kao jednog od razloga što je Brno danas u sjeni Praga, turističkog diva srednje Europe. Prostor grada obilježavaju brownfield prostori, ostavština slavne industrijske povijesti, koji se trenutačno aktivno revitaliziraju i prenamjenjuju u neku korisnu funkciju, kako u centru grada tako i na njegovoj periferiji. U želji da se riješe problemi koji opterećuju grad i područje njegova utjecaja, grad Brno je 2017. donio **Strategiju za Brno 2050.** s definiranim ciljevima za razvoj grada u idućih 30 godina.

Osnovni preduvjet i polazište za ispunjavanje vizije razvoja grada do 2050. godine jest detaljna evaluacija postojećeg stanja, kvalitetan i primjenjiv glavni urbanistički plan i djelovanje grada kao dobrog menadžera koji ulaže promišljeno, sustavno i s dugoročnim ciljem. No novi glavni urbanistički plan u izradi i dobro financijsko planiranje grada nisu ciljevi sami po sebi, već sredstvo za ispunjavanje postavljenih ciljeva i cjelokupne vizije razvoja grada. U svrhu transparentnosti i uključivanja javnosti u proces planiranja i provedbe osnovan je digitalni portal grada Brna brno.cz s lako dostupnom bazom podataka, trenutačnim procesima i događanjima u gradu. Strategija će se financirati iz državnog, regionalnog i gradskog proračuna te fondova EU-a.

Problemima se nastoji pristupiti integriranim razvojem ciljeva **prostorne, društvene, ekonomske i ekološke sfere.** Od **prostornih ciljeva**, od vitalne važnosti za razvoj grada su stvaranje i zaštita međusobno povezanog sustava zelene i plave infrastrukture u gradu, razvijanje varijabilne ponude stanovanja s pristupačnijim cijenama i stvaranje atraktivnih javnih površina i arhitekture. Od **društvenih ciljeva** vizije treba izdvojiti visokokvalitetno i dostupno obrazovanje, privlačenje visokokvalificiranih stranih državljana, osiguranje visokokvalitetne i lako dostupne zdravstvene njege, jačanje kohezije među stanovnicima, smanjivanje socijalne isključenosti getoiziranih lokacija i njegovanje kulturnog i sportskog života grada. **Ekonomski ciljevi** naglašavaju viši životni standard, bolje poslovno okruženje i inovativnost. **Ekološki ciljevi** zahtijevaju održivo upravljanje vodnim resursima, recikliranim materijalom i otpadom, veći udio obnovljivih izvora energije, smanjivanje učestalosti čimbenika s negativnim utjecajem na zdravlje i okoliš te veću atraktivnost i intenzitet održivih načina prijevoza.

U Strategiji definirane skupine ciljeva vizije razvoja grada Brna sastoje se od **prostorne održivosti, prosperiteta, usluga, održivog korištenja resursa i funkcionalne administracije.**

GRAD I GRADSKA UPRAVA

STRATEGIJA ZA BRNO 2050.

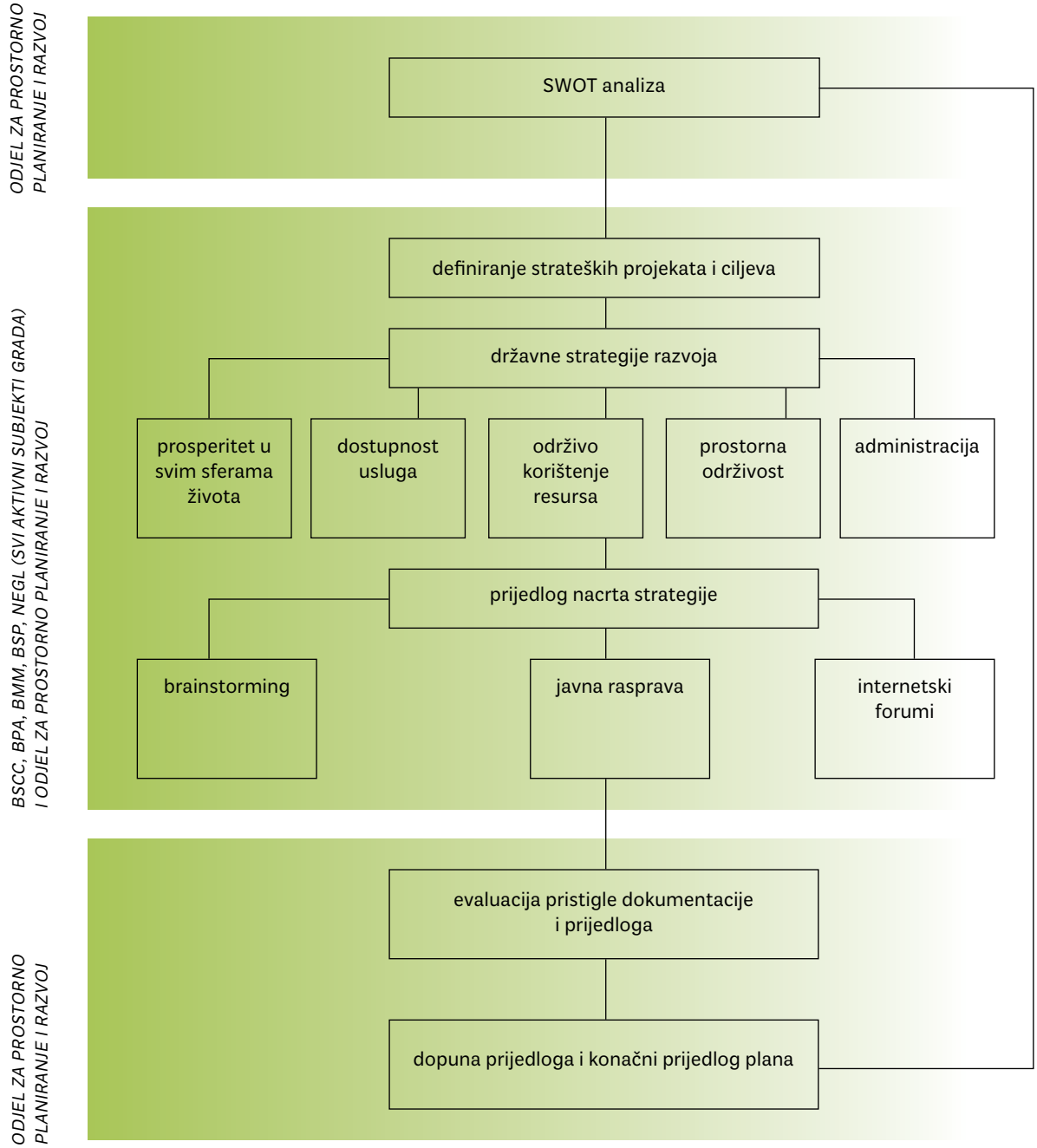

Slika 65.
Shema organizacije provedbe Strategije za Brno 2050., autor: Jurica Zovkić

USPOREDBA VIZIJA

Analiza razvojnih strategija Brna i Poznanja pokazuje integriran pristup prostornom planiranju s jasnim ciljevima i vizijama razvoja radi prilagođavanja globalizacijskim procesima.

Interdisciplinarno propitkuje način i kvalitetu života u urbanim područjima te postavlja jasne ciljeve provedbe vizije, što je iznimno važno kako bi se kvalitetno iskoristio utjecaj globalizacijskih procesa i potrebnog kapitala pri izradi planerskih rješenja. Strategije karakteriziraju nova ekološka promišljanja i tendencije s naglaskom na energetsku učinkovitost cijeloga grada, održiv način prijevoza, uporabu novih tehnologija i podizanje kvalitete mreže javnog prostora. Naglašena je važnost svih sfera društva u organizaciji i provedbi strategija te njihova uloga u oblikovanju grada. Analiza upućuje na važnost uređenog funkcioniranja država koje ne pate od metropolitanskog gigantizma. Gradonačelnici Brna i Poznanja su politički lideri, a gradom upravljaju profesionalci koji su odgovorni gradonačelniku. Iznimno važna transparentnost očituje se pregledom lako dostupne dokumentacije na internetskim stranicama gradova na kojima su detaljno opisani svi trenutačni i budući makroprojekti gradova. Zapušteni prostorni resursi gradova revitaliziraju se i prenamjenjuju, dobivaju korisnu funkciju kako ne bi desetljećima propadali poput zapuštenih prostora Zagreba uz željezničku prugu ili se radi na povezivanju zelenih površina uz rijeku detaljnim studijama i održivim pristupom kako bi se izbjegli promašeni projekti i postigla prostorna kohezija grada kao u primjeru Poznanja.

Iako slične, vizije se razlikuju u vremenu provedbe pa tako Brno ima tri puta širi vremenski okvir provedbe strategije, no obje strategije karakterizira kontinuirano nadopunjavanje i ažuriranje komunikacijom i evaluacijom trenutačnog stanja. Uvidom u prostornu viziju Brna i Poznanja i njihovo redovito ažuriranje, može se zaključiti da je prostorno planiranje neprekidan proces koji zahtijeva sudjelovanje svih aktera života jednoga grada.

AMSTERDAM

BARCELONA

Studentica:
Klara Zubac, B. Arch

Kako bi mogao izgledati grad budućnosti, jedno je od temeljnih pitanja istraživanja.

Kako svoju budućnost vide gradovi poput Amsterdama i Barcelone? Oba grada imaju kvalitetna urbanistička rješenja i samim time izvrsni su primjeri za analizu. Amsterdam je grad koji veliku važnost daje prostornom planiranju pa su upravo zbog toga svi urbanistički, ali i arhitektonski zahvati kvalitetni i značajni. Stoga može poslužiti kao dobar model za istraživanje. Barcelona je suočena s blokovskom izgradnjom, s malim udjelom zelenih površina i pretjeranom uporabom automobila te je po tome slična Zagrebu.

AMSTERDAM

Prostorni razvoj metropolitanskog područja uvelike je određen fenomenom porasta broja stanovnika te porastom ekonomije temeljene na znanosti. Amsterdam je atraktivna destinacija i progresivno ekonomsko središte. Povijesni centar grada, "sloboda mišljenja", obilje raznovrsnog sadržaja, ekonomske mogućnosti te kvaliteta prirodnog okoliša – sve su to razlozi zbog kojih Amsterdam privlači velik broj stanovnika. Do 2040. očekuje se 150 000 novih stanovnika. Prenapučenost otežava svakodnevne aktivnosti, utječe na kvalitetu života, uzrokuje ekonomske, socijalne, funkcionalne, organizacijske probleme. Postavljaju se brojna pitanja zbog kojih se počinje promišljati daljnji razvoj grada: Kako prostorni okvir Amsterdama može prihvatiti prirast velikog broja stanovnika i pritom zadržati kvalitetu gradskog prostora? Kako stvoriti jednu jaku ekonomsku regiju i privući visokoobrazovanu radnu snagu? Na koji način Amsterdam može poboljšati primjenu održivih modela?

Cilj je bio stvoriti strukturnu viziju koja će u sebi sadržavati ideju **adaptivnog planiranja** i koja će biti prostorni/planerski odgovor na socijalne probleme. Prostorni planeri uviđaju kako složenost urbanog razvoja više nije moguće obuhvatiti samo planom, nacrtom. Strukturna vizija mora biti poput svojevrsne "priče" u kojoj je svaka prostorna intervencija proizašla iz socijalnih potreba. Upravo je zbog toga 2004. Odjel za prostorno planiranje (Physical Planning Department) razmišljao o uvođenju planiranja temeljenog na interdisciplinarnoj komunikaciji s građanima. U razdoblju od 2005. do 2007. razvijaju se raznovrsne platforme (Southwards, Westwards, Eastwards, Radar, Roer) koje će biti svima na raspolaganju s ciljem razmjene ideja i mišljenja. Ključ vizije postaju stanovnici i njihovo svakodnevno okruženje. Građani i raznovrsne organizacije putem internetskih kampanja i javnih rasprava sudjeluju u izradi vizije ne bi li ona u konačnici bila PRODUKT koji uistinu pripada gradu i građanima. Donesen je i set pravila u kojima je navedeno da nitko ne smije biti isključen, svi su oblici manipulacije (moć, novac) zabranjeni, potrebno je usredotočiti se na sadržaj i međusobnu komunikaciju. Godine 2008. Gradsko vijeće Amsterdama pokreće izradu nove strukturne vizije temeljene na ovim polazištima.

Također, uviđa se da je za ostvarenje vizije potrebno sagledati površinu izvan samog Amsterdama jer se problemi, prostorni izazovi, ali i prilike, nalaze unutar metropolitanskog područja. Vizija obuhvaća teritorij između Zandvoorta, Purmerenda, Almerea i Haarlemmermeera jer to područje mora funkcionirati kao ekonomski snažna cjelina.

Slika 66.
Vizija razvoja metropolitanskog područja Amsterdama do 2040.

Moto vizije je **Amsterdam = Ekonomski jak i održiv.** Potrebno je znanje pretvoriti u kapital jer na razvoj ekonomije uvelike utječu znanstveni i istraživački instituti, kao i razvijanje Amsterdama kao središta internacionalno kompetitivne europske regije. Održivost i ekonomija dva su usko povezana pojma jer primjenom održivih modela u planiranju i projektiranju utječemo na kvalitetu života u gradu, a ta kvaliteta privlači stanovnike i visokoobrazovanu radnu snagu, što utječe na poslovanje i samu ekonomiju. Dakle, kako bi održao jaku ekonomiju, Amsterdam mora nastojati poboljšati kvalitetu gradskog prostora jer je on postao važan ekonomski faktor. Ta kvaliteta uvelike ovisi o okolišu te je važno pri planiranju uzeti u obzir ekološke čimbenike i klimatske promjene. Potiče se prijelaz na održive izvore energije radi poboljšanja energetske učinkovitosti te čistijeg zraka, vode i cjelokupnog gradskog okruženja.

Možemo reći i da su stanovnici grada i njihovo svakodnevno okruženje jedan od glavnih fokusa vizije. Najvažnije je održavanje njihove dobrobiti i prosperiteta metropole u kojoj će moći ugodno stanovati, raditi i provoditi slobodno vrijeme.

Na temelju toga postavljena su četiri glavna razvojna cilja, tj. "potiska": 1 – intenziviranje gradskog centra, 2 – ispreplitanje gradskog tkiva s okolnim zelenilom, 3 – razvoj waterfronta, 4 – internacionalizacija južnog dijela Amsterdama. Oni su ključni za uspjeh ili neuspjeh vizije, a provode se konkretnim planovima i projektima.

1. Intenziviranje gradskog centra – Cilj je stvaranje kvalitetnih prostora za život i prostora pogodnih za prihvat većeg broja stanovnika, ali ne želi se omogućiti rast grada daljnjim širenjem, već intenziviranjem postojećeg urbanog teritorija i transformiranjem poslovnih zona unutar njega kao i istovremenim ulaganjem u javni prostor, prijevoz i zelenilo. Na taj se način tzv. fenomen središta grada širi izvan povijesne jezgre i prelazi i na okolne gradske četvrti koje dobivaju bolju kvalitetu.

2. Ispreplitanje gradskog tkiva s okolnim zelenilom – Razvoj grada ovisi o njegovoj neposrednoj okolini, tj. o obilju zelenih površina koje prodiru u gradsko tkivo, uvelike ga definiraju i povećavaju apel grada. Ambicija vizije je sačuvati pojase zelenila oko grada, poboljšati njihovu pristupačnost i napraviti ih atraktivnijima za rekreacijsko korištenje.

3. Razvoj waterfronta – Voda je kvaliteta po kojoj se Amsterdam razlikuje od ostalih gradova. Važno je bilo uvidjeti tu prednost i osvijestiti da razvojem waterfronta grad može znatno ojačati. Obale i dokovi pružaju bezbrojne mogućnosti za razvoj, pogotovo u zastarjelim lukama i industrijskim zonama.

4. Internacionalizacija južnog dijela Amsterdama – Južni dio Amsterdama rezultat je velikih projekata – zračna luka Schiphol, razvoj poslovne zone Zuidas te općenito stambeno-poslovnih zona Amsterdam–South–East. Glavni potisak ovakvog razvoja je infrastruktura koja povezuje Amsterdam s ostalim dijelovima unutar Randstad konurbacije, s ostatkom Nizozemske i Europe, a putem zračne luke Schiphol i sa svijetom.

BARCELONA

Metropolitansko područje Barcelone ulazi u razdoblje ekonomske i financijske krize te upravo to vidi kao priliku za stvaranje nove vizije kojom će uspostaviti produktivne modele za razvoj kako bi se održala i ojačala prisutnost na globalnoj razini.

Kriza 2008. godine sugerirala je da je potreban novi pristup u planiranju i izrada nove strategije koja će najbolje obuhvatiti nadolazeće promjene. Istjecalo je vrijeme prethodne vizije (1st Barcelona Metropolitan Strategic Plan 2003 – 2010) te se nametnula potreba za novom. Izrada strategije zahtijevala je veće sudjelovanje javnosti, privatnih tvrtki i drugih institucija koje surađuju s gradskim tijelima u njezinu formiranju. Bilo je potrebno stvoriti viziju koja će u sebi sadržavati ideju **adaptivnog planiranja** te osnovati organizaciju koja će moći provoditi takav način planiranja. Tako je osnovan **PEMB** (Association of the Strategic Metropolitan Plan of Barcelona), udruga koja je zaslužna za strukturiranje vizije. PEMB utvrđuje određene potrebe i potencijale teritorija za srednjoročno razdoblje, predviđa trendove i moguće probleme te predlaže kako se najbolje suočiti s nadolazećim promjenama. Sastoji se od vijeća i odbora čiji su članovi brojne institucije, stručnjaci, vlasnici privatnih tvrtki, svi koji imaju važnu ekonomsku i društvenu ulogu u izradi vizije. Svatko ima slobodu izraziti mišljenje i dati prijedlog vezan uz budućnost grada.

Prije, a i za vrijeme izrade vizije, prikupljaju se informacije i stručna mišljenja na temelju izvještaja, seminara, radionica PEMB-a. Izradu vizije financira Gradsko vijeće Barcelone i Metropolitansko područje, ali i neke važne organizacije i institucije kao što su Lučka uprava Barcelone, Zračna luka, Barcelona Trade Fair, Provincijsko vijeće Barcelone. Glavni fokus ciljanog Strateškog plana za 2030., čija je izrada započela 2020., definiran je kao osiguranje gospodarskog i društvenog razvoja kroz inovacije i održivost.

Prioritet / fokus vizije je od Barcelone stvoriti globalnu metropolu koja je glavno središte Katalonije i ima vodeću ulogu na Mediteranu.
U sklopu toga postavljeno je šest razvojnih ciljeva:

1. Održivost
2. Uspostavljanje internacionalnih veza i vodeće uloge na Mediteranu
3. Prednjačiti u znanstvenim sektorima na globalnoj razini
4. Obnoviti i ojačati tradicionalne industrijske sektore
5. Postati jedna od najatraktivnijih europskih regija za inovativnu i visokoobrazovanu radnu snagu
6. Uspostaviti socijalnu / društvenu ravnotežu.

Dakle, ekonomski razvojni ciljevi bili bi: internacionalizacija ekonomije i povećanje izvoza, primjena modela cirkularne ekonomije (održive), izgradnja ekonomije i gospodarstva s težištem na znanju te poboljšanje odnosa između znanstvenih sektora i industrije, pretvaranje znanja u kapital i privlačenje visokoobrazovane radne snage, revitalizacija

tradicionalnih industrijskih sektora, izrada projekta koji će pomoći tvrtkama da se lakše prilagode promjenama, jačanje javno-privatne suradnje...

Treba nastojati poboljšati energetsku učinkovitost i bolje raspolagati energetskim resursima na svim razinama – od urbanističkih i arhitektonskih zahvata do javnog prijevoza, uređenja javnih prostora... Cilj je smanjenje onečišćenja zraka i poboljšanje kvalitete života u gradu. Fokus društvenog razvoja je na uspostavljanju ravnoteže.

Pristupilo se promišljanu vizije grada Barcelona 2050. Osnovna polazišta izrade buduće vizije:

— Napušta se vizija koja je slična "gradskim projektima" drugih gradova i ima za cilj kontinuirani rast. Umjesto toga, prihvaćen je pristup koji se usredotočio na određivanje najprikladnijih i najoriginalnijih planova za vlastitu autentičnost, a u skladu s mogućnostima grada.

— Umjesto hrabrih "gradskih projekata" koji se određuju odozgo prema dolje, prihvaćaju se praktični projekti koji predviđaju organizaciju odozdo prema gore, dijeljenje ideja i sudjelovanje.

— Napuštena je vizija koja se fokusira na finalne proizvode. Umjesto toga primjenjuju se nove metode usmjerene na procese i rezultate tih procesa.

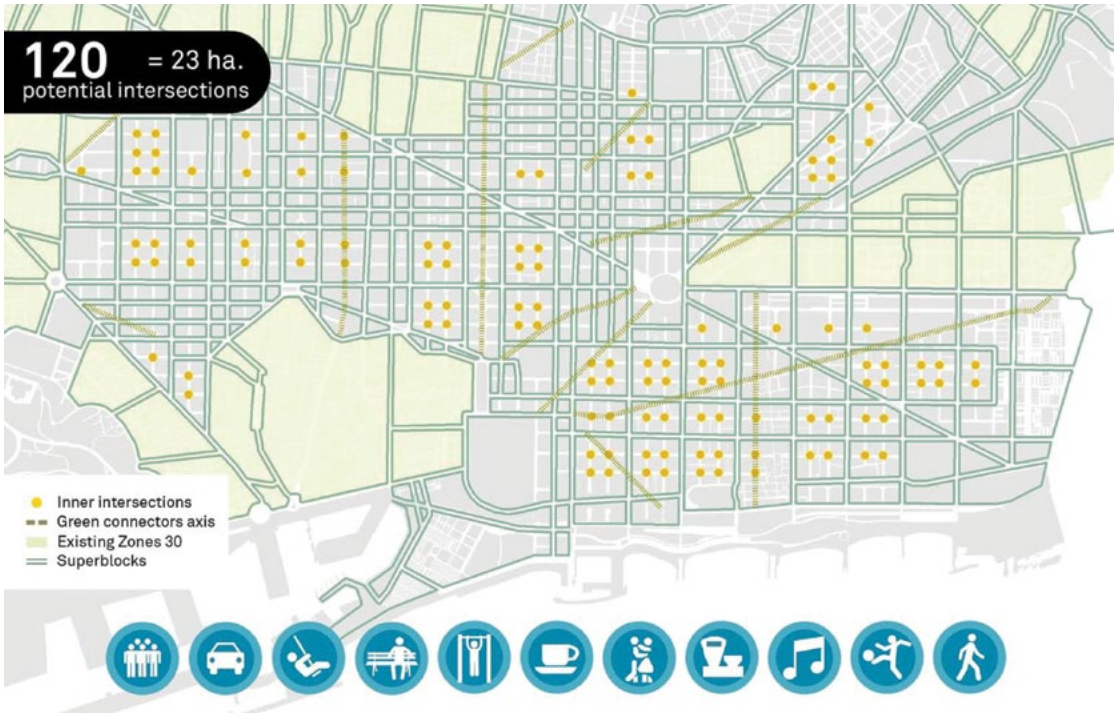

Slika 67. *Urbana matrica Barcelone i prijedlog implementacije modela superbloka (žute točke), izvor: Urban Mobility Plan of Barcelona PMU 2013-2018, 2014: 332, Gradsko vijeće Barcelone (Ajuntament de Barcelona) i Agenciju za urbanu ekologiju Barcelone*

USPOREDBA VIZIJA

Na temelju vizije razvoja Amsterdama zaključujemo da se grad ne može širiti u svim smjerovima, već je potrebno pametno iskoristiti i intenzivirati postojeće gradske zone i transformirati određena područja. Također, možemo zaključiti koliko je važno planiranje odvesti u digitalnu sferu jer je to budućnost planiranja. Informacije prikupljene putem digitalnih platformi ključ su razumijevanja grada jer ti podaci pomažu planerima da dođu do kvalitetnih prostornih rješenja i utvrde koji su problemi uopće u prostoru. Takav pristup planiranju bilo bi poželjno primijeniti i u budućoj viziji razvoja Zagreba, kao i model superbloka koji je proveden u Barceloni. Postavlja se pitanje bi li takav model funkcionirao i u Zagrebu. Vjerojatno nije moguće dosljedno primijeniti takav princip i na blokovima Donjega grada, ali može se razmišljati o povezivanju dvaju ili četiriju blokova u jedan superblok (umjesto devet, kao što je to slučaj u Barceloni) te formirati određene zelene zone između njih i manje prometne ulice pretvoriti u kolno-pješačke. I u Zagrebu je potrebno smanjiti automobilski promet u centru, a intenzivirati pješačko-biciklistički, te tu činjenicu uzeti u obzir u budućem planiranju.

Kod Amsterdama i Barcelone prostorni planeri zagovaraju tzv. adaptivno planiranje. Naglasak je na participaciji građana koji imaju sve važniju ulogu u formiranju vizije. Pri izradi svake vizije treba voditi računa o tome da ona uistinu bude produkt koji pripada gradu, tj. građanima. Glavni je fokus, kod oba grada, na ekonomiji i održivosti. Bitno je inkorporirati smjernice za održivi razvoj jer su klimatske promjene i nedostatak obnovljivih izvora energije velik problem u svijetu. Želimo li očuvati Zemlju i naš boravak na njoj, održivost mora biti ključ planiranja. Naglasak je i na pretvaranju znanja u glavni kapital jer upravo takvi sektori pokreću ekonomiju te je potrebno i o tome voditi računa pri izradi vizije.

Vidljivo je da Amsterdam i Barcelona dijele neka slična polazišta i probleme u planiranju te su u konačnici došli i do sličnih zaključaka, a to je da je kvaliteta gradskog javnog prostora od iznimne važnosti za život svakog stanovnika grada jer je on na svojevrstan način naš produženi "dnevni boravak". Prostore "ničije zemlje", one koje želimo što brže prijeći i one u kojima se krećemo bez ikakve volje i mogućnosti za zadržavanje, treba humanizirati tako da javni prostor oslobodimo automobila stvarajući zelene oaze i javne površine koje omogućuju susrete i druženje s drugim ljudima. Grad koji u čovjeku pobuđuje potrebu, ali i želju da u njemu živi, radi i provodi slobodno vrijeme uspješan je grad, a takav stav o planiranju potrebno je osvijestiti i za razvoj Zagreba.

5.2. VIZIJA GRADOVA U BUDUĆNOSTI - OSNOVNA POLAZIŠTA

BEČ

Grad socijalne pravde
Ekološki grad
Grad s jednakim prilikama za sve
Participativni grad
Grad inovacija

MILANO

Povezani, metropolitanski, globalni grad
Grad prilika, atraktivan i otvoren za sve
Otporan zeleni grad pogodan za život
Jedan grad, 88 četvrti koje se mogu prepoznati
Grad koji se regenerira

ŁÓDŹ

Prostorni ciljevi: unaprjeđenje prometne infrastrukture, brownfield – novo gradsko središte
Društveni ciljevi: kohezija stanovništva, povratak međusobnog povjerenja i optimizma
Gospodarski ciljevi: okrenuti se IT sektoru, privući što više stranih investicija

ROTTERDAM

Snažno gospodarstvo
Kvalitetno stanovanje
Neutraliziranje negativnih učinaka klimatskih promjena
Energetika (smanjenje ovisnosti o fosilnim gorivima)

STOCKHOLM

Omogućiti rast i razvoj, bolje povezati grad, ostvariti kvalitetne javne prostore, postići klimatsku otpornost te omogućiti zadovoljavajuću razinu društvenog standarda:
— Širenje atraktivnosti središta
— Razvoj četiriju ciljanih manjih zona
— Planiranje projekata za nove zahvate
— Ostavljanje mogućnosti za brojne inicijative manjeg mjerila
— Rastući udjel održivih izvora energije

KOPENHAGEN

Znanje, atraktivnost i infrastruktura
Razvoj regije u održivo, zdravo i sigurno područje
Kvalitetnija infrastruktura
Ekološki prihvatljiva rješenja
Postizanje efikasne i održive mobilnosti

OSLO

Društveni ciljevi: socijalna inkluzija, stanovanje za najranjivije skupine građana, oživljavanje centra grada nizom društvenih i kulturnih sadržaja, participacija građana
Ekološki ciljevi: održivi razvoj, smanjenje emisije stakleničkih plinova, korištenje obnovljivih izvora energije te očuvanje prirodnih resursa
Prostorni ciljevi: kompaktan rast grada, povećanje gustoće stanovanja, prenamjena brownfield područja
Dvije razine planiranja: na regionalnoj razini – strategije budućeg razvoja područja, na općinskoj razini uz strategije se donosi i plan zoniranja, kao i plan koji definira zone za lokalne planove razrade

---

NANTES

Društveni ciljevi: smanjenje društvene nejednakosti, dostupnost javnih, društvenih i rekreacijskih sadržaja, smještaj za najrizičnije skupine te osiguranje kvalitetnog stanovanja
Prostorni ciljevi: ograničavanje city sprawla, kompaktan razvoj grada, ujednačen prostorni razvoj te održavanje i povećanje zeleno-plave infrastrukture, transformacija brownfield područja u nova ekonaselja mješovite namjene, dobra povezanost javnim prijevozom
Ekonomski ciljevi: nove tehnologije i inovacije kao okosnica gospodarskog razvoja grada, mijenja se odnos grada i gospodarstva – rad raspršen u tkivu grada te je potrebno osigurati i druge javne, društvene i kulturne sadržaje u blizini. Uključivanje države u sufinanciranje socijalnog stanovanja

---

ANTWERPEN

Tri razine planiranja:
— izrada razvojnih vizija (generic policy) koje daju smjernice razvoja na razini cjelokupnoga grada
— formiranje strateških gradskih zona (specific policy) – pet koherentnih planskih zona
— ciljani programi i projekti (active policy) koji nastaju unutar pojedine planske zone

Generička politika razvoja:
Grad na vodi (Water City)
Ekograd (Eco City)
Lučki grad (Port City)
Grad na željeznici (Railway City)
Porozni grad (Porous City),
Policentrični metropolis (Villages and metropolis)
Megagrad (Mega City) – vizija koja se odnosi na metropolitansko područje Flamanske regije

BRATISLAVA

Osnovan je Metropolitanski institut Bratislava, s ulogama promišljanja grada, implementacije vizije u planersku dokumentaciju i unaprjeđenja komunikacije s građanima
Stvaranje kompaktnog grada (umjesto nekontroliranog širenja i usklađivanja razvoja svih četvrti)
Zdravi grad
(bolji javni prijevoz, manje automobila, poboljšanje ekosustava)
Stvaranje transparentnog grada
(razvoj prostora u skladu s javnim interesom)
Postizanje strukturnih promjena
(temeljeno na obrazovanju, znanosti i uslužnim djelatnostima)
Dostizanje europskih standarda
(emisija CO_2, obnovljivi izvori energije, elektromobilnost...)

DORTMUND

Sektorski i tematski masterplanovi – niz mjera za ispunjavanje pojedinih ciljeva
Akcijski plan zaštite klime i Masterplan energetske tranzicije
ELMO – električni mobilni gradski promet, uključuje tehnologije senzora
Brownfield zone – bivše industrije pretvoriti u istraživačka središta visoke tehnologije
Masterplan znanosti – povezivanje istraživačkih i akademskih institucija s tvrtkama
Smart city koncept – razvoj visoke tehnologije s ciljem upravljanja i usklađivanja razina kvalitete života
Podcentri kao alternative središtu grada i čvorišta novog, policentričnog modela razvoja Dortmunda

---

PRAG

Osniva se Institut za planiranje i razvoj s ciljem definiranja koncepta koji će usmjeravati Prag u području arhitekture, urbanizma i općeg planiranja razvoja
Potencijalni investitori i stanovnici Praga šest mjeseci slali svoje projekte i ideje
Prag 2016. donosi novi strateški plan, a na temelju njega izrađuje se Metropolitanski plan:

— Koncept – iskorištavanje zanemarenih gradskih potencijala, neplanskih naselja i brownfield područja
— Kompaktan grad s malim udaljenostima i malim zahtjevima za prometnu i tehničku infrastrukturu
— Ujediniti neintegriranu gradsku strukturu
— Integracija obale gradske rijeke u javni prostor – provodi je "river manager"
— Regulacije za sklopove zgrada i javnog prostora
— Public Space Design Manual – uputa za projektiranje javnih prostora

BUDIMPEŠTA

Budimpešta u budućnosti kao središte kreativnosti, zabave, održivog gospodarstva i razvoja okoliša
Grad privlačan za ljude, zdravo i atraktivno okruženje u kojem su osobne ambicije široko ostvarive
Kvalitetno izgrađeno okruženje – osnova života zajednice
Kao mjesto za rad razvijat će se u pravom smjeru ako grad omogući tvrtkama da napreduju i iskorištavaju vrijednosti
Grad kao sustav u budućnosti će se temeljiti na suradnji sve većeg broja sudionika

---

POZNANJ

Grad Poznanj je 2016. donio Strategiju za Poznanj 2030.
Osnovana su dva tijela, Radni odbor i Strateško vijeće činili su stručnjaci i znanstvenici koji su sa zakonodavnim tijelima izrađivali strategiju, u suradnji s aktivnim građanima
Planiranje i provedbu vodi novoosnovani Upravni odbor u suradnji s radnim skupinama
Utvrđeno je pet primarnih ciljeva koji tvore stup razvojne vizije Poznanja:
— konkurentna ekonomija
— visoka kvaliteta života
— bogat sportski i kulturni život
— zajednica sa socijalnom osviještenošću
— Poznanj kao grad s globalnim utjecajem

BRNO

Grad Brno je 2017. donio Strategiju za Brno 2050.
Prostorni ciljevi: jedinstvo zelene i plave infrastrukture u gradu, dostupno stanovanje i stvaranje atraktivnih javnih površina i arhitekture
Društveni ciljevi: visokokvalitetno obrazovanje, privlačenje visokokvalificiranih stranih državljana, lako dostupna zdravstvena skrb, jačanje kohezije među stanovnicima, smanjivanje socijalne isključenosti
Ekonomski ciljevi: viši životni standard, bolje poslovno okruženje i inovativnost
Ekološki ciljevi: održivo upravljanje vodnim resursima, kružno gospodarstvo, veći udio obnovljivih izvora energije, smanjivanje negativnih utjecaja na zdravlje i okoliš, održivi načini prijevoza
Prioriteti: prostorna održivost, prosperitet grada, kvalitetne usluge i održivo korištenje resursa

AMSTERDAM

Geslo vizije je Amsterdam = Ekonomski jak i održiv
Znanje pretvoriti u kapital – znanstveni i istraživački instituti
Središte internacionalno kompetitivne europske regije
Metropola u kojoj će se moći ugodno stanovati, raditi i provoditi slobodno vrijeme
Uzeti u obzir ekološke čimbenike i klimatske promjene
Vizije se provode konkretnim planovima i projektima:
1. Intenziviranje gradskog centra
2. Ispreplitanje gradskog tkiva s okolnim zelenilom
3. Razvoj waterfronta
4. Internacionalizacija južnog dijela Amsterdama

BARCELONA

Od Barcelone stvoriti globalnu metropolu koja ima vodeću ulogu na Mediteranu. U sklopu toga postavljeno je šest razvojnih ciljeva:
1. održivost
2. uspostavljanje internacionalnih veza i vodeće uloge na Mediteranu
3. prednjačiti u znanstvenim sektorima na globalnoj razini
4. obnoviti i ojačati tradicionalne industrijske sektore
5. regija za inovativnu i visokoobrazovanu radnu snagu
6. uspostaviti socijalnu / društvenu ravnotežu

Pristupilo se promišljanu vizije grada Barcelone 2050.
— usredotočenost na određivanje najprikladnijih i najoriginalnijih planova za vlastitu autentičnost
— projekti predviđaju organizaciju odozdo prema gore, dijeljenje ideja i sudjelovanje
— napuštena je vizija koja se fokusira na finalne proizvode – bitni procesi

5.3. VIZIJE RAZVOJA OSTALIH EUROPSKIH GRADOVA – KOMPARACIJA I ZAKLJUČAK

Rezultati komparacije strategija i vizija razvoja europskih gradova mogli bi ubrzati proces određivanja ciljeva razvoja gradova u Hrvatskoj u budućnosti, kao i strukturnu organizaciju stručnih kreativnih timova i gradskih odjela koji će se baviti tom temom. Usporedba vizija i postupaka 20-ak gradova može uputiti na kvalitetna rješenja. Vizije analiziranih europskih gradova najčešće se odnose na razvoj do 2030. ili 2050. (Dublin, Frankfurt, Birmingham, Bruxelles, Lisabon, Zürich...). Gotovo svi analizirani gradovi istočne Europe (Minsk, Krakov, Riga, Wroclaw, St. Peterburg, Kijev) imaju strateške dokumente koji završavaju u razdoblju od 2025. do 2030., a neki i kraće, pa se može govoriti o strategijama razvoja, ali ne i o vizijama gradova u budućnosti. Kako je riječ o različitim razinama vizija razvoja i strategija – od državne, regionalne, do razine grada – teže je uspoređivati sve strateške planove s obzirom na vremenski rok za koji se izrađuju i uočiti neke zakonitosti među njima.

O načinu organizacije detaljnosti i odabiru prostornih modela postoji razlika među analiziranim europskim gradovima. Kod nekih riječ je samo o određivanju vizija razvoja, a kod drugih su uz vizije i strategije razvoja doneseni i akcijski planovi. Treba uzeti u obzir i različitu zakonsku regulativu te prostorne podjele u pojedinim europskim zemljama jer to često utječe na veličinu administrativnog prostora za koji se utvrđuju vizije razvoja u budućnosti. Najčešće se vizije rade prema administrativnim područjima (uže i šire područje grada), a neovisno o tome još i vizije za posebne strateške zone ili razvojne linearne pravce.

Tako cjeloviti razvoj **širega gradskog područja** možemo pratiti kod Beča, Stockholma, Antwerpena, Amsterdama, Barcelone, Budimpešte i Praga. Znatno veću detaljnost razvoja vizija za **uže gradsko područja** s **dodatnim točkastim intervencijama** nalazimo kod Brna, Poznanja i Dortmunda, a vizije **razvojnih linearnih poteza** kod Beča i Kopenhagena. Detaljne vizije razvoja određenih **strateških zona** pripremljene su u Milanu, Bratislavi, Amsterdamu, Budimpešti, Poznanju i Pragu. Shematski prikazi pojednostavnjeno pokazuju i prostornu organizaciju gradskog područja te je i tu moguće uočiti nekoliko razvojnih modela.

Posebnu pažnju i razradu **vizija razvoja gradskih središta** nalazimo u Stockholmu, Brnu, Dortmundu i Antwerpenu, a **viziju razvoja rubnih (perifernih) dijelova** kod Beča, Milana, Stockholma, Kopenhagena, Praga i Bratislave.

Slika 68. →
Vremenska lenta strateških dokumenata i vizija razvoja na razini regija i gradova, autorica: Dunja Kanižaj

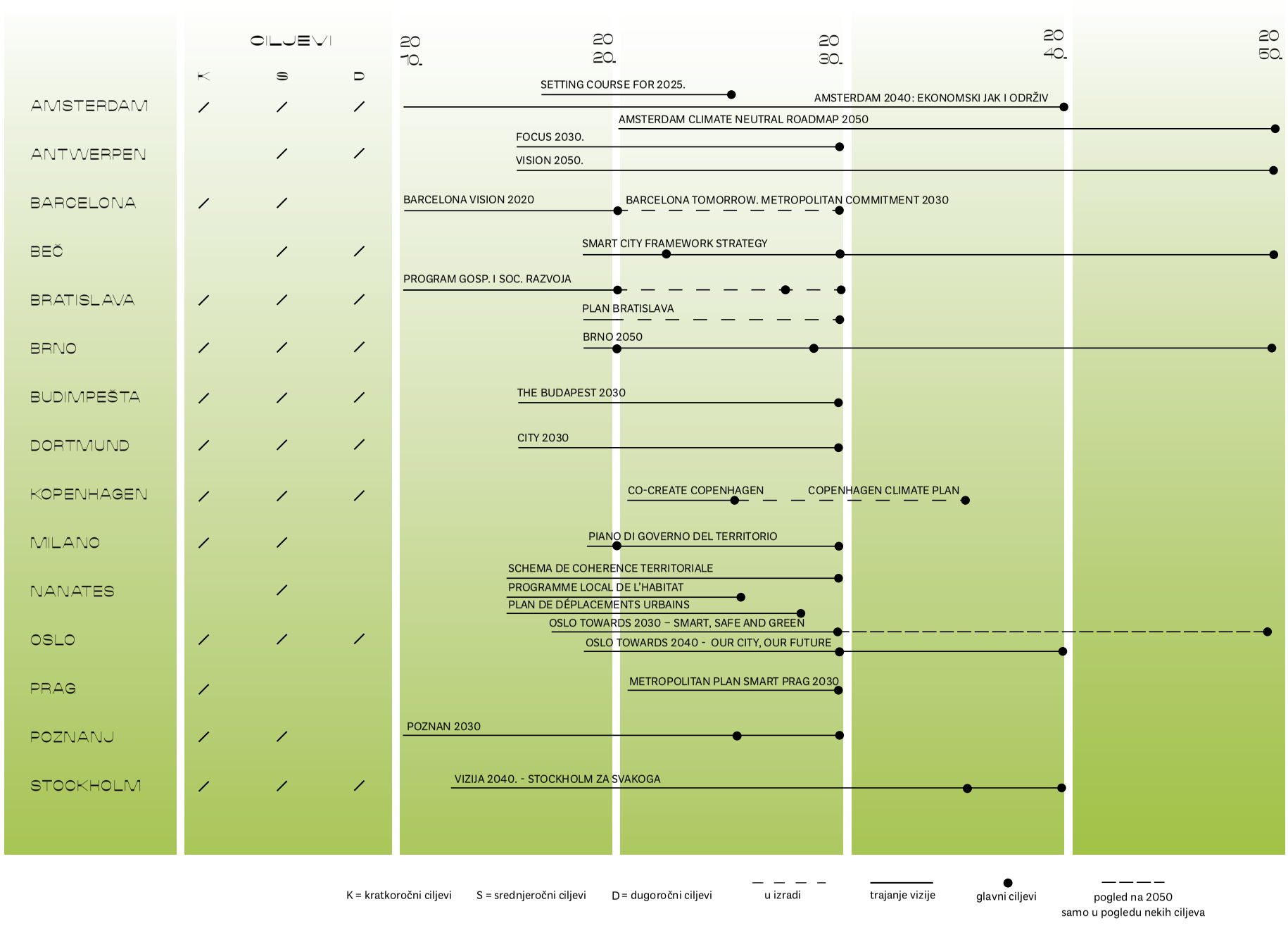
CILJEVI
K
S
D
2010.
2020.
2030.
2040.
2050.
AMSTERDAM
ANTWERPEN
BARCELONA
BEČ
BRATISLAVA
BRNO
BUDIMPEŠTA
DORTMUND
KOPENHAGEN
MILANO
NANATES
OSLO
PRAG
POZNANJ
STOCKHOLM
SETTING COURSE FOR 2025.
AMSTERDAM 2040: EKONOMSKI JAK I ODRŽIV
AMSTERDAM CLIMATE NEUTRAL ROADMAP 2050
FOCUS 2030.
VISION 2050.
BARCELONA VISION 2020
BARCELONA TOMORROW. METROPOLITAN COMMITMENT 2030
SMART CITY FRAMEWORK STRATEGY
PROGRAM GOSP. I SOC. RAZVOJA
PLAN BRATISLAVA
BRNO 2050
THE BUDAPEST 2030
CITY 2030
CO-CREATE COPENHAGEN
COPENHAGEN CLIMATE PLAN
PIANO DI GOVERNO DEL TERRITORIO
SCHEMA DE COHERENCE TERRITORIALE
PROGRAMME LOCAL DE L'HABITAT
PLAN DE DÉPLACEMENTS URBAINS
OSLO TOWARDS 2030 – SMART, SAFE AND GREEN
OSLO TOWARDS 2040 - OUR CITY, OUR FUTURE
METROPOLITAN PLAN SMART PRAG 2030
POZNAN 2030
VIZIJA 2040. - STOCKHOLM ZA SVAKOGA
K = kratkoročni ciljevi
S = srednjeročni ciljevi
D = dugoročni ciljevi
u izradi
trajanje vizije
glavni ciljevi
pogled na 2050
samo u pogledu nekih ciljeva

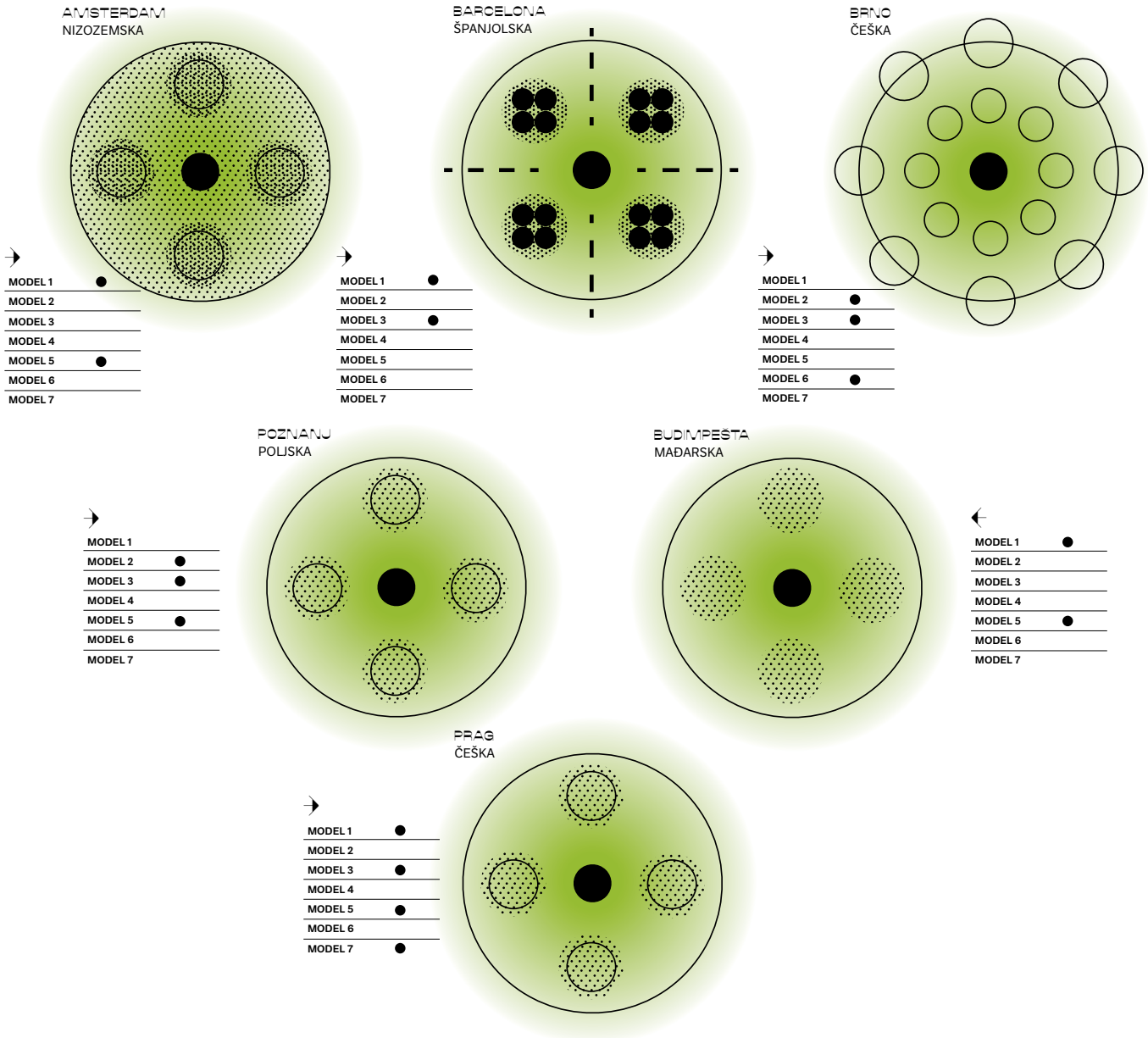

Slika 69.
Prostorni modeli razvojnih vizija europskih gradova (tabela). Istraživanje izrađeno u sklopu kolegija Istraživački seminar – 2020./21. Vizije razvoja gradova u 21. stoljeću.

PROSTORNI MODELI RAZVOJNIH VIZIJA

MODEL 1 CJELOVITI RAZVOJ ŠIREG GRADSKOG PROSTORA
MODEL 2 UŽE GRADSKO PODRUČJE
MODEL 3 TOČKASTE INTERVENCIJE
MODEL 4 RAZVOJNI POTEZI

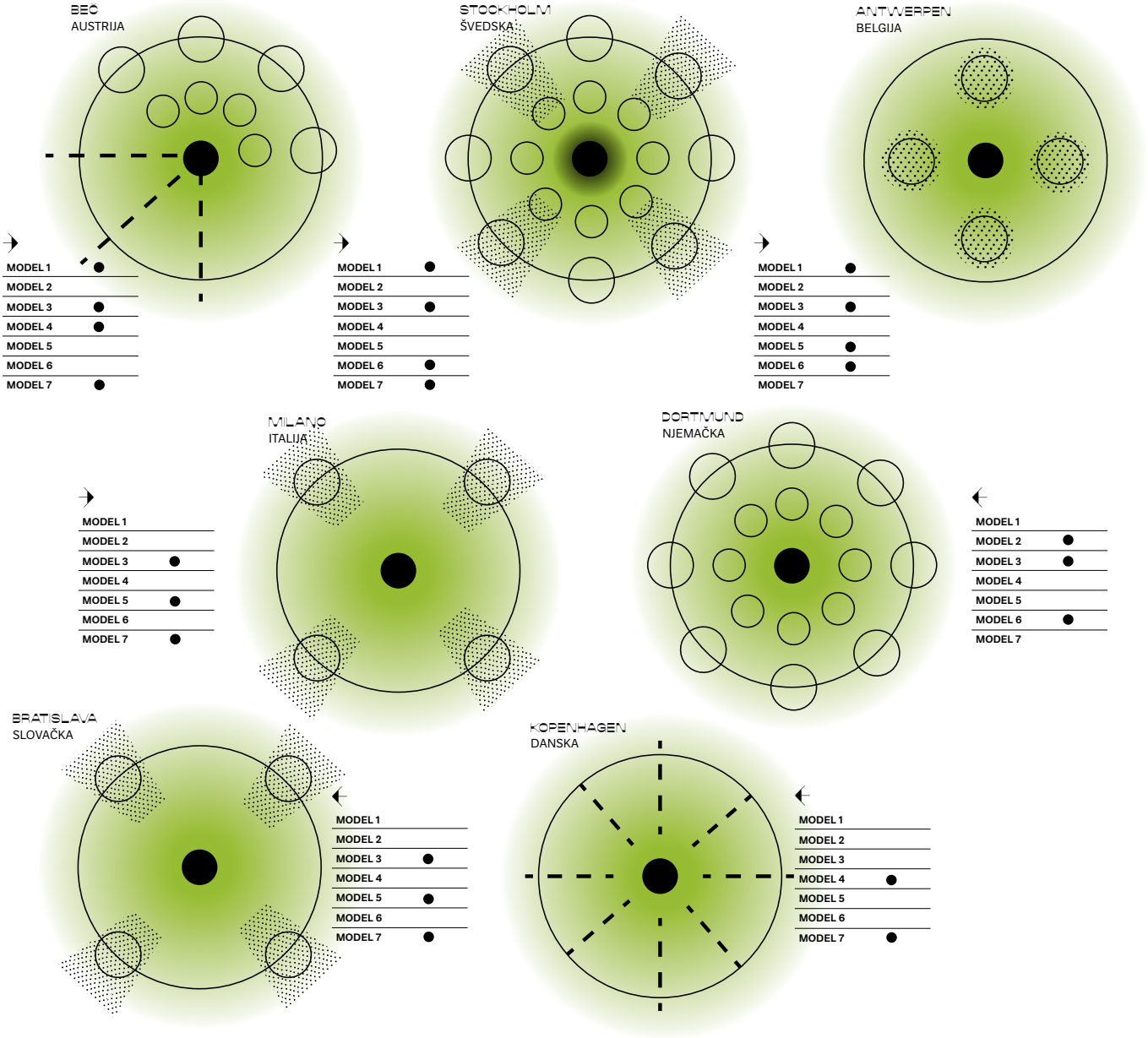

MODEL 5 STRATEŠKE ZONE

MODEL 6 RAZVOJ ILI PREOBRAZBA CENTRA

MODEL 7 RAZVOJ PERIFERIJE

Za Zagreb su izrađene dvije službene strategije razvoja, jedna za urbanu aglomeraciju Zagreba, a druga za sam Grad Zagreb:

— **Strategija razvoja Urbane aglomeracije Zagreb** za razdoblje do 2027. godine.
— **Plan razvoja grada Zagreba** za razdoblje 2021. – 2027. (Razvojna agencija Zagreb za koordinaciju i poticanje regionalnog razvoja, Zagreb).

To su službeni obvezni strateški dokumenti pisani kako bi zadovoljili zadanu formu i iz kojih se mogu iščitati načelna opredjeljenja, a Akcijski plan sadrži pretpostavljene projekte kojima bi se provodile te strategije. Oba plana teže su razumljiva običnim građanima, a jedan od razloga je i to što nemaju detaljnu prostornu poveznicu. Obje strategije su za razdoblje do 2027. pa se ne može govoriti o razvoju grada u budućnosti jer je ta budućnost postala sadašnjost.

Vrijeme je da se počne razmišljati o ciljevima za dulje razdoblje, o vizijama budućnosti Zagreba, grada kakva želimo do 2050. Na temelju postavljenih ciljeva, prostornih vizija i uspostavljenog konsenzusa o tome, lako će se mijenjati i buduća strategija razvoja grada ili gradske aglomeracije.

5.4. VIZIJE RAZVOJA GRADOVA – ZAKLJUČAK

Na temelju provedenog istraživanja možemo zaključiti da su problemi s kojima se susreću europski gradovi u 21. stoljeću slični, a ciljevi su pretežno usmjereni prema ostvarivanju globalnih ciljeva održivog razvoja UN-a.

Kada usporedimo kontekst i probleme analiziranih gradova s gradom Zagrebom, možemo primijetiti da su neki od problema prisutni i tu – neotpornost grada na klimatske promjene, širenje na neizgrađene prostore, nepovezanost zelene i plave infrastrukture, nedostatak kvalitetnog stanovanja te brownfield područja. Problem je neadekvatno strateško planiranje razvoja grada, kao i nedostatak svijesti i političke volje za kvalitetnom razvojnom vizijom grada. Promjena zakonskih okvira planiranja prostora bila bi prvi korak k stvaranju vizije Zagreba kao grada 21. stoljeća. Potrebno je sagledati vizije razvoja gradova, koja su njihova polazišta i problemi pri izradi te kojim se ciljevima i modelima ti problemi rješavaju, kako bismo došli do konkretnih zaključaka koje možemo primijeniti i na vlastitom gradu – Zagrebu, koji je na pragu izrade nove razvojne vizije.

Na koji način gradovi u 21. stoljeću, polazeći od specifičnih problema i uvjeta razvoja, mogu biti konkurentni i ići ukorak s potrebama globalnog okruženja? Kakvi modeli upravljanja gradom omogućuju fleksibilnost u planiranju i ostvaruju ravnotežu između dva pola – lokalnog i globalnog?

Glavna karakteristika gradova 21. stoljeća je njihov dinamični razvoj i promjene. Kao rezultat takvih procesa promišljaju se vizije koje bi dale odgovor na budući razvoj grada. Svaki grad prepoznaje vlastita polazišta i probleme te na njih traži odgovor. Prepoznat je općeniti prostorni, društveni i ekonomski kontekst odabranih gradova te se sagledava njihov cjeloviti razvoj na globalnoj, regionalnoj i/ili lokalnoj razini. Kroz analizu konteksta prepoznata su polazišta i razlozi za izradu vizije. Definirani su i problemi s kojima se pojedini grad suočava te prioritetni razvojni ciljevi. Razumijevanje polazišta, problema i ciljeva izrade razvojne vizije olakšava shvaćanje konkretnih instrumenata i procesa provedbe budućeg razvoja.

Novi politički, ekonomski i društveni uvjeti u 21. stoljeću inicirali su nova promišljanja vizije razvoja grada Europe. Suočavanjem s ekonomskim rastom i depopulacijom otvorila se mogućnost detaljnije analize i izrade dugotrajne vizije za promišljanje novih prostornih mogućnosti koje bi mogle pridonijeti kvaliteti života u gradu i regiji.

Osim 17 prezentiranih gradova istraženo je još 14 gradova (ukupno 31 grad), i to 7 iz istočne Europe (Ljubljana, Sankt-Peterburg, Minsk, Krakov, Riga, Wroclaw, Kijev) i 7 iz zapadne Europe (Birmingham, Lisabon, Frankfurt, Bruxelles, Lille, Dublin i Zürich). Zbog izrazito opsežnog materijala njihova je komparacija prikazana tabelarno. Analizirani su:

— Problemski osvrt (prostor, društvo, gospodarstvo, ostalo)
— Mjere provedbe (preobrazba grada, promet, ...)
— Dokumenti provedbe (strategije, akcijski planovi, studije, prostorni programi i planovi)
— Sudionici u postupku utvrđivanja vizija budućnosti (lokalna uprava, građani, stručnjaci, investitori)
— Vrijeme izrade pojedinih tema i dionica.

Prikazani gradovi i razdoblja na koje se odnose strateški dokumenti:

○○○○○ ●●●● ●●●●

10–15 godina	**15–20 godina**	**20+ godina**
Krakov	Ljubljana	Birmingham
Wroclaw	Minsk	Bruxelles
Kijev	Riga	Zürich
Lisabon	Lille	St. Peterburg
Frankfurt		
Dublin		

Aritmetička sredina trajanja strateških dokumenata je **17 godina** (zapadni gradovi 19,3 godina, istočni gradovi 14,7 godina). Aritmetička sredina trajanja nacionalnih strategija je **15 godina** (zapadne zemlje 17,6, istočne zemlje 12,3 godina). Spektar trajanja razdoblja na koja se odnose strategije gradova proteže se od **8 do 30 godina.** Usporedno, strateški dokumenti za Zagreb odnose se na razdoblje provedbe od **3 ili 4 godine** (Plan razvoja Grada Zagreba za razdoblje do kraja 2027. dovršen je 2023. godine). Strategije sadrže dugoročne, srednjoročne i kratkoročne ciljeve koji se realiziraju provedbenim dokumentima i akcijskim planovima.

Primijenjena razdoblja preuzeta su iz najdugoročnijeg strateškog dokumenta za pojedini grad, nacionalne strategije isključene: Birmingham 30, Lisabon 14, Frankfurt 11, Bruxelles 30, Lille 18, Dublin 12, Zürich 20, Ljubljana 18, St. Peterburg 20, Minsk 15, Krakov 13, Riga 16, Wroclaw 13, Kijev 8.

Komparacija gradova prikazana je u obliku grafičkih prikaza →

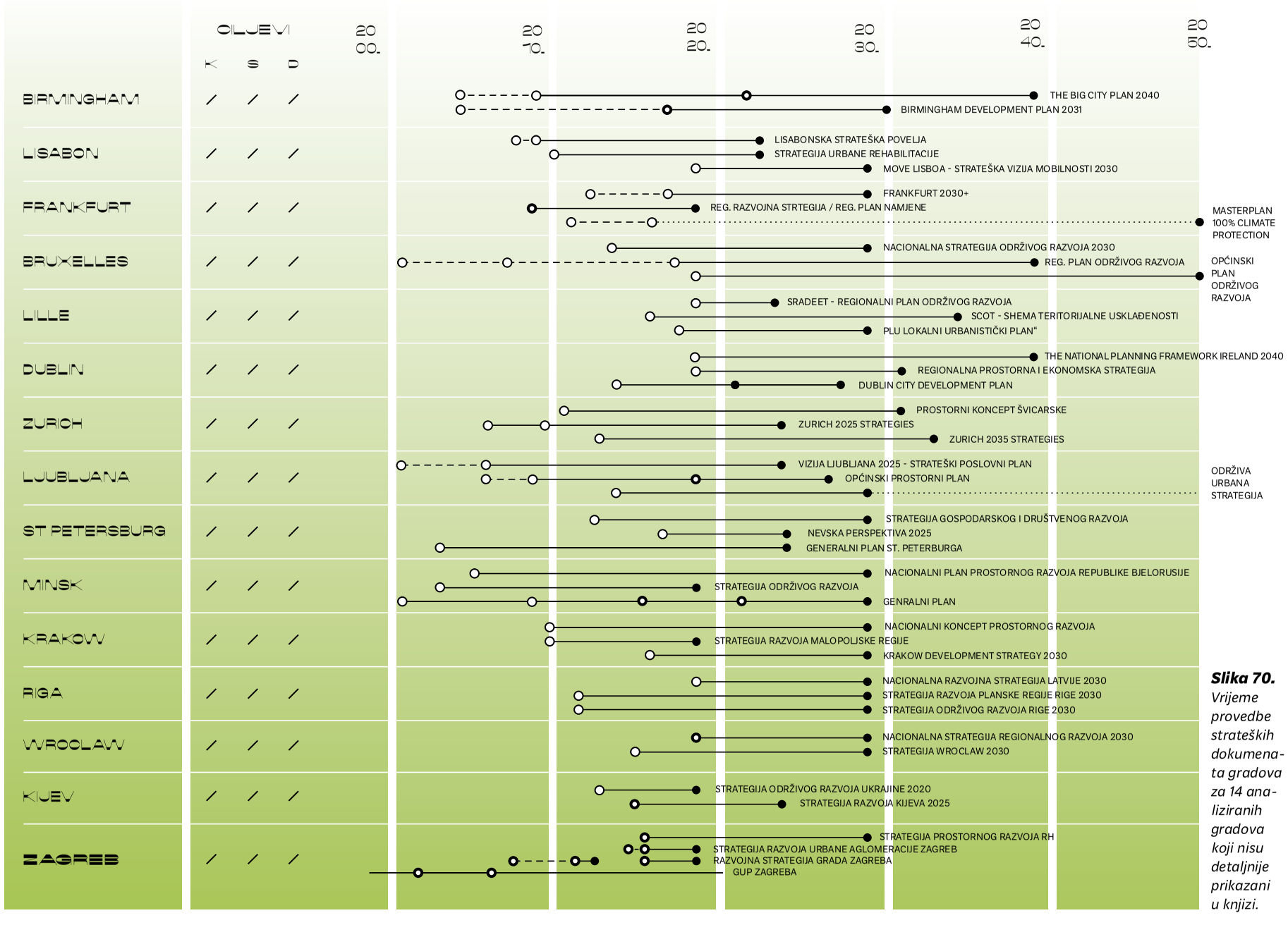

Slika 70. *Vrijeme provedbe strateških dokumenata gradova za 14 analiziranih gradova koji nisu detaljnije prikazani u knjizi.*

Slika 71.
Vrijeme provedbe strateških dokumenata razvoja gradova za 14 analiziranih gradova koji nisu detaljnije prikazani u knjizi. Istraživanje izrađeno u sklopu kolegija Istraživački seminar– 2021./22. Vizije razvoja europskih gradova u 21.stoljeću.

PRILOG — GOSTI EKSPERTI PODRUČJA / UMJETNICI

Mladen Vedriš — Grad Zagreb: potrebe i trendovi, realiteti i očekivanja

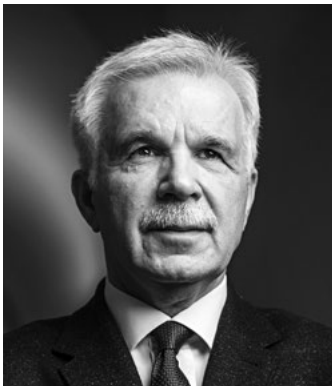

Prof.dr. Mladen Vedriš znanstveno-istraživačku karijeru započeo je u Centru za istraživanje migracija Sveučilišta u Zagrebu. Godine 1990. postaje predsjednik Izvršnog vijeća Grada Zagreba (današnja funkcija gradonačelnika), 1992. postaje član Vlade, a krajem iste godine imenovan je potpredsjednikom Vlade RH za područje gospodarstva. Od 1993. do 1995. godine obnašao je dužnost predsjednika Hrvatske gospodarske komore, a 1996. utemeljuje tvrtku Sonder d.o.o. za strateško savjetovanje. Od 2005. do 2020. bio je profesor na Pravnom fakultetu u Zagrebu te predstojnik Katedre za ekonomske znanosti. Stručnjak je na području makroekonomskih analiza, regionalnog razvoja, industrijske politike, konkurentnosti. Na tu je temu objavio niz znanstvenih i stručnih radova. Sudjelovao je u više domaćih i inozemnih znanstveno-istraživačkih projekata.

Život je ono što ti se događa dok radiš druge planove.
— J. Lennon

Višestruka razlika u BDP-u i kvaliteti življenja, naravno u korist Tajvana, između Argentine i Tajvana (Tajvan ima 24 mil. stanovnika i 1,30% površine Argentine ili 63% površine Hrvatske), sadržana je ne u činjenici prirodnih bogatstava ili želji ljudi da se živi ovako ili onako. Razlika, i to enormna, tek je jedna jedina, ali nezamjenjiva. To je faktor kvalitete upravljanja u svim procesima koji utječu na razvoj: pravna država, obrazovanje, konkurentnost, etičnost u poslovanju i ukupnom ponašanju...

I evo nas i na urbanoj razini, ne država, nego gradova. Uza sve dobre želje i planove, vlastite ili prepoznate, bilo prepisane iz literature ili dobre prakse drugih, budućnost, bliža – godinu, dvije ili pet ili malo dalja (2050.), ovisit će dominantno, gotovo do isključivo, o tome tko i kako prepoznaje prilike koje pak otvaraju daljnje mogućnosti – nešto poput šahovske partije – potez po potez, ali... u pravom smjeru i u vremenski ograničenim okvirima. Zagreb je, uz nejasnu (i ne obećavajuću) perspektivu tih poteza i njihove međusobne usklađenosti, poput nogometne igre u kojoj lopta putuje po terenu, od igrača do igrača, s minimalnim izgledima da se nešto spontano dogodi.[36]

Znatno je lakše pobrojiti listu onoga što gradu nedostaje da bi opstao u idućih pet ili deset godina nego što su iole jasne naznake kamo se (ne tek) želi ići, što stvara fundamente za idućih dva ili više desetljeća. Gradu Zagrebu, da bi opravdao danas narušenu reputacijsku poziciju EU atraktivnog grada, nedostaje gotovo sve bitno: uređeni zdravstveni sustav, barem otpočeta izgradnja sveučilišnog kampusa na novoj adresi, funkcionirajući sustav osobnog i javnog prijevoza, sustavna arhitektonska obnova stare gradske jezgre, sportska infrastruktura za sve uzraste, uređene poslovne zone za tradicionalne i nove industrije, socijalni sustav za građane starije dobi. I ... bilo bi još teksta i točaka za nabrajanja te vrste.[37]

No, okrenimo se i budućnosti koja stiže, i to ubrzano. **Nužno je sada i odmah sagledati što je metropolitansko područje grada Zagreba; to je u odnosu na niz drugih gradova njegova (potencijalno) izuzetno velika razvojna prednost: za ekonomiju, za kvalitetu življenja, za bolje prometno povezivanje – za budućnost grada. Jer, svaki je grad mjesto današnjeg življenja i sutrašnjeg očekivanja.** Nedvojbeno je da kvaliteta življenja utječe (i) na kreativni potencijal njegovih stanovnika – ekonomski, društveni i kulturni. Hardver utječe na softver i opet povratno.

Urbano življenje ima niz vidljivih (i nevidljivih) prostornih zahtjeva. Ako se ti zahtjevi ispune, to se vidi i osjeća u življenju grada; isto tako i u njegovoj daljnjoj perspektivi. Ili ako se – ne ispuni. To se (opet) itekako osjeća u sputanosti svakodnevnog života i odsutnosti perspektive. Faktor koji utječe na organski rast grada je prostor. To je već spomenuto metropolitansko područje grada. Zagreb posjeduje izuzetne mogućnosti razvoja, širenja – stvaranja tog metropolitanskog područja u okruženju, poglavito u prostoru Zagrebačke županije. Sačuvati i potaknuti razvoj manjih urbanih i ruralnih sredina izazov je, ali isto tako i integrirati zajedničko življenje: promet, zaposlenost, disperzija ekonomije, nova kvaliteta stanovanja...

I konačno, vratimo se na početak, ovaj put uz Samuelsona: "Ekonomija je umijeće ostvarenja bitnih ciljeva uz korištenje ograničenih resursa"; dodajmo: i u trajnom i visoko konkurentskom okruženju. Uspješan urbani razvoj i zadržava ljude i dovodi nove koji gradu daju svoj doprinos. Napokon, grad se sastoji od ljudi – građana i njihovih očekivanja, a potvrđuje se i razvija kvalitetom upravljanja, da se očekivanja i potrebe pretvore u dinamičan grad za daljnje putovanje i do... 2050.

Sjetimo se i još jednog bitnog poučka: "Rad je moguće zamijeniti kapitalom ili pak kapital gradom, ali organizaciju nije moguće zamijeniti bilo čime" (Kindleberger). Nije li vrijeme da te rečenice dobiju i punu snagu i primjenu i u našem Zagrebu?

36 Bizaran je primjer zatvaranja prometnice i dijela parkirališta u gradu danas, uz obećanje izgradnje kompenzacijskih garaža u idućih tri ili pet godina! Gdje je analiza tih poteza koji neposredno utječu na daljnju eroziju poslovnog, zabavnog i društvenog života u staroj gradskoj jezgri koja je potresom ionako već drastično devastirana? Gdje je tu bilo kakva analiza međuovisnosti između tih različitih ciljeva i dinamike njihove realizacije?

37 U gradu Zagrebu približno je 70 tisuća studenta i oko 300 tisuća umirovljenika.

PRILOG — GOSTI EKSPERTI PODRUČJA / UMJETNICI

Ivana Tkalčić — Sintart 16 — Utopijska heterotopija

Ivana Tkalčić, multimedijalna umjetnica i istraživačica, magistrirala je ekonomiju (mag. oec.) na Ekonomskom fakultetu 2012. te vizualnu umjetnost (MA) na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu 2016. godine. U akademskoj godini 2019./2020. završila je i WHW Akademiju. Samostalno je izlagala više puta u Hrvatskoj i Europi te sudjelovala na grupnim izložbama i bijenalima diljem svijeta. Osvojila je brojne nominacije i nagrade: finalistica 20. nagrade Radoslav Putar – Young Visual Artists Awards, Grand Prix HPB na 35. Salonu mladih, Erste fragmente 12, Rektorova nagrada za izvrsnost studenata Sveučilišta u Zagrebu te RCAA – Young European Art Award. Njezini radovi dio su zbirke suvremene umjetnosti Europskog parlamenta, kao i ART OMI: ARCHIVE – collection, SAD.

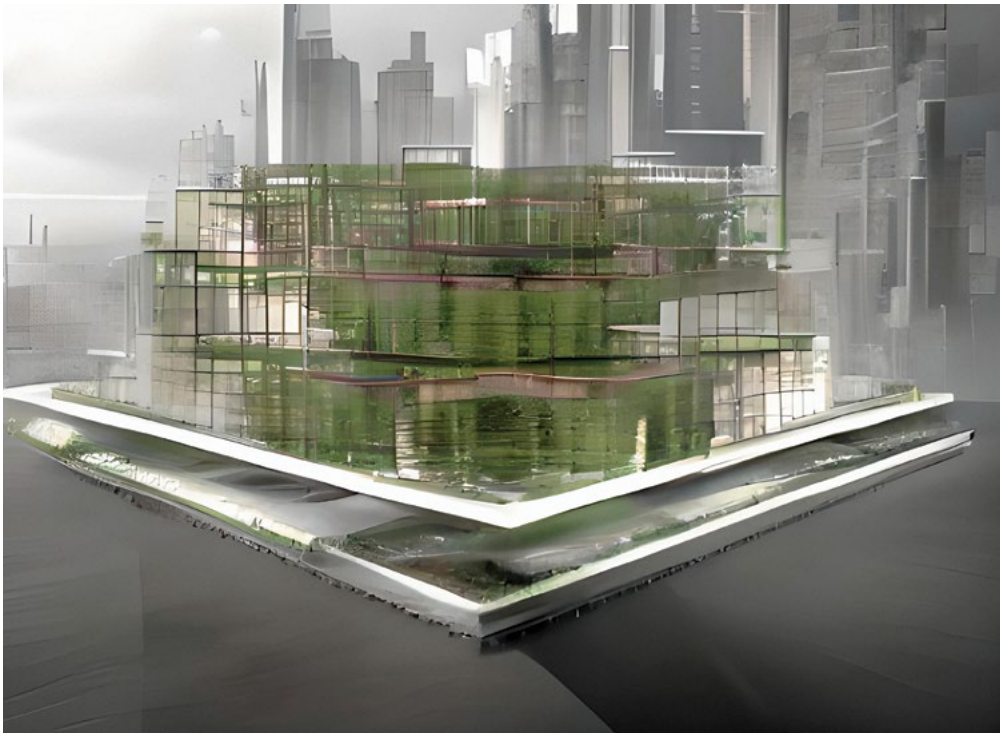

Slike 72. i 73.
Utopijska heterotopija 2023., Zbirka Richter, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb

/6. POŽELJNA BUDUĆNOST ZAGREBA/

6.1. NOVO DOBA / NOVI LJUDI / NOVE IDEJE

Pritisak svjetske ekonomije i velika kompeticija novi su izazovi pred kojima su se našli postsocijalistički gradovi u tranziciji kao što je i Zagreb, dok urbana preobrazba suvremenih gradova postavlja zahtjev za oblikovanje socijalno i ekološki održivoga grada. Potrebno je uskladiti neizbježan razvoj s očuvanjem prostora i provođenjem ideje zelenoga grada. Na koji način u sadašnjim okolnostima možemo jasno razložiti novo čitanje grada i ponuditi dugoročne ciljeve za razvoj Zagreba? Novo vrijeme, ljudi i okolnosti nužno nose **promjenu promišljanja i u urbanizmu.** Koje su nove ideje o razvoju grada? Što nam mogu ponuditi novi sudionici?

Ponajprije je potrebno ponuditi odgovor na pitanje što za nas grad jest, tj. kakav grad želimo. Kako će nove tehnologije pomoći ostvarenju vizija grada? Može li umjetna inteligencij (AI) u bliskoj budućnosti pomoći realizaciji tih vizija? **Kako vratiti povjerenje građana u urbanističko planiranje i zajednički postaviti ciljeve za budućnost?**

Donesen je *Plan razvoja grada Zagreba za razdoblje do kraja 2027*. Izradila ga je Razvojna agencija Zagreb za koordinaciju i poticanje regionalnog razvoja (Zagreb, prosinac 2023.). Neovisno o službenom dokumentu, kroz neformalni razgovor sa studentima i budućim mladim stručnjacima, koji su angažirani u vezi s temom prostora, propitkivani su različiti pogledi na grad i pokušale su se iščitati različite vizije budućeg Zagreba za nešto dulje razdoblje. **U prošlosti smo bili puno otvoreniji u promišljanju, eksperimentiranju i propitivanju različitih modela razvoja tražeći vlastiti put, a sada se često povodimo za trenutačnim temama iz literature koje se ne ostvaruju uvijek u praksi jer često sagledavaju prostor samo fragmentarno.**

Kao polazište za razgovor i raspravu na Arhitektonskom fakultetu organizirana je i javno prezentirana studentska urbanistička radionica Zagreb 2050. Godina 2050. je tako blizu da je upitno može li se uopće govoriti o budućnosti Zagreba jer ta **budućnost vrlo brzo postaje sadašnjost.** Radionica je rezultirala različitim pristupima u sagledavanju grada – **kroz urbanu mrežu i decentralizaciju sadržaja, kroz razvoj regije,** zatim koncepte obnove, povećanja gustoće i vraćanja života u gradsko središte, uz dužno poštovanje javnih i ostalih zelenih prostora, uvažavajući sve postulate održivoga okoliša. Posebna je **pozornost posvećena identitetu, slici grada i bogatoj industrijskoj baštini** te razvoju željeznice i prostora uz nju, kao prostora budućih intenzivnih aktivnosti. Premda bitno različiti, svi ovi pristupi upotpunili su moguću viziju Zagreba 2050. i pokazali kako je grad kompleksna tema da bi se sagledavala isključivo iz jedne perspektive.

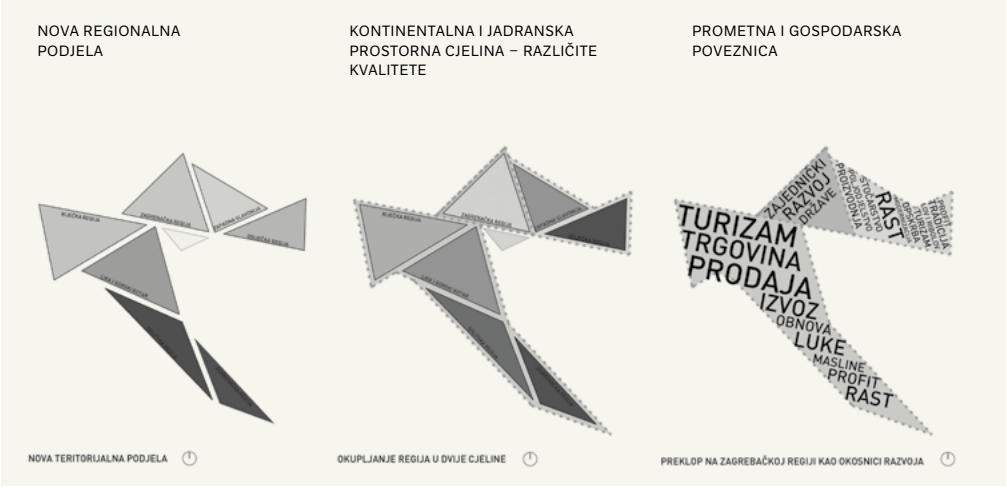

Slika 74.
Nova regionalna podjela (Mateja Nosil, Iva Štambuk, Margarita Vukoja)

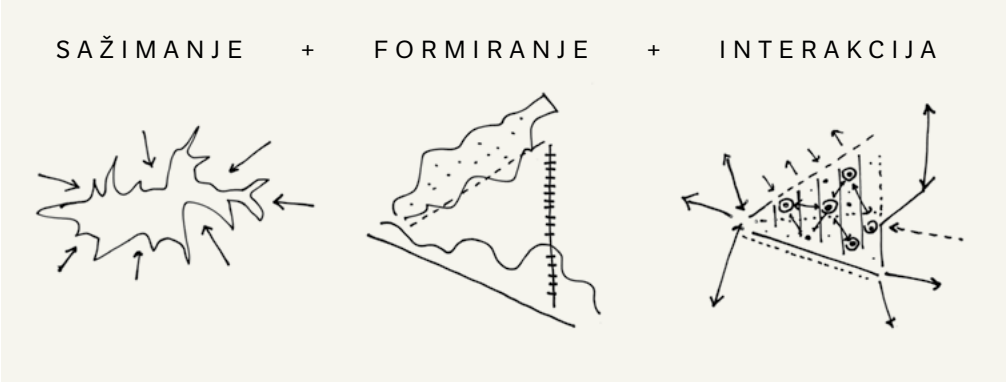

Slika 75.
I. Sažimanje grada – stvaranje uvjeta za reidentifikaciju (Dora Habijanec, Luka Krstulović)

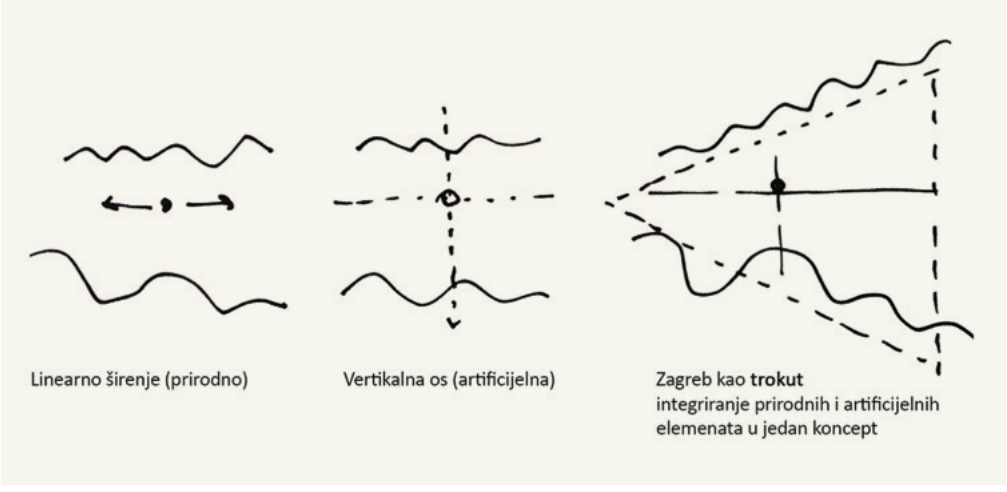

Slika 76.
II. Interaktivni sustav – uspostavljanje unutarnje strukture (Dora Habijanec, Luka Krstulović)

Slika 77.
Prometna mreža Grada i Zagrebačke županije (Ana Oršiček, Mateja Parlov, Bojan Pepeonik)

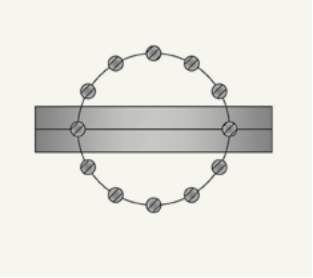

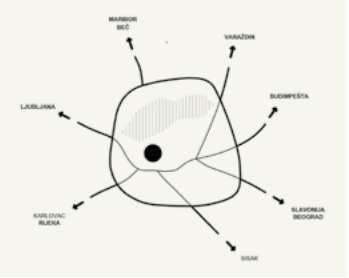

povezivanje satelitskih gradova cestovnim prometom

Željeznica koja omogućuje povezivanje i rješavanje problema sustava prometa – razvoj aktivnosti, rekonstrukcija i revitalizacija zapostavljenih zona

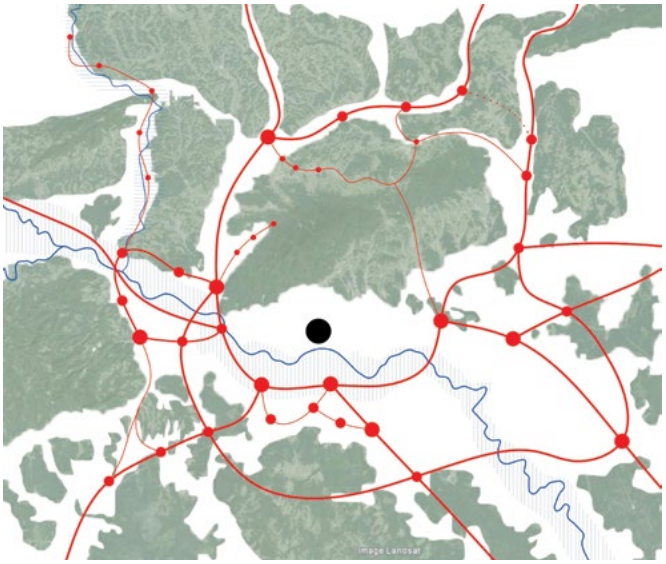

glavni prometni koridori

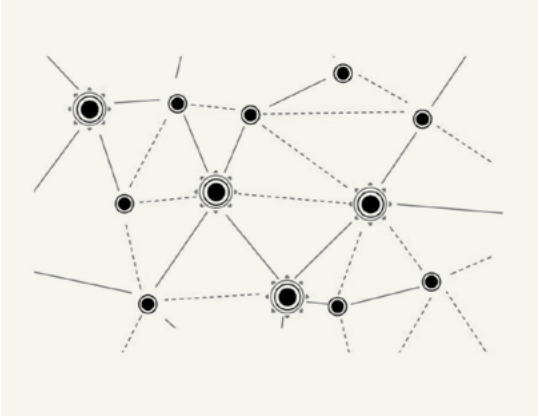

Slika 78.
Međusobno umrežavanje gradova prometnim vezama (Irena Marković, Lea Ovčarić)

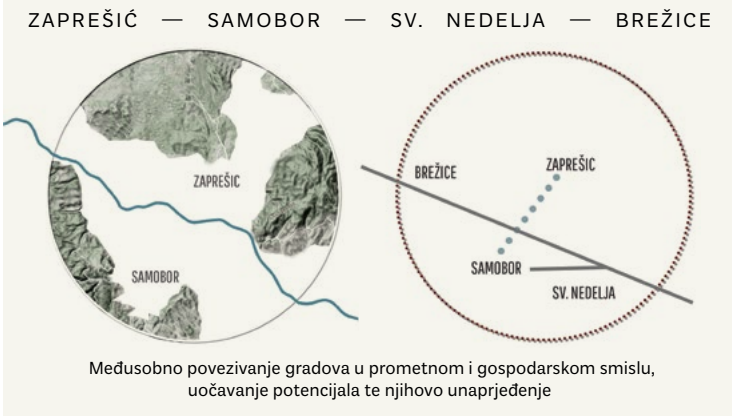

Slika 79.
Prometno i gospodarsko povezivanje (Irena Marković, Lea Ovčarić)

Slika 80.
Porast važnosti Zagreba na start-up karti Europe (Ivana Čorić, Ivana Galić)

Slika 81.
Položaj i utjecaj tehnoloških, znanstvenih i inkubatorskih parkova – kriterij udaljenosti i dostupnosti (Ivana Čorić, Ivana Galić)

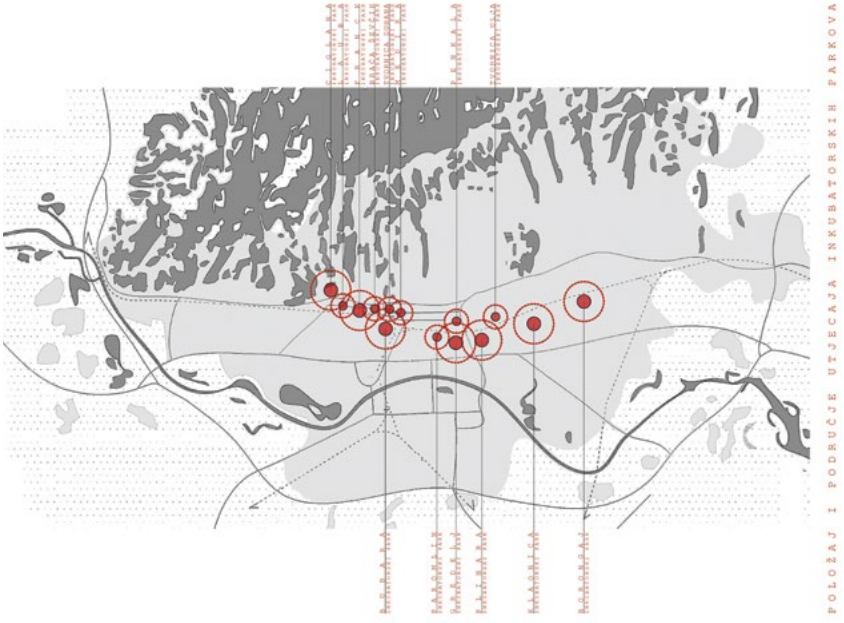

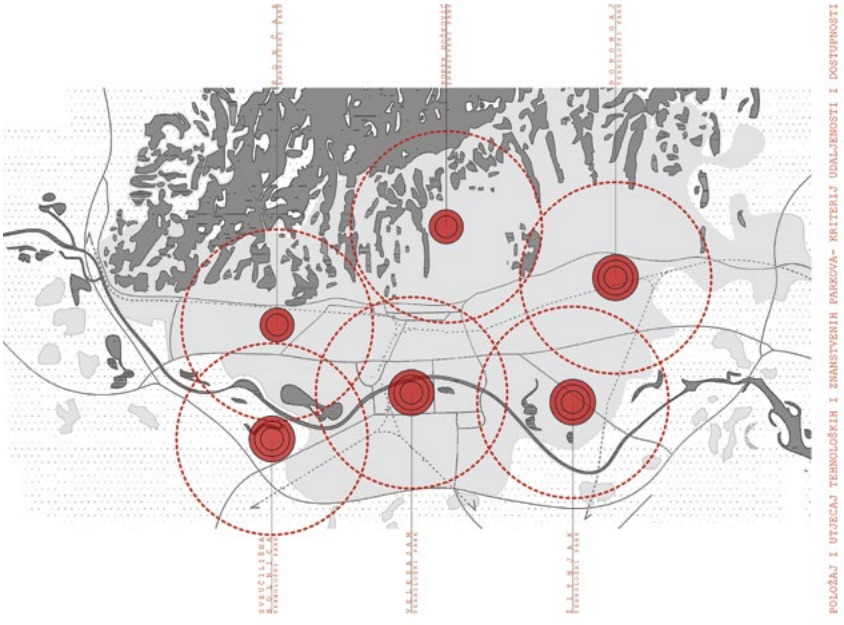

Slika 82.
Zagreb 2050. – Vizija budućeg širenja komunikacijske infrastrukture (Ivana Čorić, Ivana Galić)

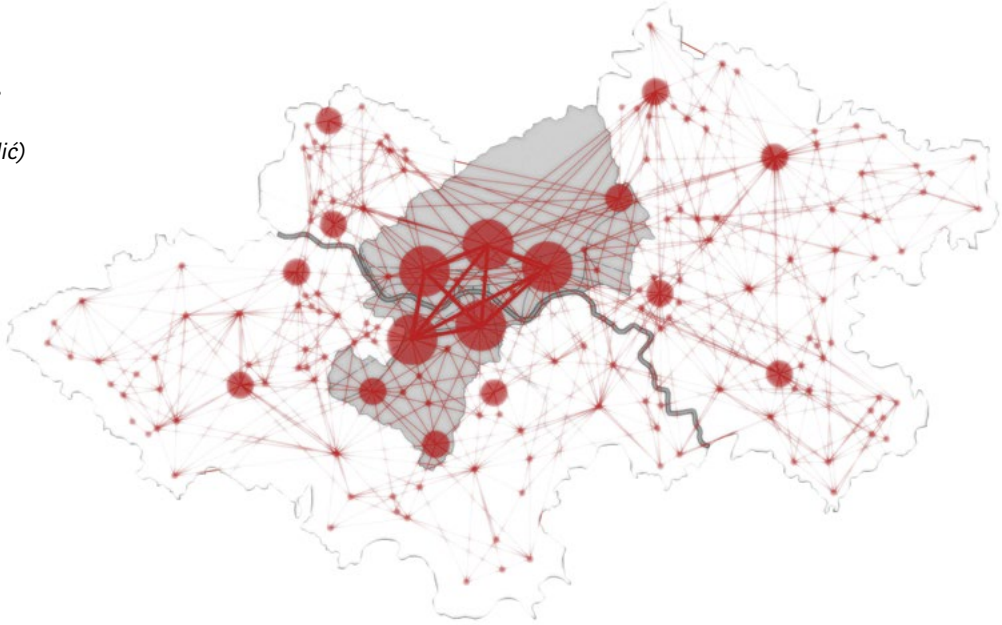

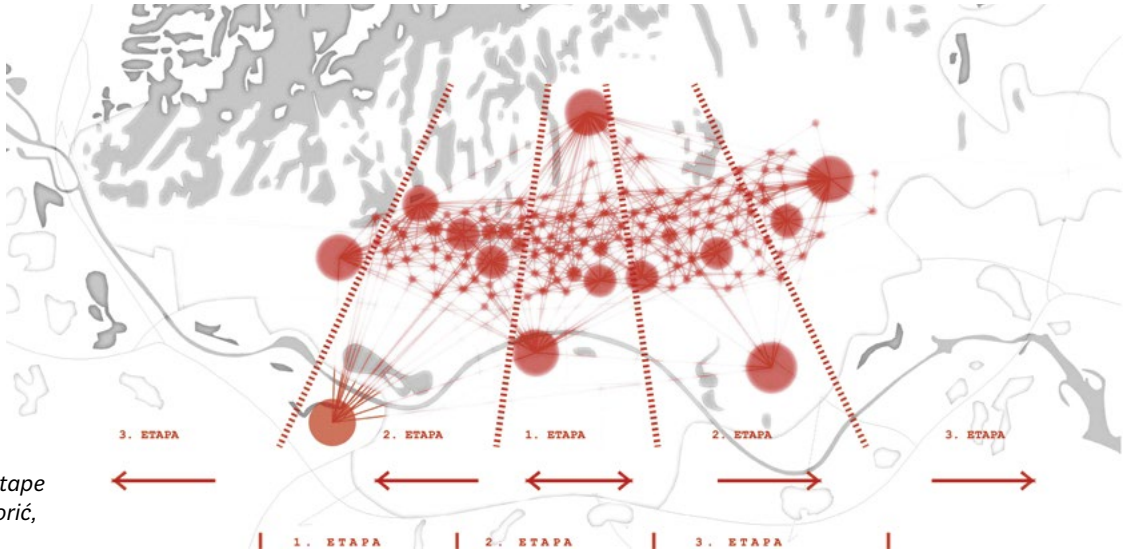

Slika 83.
Zagreb 2050. – Etape razvoja (Ivana Čorić, Ivana Galić)

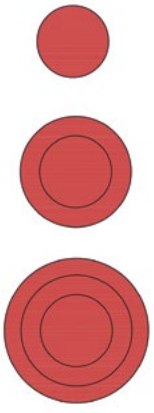

INKUBATORSKI PARK
Manja institucija za razvoj novih proizvoda na osnovi inovacijskih prijedloga + razvijanje malih i srednjih poduzeća utemeljenih na visokim tehnologijama, infrastrukturna podrška orijentirana na unajmljivanje poslovnih prostora po povoljnim uvjetima.

Sadrži:
inovacijski inkubator
istraživački inkubator
poduzetnički inkubator
kulturni inkubator

ZNANSTVENI PARK
Usmjeren na znanstvene projekte i istraživanja, u prvom redu služi organiziranju i transferiranju primijenjenih istraživanja i znanja iz visokoškolskih ustanova i znanstvenih instituta u veće industrije i gospodarske subjekte.

Sadrži:
znanstveni centar
znanstveno-tehnološki centar
inovacijski inkubator
istraživački inkubator
poduzetnički inkubator
kulturni inkubator

TEHNOLOŠKI PARK
Najširi opseg, obuhvaća jake istraživačke centre, radionice, laboratorije, znanstvene parkove i inkubatorske parkove. Obuhvaća sve intelektualne usluge i aktivnosti nužne za konstituiranje i osposobljavanje novostvorenih članica parka.

Sadrži:
tehnološki centar
znanstveni centar
znanstveno-tehnološki centar
inovacijski inkubator
istraživački inkubator
poduzetnički inkubator
kulturni inkubator

HIGH TECH:
informatika
mikroelektronika
biotehnologija
optička elektronika
genetski inženjering
biokemija
kemija

REIDENTIFIKACIJA ZAGREBA
(Dora Habijanec, B. Arch, Luka Krstulović, B. Arch)

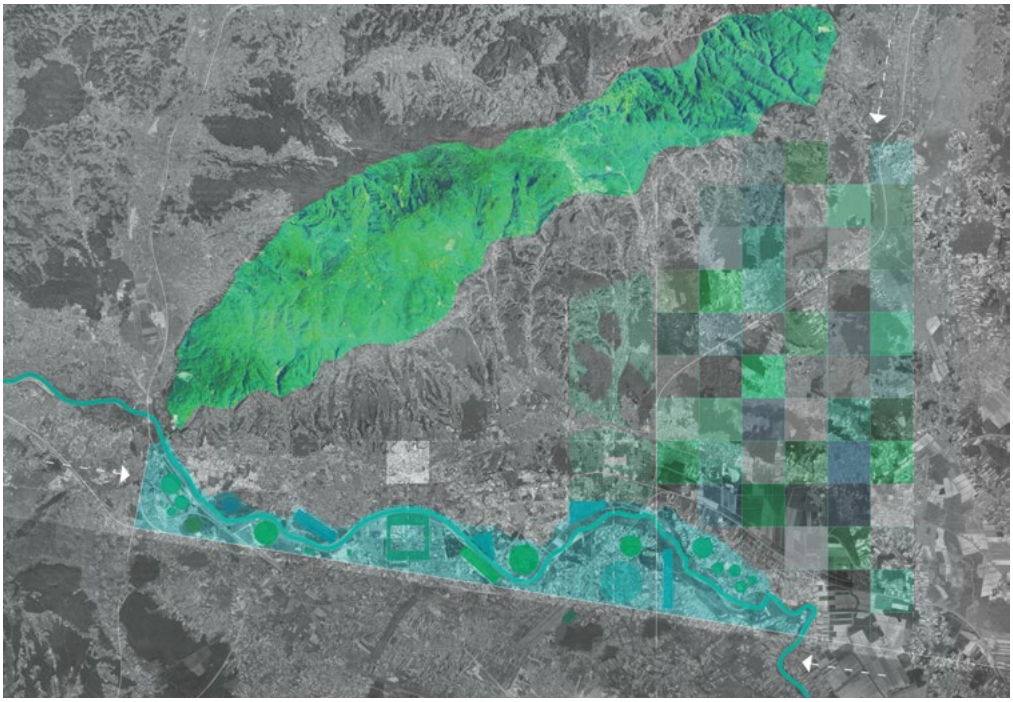

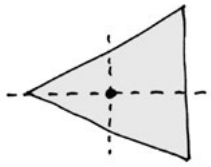

Slika 84.
Integracija postojeće strukture u trokut – dvije glavne osi

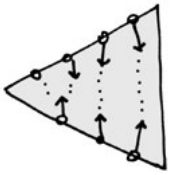

Slika 85.
Potreba za povezivanjem rubnih lokacija kroz grad

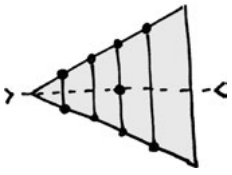

Slika 86.
Interaktivni sustav prometa objedinjuje sve elemente

ZAPADNI ULAZ
Intermodalni prometni terminal (autocesta, metro, plovna Sava) smješten je i na zapadnom dijelu Zagreba. Kao reprezentativne ulazne zone razvijaju se jezera Rakitje, Podsused (stari grad) te zapadna trgovačka i carinska zona. Aerodrom Lučko razvija se u regionalni centar za sportsko letenje, a vodozaštitna zona podno Jankomira uređuje se u park za zapadni dio grada i povezuje s igralištima za golf i jezerima Rakitje u zonu rekreativne namjene.

Nastavak sportsko-rekreativne zone i sadržaji za odvijanje festivala, međunarodnih izložbi i sajmova čine jezero Jarun sa sportskim centrom Mladost, uz revitaliziranu Sveučilišnu bolnicu i Arenu Zagreb.

Novi Zagreb se, uz postojeće sadržaje (hipodrom, Bundek, MSU), aktivira i revitalizacijom Velesajma (transformacija u tehnološki park i obrazovni centar) te dovršetkom gradnje oko Plave potkove.

Zona južno od Radničke avenije dobiva nove sadržaje: prenamjenom odlagališta Jakuševec, uređenjem jezera Savica i novim rekreativnim centrom na istočnom rukavcu.

ISTOČNI ULAZ
Intermodalni prometni terminal glavni je teretni ulaz u grad i područje koje povezuje dvije glavne zone razvoja. Određen je prije svega pozicijom Zračne luke Zagreb (koja gradnjom novog terminala znatno povećava kapacitete) i potencijalom riječne luke koja bi se gradila u Rugvici. Uz ovu zonu nalazi se i zaštićeni dio vodonosnika te Andautonija – antičko naselje koje se uređuje u reprezentativni turistički centar.

ZAGWEB
(Mateja Nosil, B. Arch,
Iva Štambuk, B. Arch,
Margarita Vukoja, B. Arch)

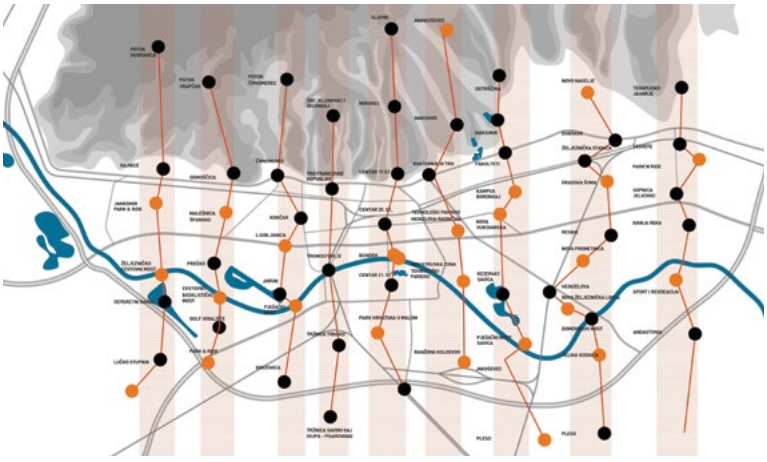

Slika 87.
Umrežavanje sadržaja u gradu poveznicama sjever – jug

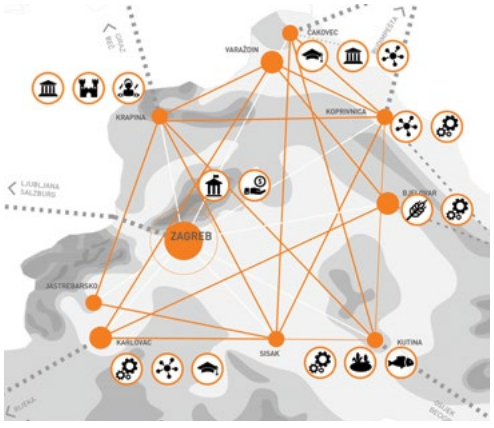

Slika 88.
Decentralizacija regije i umrežavanje gradova prometnim i sadržajnim povezivanjem

Na razini regije stvorena je nova aglomeracija koja objedinjava Karlovačku, Krapinsko-zagorsku, Varaždinsku, Bjelovarsko-bilogorsku i Sisačko-moslavačku županiju u jednu novu cjelinu – Zagrebačku regiju. U Zagrebačkoj regiji prepoznaju se potencijali pojedinih područja i gradova s njihovim danim vrijednostima koje se potenciraju, decentraliziraju i umrežavaju u jednu veliku cjelinu. Tako se stvaraju razlike između pojedinih gradova, pri čemu svaki stvara profit od "svoje" djelatnosti upotpunjavajući druge.

Nakon umrežavanja regije, umrežavanje se planira i u manjem mjerilu u samom Zagrebu. U gradu su stvorene strukturalno sadržajne poveznice u smjeru sjever – jug koje objedinjuju prometnice, sadržaje i zelenilo grada. Nakon analiza utvrđeno je nekoliko parametara, među najvažnijima je da prometnom mrežom Zagreba dominiraju prometnice u smjeru istok – zapad, da je željeznička pruga mentalna i fizička barijera grada, da su određeni dijelovi grada zakinuti za određene društvene sadržaje i da su prirodne cjeline Medvednice i Save vrijedni elementi koji nisu međusobno povezani. Pokušaji rješavanja svih problema ujedinjeni su poveznicama, koje u svakom dijelu grada rješavaju onaj problem na koji u tom dijelu naiđu, bilo to pomanjkanje sadržaja, zelenila ili prometnih veza. Devet poveznica se prema obilježjima i sličnostima mogu podijeliti u tri skupine: zapad, centar i istok. Prema toj podjeli za detaljniju analizu odabrana je po jedna poveznica iz svakog dijela grada.

DIJALOG STAROG S NOVOM KULTUROM
(Ivana Čorić, B. Arch, Ivana Galić, B. Arch)

Slika 89.
Željezenica kao osnovni generator razvoja u centru grada

Ideja leži u stvaranju modela koji je prvotno primijenjen u strogom centru grada gdje je željeznica prepoznata kao osnovni generator razvoja. U kasnijem se razvoju fazno širi periferno stvarajući bogatu razvojnu komunikacijsku infrastrukturu.

Model kreće od prenamjene prostora industrijske baštine i prikazuje način na koji će se intervencije odvijati kako bi se napuštena industrijska postrojenja pretvorila u kreativni i kulturni, odnosno radni i životni prostor. Razine intervencije su širokog raspona od manjih do većih, ali bez obzira na veličinu intervencija rezultat je svima isti – oživljavanje prostora. Projekt Zagreb 2050. prikazuje etapnu preobrazbu grada kroz kreativnu industriju stvarajući u konačnici grad kao kulturni proizvod – obrazovnu, tehnološku meku prepoznatljivog identiteta s pomoću kojeg će se Zagreb pozicionirati visoko na ljestvici internacionalnih metropola.

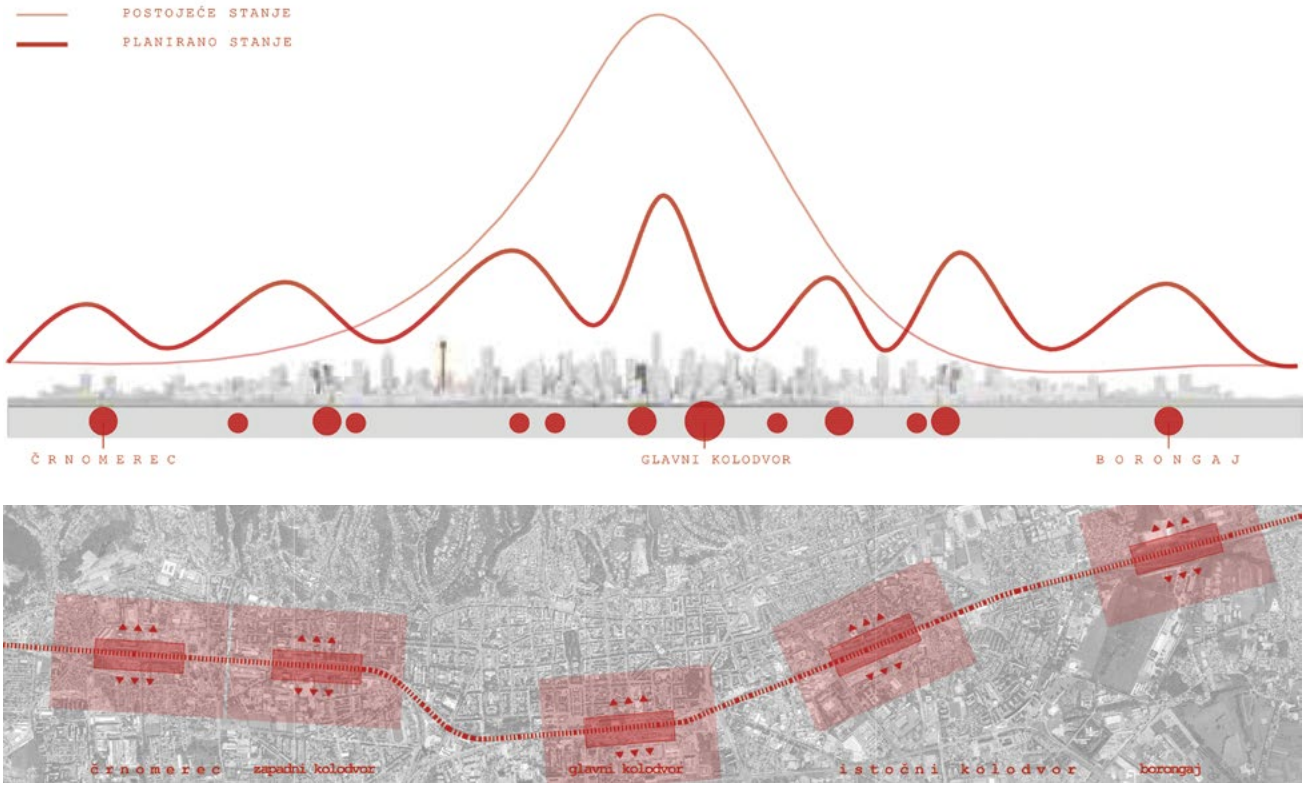

Slika 90.
Cilj – ravnomjerni prostorni razmještaj

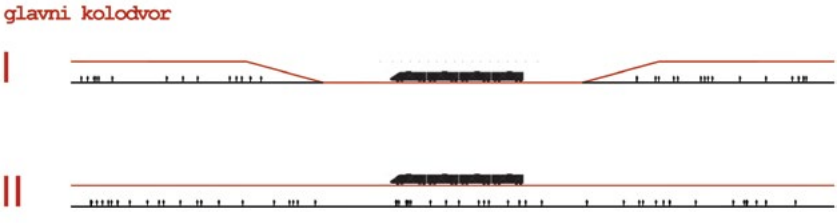

Slika 91.
Promet i važnost reorganizacije željeznice – varijantna rješenja

Zagreb 2050 _ kolegij:
Radionica 3: Urbanizam,
ZAGREBAČKI FRAGMENTI —
PROSTORNO IŠČITAVANJE
IDENTITETA GRADA,
student: Miljenko Lovro Trutina

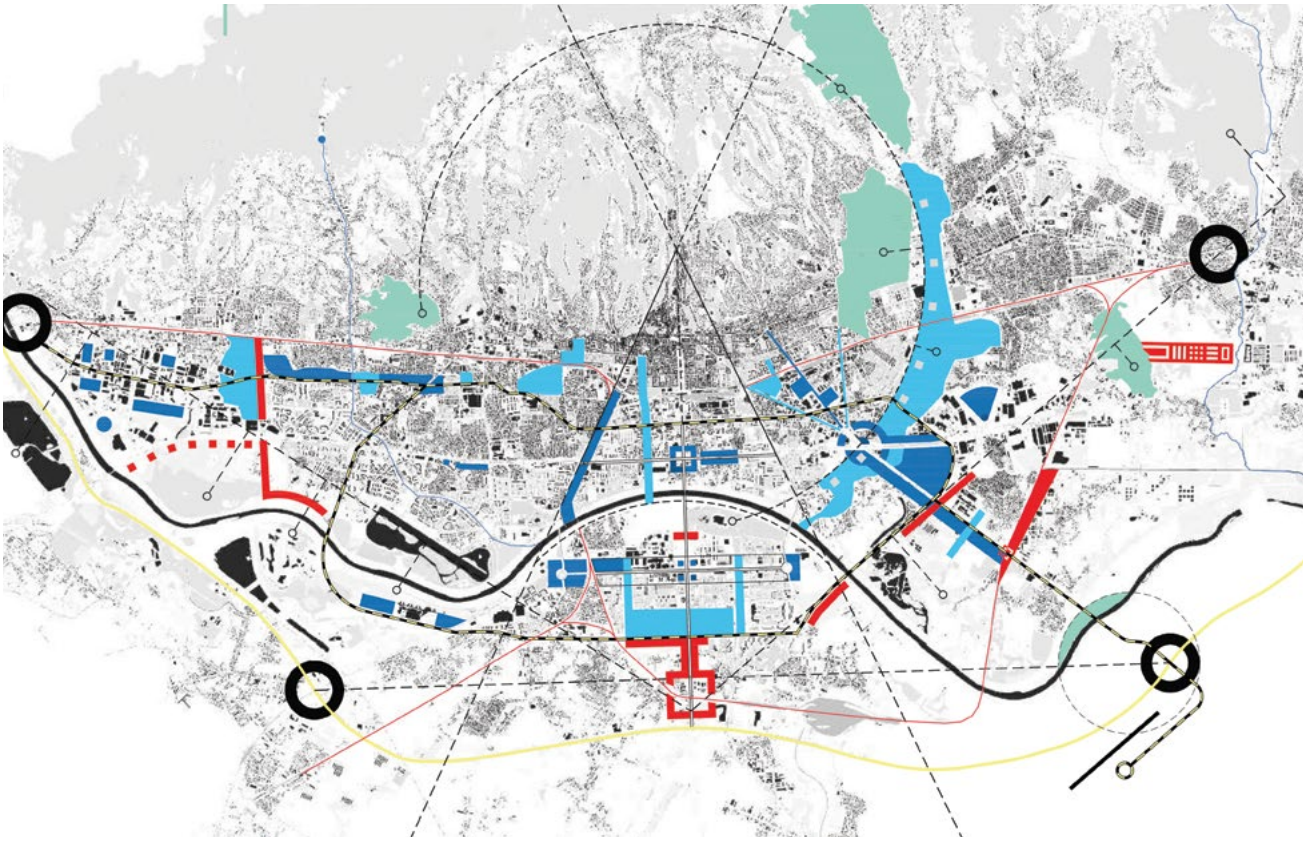

Proces fragmentacije, sveprisutan u današnjim gradovima kao rezultat ekonomske politike i složenih globalnih procesa, uzima se kao polazište. Umjesto da se taj simptom nadilazi, projekt koristi logiku fragmenata kako bi uspostavio model razvoja.

Zagrebački fragmenti pretpostavljaju iščitavanje doživljajnih, morfoloških, povijesnih i drugih identitetskih elemenata s ciljem određivanja zaokruženih i stabilnih cjelina, dovršenih u sebi. Njihovom interakcijom dolazi do mutacija i stvaranja nestabilnog, plutajućeg i otvorenog sustava sastavljenog od točno definiranih dijelova. Time nastaje model grada koji nije sveobuhvatan, niti se iscrpljuje u pojedinačnom bez vizije cjeline. Međurazina planiranja omogućuje lakšu provedbu vizija i jača identitet grada njegovom lokalizacijom, pri čemu se izbjegava uspostava krutog i nepromjenjivog razvojnog okvira.

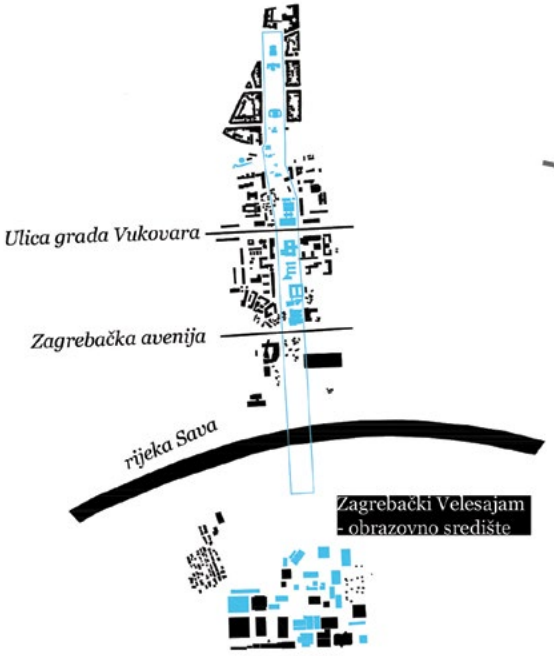

SVEUČILIŠNA OS

Nastavak zapadnog kraka Lenucijeve potkove prema Savi. Potez se sastoji od praznih perivojnih površina ispunjenih arhitekturom paviljona, pojedinačnih elemenata u praznini. Dovršetak osi ostvaruje se njenim prijelazom preko Savi i povezivanjem u paviljonski sustav Zagrebačkog velesajma. U suradnji grada i sveučilišta dio paviljona namjenjuje se fakultetima te Velesajam postaje središte obrazovanja, svojevrsni kampus.

DONJI GRAD

U nastavku glavne gradske vertikalne osi prema obilaznici stvara se novo poslovno središte grada. Brze veze prema različitim dijelovima grada različitim prijevoznim modalitetima omogućuju ideju tranzitnog, živog poslovnog okruženja. Kao dovršetak Novog Zagreba, izgrađenu strukturu nadopunjuje okolni "kazetni urbanizam" formom zaokružene cjeline te naglašava sjevernu prazninu Plave potkove.

SRCE GRADA 2

Avenija Dubrovnik je središte kulturnog života i najreprezentativnija os Novog Zagreba. Iako u posljednje vrijeme svjedočimo njenom ispuni izgradnjom moguće je pronaći i "praznine". Projekt predlaže ispunu praznih dijelova uz potez jedinčnim elementima solitera koji u međuprostoru omogućuju i potiču komunikaciju sjever – jug te uvlače zeleni pojas Save prema unutrašnjosti Novog Zagreba. Krajnje točke avenije nadopunjuju se višom izgradnjom kao monumentalnim naglascima granica poteza.

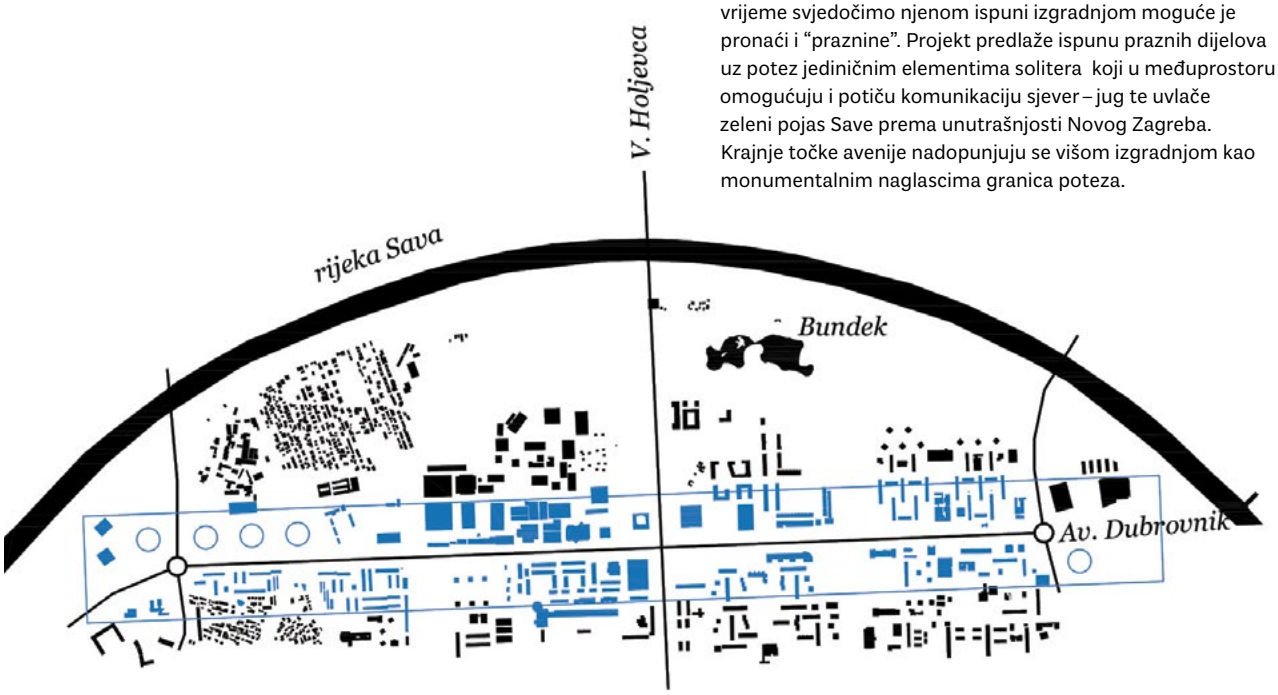

PRILOG — GOSTI EKSPERTI PODRUČJA / UMJETNICI

Alan Kostrenčić — Budućnost gradova

Alan Kostrenčić diplomirao je i doktorirao na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Radi kao docent na Kabinetu za zgrade za rad Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Područje interesa mu je javni gradski prostor i javne građevine, kojima se bavi kroz arhitektonsku praksu, kao i u teorijskom promišljanju. Kao član ocjenjivačkog suda sudjelovao je u nizu arhitektonsko-urbanističkih natječaja za javne gradske prostore. Autor je nagrađenih arhitektonsko-urbanističkih natječaja i realizacija nominiranih za nagrade B. Bernardi, V. Kovačić, Public Space Award te Mies van der Rohe Award. Bavi se teorijskim i publicističkim radom kao član uredništva časopisa Oris, Čovjek i prostor i Arhitektura.

Grad prikazan u filmu *Blade Runner* (1982.) redatelja Ridleyja Scotta distopijska je vizija Los Angelesa smještena u (tada budućnost) 2019. godinu. Očito, nemamo leteće automobile i još uvijek nismo okruženi bioinženjerski napravljenim humanoidima, tzv. replikantima, međutim Los Angeles "budućnosti" s nelagodom upozorava na karakteristike suvremenog grada s početka 21. stoljeća.

Gradski pejzaž prikazan je kao nepregledna, disperzirana metropola s visokim neboderima piramidalnih formi, ispunjena neonskim znakovima, oglasima i holografskim *billboardima*. Urbano tkivo čine velike industrijske zone u različitim fazama propadanja, u kontrastu s blistavim, visokotehnološkim dijelovima grada, stvarajući osjećaj propadanja i prenapučenosti. Ikonične strukture, poput impozantnog sjedišta *Tyrell Corporation*, kao simbola korporativne moći i kontrole u filmu, izmjenjuju se sa svakodnevnim urbanim prizorima kreirajući ambijent nelagode i dezorijentacije. Njegovi stanovnici mješavina su kultura, s različitim jezicima, etničkim skupinama i kulturnim utjecajima, a dominantan je dojam njihova otuđenost i osjećaj opresije.

GRAD DANAS

Suvremeni grad je po mnogočemu prilično sličan toj distopijskoj viziji. Novi milenij donio je niz promjena u svim područjima života od kojih je najizrazitija ona tehnološka. Mobilna komunikacijska tehnologija, u sprezi s internetom, ispreplela je virtualno i fizičko, blisko i daleko, a smart tehnologija omogućila je da grad počne "osjećati". U ekonomsko-političkoj sferi tržišna ekonomija na globalnoj razini, vođena nadnacionalnim i korporativnim divovima, kreirala je *kapitalistički realizam* kao sveprisutno uvjerenje da ne postoji alternativni politički sustav kapitalizmu. Unatoč ekonomskim krizama, izgradnja i prirast stanovništva na globalnoj razini nikad nisu bili viši. I treća promjena jest ona koja proizlazi iz svijesti o ugroženosti ekološkog sustava planeta, o klimatskim promjenama, sustavnom zagađivanju prirode, prenapučenosti. Fragilnost suvremene svakodnevice, unatoč prividu svemoćnosti tehnologije, jasno je pokazala situacija s COVID-om.

"Početak kraja" tradicionalnoga grada označava nestajanje jasne granice između grada i predgrađa, što rezultira rastakanjem njegove, nekad jasne, strukture u amorfne, nekontrolirane oblike poput urban *sprawla*.

Grad kao takav više ne postoji. Kako je koncept grada iskrivljen i rastegnut bez presedana, svako inzistiranje na iskonskom stanju u smislu izvornih predodžbi, pravila i projektiranja neizbježno vodi k nostalgiji ili irelevantnosti.[38]

Priroda suvremenih gradova je kaotična i fragmentarna, novi formati gradogradnje, poput generičkih gradova, trgovačkih centara i velikih infrastrukturnih mreža razaraju tradicionalno poimanje urbanizma. Oni sve više gube identitet i karakter postajući zamjenjivi i homogeni zbog globalnih razvojnih obrazaca. Svi ti procesi nagovještavaju "smrt" smislenog urbanizma koji je nekad definirao gradove, a suvremena praksa arhitekture i urbanističkog planiranja ne uspijeva adekvatno odgovoriti na složenost ljudskog života.

Grad danas nužno je razmatrati kao megastrukturu. On je kompleksan sustav niza međuovisnih elemenata. Tehnološki sustavi, infrastruktura grada, u ovom su pristupu prošireni i prirodnim sustavima: biološkim organizmima, geološkim resursima i klimatskim značajkama. Očito je da ideja o "životu grada" nije svediva samo na njegovu izgrađenu masu. Gradovi u kojima živimo inkrementalni su proizvodi njihovih stanovnika s jedne strane i urbanista i arhitekata s druge strane, međutim brzina promjena i iz tog razloga nepredvidivost samonastalih struktura čini da je grad danas radikalniji od arhitekata i planera koji djeluju u njemu. Sve to ne samo da upozorava na nemogućnost "savršenog grada", onakvog kakav je zamišljan kroz povijest, već na stanovit način onemogućava viziju njegove budućnosti.

NOVI PROBLEMI GRADA I NEADEKVATNOST POSTOJEĆIH METODA

Teza o neadekvatnosti postojećih alata arhitekture i urbanizma postaje sve češća u suvremenom teorijskom diskursu. Konvencionalni pristupi urbanizmu i arhitekturi, koji se bave funkcionalnim, oblikovnim, tipološkim ili morfološkim aspektima gradskih prostora, nisu dovoljni ni za analizu ni za rješavanje ovih problema koji proizlaze iz specifičnosti vremena u kojem živimo te je stoga potrebno naći nove, dodatne analitičke i konceptualne alate i nove modele projektiranja koji bi mogli dati rješenje za ove specifične probleme. Urbanizam, kao znanstvena disciplina, mora preispitati i redefinirati svoje postupke i

38 Koolhaas, R. (1995), S,M,L,XL, 963

metode akceptirajući dominantnu teoriju složenosti (*complexity*), determinističkog kaosa, nepredvidivosti (*contingency*) i emergencije.

Propitivanje tih novih pozicija česta je tema arhitektonskih i urbanistički skupova, poput *Shenzheenskog bijenala arhitekture i urbanizma 2015*. (UABB). Bijenale je kao centralnu temu imao *Ponovno življenje grada – Re-Living the City*. Autori zastupljeni na bijenalu zagovaraju pristupe temeljene na ponovnoj upotrebi (*re-use*) gradskih prostora, recikliranju i povratku "memoriji" grada. Takav radikalni urbanizam uključuje ad hoc reakcije i bottom-up inovacije, s naglaskom na fleksibilna, prilagodljiva rješenja u urbanističkom planiranju.

Činjenica da živimo u *antropocenu* – doba u kojem su ljudi postali sposobni modificirati prirodne ekološke sustave, geološke strukture pa i klimu – upućuje na dvije stvari: jedna je iznimna odgovornost i opasnost zbog te pozicije, a druga je implikacija da granica između prirodnog i artificijelnog (nastalog ljudskim djelovanjem) nestaje. Arhitekt Alejandro Zaera-Polo, kao urednik knjige *Imminent Commons – urban questions for the Near Future*[39], bavi se upravo tom temom. On polazi od grada kao zajedničkog dobra, definirajući ga s devet ključnih dobara: zrak, voda, vatra (energija), zemlja (prostorni resurs), osjetni element (*sensing*), komunikacija, kretanje, stvaranje i recikliranje. Planiranje grada kao izgrađene, statične strukture ovdje ustupa mjesto dinamičnom planiranju i vođenju procesa stvaranja, distribucije i korištenju tih dobara.

Poseban problem suvremenoga grada prikazan je u knjizi *Critical Care – Architecture and Urbanism for a Broken Planet*[40] koja se bavi "patološkim" situacijama grada. Analizirani su primjeri arhitektonskih i urbanističkih intervencija na anomalijama i kriznim situacijama koje se pojavljuju u suvremenom gradu. Naglasak je ovdje na "događanjima" u gradu, a ne na njegovoj izgrađenoj strukturi. Promišljaju se strategije koje traže rješenja za ekološke katastrofe, klimatske promjene, potrese, bolesti, migracije koje akutno djeluju na grad. Metodološki radi se ili o "točkastim" intervencijama, sličnim akupunkturi grada, u svrhu "liječenja" određenih devijacija u životu grada, ili o redistribuciji i reorganiziranju postojeće strukture grada u svrhu poboljšanja uvjeta života.

Karakteristično za grad na početku 21. stoljeća je i prelazak razvoja grada iz ekstenzivnog (rapidno širenje urbanog područja u 20. st.) u intenzivno (progušćivanje postojećih urbanih područja u 21. st.). Nakon velike ekspanzije grada tijekom 20. stoljeća, dolazi do njegove "implozije".

POKUŠAJI PRONALAŽENJA RJEŠENJA

U pokušaju nalaženja tih novih metoda planiranja grada moguće je detektirati vrlo šarolik niz pristupa koji se daju svesti na tri glavne teme:

— **održivi ili "zeleni" urbanizam** – grupiran oko energetske učinkovitosti i štednje energije, integriranje parkova i gradskog zelenila u sustave upravljanja oborinskom vodom i reguliranjem zagrijavanja grada, naglasak na pješaku i biciklima u gradskom prometu te korištenje električnih i autonomnih vozila bez "emisija štetnih plinova";

— **pametni gradovi i integracija tehnologije** – senzori i IoT uređaji koji nadziru gradsku infrastrukturu optimirajući potrošnju energije, promet, upravljanje otpadom i hitne intervencije. U istu grupu ide i urbanističko planiranje grada AI tehnologijom koja bi omogućila gradovima prilagodbu promjenjivim obrascima u stvarnom vremenu, poboljšavajući sigurnost, učinkovitost i kvalitetu života;

— **planiranje grada usmjereno na ljude i društvenu komponentu** – ovaj pristup daje prioritet javnom zdravlju, s oblikovanjem koje promiče mentalno i fizičko blagostanje kroz pristup prirodi, čistom zraku i zajedničkim prostorima, ali i uključivost svih ljudi bez obzira na njihovu demografsku pripadnost.

Osim ove tri glavne teme, dominantne u trenutačnom diskursu, potrebno je pronaći i **alternativne paradigme** u svrhu kreiranja održivih, pravednijih i neformalnih urbanih formacija. Uz fenomen "implozije" grada zbog redistribucije sadržaja i funkcija, javlja se problem ponovne uporabe (*re-use*) grada i recikliranja njegovih "odumrlih" dijelova. U studiji Urban Catalys[41] prikazane su spontano nastale

39 Pai , H.; Zaera-Polo, A. (2017), Imminent Commons – urban questions for the Near Future

40 Krasny, E.; Fitz, A. (2019), Critical Care – Architecture and Urbanism for a Broken Planet

41 Oswalt, P.; Overmeyer, K.; Misselwitz, P. (2013), Urban Catalys – The Power of Temporary Use

urbane intervencije u prostorima premještanja starih sadržaja (pretežno bivše industrije) koji se raznim strategijama "koloniziraju" kao novi javni prostori, a imaju karakter "privremenog korištenja" (*temporary use*). Ovdje prikazane strategije proizlaze iz urbanističkih analiza *samonastalih* procesa transformacije, koje onda artikuliraju urbanisti i arhitekti.

Grad je nerazdvojiv sklop fizičkog prostora, događanja u njemu, društvenih relacija, identitetskih sustava i simboličnog značenja koje mu se pridodaje. Novi razvoj grada trebao bi predstavljati redefiniranje i reinvenciju postojećih prostora. Iz tog razloga kontekst, u svim svojim modalitetima (fizičkom – antropogenom ili prirodnom, relacijskom – društvenom ili simboličkom), trebao bi predstavljati glavni izvor kreacije. Projektiranje novog grada tako proizlazi iz balansa između kontinuiteta i transformacije konteksta.

VIZIJA NOVE BUDUĆNOSTI GRADA?

Vrijeme u kojem živimo izgubilo je viziju budućnosti. Budućnost je nekoć obećavala radikalne promjene i napredak – bilo kroz tehnološke inovacije, društveno oslobođenje ili političke pokrete. Međutim, to je obećanje izgubljeno, što vodi u kulturnu i političku stagnaciju. Budućnost, kakvu smo zamišljali u prošlosti, više nije dostupna.

Engleski filozof i kulturni teoretičar Mark Fisher u knjizi *Ghosts of My Life: Writings on Depression, Hauntology and Lost Futures* (2014.) tvrdi da je suvremena kultura opsjednuta neostvarenim obećanjima prošlosti i nesposobnošću zamišljanja radikalno drukčije budućnosti. Za njega je moderna kultura prožeta osjećajem nostalgije i ponavljanja, pri čemu se budućnost čini izgubljenom, zamijenjena beskrajnim recikliranjem prošlih kulturnih oblika. Ova kulturna malaksalost manifestira se u čežnji za prošlošću, što se vidi u oživljavanju retro stilova i stalnom recikliranju starijih kulturnih formi.

Film *Blade Runner* upravo prikazuje tu viziju budućnosti prožetu nostalgijom. U filmu je distopijski Los Angeles budućnosti ispunjen retro futurističkim elementima koji spajaju futurističku tehnologiju s propadajućom estetikom starog svijeta. Film izaziva osjećaj opsjednutosti, što se poklapa s Fisherovim konceptom "hauntologije"[42]. Budućnost se čini kao da je već uništena. Izgleda kao da je iz sadašnje perspektive budućnost unaprijed "izgubljena" čak i prije nego što je stigla.

Možda upravo zbog toga imamo dužnost imati viziju "stvari koje će doći". Za razliku od Fukuyamina "posljednjeg čovjeka"[43], osobe koju karakterizira nedostatak borbe ili težnje, jer postoji u svijetu u kojem su materijalne potrebe zadovoljene i gdje nema viših ciljeva kojima bi se težilo, potrebno je shvatiti da živimo u svitanju nečeg radikalno novog. Ne radikalno novog u smislu kako ga je vidio modernizam – u mehaničkom tehnološkom napretku, već novog u smislu radikalne promjene našeg shvaćanja svijeta i odnosa prema njemu. Iz te promjene izrast će samo po sebi novo otkrivanje budućnosti grada.

42 Fisher preuzima pojam "hauntologija" od francuskog filozofa Jacquesa Derridaa kako bi opisao način na koji sadašnjost progone "duhovi" neostvarenih budućnosti.

43 kako ga je Francis Fukuyama definirao u knjizi *The End of History and Last Man* (1992.).

PRILOG — GOSTI EKSPERTI PODRUČJA / UMJETNICI

Leo Mršić — Umjetna inteligencija kao most između urbanog prostora u kojem živimo i urbanog prostora u kojem bismo željeli živjeti

Prof. dr. sc. Leo Mršić, redoviti profesor, znanstvenik iz područja računalstva i informatike s međunarodnim iskustvom u oblikovanju, izvedbi i primjeni rješenja temeljenih na podacima i umjetnoj inteligenciji, prorektor je za znanost i istraživanje na Sveučilištu Algebra, voditelj Centra za digitalnu transformaciju na Javnom istraživačkom centru Rudolfovo te voditelj Data, AI and Robotics (DAIRO) Silver i-Space Podatkovnog centra Algebre LAB-a. Stalni je sudski vještak za područja financija, računovodstva, knjigovodstva i informatike, nositelj IPMA A certifikata te potpredsjednik za tehnološki razvoj i inovacije pri Nacionalnom vijeću za visoko obrazovanje, znanost i tehnološki razvoj. Autor je i koautor na 75+ znanstvenih radova te 4 međunarodna patenta.

Razvoj tehnologija omogućio je niz inovacija i mogućnosti kojima planiramo urbane projekte, sve je više odgovora na pitanje kako i gdje nešto izgraditi. Emocije potiču ljude na djelovanje, a podaci ih potiču na razmišljanje. **Izazov budućnosti je dati odgovor na pitanje zašto to radimo**, jer činjenica da je nešto moguće napraviti nije i ne smije biti argument da se neki projekt realizira.

Za donosioce odluka, gradove i njihove čelnike više ne postoji izbor hoće li prihvatiti potencijal umjetne inteligencije ili ne. Sada je potrebno definirati koje se **vrijednosti očekuju od proizvođača umjetne inteligencije i uspostaviti mehanizme nadzora nad provedbom.** Povijest nas je naučila da se odgovorne tehnologije ne smiju stvarati u izolaciji, odvojene od interaktivnog nadzora okoline. Kada je riječ o urbanoj umjetnoj inteligenciji, u skladu sa stečenim iskustvima, sada znamo da je potrebno od samog početka omogućiti uključivanje stručnjaka da budu odgovorni i kreativni partneri umjetnoj inteligenciji.

Kad govorimo o viziji kao sposobnosti zamišljanja novih i nepoznatih ideja koje mogu poboljšati ljudski život izvan očitog i predvidljivog, arhitekti su stručnjaci koji imaju viziju, **preuzimaju rizike** dizajna, imaju istančanu vještinu upravljanja promjenama te znaju odabrati opciju donoseći kritične vrijednosne prosudbe koje mogu biti vrlo precizne i specifične za zadani skup okolnosti. Ovako predstavljene, možemo ih opisati kao **izazivače** umjetnoj inteligenciji u ovom kontekstu.

Na pitanje može li umjetna inteligencija u potpunosti zamijeniti arhitekte, odgovor je jednostavan: ne može. Čak i naprednoj umjetnoj inteligenciji nedostaju temeljne ljudske kvalitete poput mašte, mudrosti, ukusa, etike i emocionalne **posvećenosti** koje s vremenom oblikuju kulturno značenje, smislenost i oduševljenje arhitekture. To je ono što dovodi do najupečatljivijih građevina koje postižu naizgled normalne stvari na neobične i neočekivane načine, izražavajući jedinstvenu viziju koja daje originalan doprinos arhitekturi. Upravo ta originalnost koja proizlazi iz želje ljudi da stvaraju i pomiču granice **razlikuje moć ljudske inteligencije, pojačane emocijom, od one umjetne inteligencije.**

Dizajner stvara nasljeđe tijekom vremena, akumulirajući zbirku preferencija, od kojih su neke duboko osobne, druge vrlo profesionalne, ali često u potpunosti isprepletene u načinu na koji se izražavaju kroz arhitektovu namjeru dizajna. Unutar kreativnog procesa snalaženja potrebna je ravnoteža između ideja i formalnih prilika. **Sličnost arhitekata prostora i digitalnih arhitekata koji kreiraju rješenja temeljena na umjetnoj inteligenciji kudikamo je veća nego što se to čini na prvi pogled.**

U oba područja kvaliteta izvedbe postiže se kroz iskustvo, poštovanje fundamentalnih pretpostavki industrije te traži kontinuirano usavršavanje uz promišljanje i propitkivanje zašto nešto radimo, nasuprot strogo inženjerskom pitanju kako nešto napraviti.

Ako je zajednički cilj stvoriti više gradova primjerenih ljudima, morat ćemo duboko istražiti što znači biti čovjek, kako se ta uloga mijenja u doticaju s tehnologijom te kako možemo koristiti svoju prosudbu i viziju za **stvaranje okruženja u koje se ljudi mogu zaljubiti.** Trebamo se ponovno povezati s onim što nas čini ljudima jer su emocije te koje nas pokreću. Umjetna inteligencija nam svima može biti izazov koji će nam pomoći da bolje promislimo u kakvom svijetu želimo živjeti. Sličan izazov danas promatramo u brojnim raspravama o rješenjima temeljenim na umjetnoj inteligenciji.

U svojim najboljim trenucima oba arhitekta (urbani i digitalni) puna su neobičnih ekscentričnosti koje naginju prema umjetničkom sugerirajući da je **većina stvari u životu dio međusobno povezanog niza paradoksa koje prožimaju fino podešeni algoritmi.** Razvoj tehnologije doveo nas je u situaciju da smo ponekad pasivni promatrači, no tehnologija nas može izbaviti ako je upotrijebimo na ispravan način. Sposobnost empatije jedna je od najvažnijih osobina koje nas razlikuju kao ljude. **Znamo kako dalje, a znamo i zašto je to jedini put.**

/ZAKLJUČAK/

Pitanje je **kako u budućnosti pozicionirati Zagreb** na državnoj razini (Split, Rijeka, Osijek) ili na široj međuregionalnoj razini (Beč, Budimpešta, Ljubljana, Beograd).

Prilikom promišljanja buduće vizije potrebno je **sagledati cjelovit utjecajni prostor grada**, pojednostavnjeno rečeno, grad i njegovu regiju. Zagreb sa svojih devet gradova satelita koji ga okružuju u Zagrebačkoj županiji (Dugo Selo, Ivanić-Grad, Jastrebarsko, Samobor, Sveta Nedelja, Sveti Ivan Zelina, Velika Gorica, Vrbovec i Zaprešić) velik je razvojni potencijal. Stoga posebnu pozornost treba posvetiti regionalnom promatranju te jačanju i međusobnom umrežavanju grada i njegova utjecajnog prostora.

Polazište za razgovor i formiranje vizije razvoja su datosti zatečenog prostora, njegovi **konstitucijski elementi Sava i Medvednica**, zatim tradicija, povijesni sloj i identitet, kao i **provođenje nužne modernizacije** kako bi se podigla kvaliteta života u gradu. Podizanje kvalitete života u gradu temeljna je zadaća planera, a tome bi trebao pridonijeti nužni proces modernizacije.

Vizija grada Zagreba morala bi biti utemeljena na stvarnim potrebama građana, a **gospodarski opravdana i primjerena mogućnostima društva** stvarajući nove urbane vrijednosti za budućnost.

Potrebno je planirati grad kao **niskokarbonski (bez onečišćenja zraka), energetski učinkovit, fleksibilan, zdrav sa zelenim okolišem**, koji uključuje pretpostavke ublažavanja utjecaja klimatskih promjena i prilagodbe naših gradova i zgrada na nuspojave klimatskih promjena.

Kratkoročno gledano potrebno je poboljšati **integriranje postojećeg javnog putničkog sustava**, dok je dugoročno potrebno podizati kvalitetu dovršavanjem prometne mreže (gradske željeznice, park&ride sustava), gradnjom mostova, biciklističkih staza...

Dajmo **prednost urbanoj obnovi**, odnosno **unaprijedimo postojeće gradsko tkivo**. Iznad svega, grad mora omogućavati stalnu promjenu i preobrazbu iznutra. Umjesto da se brownfield područja sagledavaju kao problem, potrebno je prepoznati prednosti koje proizlaze iz **prenamjene brownfield prostora** u svrhu pružanja stanovanja i stvaranja novih radnih mjesta (Gredelj, Zagrepčanka, Zagrebački velesajam...). Potencijal ovakvih prostora može se ostvariti kroz realizaciju gradskih i strateških projekata.

Cilj urbanističke vizije razvoja Zagreba **ne smije biti podilaženje zahtjevima ekonomskih ili bilo kojih drugih aktera**, neovisno o njihovoj trenutačnoj poziciji moći. Cilj mora biti očuvanje prostora i njegova zaštita te povećanje njegove uporabne vrijednosti koja utječe na **podizanje kvalitete života stanovnika.**

Vizija grada 21. stoljeća utemeljuje se u suvremenoj promjeni pristupa i procesu odmaka od ekonomije velikih razmjera prema ekonomiji manjeg mjerila, odnosno prema **samoodrživim lokalnim zajednicama** (u ekonomskom, društvenom i ekološkom smislu) koje u kontekstu grada možemo prepoznati na razini gradske četvrti.

Zagreb ima **izražen kvartovski identitet.** Kvartovska kultura je identitetska kralježnica grada Zagreba, stoga je potrebno staviti naglasak na **realizaciju manjih gradskih projekata na razini svake gradske četvrti** koji bi bili značajni za funkcioniranje kvarta i s kojima bi se identificirali stanovnici te četvrti.

Kako bi se ljudi zadržali u gradu, naravno da je potrebno i **razvijeno zeleno i visokotehnološko gospodarstvo**, potrebni su i investitori, ali za njih moraju biti pripremljeni jasno definirani odgovarajući programi. Zanemaruje se činjenica da grad, **kako bi ekonomski preživio, mora postati policentričan.** Grad se mora planirati ne samo ekonomski isplativo već i ekonomski logično, poštujući prirodni krajolik.

Ekološki ciljevi: održivi razvoj, smanjenje emisije stakleničkih plinova, korištenje obnovljivih izvora energije te očuvanje prirodnih resursa.

Naglašena je vrijednost interdisciplinarnog pristupa koji je potrebno revitalizirati. Nepostojanje konkretne poveznice svih struka velik je problem, stoga je potrebno **pozvati stručnjake različitih područja na formiranje platforme ravnopravnih sudionika** u procesu promišljanja vizije grada u budućnosti.

Budućnost grada treba temeljiti na znanju, **novim tehnologijama, inovacijama, edukaciji i visokom obrazovanju.**

Nužno je uspostaviti **nov način čitanja i upravljanja gradovima (smart city)** te omogućiti povezivanje uređaja za praćenje u realnom vremenu i komunalnih sustava kako bi se brzo dobile povratne informacije. Na temelju prikupljenih digitalnih podataka, **uz pomoć umjetne inteligencije (AI), predvidjeti područja u kojima postoji neki rizik**, organizirati učinkovitiji sustav prometa, smanjiti rizik kriminala i sl. Time gradovi postaju **odgovorniji u upravljanju** i spremniji za izazove druge polovice 21. stoljeća.

Grad mora biti **participativan, privlačan i otvoren za sve.**

Potrebno je **staviti ljude u središte urbanog razvoja.** Planirati **humani i prijateljski grad** koji će omogućiti uključenost današnje i budućih generacija, **grad u kojem je poželjno živjeti.**

Održiv urbani razvoj zajedničko je planiranje svih interesno uključenih sudionika različitih struka i građana, riječju,
ZAGREB ZASLUŽUJE URBANIZAM.

Ova knjiga, studentski kolegiji i urbanističke radionice *Katedre za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu* Arhitektonskog fakulteta, educirani budući stručnjaci, interdisciplinarne rasprave, tribine i javne diskusije trebali bi potaknuti sveobuhvatnu raspravu o našim gradovima, posebice Zagrebu: **A KAKO DALJE?**

AKO NE ZNAMO ŠTO ŽELIMO, NE MOŽEMO ZNATI NI KAKO ĆE NAM IZGLEDATI GRAD U BUDUĆNOSTI.

KAO ODGOVOR NA PITANJE KAKO DALJE, ISTIČEMO DA ŽELIMO POŽELJNU, A NE SLUČAJNU BUDUĆNOST.

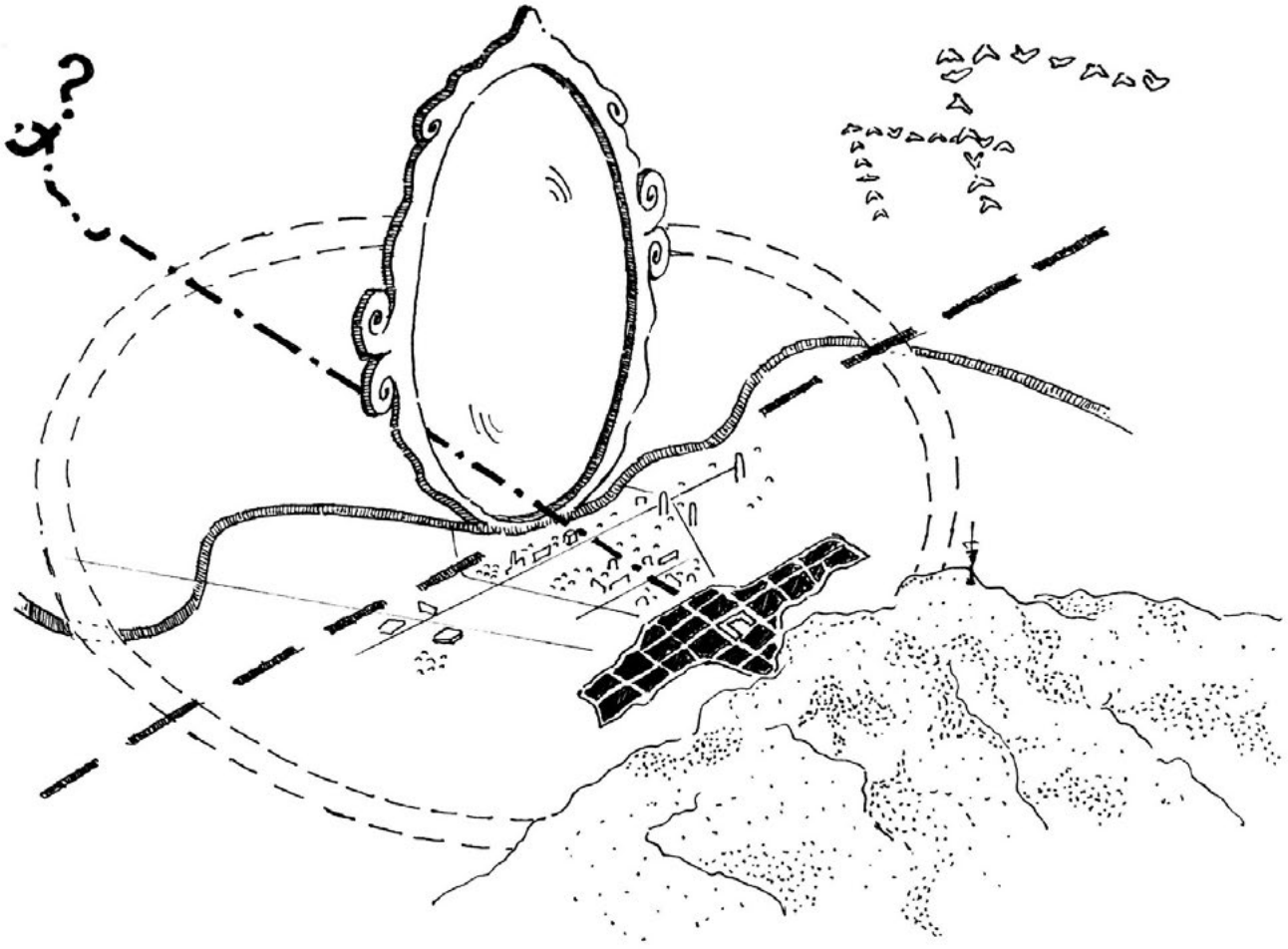

Slika 92.
"Pogled u prazno" – gubitak jasnoće strukture grada prema periferiji, nejasan cilj razvoja grada, M. L. Trutina ak. god. 2020./2021.

Publikacije Katedre za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu razmatraju, uz ostalo, i viziju razvoja grada
(Prof. emeritus dr. sc. Tihomir Jukić jedan je od voditelja projekta i urednika obiju publikacija)

Urednici: Tihomir Jukić, Lea Petrović Krajnik, Kristina Perkov, Marin Duić
Izdavač: Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet
Mjesto izdanja: Zagreb
Godina izdanja: 2023
ISSN print: 978-953-8042-84-3 **ISSN online:** 978-953-8042-85-0
Suradnja Sveučilišta i lokalne zajednice jedan je od poželjnih modela edukacije studenata. U sklopu Katedre za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu dva semestra nastava se odvijala u suradnji s Gradom Šibenikom i Šibensko-kninskom županijom. Novo viđenje mladih ljudi "sa strane" svojim drukčijim pristupom i čitanjem prostora pridonijet će tome da ne samo gradska uprava nego i sami građani vide prostor u kojem žive na nov, drukčiji način, te da to bude osnova za donošenje novih programa i novih odluka u sustavu planiranja grada i korištenja nekvalitetnih napuštenih prostora u njegovu središtu.

Cjelovitu publikaciju možete pogledati **ovdje**.

Urednici: Tihomir Jukić, Lea Petrović Krajnik,
Kristina Perkov, Marin Duić
Izdavač: Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet
Mjesto izdanja: Zagreb
Godina izdanja: 2024
ISBN: 978-953-8042-86-7 **ISSN online:** 978-953-8042-87-4
U organizaciji i provedbi dijela nastave na Diplomskom studiju Arhitektura i urbanizam tijekom akademske godine 2022./23., ova publikacija predstavlja rezultate suradnje Katedre za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Grada Dubrovnika. Suradnjom su obuhvaćeni organizacija terenske nastave, predavanja, izložbe te rad unutar dvaju modula: Planiranje naselja (zimski semestar) i Preobrazba grada (ljetni semestar). Na modulima je sudjelovalo oko 130 studenata, desetak profesora i asistenata te desetak stručnjaka i predstavnika lokalne samouprave.

Cjelovitu publikaciju možete pogledati **ovdje**.

ZAHVALA

Zahvaljujemo svima koji su na bilo koji način sudjelovali u projektu izdavanja ove knjige – idejama, savjetima, financijskom potporom, grafičkim materijalom, podacima, osiguranjem prostora za prezentaciju te podrškom.

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatska komora arhitekata (HKA)

Društvo arhitekata Zagreba (DAZ)

Akademija tehničkih znanosti Hrvatske

Društvo prijatelja dubrovačke starine

Turistička zajednica grada Zagreba

ACO

Generalni sponzor projekta

9 789538 042980